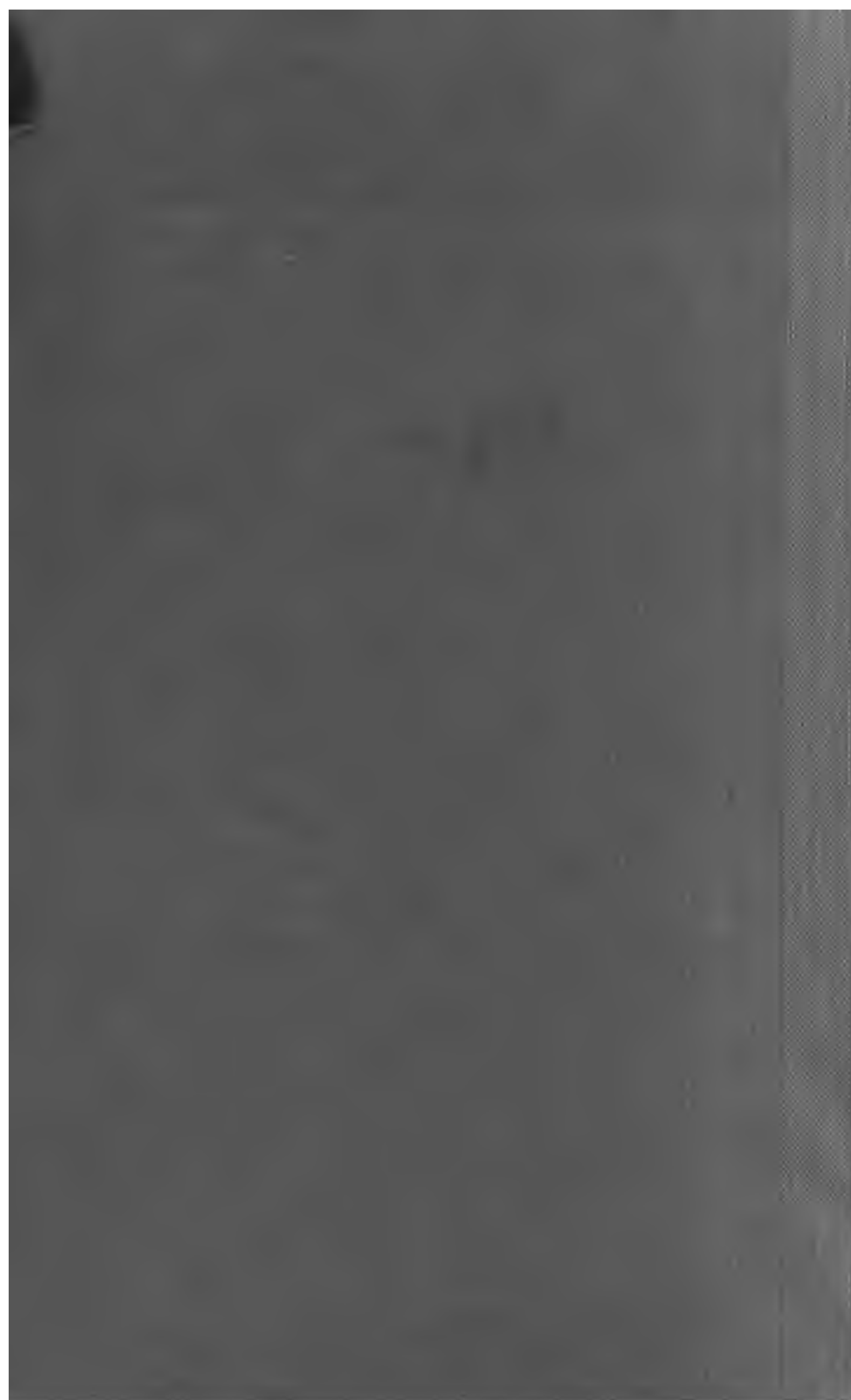

C. LOOSJES.

Bijdrage tot de Studie van de Criminaliteit der Vrouw.

BIJDRAGE TOT DE STUDIE

VAN DE

CRIMINALITEIT DER VROUW.

BIJDRAGE TOT DE STUDIE

VAN DE

CRIMINALITEIT DER VROUW.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP

AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

DR. D. J. KORTEWEG,

Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Donderdag den 8sten Maart 1894, des namiddags ten 4 ure,

in de Aula der Universiteit,

DOOR

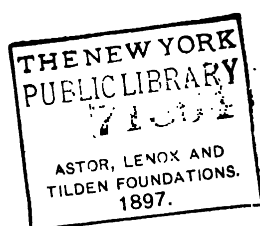
CORNELIS LOOSJES,

Geboren te AMSTERDAM.

HAARLEM,
DE ERVEN LOOSJES.
1894.

Gedrukt bij DE ERVEN LOOSJES, te Haarlem.

AAN MIJN OUDERS.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

INHOUD.

„Il faut étudier de près, dans les documents, dans les faits, dans cette clinique de tous les jours, ce phénomène troublant de la criminalité féminine, si étrange dans ces manifestations diverses, si différent de la criminalité masculine.

Il faut surtout étudier à part la criminalité féminine; il faut l'isoler nettement de la criminalité masculine, avec laquelle on la laisse confondue trop souvent dans les statistiques et dans les ouvrages de criminologie. Ce sont comme deux maladies bien différentes, ayant certains symptômes communs, mais exigeant chacune une thérapeutique distincte."

Door deze woorden van den Belgischen criminalist de Ryckere [1]) tot de mijne te maken, zou ik de keus van de vrouwelijke criminaliteit tot onderwerp van mijn proefschrift reeds voldoende verklaard achten. In de eerste plaats toch is uit *psychologisch* oogpunt de vrouwelijke

---

[1]) La criminalité féminine in „La Belgique Judiciaire", 1891, p. 4.

criminaliteit belangrijk. De zoo verschillende natuurlijke aanleg van man en vrouw, zich afspiegelend in beider criminaliteit, heb ik getracht zoo duidelijk mogelijk in 't licht te stellen; van de psychologie kwam ik tot de *pathologie*, een mij geheel onbekend terrein, dat ik echter moest betreden, wilde ik mij niet aan onvolledigheid schuldig maken. Bovendien had ik dientengevolge gelegenheid, de aandacht te vestigen op eenige praktische bizonderheden, waarop, voor zooveel ik weet althans, door Nederlandsche schrijvers nog niet is gewezen.

Doch ook van *moreel* standpunt schijnt mijn studie van belang.

„Le bonheur d'un pays consiste dans la vertu de ces femmes," zegt Renan ergens, en voor zoover men waarde aan die uitspraak hecht, kan men haar voor de verschillende landen toetsen aan de resultaten, in het statistische gedeelte neergelegd.

Ten derde heeft de criminaliteit der vrouw haar *evolutionistische* beteekenis. Een der belangrijkste punten, waarmee ik mij zal bezighouden, is het quantitatieve verschil tusschen mannelijke en vrouwelijke criminaliteit, waarvan de verklaring voornamelijk in sociale oorzaken moet gezocht worden; het verschil in maatschappelijke stelling determineert in hoofdzaak het verschil in criminaliteit bij beide geslachten. Met mogelijke opheffing van dat onderscheid in maatschappelijke stelling, zou dus ook het onderscheid ten aanzien der criminaliteit moeten verdwijnen. Hierdoor komt men er dus toe, het vraagstuk der emancipatie van de vrouw ook in dit licht te beschouwen. Maar dieper nog wordt de evolutionistische beteekenis opgevat

door Tarde [1]), van de rechtsgeleerden voorzeker de eerste onder de Fransche positivisten, die aan de vrouw een de geheele evolutie der moraliteit beheerschenden invloed toeschrijft. Ook het karakter der criminaliteit in 't algemeen zou aan dien invloed onderhevig zijn. De vrouw toch is alle eeuwen door zich zelf gelijk gebleven [2]); steeds heeft zij een afkeer van geweld en bloedvergieten gehad; ja, nog heden hebben de vrouwen der wilden, volgens getuigenis der reizigers, een tegenzin tegen het kannibalisme. Moord en anthropopagie stonden haar steeds tegen, terwijl die weerzin niet tegen diefstal bestond. En tegenwoordig: De bloedige misdrijven worden minder en diefstal c. a. neemt toe; het karakter der criminaliteit wordt hierdoor dat eener „délictuosité voluptueuse et perfide". Dit alles zou, volgens Tarde, het werk van den invloed der vrouw zijn, en slechts daaruit zijn te verklaren, dat men hierin een van de vele gevallen moet zien van den overheerschenden invloed, geoefend door den zwakke op den sterke, door den knecht op den heer, door den overwonnene op den overwinnaar. De geschiedenis immers leert, dat in vele gevallen overwinnende volken de

---

[1]) G. Tarde, La philosophie pénale, p. 4, 5. Hij resumeert als volgt: »A coup sûr, la transformation lente, universelle, de la *criminalité sanguinaire* en *délictuosité voluptueuse et perfide* s'est accomplie sous l'empire croissant de la femme. De la sorte la criminalité s'est féminisée en même temps, qu'urbanisée. On pourrait à certains regards, se représenter la civilisation finale comme la *revanche* de la femme sur l'homme....." De cursiveeringen zijn van mij.

[2]) »L'éternel féminin (ait) gardé immuablement cette fraîcheur d'âme qui fait son charme et où semble revivre, comme dans ses traits physiques mêmes, la primitive humanité" (l. c.).

beschaving van de overwonnene overnemen, zooals de Germanen na de Volksverhuizing de beschaving der Romeinen, de Mooren die der Spanjaarden overnamen. Dat deze invloed dikwijls is miskend, is te wijten aan de scheeve voorstelling, door geschiedschrijvers aan deze feiten gegeven.

Met de Ryckere [1]) noemen wij deze stelling van Tarde "hardi". Gedurfd is zij zeker, en als geniale greep den grooten criminalist waardig, maar is zij aannemelijk? De vrouw zou, volgens hem, buiten ja boven de evolutie staan, als *régulatrice,* zonder zelf aan eenigen invloed onderworpen te zijn. Bij alle macht en invloed die men aan het „éternel féminin" in de hedendaagsche maatschappij mag toekennen, dunkt ons echter een dergelijke overschatting niet gerechtvaardigd.

Voorts zou die tegenwoordige invloed een „revanche" der vrouw zijn wegens haar uiterlijk inferieure stelling in de maatschappij. Ook deze gedachte is stout, maar, naar wij gelooven, onjuist. In de emancipatie der vrouw, eerder dan in de evolutie der criminaliteit, schuilt een revanche-idée; verschillende factoren toch determineeren de criminaliteit in verband met de aangehaalde „effémination des moeurs", en aan die factoren zijn man en vrouw beiden in gelijke mate onderhevig.

Maar laten wij het bij deze aarzelend uitgesproken meening; het ligt niet in onze bedoeling deze stelling in haar geheel te bestrijden, daar haar strekking buiten het kader onzer studie ligt. Slechts om de beteekenis, die aan de vrouwelijke criminaliteit gehecht wordt en kan worden,

1) l. c., p. 4.

in 't licht te stellen, en daardoor het belang van ons onderwerp meer te doen uitkomen, hebben wij de uitspraak van Tarde gereleveerd.

Een kort overzicht over de indeeling der stof is misschien niet ondienstig.

Als basis voor verdere beschouwingen dienen de gegevens der Crimineele Statistiek; daarom laat ik deze in het Eerste Hoofdstuk voorafgaan; dit gedeelte behandel ik daarom zoo uitgebreid, omdat het opgeven van statistieke cijfers zonder meer ongetwijfeld grootere waarde heeft dan daaraan vastgeknoopte beschouwingen, als de berekeningen maar met de noodige nauwkeurigheid zijn geschied. Wat dit laatste betreft, hoop ik, dat men mij niet veel te verwijten zal hebben. De statistiek is bovendien door mijn voorgangers, over 't geheel genomen, eenigszins stiefmoederlijk behandeld, zoodat ik hier een leemte kon aanvullen (inzonderheid wat Nederland betreft, hetgeen trouwens van zelf spreekt).

In mijn Tweede Hoofdstuk stel ik mij voor, de verklaring van het quantitatieve verschil in criminaliteit bij de beide sexen te behandelen, om daarna inzonderheid de aandacht te vestigen op de prostitutie als „débouché" voor de criminaliteit der vrouw en den naar aanleiding daarvan bestaanden strijd van meeningen.

Het Derde Hoofdstuk zal in hoofdzaak descriptief zijn; een zoo volledig mogelijke karakteristiek van de vrouwelijke criminaliteit, zoowel op zich zelf beschouwd, als in verband met den zelfmoord, zal ik daarin trachten te geven.

Naast het Eerste is inzonderheid het Vierde Hoofdstuk van practisch belang, daar hierin eenige rechtsvragen zullen behandeld worden aangaande de strafrechtelijke aansprakelijkheid der vrouw, in verband met de historische ontwikkeling der wetgeving op dit gebied. De medisch-forensische beteekenis, volgens de nieuwste gegevens, van eenige der speciaal vrouwelijke psychosen en neurosen, zal ik vervolgens duidelijk trachten in het licht te stellen. Ik moet mij daartoe wel eenigszins op glad ijs wagen. Doch het belang dezer gegevens, in verband met mijn onderwerp, gaf mij moed. Mocht het geen overmoed zijn geweest; den H.H. medici bied ik in ieder geval bij voorbaat mijn verontschuldiging aan voor eventueele ketterijen.

Met een korte, weder op statistischen grondslag rustende, behandeling van de vraag, in hoeverre de rechtsprekende organen met den factor sexe in haar uitspraak rekening gehouden hebben en nog houden, en een eveneens beknopte met cijfers toegelichte behandeling van de vrijheidstraf in haar verschillende vormen als reactiemiddel tegen de vrouwelijke criminaliteit, zal ik eindigen.

En hiermee meen ik mijn studie voldoende bij den lezer te hebben ingeleid.

HOOFDSTUK I.

STATISTIEK.

Litteratuur: Gerechtelijke Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden; Statistiek van het Gevangeniswezen in Nederland; Compte général de l'administration de la justice en France; Kriminalstatistik des deutschen Reichs; Statistica giudiziaria penale del regno d'Italia; Danmarks Statistik, Statistik Tabelvaerk, Den Kriminelle Retspleje; La Justice en France de 1826 à 1880; AD. QUÉTELET, Physique sociale II, p. 288, VI; L. RONCORONI, Il sesso e la criminalità in Italia (Scuola positiva, febbraio, 1892); Prof. Dr. B. FÖLDES, Einige Ergebnisse der neueren Kriminalstatistik, VII (Zeitschrift für die gesammten Strafrechtswissenschaften, 1891); ALEX. VON OETTINGEN, Moralstatistik I, C. 4 § 21; H. JOLY, Le Crime, étude sociale, chap. IX; H. JOLY, La France criminelle, chap. XIV; L. PROAL, Le Crime et la Peine, p. 150; R. DE RYCKERE, La criminalité féminine (Belgique Judiciaire, 1891, 1, 2, 3); G. FERRERO, La criminalité féminine, (Revue scientifique, Mars, 1892).

§ 1. ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Aan elk wetenschappelijk onderzoek, waartoe statistische gegevens als uitgangspunt dienen, zijn uit den aard der zaak groote moeielijkheden verbonden en inzonderheid is deze uitspraak waar voor zoover het de beoefening der crimineele statistiek geldt. Wetenschappelijke beoefening omvat natuurlijk meer dan het groepeeren en combineeren der cijfers, meer dan de zuivere techniek dus en wel in de eerste plaats het bepalen der invloeden, waardoor die cijfers

beheerscht worden en vervolgens de verschillende werking op verschillende tijdstippen van die invloeden zelf. Want, wat dit laatste betreft, de statistiek en niet het minst de crimineele, als belangrijk onderdeel der „Moraalstatistiek" vertoont een historische zijde. Elk cijfer der crimineele statistiek heeft zijne geschiedenis; schijnbaar toevallige afwijkingen zijn inderdaad niet toevallig; reeds Quételet betoogde dit, zij het ook op eenigszins fatalistische wijze. Onze gebrekkige kennis der determineerende oorzaken noemt echter toevallig wat in werkelijkheid noodzakelijk en niet anders mogelijk is. En wanneer we nu bedenken dat het statistisch onderzoek in het algemeen die bezwaren met zich voert, dat de variaties der cijfers, ook waar het geheel concrete verschijnselen betreft, als bevolking, handel, economische verhoudingen in 't algemeen, tot onoplosbare vragen aanleiding geven, dan zal het niemand verwonderen, dat die vragen zich in nog meerdere mate en nog ingewikkelder vorm voordoen bij het bestudeeren van de cijfers der moraalstatistiek.

Hierbij toch zijn het niet concrete verschijnselen, die ons bezig houden, maar is het de menschelijke geest, die ondanks alle vorderingen op natuurwetenschappelijk gebied toch nog een abstractum voor ons is, dat wij niet kunnen wegen of peilen. Uitgebreide kennis, rijke ervaring moet hij dan ook bezitten, die de werkzaamheid der invloeden van buiten op den menschelijken geest wil nagaan, jaren studie zijn noodig om zich een voorstelling te vormen van den „gemiddelden mensch", die onder bepaalde omstandigheden zóó handelt en niet anders, gelijk Quételet heeft trachten te doen. Als eerste vereischte ter tegemoetkoming kan men de kennis van hulpwetenschappen beschouwen als: geschiedenis, aardrijkskunde, staathuishoudkunde, anthropologie, sociologie en nog zoovele andere.

Behalve de gebrekkige kennis waarmee men is toegerust zijn er nog meer bezwaren van feitelijken aard.

De officieele bronnen werken weinig ter voorlichting mede; in het eene land meer in het andere minder verschaffen zij ons bij een beschouwing der crimineele statistiek als moraalstatistiek te weinig inlichting; men zou in 't kort kunnen zeggen: In die statistieken is het rechtsprekende orgaan hoofdzaak, het aan die rechtspraak onderworpen individu bijzaak. Hetgeen als commentaar tot de cijfers geleverd wordt, hoofdzakelijk bestaande in het iederen jaargang inleidende „Rapport" (zoo is het althans in Nederland en in verschillende andere landen) is te oppervlakkig om een doorgaande geschiedenis der cijfers van jaar tot jaar te kunnen genoemd worden. Om dus cijfers van voor eenigen tijd te kunnen vergelijken met de correspondeerende cijfers van den tegenwoordigen tijd en afwijkingen te kunnen verklaren, moet men de geschiedenis van dien verleden tijd op allerlei gebied wel ter dege bestudeeren om tot eenig resultaat te komen. De jaargangen zelf toch lichten ons onvoldoende in, wat anders zou zijn indien zij jaarlijks uitvoerig gecommentarieerd werden, zoodat elke in 't oogvallende en verklaarbare afwijking in aanmerking zou komen.

Doch ook al was de inrichting der crimineele statistiek volmaakt, toch is zij niet en kan zij onzes inziens nooit geven een volkomen reproductie van de criminaliteit van een volk. Hiertoe zou zij slechts dan in staat kunnen zijn, wanneer aan het oordeel van den strafrechter alles onderworpen werd, wat gezegd kan worden met antisociale tendentie gepleegd te zijn.

Weinig toelichting is noodig om aan te toonen dat dit op 't oogenblik lang niet het geval is. Vooreerst is er geen principieele grens te trekken tusschen strafbaar en nietstrafbaar onrecht, hoevele malen men ook naar zulk een grenslijn gezocht moge hebben, waardoor het niet aangaat alleen die handelingen als crimineel te qualificeeren, die aan het oordeel van den strafrechter onderworpen worden.

Doch bovendien, komt alles wat officieel als strafschuldig feit in de wetgeving vermeld staat altijd aan het licht? Kan men zeggen dat van alle openbaringen der crimineele neiging van een volk evenzeer notitie wordt genomen? Denk slechts aan het bestaan van klachtdelicten, het toelaten van verjaring in het strafrecht en het algemeene leidende beginsel van opportuniteit, in onze wijze van strafvervolging neergelegd; doch bovendien zou het een illusie zijn te meenen dat men bij het arresteeren en oordeelen van den delinquent steeds den waren *auctor* van het feit voor zich had. Hoe dikwijls toch weet deze laatste zich niet te redden of zich de vrijheid te koopen door het aanbrengen van het feit, zoodat hij op de statistiek niet voorkomt en toch tot de crimineele bevolking wel degelijk behoort.

Een laatste moeielijkheid bij het bepalen der criminaliteit van een volk uit de statistische gegevens is gelegen in een embarras du choix. Alle statistieken toch, voor zooverre mij bekend, geven een cijfer van beschuldigden of aangeklaagden en een cijfer van het aantal veroordeelden op.

Welk cijfer geeft nu het minst onvolkomen beeld van de criminaliteit van een volk? Na eenig nadenken kiest men natuurlijk het veroordeeldencijfer, want het gaat toch niet aan om alles wat voor den rechter verschijnt, onverschillig of daarop veroordeeling volgt of niet, als de crimineele bevolking te qualificeeren. Toch is de keus moeielijker dan men wel zou denken, want hoevele ware schuldigen ontkomen niet aan een veroordeeling, hetzij doordat de *feiten* niet bewezen worden, hetzij doordat eenig *wettelijk beletsel* aan de vervolging in den weg staat, hoezeer ook de „conviction intime" van rechter en publieke opinie een veroordeeling zou wenschen, hetzij in de laatste plaats door *ongemotiveerde vrijspraak*, waarvan de juryvonnissen in Frankrijk zulke treffende voorbeelden geven. Bovendien vallen uit de categorie der veroordeelden de kinderen beneden bepaalden leeftijd weg, die na onderzoek blijk

geven zonder oordeel des onderscheids gehandeld te hebben. Dit is alles waar en toch heb ik de categorie der veroordeelden gekozen, zoo dikwijls dit ten minste mogelijk was. Vooreerst omdat ik mijn studie maak van menschen en niet van begane feiten, en de kinderen, hoe belangrijk ook vooral tegenwoordig voor de studie der oorzaken die op de criminaliteit van invloed zijn, voor mijn onderwerp geen hoofdmoment vormen. Voorts wat de overige bezwaren betreft, hoe zwaar zij ook wegen mogen, zoo zou ik het toch een te onwetenschappelijke bruto-berekening moeten noemen, wanneer ik ook alle vrijgesprokenen onder de crimineele bevolking zou begrijpen. Het netto-cijfer der veroordeelden schijnt mij daarom meer in overeenstemming met de waarheid, in aanmerking genomen echter de bovengemaakte bedenkingen.

Mocht men nog tegen mijn keus bezwaren hebben en haar niet voldoende gemotiveerd achten, zoo is dit mij betrekkelijk onverschillig, daar het kiezen van een der beide categorieën voor de statistische onderzoekingen, die ik mij ten doel gesteld heb van weinig of geen belang is. Al de factoren die het veroordeeldencijfer als beeld der criminaliteit onzuiver maken, gelden voor beide geslachten.

Slechts dient in aanmerking genomen te worden, dat volgens veler beweren de vrouw steeds meer vrijgesproken wordt dan de man; daarom is het juist des te merkwaardiger dat slechts eene der door mij onderzochte crimineele statistieken, de Fransche, de indeeling naar het geslacht volgens de speciale delicten alleen voor de beschuldigdencategorie geeft. En Frankrijk is juist het land, waar de ongemotiveerde vrijspraken door de jury *ten gunste der vrouw* het meest voorkomen, zoodat, dit in aanmerking genomen het cijfer der beschuldigden daar wellicht een juister beeld der vrouwelijke criminaliteit geeft dan dat der veroordeelden.

Mijn wijze van behandeling en onderzoek der statis-

tieken is de volgende: Van eenige der voornaamste landen van Europa heb ik de crimineele bevolking gesorteerd naar de sexe en voor elk delict, dat mij met betrekking tot de sexe, die aan dat delict deelneemt belangrijk voorkwam, de cijfers opgenomen. Van tweeërlei gezichtspunt wenschte ik vervolgens de vrouwelijke criminaliteit te beschouwen en heb daartoe tweeërlei percentage berekend.

Ten eerste heb ik zoowel voor het totaalcijfer der delicten als voor elk delict in het bizonder de verhouding der mannen tot de vrouwen per honderd berekend; het betrekkelijke, *relatieve* cijfer der vrouwelijke criminaliteit resulteert daaruit: relatief d.w.z. ten opzichte van den man. Eenvoudigheidshalve vermeld ik alleen het vrouwenpercentage, wat men natuurlijk van 100 moet aftrekken om het mannenpercentage te verkrijgen. Een scherpgesteld voorbeeld ter verduidelijking. Kindermoord b.v. wordt, ook in de landen waar het volgens de wet ook door mannen kan begaan worden [1]), zeer weinig door dezen bedreven, stel in één jaar van 50 gevallen 45 door vrouwen en 5 door mannen, zoodat van het totaalcijfer der kindermoorden dus 90% door vrouwen bedreven zijn, wat een deelneming van 10% door de mannen overlaat, terwijl b.v. bij wederspannigheid daarentegen de verhouding juist omgekeerd is en misschien van de 50 daden van verzet er 45 door mannen en slechts 5 door vrouwen worden gepleegd [2]).

Het tweede percentage vervolgens, is het *absolute* percentage; hieronder versta ik de vrouwelijke criminaliteit ten aanzien van eenig delict in verhouding tot het totaalcijfer van alle door de vrouw bedreven delicten. Dit percentage verkrijgt men eenvoudig door van een of ander delict gedurende een bepaald tijdvak de som der gevallen te nemen

---

[1]) Zie p. 16.

[2]) Dat deze cijfers uit de lucht gegrepen zijn en het verschil in criminaliteit voor beide sexen bij deze twee delicten in werkelijkheid nog grooter is, moet ik hier even opmerken.

en de verhouding daarvan te berekenen op de som van alle delicten, waaraan de vrouw zich gedurende datzelfde tijdvak heeft schuldig gemaakt. B. v. : 4 kindermoorden in één jaar op een totaalcijfer van 2000 overige delicten in datzelfde jaar door de vrouw begaan geeft een verhouding van $\frac{1}{5}$ % voor de kindermoorden; 400 diefstallen daarentegen geeft op het totaalcijfer 2000 een verhouding van 20%. Het belang van het onderzoek naar het absolute percentage is hierin gelegen dat men kan nagaan in welke richting zich de vrouwelijke criminaliteit op zich zelf beschouwd beweegt. Ook ter adstructie van de resultaten die door de berekening van het relatieve cijfer verkregen zijn kan het absolute dienen; daardoor immers kan men nagaan, of een gunstige wijziging voor de vrouw in het relatieve cijfer te danken is aan een daling van hare criminaliteit of aan een stijging van die des mans. Maar dan is het natuurlijk noodig ook het absolute mannenpercentage te berekenen.

Vergelijken wij nu de beide genoemde percentages onderling, dan treft 't ons terstond, dat zij elkaar bij éénzelfde delict zelden of nooit dekken. Dit is zeer verklaarbaar. Want al maakt de man zich nagenoeg in 't geheel niet aan kindermoord schuldig, veel begaat de vrouw er ook niet, vergeleken met de overige delicten, waaraan zij zich schuldig maakt; haar crimineele neigingen richten zich in 't algemeen meer op diefstal of mishandeling. Maar aan die laatstgenoemde vergrijpen, maakt ook de man zich in die mate schuldig, dat het relatieve cijfer voor de vrouw vrij laag moet zijn.

Men zie slechts tot toelichting de boven vermelde verhoudingen.

Een vraag die men zou kunnen stellen is deze: Moeten de verschillen in toeneming van bevolking bij beide sexen niet in aanmerking komen? Deze nu zijn uiterst gering, zooals uit het volgende lijstje blijkt, overgenomen uit de

„Jaarcijfers over 1891 en vorige jaren," door de Vereeniging voor de Statistiek in Nederland uitgegeven.

Op 100 inwoners worden nl. gevonden:

	31 Dec. '29.	31 Dec. '39.	19 Nov. '49.	31 Dec. '59.	1 Dec. '69.	31 Dec. '79.	31 Dec. '89.
MANNEN....	48,9	49	49	49,2	49,3	49,4	49,4
VROUWEN..	51,1	51	51	50,8	50,7	50,6	50,6

En zoo is het nagenoeg in alle landen.

Een enkel woord nog over de door mij voor mijn statistische opgaven gekozen volgorde der delicten. Ik nam daartoe na eenig aarzelen de volgorde in de statistiek van ieder land aangenomen en wel die van de respectievelijke wetboeken. Wel vond ik bij Quételet en anderen de volgorde naar de relatieve zwaarte der vrouwelijke criminaliteit en wel afdalenderwijze; ook had ik de alphabetische volgorde kunnen kiezen; maar met het oog op de vergelijking met andere landen vond ik geene zoo logisch als de door mij nu gekozene, te meer daar de statistieken, zooals gezegd is, de wetboeken volgen, die op hun beurt alle naar een vast systeem zijn ingedeeld en wel beginnende met de misdrijven tegen de publieke orde, vervolgens overgaande tot die tegen het leven en de persoon om te eindigen met die tegen de eigendommen. En hoewel sommige delicten in de verschillende wetgevingen verschillend gerubriceerd worden, toch leek mij dit geen overwegend bezwaar toe.

Ik zal nu overgaan tot het geven van statistische tabellen van eenige der voornaamste Europeesche landen met de noodige toelichting.

§ 2. NEDERLAND.

Ons land bezit twee bronnen voor de crimineele statistiek, nl. de *Gerechtelijke Statistiek* en de *Statistiek van het Gevangeniswezen*.

De resultaten uit beide bronnen verkregen dekken elkaar, zooals wij later zien zullen, niet volkomen. Om verschillende redenen kan ons dat niet verwonderen. Ten eerste toch worden deze beide statistieken door verschillende ambtenaren verzameld en aan verschillende bureaux bewerkt; vervolgens moeten wij vooral in aanmerking nemen dat het quantum der door den strafrechter gedurende een bepaald tijdvak veroordeelden natuurlijk niet behoeft te beantwoorden aan de zich in dat tijdvak in de gevangenis bevindende bevolking. Dat er voorts meer mannen in de gevangenis aanwezig zijn dan er in verhouding tot de vrouwen tot vrijheidstraffen veroordeeld worden, kan bijv. zeer goed zijn oorzaak hebben in het feit, dat mannen veelal tot straffen van langeren duur verwezen, of meer tot vrijheidstraf dan tot boete veroordeeld worden of dat het sterfte-, ziekte- of krankzinnigencijfer onder hen minder hoog is. En bovendien, uit de Gerechtelijke Statistiek nam ik niet de opgave over omtrent de overtredingen, omdat deze daarin niet gespecialiseerd worden en het mij voornamelijk om de speciale delicten te doen was. Maar nu wordt in de Gevangenisstatistiek het relatieve cijfer zóó opgegeven dat daaronder de overtredingen wel begrepen zijn. Verschil kan dus tusschen die beide relatieve opgaven niet uitblijven. Had ik bij het gemiddelde totaalcijfer der Gerechtelijke Statistiek ook dat der overtredingen in aanmerking genomen, dan zou het verschil geringer zijn geworden. Doch vooralsnog dunkt het mij, vooral omdat deze laatste factor niet de eenige is, die het verschil bepaalt niet belangrijk genoeg om ook de kantongerechtcijfers op te geven en constateer ik slechts het feit. Mogelijke beperking in cijferopgaven schaadt mijns inziens in dit hoofdstuk niet.

Onze Gerechtelijke Statistiek vangt aan met een gemiddelde opgave over de jaren 1847, 1848 en 1849, in welken gecombineerden jaargang nog niet de onderscheiding naar het geslacht gevonden wordt. Daarna is zij jaarlijks geregeld

verschenen en heb ik als laatsten jaargang dien van 1891 kunnen raadplegen [1]). Daar ik voor den tijd dat wij nog onder vigeur van den Code Pénal leefden steeds gemiddelden over vijf jaren heb genomen, ben ik met het jaar 1851 aangevangen en heb op die wijze tot 1885 opklimmende vijf quinquennia verkregen. Het jaar 1886 is door mij opzettelijk overgeslagen wegens de verandering van wetgeving op 1 Sept. van dat jaar, waardoor een splitsing van den jaargang 1886 in twee deelen (van Januari tot Augustus en van September tot December) noodzakelijk werd. Van 1887—1891 daarentegen berekende ik niet alleen het gemiddelde over deze vijf jaren doch gaf bovendien wegens het belang der nieuwe wetgeving afzonderlijke opgaven over elk jaar. Beschouwen wij thans de hierbij gevoegde tabel.

Opmerkingen.

Mijn doel is zooveel mogelijk de fluctuaties der cijfers toe te lichten; wat de bizondere delicten betreft zooveel noodig de keuze te rechtvaardigen en de combinaties der verschillende speciesdelicten onder één genus te bespreken [2]). Daarna zal ik een overzicht geven over den loop der vrouwelijke criminaliteit gedurende het door mij bestudeerde tijdvak en mijne conclusies daaruit trekken en dat wel eerst wat betreft de algemeene criminaliteit en vervolgens die der speciale delicten Voor dit laatste gedeelte is echter naar ik geloof een vergelijkende beschouwing der wetgeving voor en na 1 Sept. 1886 volstrekt noodig.

I. *Loop der vrouwelijke criminaliteit in het algemeen.*

Wij bestudeeren daartoe de veranderingen, die het relatieve vrouwenpercentage gedurende de 40 door mij waargenomen jaren ondergaan heeft. En dadelijk valt ons een besliste

---

[1]) Aanvang 1893 schreef ik het bovenstaande; sedert verscheen de jaargang 1892.

[2]) B. v. onder het genus „beleediging" de species: smaad, smaadschrift, laster, eenvoudige beleediging, valsche aanklacht.

ijk der

66—1870

r.	Rel.	A
5	9	
5	**100**	
2/5	6	
1/5	6	
2	**33**	
1	**100**	
2	13	
4	**28**	
23	**25**	
3	8	<
7	3	<
9	**30**	<
10	**67**	<
90	**40**	
82	13	
2	**91**	<
55	**24**	
33	**25**	
19	18	
13	**29**	

verandering ten gunste der vrouw in het oog. Immers van 1851—55 bedraagt het percentage 21 tegen een cijfer van 12 in het tijdvak 1887—91. Hetzelfde verschijnsel vinden wij ook in de Fransche statistiek, die evenals de onze lang genoeg bestaat om met eenige zekerheid den loop te kunnen bepalen. Voorbarig zou het nu echter wezen stijging der vrouwelijke moraliteit uit deze oogenschijnlijke daling der criminaliteit af te leiden; hier hebben wij toch reeds een voorbeeld van de vele gevaarlijke klippen, waarop men bij statistisch en in 't bizonder bij moraalstatistisch onderzoek kan stranden en die men met de meeste omzichtigheid moet zoeken te ontzeilen.

Oppervlakkig bezien zou echter die gunstige meening zeer gemotiveerd zijn. Immers het gemiddelde totaalcijfer der in 1851—55 zoowel crimineel als correctioneel berechte vrouwen bedraagt 2580, dat der in het tijdvak 1887—91 door de arrondissementsrechtbanken berechte correspondeerende cijfer is 2018, wat een vermindering dus van bijna 22 % oplevert, terwijl het cijfer der mannen gedurende dien tijd met bijna 36 % is verhoogd (nl. van 9863 tot 15193). Een verschil van ca 58 % dus ten gunste der vrouw! [1]) En toch ondanks dit groote verschil kan ik uit deze gegevens niet tot moreelen vooruitgang bij de vrouw concludeeren, wel daarentegen tot sterken achteruitgang bij den man [2]). Uit de cijfers zelf geloof ik mijn meening te kunnen adstrueeren.

Ten opzichte der delicten toch, waardoor beslist crimineele neigingen zich openbaren, die in 't algemeen vallen binnen den kring van het „délit naturel" van Garofalo, juist ten opzichte daarvan is de vrouw gedurende onze 40 jaren er

---

[1]) Men vergelijke hierbij de opmerking over den bevolkingsaanwas, p. 8.

[2]) Verg. de beschouwingen naar aanleiding van hetzelfde verschijnsel in Frankrijk bij Proal l. c., p. 150.

niet op verbeterd, ja in sommige gevallen zelfs achteruitgegaan, doch meestal zich zelf gelijk gebleven, vergelijkenderwijs dikwerf slechts schijnbaar vooruitgegaan door de veel sterkere deelneming van den kant van den man. Men vergelijke b.v. het gemiddelde cijfer in de beide boven door mij gekozen perioden voor de delicten: *beleediging*, *mishandeling*, *koppelarij*, *openbare schennis der eerbaarheid*, bij welke delicten de vrouwelijke criminaliteit òf stationair gebleven òf toegenomen is. Het delict *verduistering* (onder de oude wetgeving: *misbruik van vertrouwen*) daarentegen is een goed voorbeeld van stijging der vrouwelijke criminaliteit om zoo te zeggen geneutraliseerd door veel sterkere stijging der mannelijke criminaliteit. Daarentegen is het cijfer van die delicten, waaruit minder verdorvenheid blijkt, die van de eigenlijke criminaliteit verder afstaan (Garofalo noemt hen die zich hieraan schuldig maken niet „criminels", maar „révoltés" [1]), ten gunste der vrouw afgenomen; een duidelijk voorbeeld hiervan is de *bedelarij*. Men kan het uit de cijfers der tabel controleeren; trouwens bij de afzonderlijke behandeling der speciale delicten zullen wij hierop nog terugkomen.

Doch ik meen nog een argument voor mijn beweren te mogen aanvoeren. Het precociteitscijfer (letterlijk vertaald: vroegrijpheidscijfer, d. i. cijfer der jeugdige delinquenten) is bij de vrouw niet afgenomen. De jeugdige leeftijd toch, waaromtrent van den aanvang af afzonderlijke statistische opgaven bestaan, meer dan vroeger bestudeerd, bereidt de criminaliteit van den volwassen leeftijd voor, determineert haar in vele gevallen. Wat nu belangrijk is voor de ontwikkeling der criminaliteit in het algemeen, is dit niet minder waar het op de onderscheiding der beide geslachten aankomt. En nu blijkt uit de statistiek dat, terwijl van de mannelijke veroordeelden, in 1851—55 ruim 5 % beneden

---

1) R. Garofalo, La Criminologie, Paris 1892; p. 47 vlgg. en 78.

den 16jarigen leeftijd waren en die verhouding voor het tijdvak 1887—91 dezelfde gebleven is, de verhouding der jeugdige vrouwen gedurende dat tijdsverloop eerder is gestegen, nl. van ruim 4 % tot bijna 5 %. Het is waar, het verschil is minimaal en daar komt nog bij dat de periode 1851—55 geen vasten maatstaf geeft wegens het ontbreken van een onderscheiding naar het geslacht bij de correctioneel veroordeelden gedurende dat vijftal jaren. Ik trek daarom liever een negatieve conclusie en wil dus met dit argument slechts aantoonen dat positieve vooruitgang bij de categorie der jeugdige veroordeelden van het vrouwelijk geslacht niet te constateeren is.

In dit hoofdstuk dat geheel aan de statistiek is gewijd laat ik het bij deze argumenten langs empirischen weg verkregen, die, ik herhaal het nog even, dienen moeten om aan te toonen, hoe schijnbaar slechts de moreele vooruitgang der vrouw gedurende de tweede helft der negentiende eeuw is.

II. *Loop der vrouwelijke criminaliteit bij de speciale delicten.*

A. *Keuze der delicten.* Deze was lang niet gemakkelijk en zal door menigeen willekeurig en onoordeelkundig genoemd worden. Ik kon natuurlijk niet alle delicten in mijne tabel opnemen, daar dit mijne studie zonder noodzaak zou uitbreiden en zeer vele delicten te onbelangrijk voor de criminaliteit zijn om ze op te nemen. Sommige wèl belangrijke delicten nam ik ook niet op omdat de vrouw zich hieraan in zeer geringe mate schuldig maakt; in dit geval bepaalde ik mij tot een voorbeeld; zie het delict *wederspannigheid.* Zoo kon ik evenals voor de meeste andere landen de politieke delicten uitsluiten, daar de vrouw aan deze misdrijven, behalve zooals bekend is in Rusland, nagenoeg niet deelneemt. De rubriek: tegen de openbare orde komt dus grootendeels niet in aanmerking. De deelneming der vrouw wordt echter in de rubriek: misdrijven tegen het leven of tegen de persoon al iets sterker en bereikt haar culminatie-

punt in de rubriek: misdrijven tegen de eigendommen [1]).

B. *Vergelijking tusschen de oude en de nieuwe wetgeving.* Vooreerst een woord over de dubbele berechting bij ons vóór 1 Sept. 1886 in zwang, samengaande met de onderscheiding tusschen misdaden en wanbedrijven. Zooals men op mijn tabel kan zien heb ik het absolute percentage berekend op het totaalcijfer der misdaden plus dat der wanbedrijven. Dit kwam mij praktischer voor dan op elke categorie een afzonderlijk percentage te berekenen, en wel:

1°. wegens de vergelijking met de nieuwe wetgeving, waarin de beide categorieën tot ééne zijn samengesmolten, zoodat, combineerde ik niet, een onzuivere vergelijking tusschen de beide wetgevingen zou ontstaan,

2°. om de moeielijkheid te ontgaan, die de qualificatie van een delict tot misdaad of wanbedrijf ook voor de vergelijking der verschillende tijdvakken tijdens de oude wetgeving, met zich zou voeren, in verband met het bekende stelsel van correctionalisatie, waarvan ons inzonderheid de wet van 29 Juni 1854 (Sb. 102) voorbeelden geeft.

Eén bezwaar aan de studie der Nederlandsche crimineele statistiek verbonden, zoowel onder de oude als onder de nieuwe wetgeving, wil ik hier nog even terloops memoreeren. Een statistiek is des te bruikbaarder, hoe grooter de getallen zijn waarvan men zich kan bedienen; beschikt men over kleine cijfers dan verkrijgt men, en vooral geldt dit wat ons onderwerp betreft voor het relatieve percentage, dikwijls reusachtige fluctuaties van cijfers, die totaal onbelangrijk zijn, zoo zij al niet den oningewijde op een dwaal-

[1]) De culpose delicten ben ik geheel voorbijgegaan. Het gemis aan de noodige kennis, nadenken en beleid leek mij uit criminologisch oogpunt niet zoo belangrijk om daarvan een reproductie in cijfers te geven. Het moge zeker tot de studie der vrouw en hare eigenschappen in 't algemeen een belangrijke bijdrage zijn; minder is het dit mijns inziens tot die harer criminaliteit.

spoor brengen. Een voorbeeld: Jaar A levert 2 gevallen op van te vondelinglegging; de schuldigen zijn één man en ééne vrouw; de relatieve verhouding is dus 50 %; jaar B daarop volgende levert eveneens 2 gevallen van hetzelfde delict, doch nu beide door een vrouwelijke delinquente gepleegd; het relatieve percentage voor de vrouw is nu 100 %, wat in den tijd van één jaar een vermeerdering van 50 % zou beduiden. En dat alles door dien éénen man! Dit voorbeeld is wel sterk sprekend, doch niet ondenkbaar; men zal trouwens op de tabel niet lang naar dergelijke onbetrouwbare nietszeggende afwijkingen behoeven te zoeken. Die kleinheid of ook wel het totaal ontbreken der cijferopgave, was dan ook de reden dat sommige delicten niet voor de tabel in aanmerking kwamen hoewel zij in vergelijking met andere landen, zoowel van absoluut als van relatief standpunt zeer belangrijk hadden kunnen zijn.

Zooals ik reeds boven in 't kort heb gezegd [1]), zal ik thans om den loop van de vrouwelijke criminaliteit gedurende het door mij gekozen tijdvak van 40 jaren voor de speciale delicten na te gaan een korte, m.i. noodzakelijke beschouwing geven naar aanleiding van de terminologieën. onder de oude wetgeving, in verband met de daarmee overeenstemmende of daarvan afwijkende omschrijvingen van delicten en wat dies meer zij volgens het nieuwe strafwetboek. Als punt van uitgang kies ik de oude wetgeving. Gemakshalve volgt hier een overzicht over de wijze waarop ik mijn stof indeel.

a. Delicten aan de oude en de nieuwe wetgeving gemeen of alleen onder de oude als speciaal delict voorkomende.

b. Delicten alleen onder de nieuwe wetgeving voorkomende [2]).

C. *Loop der vrouwelijke criminaliteit gedurende het tijdvak* 1851—1891.

---

[1]) Zie pag. 13.

[2]) Beide als onderdeelen van letter B op p. 14.

a. Wat betreft het relatieve percentage.

b. Wat betreft het absolute percentage [1]).

B. *a.* 1. *Valschheid.* Vergelijk artt. 147, 148, 150, 151, 153 en 163 benevens artt. 132, 133, 134 en 139 C. P. (valsche munt en valschheid in bankpapier), en art. 10 der Wet van 26 April 1852, Stbl. 90 (vervalsching van muntpapier) met artt. 225—227, 230—235 en 208—215 W. v. Sr. Voorzoover aan zekere species van valschheid alleen ambtenaren zich kunnen schuldig maken, zijn die door mij niet opgenomen; de reden vindt men boven [2]) vermeld.

Valschheid in munt, muntpapier en bankpapier zijn voor ons doel belangrijk in zooverre voornamelijk het in omloop brengen door vrouwen kan geschieden, wat onder de tegenwoordige wetgeving (art. 56 al. 2 W. v. Sr.) met de valschheid één voortgezette handeling is, in tegenstelling met den C. P. (zie boven aangehaalde artikelen). Overigens geeft het verschil in redactie tusschen beide wetgevingen tot geen bizondere opmerkingen aanleiding.

2. *Kindermoord.* Verg. art. 300 C. P. met artt: 290 en 291 W. v. Sr. Twee belangrijke verschilpunten zijn hier te vermelden:

a. Volgens den C. P. bestaat er geen verschil tusschen kindermoord en kinderdoodslag.

b. Volgens den C. P. kan dit delict door een elk en een ieder gepleegd worden; volgens de nieuwe strafwet kan het slechts door de moeder geschieden.

Dat ik bij kindermoord en — doodslag na 1 Sept. 1886 afzonderlijke cijfers heb opgegeven voor het misdrijf van *verberging van een lijk* (art. 151 W. v. Sr.), vindt zijn reden in het feit, dat dikwijls een wegens gebrek aan be-

---

[1]) Bij deze vergelijking heb ik mij bediend van het bij uitnemendheid praktische werk van Mrs. B. E. Asscher en D. Simons: Het nieuwe Wetboek van Strafrecht vergeleken met den Code Pénal, 's-Gravenhage, 1886.

[2]) Zie p. 13.

wijs van kindermoord of — doodslag vrijgesproken vrouw subsidair aan het delict van art. 151 wordt schuldig verklaard.

3. *Manslag*. Verg. art. 295, j° 304 al. 2 C. P. met art. 287 W. v. Sr. Slechts dit is bij den overgang in aanmerking te nemen dat volgens een vaste, door Mrs. Asscher en Simons betwistbaar genoemde, jurisprudentie *homicide volontaire* veel meer kon voorkomen dan tegenwoordig, daar in zeer vele gevallen mishandeling met doodelijk gevolg als manslag werd gequalificeerd; voor manslag toch werd volgens den H. R. in verband met de in den C. P. gehuldigde leer van den *dolus indirectus* slechts de *animus laedendi*, niet de *animus occidendi* vereischt. Thans wordt de *animus occidendi* vereischt, die naar mijne meening daaren-tegen in vele gevallen moeielijk te bewijzen is.

4. *Moord*. Slechts de omschrijving van het begrip „voorbedachte raad" wordt gemist in ons Wetb. v. Strafr.; dit wordt thans aan rechtspraak en wetenschap overgelaten, hetgeen aanleiding kan geven tot veel arbitraire opvattingen en daarom voor velen een reden is om het theoretisch verschil tusschen moord en doodslag verwerpelijk te achten.

5. *Valsche getuigenis enz.* Verg. art. 361 C. P. met art. 207 W. v. Sr. Het begrip is slechts eenigszins uitgebreid.

6. *Vergiftiging*. Dit is in onze tegenwoordige wetgeving in tegenstelling met den C. P. (art. 301) geen afzonderlijk delict meer. Het tegenwoordige stelsel is voorzeker logisch, daar het „manuel opératoire" een strafbare handeling niet tot speciaal delict behoeft te stempelen. Voor onze studie is deze verandering te betreuren, daar vergiftiging in bizondere mate een vrouwendelict is, wat men, hoe klein en onregelmatig de statistische gegevens ook zijn mogen, uit de tabel toch nog wel eenigszins kan opmaken.

7. *Bedriegelijke bankbreuk*. Vóór 1886 afzonderlijk geregeld bij de Wet van 10 Mei 1837 (Sb. 21); thans art. 341 W. v.

Sr. Voornaamste punten van verschil zijn, dat het O. M. thans niet meer als zooals vóór den overgang in sommige gevallen verplicht, in andere bevoegd was bankbreukigen te vervolgen, doch nu steeds tot vervolgen slechts bevoegd is, vervolgens dat ook zij die tot gerechtelijken boedelafstand zijn toegelaten (art. 705 vgg. W. v. B. Rv.), niet alleen zij die in staat van faillissement verklaard zijn verklaard, wegens bankbreuk kunnen vervolgd worden.

8. *Brandstichting.* Art. 434 C. P. rangschikt dit delict onder de vermogensdelicten; wij kennen thans drie vormen: uit art. 157 W. v. Sr., het gemeengevaarlijke, tegen de openbare orde gerichte delict, uit. art. 328 de brandstichting met bedriegelijke bedoelingen, terwijl wij nog de overtreding van art. 428 kunnen citeeren. De beide eerste vormen zijn door ons in de tabel der nieuwe wetgeving gecombineerd, doch wij laten terstond hierop volgen dat het delict van art. 328 zelden of nooit in onze rechtspraak en dientengevolge even weinig in onze statistiek is voorgekomen.

Tot zoover de misdaden; thans de wanbedrijven:

1. *Bedelarij en landlooperij.* Verg. artt. 269—282 C. P. (belangrijk gewijzigd door de reeds genoemde Wet van 1854) [1]) met artt. 432—434 Wetb. v. Sr. Dat men beide delicten onder de overtredingen heeft gerangschikt doet aan ons onderzoek geen afbreuk, daar zij ofschoon overtredingen door de arrondissements-rechtbanken berecht worden. Over 't algemeen is de nieuwe wetgeving ten opzichte van deze overtredingen minder streng dan de oude.

2. *Dronkenschap.* Artt. 17 en 22 der Wet van 28 Juni 1881 Sb. 97 (dit laatste art. gewijzigd bij de Wet van 18 April 1885, Sb. 78) gaven twee strafbepalingen, correspondeerende met de overtredingen van artt. 453 en 454 Wetb. v. Sr. Slechts over de jaren 1882—1885 kon ik dus gegevens opmaken. Veel verliest de opgave van haar be-

---

[1]) Zie p. 14.

lang wegens combinatie der twee strafbepalingen (art. 17 en art. 22). Art. 22 Drankwet = art. 453 W. v. Sr. is alleen van gewicht voor ons onderzoek.

3. *Onbevoegde uitoefening van geneeskunst.* Vóór den overgang afzonderlijk strafbaar gesteld volgens art. 18 der Wet van 1 Juni 1865 (Sb. 60); thans opgenomen onder de generaliseerende bepaling van art. 436 W. v. Sr. Van de vrouwen zijn het meestal vroedvrouwen zonder bevoegdheid en somnambules, die wegens dit feit in handen der justitie vallen. Jammer is het echter, dat, naar ik vernam, het opportuniteitsbeginsel, in ons systeem van vervolging neergelegd, de statistieke gegevens hier dermate beïnvloedt, dat de conclusies daaruit voor de criminaliteit te trekken zeer onzeker zijn.

4. *Openbare schennis der eerbaarheid.* Cf. art. 330 C. P. met art. 239 W. v. Sr. Nagenoeg dezelfde redactie; uit praktisch oogpunt is de uitbreiding van het begrip, buiten de belangrijke toevoeging van art. 239, 2°. van weinig beteekenis.

5. *Bevordering der onzedelijkheid.* Verg. art. 334 C. P. met art. 250 W. v. Sr. In 't algemeen is de tegenwoordige redactie strenger. De C. P. nl. eischte steeds, ook voor ouders of voogden, het bestaan der „gewoonte" van debaucheeren; ons Wetboek eischt dit alleen voor de strafbaarheid van derden, terwijl de drijfveer „winstbejag" voor dien derde ook bij een alleenstaand feit voldoende is om hem strafschuldig te doen zijn. Aan den anderen kant valt op te merken dat volgens de jurisprudentie onder art. 334 C. P. ook diegenen vielen, die ter bevrediging van eigen lust personen beneden 21 jaren hadden gedebaucheerd en bovendien de leeftijd der slachtoffers door de nieuwe wetgeving van 21 op 23 jaar gebracht is.

6. *Hoon, scheldwoorden, laster, valsche aanklacht.* Verg. artt. 367, 368, 370, 371, 372, 376, 471 en 373 C. P. met artt. 261—266 en art. 268 W. v. Sr. Ingrijpende wijzigingen

hebben niet plaats gehad en redactieverschillen enz. releveer ik in 't algemeen niet om dit vergelijkend overzicht niet nog onvollediger te doen zijn dan het reeds is. Volgens aangenomen beginsel [1]) is de beleediging der overheid (art. 267 W. v. Sr.) niet opgenomen.

7. *Eenvoudige mishandeling.* Verg. art. 309 C. P. met art. 300 W. v. Sr. Geen bizondere opmerkingen zijn hier te maken. Mishandeling met voorbedachten rade (art. 301 W. v. Sr.) komt nagenoeg nooit in onze statistiek voor.

8. *Te vondelinglegging.* Verg. artt. 349—352 C. P. met art. 256—259 W. v. Sr. Belangrijke verschillen zijn hier niet te constateeren. Van dit misdrijf trouwens zijn de cijfers uiterst klein.

9. *Zware diefstal.* De afwijkingen na den overgang een voor een na te gaan ten opzichte van dit delict zou ons te ver voeren. Genoegzaam zij deze mededeeling, dat alle soorten van diefstal onder verzwarende omstandigheden zoowel tijdens de oude (en daarvan weder èn de crimineel èn de correctionneel berechte) als tijdens de nieuwe wetgeving door mij onder één hoofd zijn gecombineerd.

10. *Eenvoudige diefstal.* Cf. art. 379 C. P. met art. 310 W. v. Sr. Hier is niets belangrijks te vermelden.

11. *Misbruik van vertrouwen.* Cf. art. 408 C. P. met artt. 321—325 W. v. Sr. Dit delict is thans meer uitgebreid en nauwkeuriger omschreven dan in den Code het geval was. Overigens beantwoorden de begrippen „abus de confiance" en verduistering aan elkaar.

13. *Oplichting.* Cf. art. 405 C. P. met art. 326 W. v. Sr. Ook dit delict is evenals het voorafgaande in het nieuwe wetboek meer uitgebreid en nauwkeuriger omschreven. Andere delicten uit den titel van „Bedrog" zijn deels reeds behandeld (zie de aanteekening op *Brandstichting*), deels wegens hun mindere belangrijkheid niet onderzocht.

---

[1]) Zie p. 13.

b. 1. *Mishandeling van familieleden* (art. 304; 1° W. v. Sr.; onder de oude wetgeving waren van dit delict, waaromtrent bizondere bepalingen bestonden, de gegevens zeer klein of ontbraken geheel en al.

2. *Huisvredebreuk* (art. 138 W. v. Sr.). Volgens de oude wetgeving kon dit delict alleen door ambtenaren gepleegd worden (verg. art. 184 C. P. met art. 370 W. v. Sr.).

3. *Strooperij* (verg. artt. 314 en 315 W. v. Sr. met artt. 16 en 18 der Wet van 29 Juni 1854 en de Wet van 29 Juni Sb. 103, wijzigende art. 401 C. P.); thans een delictum sui generis, vroeger een species van diefstal.

4. *Heling* (art. 416 W. v. Sr.). Dit delict is eerst door de nieuwe wetgeving als afzonderlijk delict gecreëerd. Voorheen was de heler slechts medeplichtige aan het misdrijf diefstal (art. 62 C. P.), zoodat men onder de oude wetgeving geen afzonderlijke opgaven voor heling vindt.

Bij deze enkele opmerkingen meen ik het te kunnen laten; mogen zij niet al te onvolledig zijn geweest en eenigszins de waardeering der cijfers gemakkelijk maken. Belangrijker is, wat ons nu te doen staat, nl. de cijfers zelf onder handen te nemen, ons rekenschap te geven van hun beteekenis en hun loop gedurende de 40 jaar na te gaan.

C. *Loop der vrouwelijke criminaliteit van* 1851—1891.

a. Relatief percentage.

Als uitgangspunt voor de onderlinge vergelijking van het relatieve cijfer bij de bizondere delicten nemen wij de relatieve verhouding van het totaal, het cijfer hierboven reeds besproken in verband met den loop der vrouwelijke criminaliteit in het algemeen [1]). Die delicten, waarbij het relatieve percentage zich verheft boven dat van het totaalcijfer verdienen daarom inzonderheid onze aandacht, omdat

[1]) Zie p. 10 vgg.

de relatieve criminaliteit bij deze meer abnormaal zich voordoet dan bij de overige. Gemakshalve nemen wij ter vergelijking van het voorheen en thans weder de twee polen: 1851—1855 en 1887—1891.

1. In het eerstgenoemde quinquennium *verheffen zich boven* het relatieve cijfer van het totaal der delicten (21): Kindermoord (100), te vondelinglegging (83), bevordering der onzedelijkheid (73), hoon, scheldwoorden en laster (39), oplichting (34), bedelarij en landlooperij (32), eenvoudige diefstal (29) en onbevoegde uitoefening der geneeskunst (22).

2. *Gelijk aan* de verhouding van het rel. totaalcijfer is zware diefstal (21).

3. En *blijven beneden* die gemiddelde verhouding: Valsche getuigenis (20), brandstichting (20), misbruik van vertrouwen (19), valschheid (14), eenvoudige mishandeling (14), bedriegelijke bankbreuk (12), openbare schennis der eerbaarheid (12), rebellie (8) en manslag (3).

Doen wij nu hetzelfde voor het tijdvak 1887—1891, dan verkrijgen wij als resultaat:

1. *Boven* het rel. totaalcijfer (< 12):

Kinder$\frac{\text{moord}}{\text{doodslag}}$ (96) en verberging van een lijk (92), te vondelinglegging (85), koppelarij (82), beleediging (32), openbare schennis der eerbaarheid (31), strooperij (24), oplichting (23), brandstichting (23), eenvoudige diefstal (22), moord (20), heling (18) en doodslag (13).

2. *Nagenoeg gelijk* aan het rel. totaalcijfer:

Zware diefstal (12) en meineed (12).

3. *Daar beneden:*

Valschheid (11), bedriegelijke bankbreuk (10), mishandeling van familieleden (10), eenvoudige mishandeling (8), bedelarij en landlooperij (7), huisvredebreuk (3) en wederspannigheid (3).

Mij dunkt, dit overzicht werpt weer een nieuw licht op de kwestie aangaande den moreelen vooruitgang der vrouw.

Noemde ik dien vroeger [1]) reeds schijnbaar en voerde ik daarbij even als argument aan dat juist ten opzichte van die delicten geen vooruitgang te bespeuren is, die inzonderheid openbaringen zijn van de eigenlijk gezegde criminaliteit, hier zien wij dit beweren bevestigd door de vergelijking met het relatieve totaalcijfer. Als nieuwe delicten toch in de rubriek „boven het gemiddelde" treffen wij in het tijdvak 1887—1891 aan: openbare schennis der eerbaarheid, brandstichting, moord en doodslag [2]), waarvoor bedelarij en landlooperij het veld hebben moeten ruimen en nu een zeer lage plaats bekleeden in de rubriek „beneden het gemiddelde", nagenoeg op de plaats waar vroeger de openbare schennis der eerbaarheid zich bevond.

Beschouwen wij nu elk delict op zich zelf en de veranderingen die zich ten aanzien van 't relatief percentage vertoond hebben over 't geheele 40jarige tijdvak. Wij beginnen met de *misdaden*.

Voor 1 en 2, *valschheid* en *kindermoord* valt niets op te merken.

Bij 3, *manslag*, is de verhouding gestegen sinds 1887; daaruit een gevolgtrekking op te maken is onbetrouwbaar wegens de kleinheid der cijfers.

Bij 4, *moord*, heeft ook stijging plaats gehad, doch in meerdere mate nog geldt hier de opmerking, bij het vorige delict gemaakt.

Bij 5, *valsche getuigenis*, is de verhouding afgenomen, doch ook hier zijn de cijfers zeer klein.

Ook 6 en 7, *vergiftiging* en *bedriegelijke bankbreuk* kunnen ons om dezelfde reden geen vast betrouwbare gegevens verstrekken; daarentegen is bij 8, *brandstichting*, positieve

[1]) p. 11, vlgg.

[2]) Merkwaardig genoeg zijn het vooral deze vier delicten, waarvan het psycho-pathologisch karakter volgens de jongste onderzoekingen op dit gebied in vele gevallen duidelijk te voorschijn komt, waarbij men dus m. a. w. met geestesstoornis te doen heeft.

stijging waar te nemen met een onverklaarbare plotselinge afwijking gedurende het tijdvak 1876—1880.

Bij de *wanbedrijven*, treft men gelukkig het verschijnsel der kleinheid van cijferopgave niet zoo dikwijls aan; wij kunnen bij de gegevens daaromtrent dus iets langer stilstaan.

1. *Bedelarij en landlooperij*. Hier is daling waar te nemen en wel met groote sprongen (32 — 35 — 30 — 25 — 18 — 12 — 10 — 7), zelfs van jaar tot jaar gedurende het tijdvak 1887—1891. En dat wel door daling der vrouwelijk criminaliteit bij niet sterke toeneming der mannelijke, wat men kan nagaan door het absolute percentage bij dit delict voor beide geslachten op te maken. De oorzaak van dit verschijnsel ligt in 't duister Ook bij sterke toeneming der prostitutie als equivalent der vrouwelijke criminaliteit in de laatste jaren is de belangrijke daling onverklaarbaar buiten andere oorzaken. Zou men misschien aan verbetering der sociale positie bij de vrouw moeten gelooven? Mij dunkt, hoe onmiskenbaar de toenemende deelneming der vrouw aan het openbaar leven ook zijn moge, zoo is die toeneming toch niet sterk genoeg om daaruit een zoo sterke afneming van bedelarij en landlooperij te verklaren. En toch in een dezer genoemde factoren moet de oorzaak gelegen zijn en des te meer is het daarom te betreuren dat wij geen vaste gegevens bezitten, die ons kunnen inlichten, zoodat wij te dezen opzichte niet anders dan speculatief kunnen te werk gaan. Mindere strengheid in het vervolgen zou misschien oorzaak kunnen zijn; maar ook dit is uit de statistiek niet op te maken, terwijl ten opzichte der wetgeving hierin van 1851—1886 ten minste geen verandering is gebracht [1].

---

[1]) Gedurende de periode 1856—60 blijkt het relatieve cijfer der vrouw zijn hoogtepunt bereikt te hebben; immers vijf jaren teruggaande is het cijfer reeds met 3 verminderd en in het jaar 1850 is de verhouding weer iets lager, nl. 29 %; verder kon ik, zooals men reeds weet, jammer genoeg, niet teruggaan (zie p. 12).

2. *Onbevoegde uitoefening der geneeskunst.* Hier zijn de cijfers vrij hoog, doch wisselen ongelijkmatig af (22 — 29 — 32 — 8 — 26 — 25 — 30), waartoe de wijze van vervolgen, boven geciteerd [1]), zeker wel zal bijgedragen hebben.

3. *Dronkenschap.* Het tijdperk van vier jaren is te kort om aan de blijkbare afneming beteekenis te hechten.

4. *Rebellie en ophitsing daartoe.* Langzame afneming van het percentage valt waar te nemen (8 — 5 — 4 — 3 — 6 — 2 — 3 — 3). Echter is hiervan, gelijk uit de cijfers blijkt, sterke toeneming der mannelijke criminaliteit grootendeels de oorzaak.

4. *Openbare schennis der eerbaarheid.* Het cijfer wordt gestadig hooger (12 — 24 — 26 – 30 — 22 — 23 — 21 – 31). Dit delict (zie de noot op p. 23) is uit crimineel-anthropologisch oogpunt, evenals alle delicten, die zich binnen de sexueele sfeer bewegen, zeer belangrijk en heeft tot vele medisch-forensische onderzoekingen aanleiding gegeven, waarbij niet zelden van medische zijde het niet-schuldig werd uitgesproken. Toch is de toeneming van het relatieve cijfer daarom voor de vrouw een bedenkelijk verschijnsel, omdat de toeneming bij den man niet zoo sterk is.

6. *Bevordering der onzedelijkheid.* Dit overal bij uitstek door vrouwen gepleegd delict geeft geen aanleiding tot bizondere beschouwingen. De cijfers zijn trouwens zeer klein.

7. *Hoon, scheldwoorden en laster.* Ook hier is de deelneming der vrouw vrij aanzienlijk. Geringe afneming valt echter te constateeren (39—32), mede ten gevolge van toeneming der mannelijke criminaliteït bij dit delict.

8. *Eenvoudige mishandeling.* Afneming is hier te constateeren (14—8), doch hier vooral sterk geïnfluenceerd door de toeneming der mannelijke criminaliteit.

---

[1]) Zie p. 19.

9. *Te vondelinglegging.* Geeft geen aanleiding tot opmerkingen.

10. *Zware diefstal.* Plotselinge afneming na invoering der nieuwe wetgeving (21—12). De reden hiervan moet gelegen zijn in de groote wijzigingen, die dit delict bij den overgang ondervond. Verscheidene der tot zwaren diefstal qualificeerende omstandigheden, waaronder de vrouw het delict kon plegen (b.v. diefstal in dienstbaarheid) zijn bij de invoering der nieuwe wetgeving als zoodanig vervallen. De geringe fluctuaties toch na 1887 zijn een bewijs daarvoor, dat men aan den grooten sprong na 1886 geen bizondere beteekenis behoeft te hechten.

11. *Eenvoudige diefstal.* Wellicht is de stijging (20— 22) na 1886 toe te schrijven aan dezelfde oorzaak die de afneming bij het vorige delict bewerkte. Zij is echter zeer gering en alleen daarom belangrijk, omdat men vóór 1886 gestadige daling kon constateeren en in dit geval niet juist veroorzaakt door de stijgende criminaliteit van den man.

12. *Misbruik van vertrouwen.* Bij dit delict treft ons weêr het gewone verschijnsel. Daling bij de vrouw wordt overtroffen door stijging bij den man.

13. *Oplichting.* Dezelfde opmerking als bij het vorige delict gemaakt geldt ook hier.

Nu nog een woord over de delicten, die alleen in de nieuwe wetgeving gevonden worden, of door mij slechts voor de jaren gedurende die wetgeving statistisch onderzocht zijn. De fluctuaties van het percentage boezemen ons natuurlijk voor een tijdvak van slechts 5 jaren weinig belang in; wij zullen ze daarom niet reveleeren, maar slechts een en ander over den feitelijken toestand gedurende het tijdvak 1887—1891 opmerken.

1. *Mishandeling van familieleden.* Het percentage bij dit delict is hooger (10) dan bij de eenvoudige mishandeling (8). In verband hiermede denke men aan de meerdere wreedheid, die door Italiaansche crimineel-anthropologen aan de

vrouw bij het volbrengen harer misdrijven wordt toegeschreven. Van sociologisch standpunt daarentegen is het een bewijs daarvoor, dat de vrouw voornamelijk die misdrijven begaat waartoe haar de gelegenheid meer openstaat, minder die waarvoor zij de gelegenheid moet opzoeken. Maar laat ik mijn onderwerp niet vooruitloopen.

2. *Huisvredebreuk.* Op het lage percentage is m. i. commentaar overbodig.

3. *Strooperij.* Hier is het percentage vrij hoog in vergelijking met eenvoudige diefstal; armoede is inzonderheid causa movens tot dit delict.

4. *Heling* Ook hier is het vrij hooge percentage gemakkelijk verklaarbaar. Vrouwen die met dievenbenden in betrekking staan fungeeren dikwijls als heelsters der door de mannen gestolen voorwerpen.

b. Absoluut percentage.

Dit percentage is wel uit den aard der zaak niet zoo belangrijk als het relatieve, doch verdient ook zeer onze aandacht [1]). Toch geven ons hier vooral kleine cijferopgaven niets en kunnen wij daarom slechts aan enkele delicten bepaalde opmerkingen vastknoopen [2]).

Kortheidshalve zal ik nu de delicten opnoemen, die van dit standpunt bezien een eenigszins belangrijke geschiedenis hebben. Hiertoe behoort alvast geen der onder de oude

---

[1]) Zie over de beteekenis van dit cijfer, p. 6, 7.

[2]) Een voorbeeld van een uiterst weinig ten onzent voorkomend misdrijf, dat in andere landen bijna uitsluitend door de vrouw begaan wordt is wel dat van *vruchtafdrijving* (artt. 297 en 298 W. v. Sr.), dat slechts éénmaal in het geheele door mij bestudeerde tijdvak van 40 jaren gevonden is. Het komt mij voor dat, al kan de opgave hieromtrent wel niet anders dan klein zijn, vermits de ontdekking moeielijk is, het toch verwonderlijk is dat dit misdrijf zoo weinig officieel geconstateerd wordt.

wetgeving als „misdaden" gequalificeerde. De enkele gevallen die zich jaarlijks voordoen geven ons geen recht aan de geringe wijzigingen, die zich bijwijlen vertoonen, gevolgtrekkingen vast te knoopen Ik ga dus terstond over tot de „wanbedrijven".

1. *Bedelarij, landlooperij.* Het absolute cijfer is bij dit delict voortdurend sterk afnemend (25 — 30 — 23 — 22 — 17 — 13 — 13 — 7) waaruit met zekerheid kan worden afgeleid dat de criminaliteit der vrouw „in deze richting" is afgenomen en niet alleen in vergelijking met den man. Wat daarvan ook de reden zijn moge, dit delict dat den dader niet per se tot „criminel" stempelt, kan daarom mijns inziens minder goed als maatstaf voor de criminaliteit dienst doen [1]).

Nu volgen weêr eenige delicten, waarbij het percentage zeer laag is; waar het beneden 1 % bleef vond ik het niet noodig door berekening in decimalen toeneming of afneming te constateeren.

2. *Hoon, scheldwoorden en laster.* Stijging tot 1875 (6 — 7 — 9 — 9 — 10); daarna weder daling, met geringe stijging gedurende den allerlaatsten tijd (8 — 6 — 7); niets bizonders valt hieruit af te leiden.

3. *Eenvoudige mishandeling.* Deze is vrij sterk toegenomen gedurende de 40 jaar. Eerst sinds het jaar 1880 valt weer afneming, doch zeer geringe te constateeren (11 — 12 — 15 — 17 — 17 — 18 — 17 — 16).

4. *Zware diefstal.* Onbeteekenende fluctuaties van het cijfer tot op den tijd der nieuwe wetgeving. Daarna daling (9—6). Hiervoor geldt wat voor het relatieve cijfer is aangemerkt op p. 26.

5. *Eenvoudige diefstal.* Zeer hoog percentage gedurende

---

[1]) Men herinnere zich de reeds vroeger (p. 12) genoemde onderscheiding door Garofalo gemaakt tusschen „révoltés" en „criminels", waarbij hij de bedelaars tot de eerste groep brengt.

het eerste quinquennium; dan sterk dalende en onbeteekenend fluctueerende tot op onzen tijd (30 – 21 — 20 — 19 — 19 — 22 – 22 — 21).

6. *Misbruik van vertrouwen.* Dit delict heeft zich, geleidelijk vermeerderende, mettertijd boven 1 % weten te verheffen.

7. *Oplichting.* Ook bij dit delict is nagenoeg geen verandering te bespeuren. Merkwaardig is hier de groote gelijkheid in de jaarlijks terugkeerende cijfers, voor zooveel de vrouw betreft.

Van de delicten der nieuwe wetgeving door mij gekozen is geen van de drie uit absoluut oogpunt belangrijk.

Men ziet; tot veel kan men hieruit niet concludeeren; de kleinheid der cijferopgaven zit ons inzonderheid in den weg. Ik meen echter te mogen besluiten met de opmerking, dat, waar wij uit bovenstaande gegevens over 't algemeen daling mogen constateeren ten opzichte van de vermogensdelicten, het gebied waarop de vrouw zich inzonderheid beweegt, dit feit een stijging in zich sluit ten opzichte der overige categorieën van delicten [1]), waaraan de man bij voorkeur zich schuldig maakt. Een zeer gedetailleerde cijferopgave, zooals het bestek van deze studie niet zou toelaten, zou dat kunnen en moeten bewijzen. Of het verschijnsel in het voordeel der vrouw pleit? Verschillend kan, naar ik geloof, die vraag beantwoord worden; in ieder geval zullen wij ons antwoord voorloopig nog wat moeten uitstellen.

Hiermede meen ik mijn beschouwingen over de Ge-

---

[1]) Door steeds het getal 100 als gemeenschappelijken noemer voor onze berekening van het absolute percentage aan te nemen, hebben wij recht tot deze beschouwing. Om dus de gedetailleerde berekening te maken, dient men voor elk tijdvak de deelneming aan elk der drie categorieën van delicten in percenten weer te geven, waardoor men het verschil in richting tusschen de vrouwelijke criminaliteit van voorheen en van thans gemakkelijk zal kunnen waarnemen.

rechtelijke Statistiek te mogen eindigen en geef ik hier nog een tabelletje overgenomen uit de verschenen jaargangen der *Statistiek van het Gevangeniswezen*, nl. van 1854—1891.

Veroordeelden tot principale straffen in de strafgevangenissen en huizen van bewaring in de arrondissements hoofdplaatsen.

JAREN.	Vrouwen op 100 mannen.	Vrouwen-percentage op totaal.	JAREN.	Vrouwen op 100 mannen.	Vrouwen-percentage op totaal.
1854 en 1855	23.5	>19	1886*b* [1])—1891	11.5	>10
1856—60	23.5	>19	1886*b* en 1887	10.6	> 9
1861—65	22.7	>18	1888	12.2	<11
1866—70	19	<16	1889	12.1	<11
1871—75	14.8	<13	1890	11.7	>10
1876—80	11.9	<11	1891	10.8	<10
1881—86*a* [1])	11.8	>10			

Voor de verhouding dezer opgaven tot die der „Gerechtelijke Statistiek" verwijs ik naar p. 8 en 9. Voorloopig kan deze Statistiek ons tot niets anders dienen dan om de afneming der relatieve vrouwelijke criminaliteit te constateeren. Wellicht kan zij ons later in ander opzicht van dienst zijn.

§ 3. FRANKRIJK.

De Fransche crimineele statistiek (*Compte général de l'administration de la justice en France*) dagteekent reeds van

[1]) 1886*a* beteekent de acht eerste maanden van het jaar 1886; 1886*b* de vier laatste.

het jaar 1826. Daar reeds anderen vóór mij een onderzoek naar de deelneming volgens het geslacht voor de vroegere jaren hebben gedaan en zich in ons land bovendien niet een geheel volledige verzameling der verschenen jaargangen bevindt, heb ik mij bepaald tot het opmaken der statistieke gegevens over de laatste tien jaren en wel van 1879—1888, aangezien, toen ik de Fransche statistiek raadpleegde, nog geen latere jaargang dan die van 1888 hier te lande aanwezig was. Voor de vroegere jaren wendde ik mij tot Quételet, die een overzicht geeft over de jaren 1826—29 en tot het van Regeeringswege opgemaakte vergelijkende werk: „La justice en France de 1826 à 1880". Dat het door mijn voorgangers aangenomen systeem, inzonderheid wat de keuze der delicten betreft, eenigszins van het mijne afwijkt, spreekt natuurlijk van zelf, maar zal, naar ik hoop, aan het geheel weinig of geen schade toebrengen.

Eén opmerking reeds vroeger gemaakt, ga nog even vooraf: tot mijn spijt vond ik de onderscheiding naar de sexe bij de bizondere delicten in de Fransche statistiek alleen voor de *accusés* en niet voor de *condamnés*; van daar dat deze opgaven eenigszins met die der overige landen in disharmonie zijn.

Het eerst geef ik hier weer de resultaten verkregen uit onze oudste bron: Quételet, in zijn hoofdwerk „La physique sociale". Hij kiest een tijdvak van slechts vier jaren voor zijn onderzoek en wel de jaren 1826 tot 1829. Vervolgens geeft hij een tabel, waarin eenige crimes zijn opgegeven, met de voor onze studie noodige onderscheiding. Dat hij een gemiddelde van slechts vier jaren neemt doet niets tot de vergelijking met onze tabellen af. Daar hij, wat ook door anderen meermalen gedaan wordt, de verhouding berekent naar het aantal vrouwen op de 100 mannen, heb ik dit in een afzonderlijke rubriek ook voor de crimes der latere jaren gedaan. Zeer zeker heeft die berekening haar voordeelen vooral waar het kleine cijfers geldt.

Het scheen mij het eenvoudigst en natuurlijkst toe de crimes en délits in de Fransche statistieken opgegeven in afzonderlijke tabellen te reproduceeren, daar Quételet over de délits ons niets geeft en dus voor die categorie geen nauwkeurige vergelijking tusschen toen en thans kan gemaakt worden. Voor beide categorieën kan ons echter het officieele overzicht over de jaren 1826—1880 eenigermate als trait d'union dienen.

Hier volgen dus eerst de tabellen der crimes:

Tabel van Quételet (1826—1829):

NATURE DES CRIMES.	Hommes.	Femmes.	Femmes pour 100 hommes.
1. Infanticide	30	426	1.320
2 Avortement	15	39	260
3. Empoisonnement	77	73	91
4. Vol domestique	2.648	1.602	60
5. Parricide	44	22	50
6. Incendie d'édifices et d'autres objets	279	94	34
7. Vols dans les églises	176	47	27
8. Blessures envers ascendants	292	63	22
9. Vol	10.677	2.249	21
10. Faux témoignage et subornation	307	51	17
11. Banqueroute frauduleuse	353	57	16
12. Assassinat	947	111	12
13. Fausse monnaie, contrefaçon, faux par supposition en écritures etc.	1.669	177	11
14. Rébellion	612	60	10
15. Vol sur chemin public	648	54	8
16. Blessures et coups	1.447	78	5
17. Meurtre	1.112	44	4
18. Viol et attentat à la pudeur	685	7	1
19. Viol sur enfants au dessous de 15 ans	585	5	1

CRIMES.	Tijdvak 1879—1883.					Tijdvak 1884—1888.				
	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.[2])	Vrouwen per 100 mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.[2])	Vrouwen op 100 mannen.
1. Meurtre	187	12	6	**2**	7	205	15	7	**2**	7
2. Assassinat	213	40	**16**[3])	**6**	19	236	42	**15**	**7**	18
3. Parricide	12	2	14	<1	17	17	3	**15**	<1	18
4. Infanticide	8	191	**96**	**30**	2378	8	180	**96**	**29**	2250
5. Empoisonnement	5	7	**58**	**1**	140	4	7	**64**	**1**	175
6. Avortement	9	39	**81**	**6**	433	8	47	**85**	**8**	587
7. Faux divers	385	46	11	**7**	12	409	52	11	**8**	13
8. Vol dans les églises	37	3	7	<1	8	34	4	10	<1	12
9. Vol domestique [1])	225	69	**23**	**11**	30	167	53	**24**	**8**	32
10. Autres vols qualifiés	1158	100	8	**16**	8	1176	90	7	**14**	8
11. Banqueroute frauduleuse	73	16	**18**	**2**	22	65	14	**18**	**2**	21
12. Incendie	173	50	**22**	**8**	29	172	45	**21**	**7**	26
13. Total	3736	641	**15**		17	3671	618	**14**		14

[1]) In het tijdvak 1879—83 is dit delict over slechts 4 jaren berekend, daar voor het jaar 1879 een afzonderlijke combinatie: *vol et abus de confiance domestiques* bestaat, waarvan ik de respectievelijke cijfers hier laat volgen: 319 — 80 — **20** — **12** — 25.

[2]) Het absolute percentage voor alle crimes is opgemaakt naar den maatstaf van het totaalcijfer der crimes alleen, niet zooals bij de Nederlandsche statistiek van het totaalcijfer der crimes + dat der délits. Hier toch was dit vooreerst wegens de kleinheid der opgave verkieselijk, en was er bovendien geen sprake van vergelijking tusschen twee verschillende wetgevingen, zooals bij de Nederlandsche statistiek.

[3]) Ook hier zijn evenals op de statistieke tabel van Nederland bepaalde cijfers vetgedrukt; deze aanteekening geldt ook voor de volgende tabellen.

Opmerkingen:

A. *Crimes.*

I. *Relatief cijfer.* Wat de relatieve verhouding van 't *totaalcijfer* betreft kan men met zekerheid daling constateeren en wel van 19 % in 1826—30 tot 16 % in 1876—80 [1]); mijn opgaven zijn daarop een vervolg; men zie slechts de tabel van 1879—83, die 15 % en die van 1884—88, die reeds 14 % opgeeft. Laat ons nu trachten uit te maken of deze gunstige verhouding ten opzichte der vrouw evenals in Nederland slechts schijnbaar is.

Om dit te doen nemen wij eenvoudig het gemiddelde totaalcijfer over de 4 jaren door Quételet onderzocht voor elk geslacht en doen hetzelfde bij het laatste door ons onderzochte quinquennium. Het gemiddelde totaalcijfer der mannen is resp. 5818 en 3671, dat een daling met **37** %, dat der vrouwen resp. 1354 en 618, dat een daling met **55** % beteekent [2]).

Toch overtuigt ons deze zooveel sterkere daling ten opzichte der vrouwelijke criminaliteit niet, zoolang nog niet de loop der relatieve en der absolute criminaliteit bij de *speciale delicten* [3]) onderzocht is.

---

[1]) La Justice en France, Rapport, p. XXVI.

[2]) Quételet, l.c. p. 289. Ik had echter bijna over het hoofd gezien dat Q. de *crimes contre l'ordre public* geheel buiten rekening laat; het verschil is voor beide sexen dus grooter dan 37 en 55 % en daar de man inzonderheid geacht moet worden zich aan genoemde crimes schuldig te maken, moet men hieruit als gevolgtrekking opmaken dat het verschil tusschen het toen en thans van den man grooter is dan 37 %. M. i. doet deze incongruentie er niets toe, en al deed het er iets toe, dan zou het alleen er toe leiden om aan te nemen, dat het verschil in daling tusschen mannelijke en vrouwelijke criminaliteit feitelijk minder groot is, dan men uit bovenstaande cijfers zou opmaken, wat mijn straks uit te spreken conclusie (nl. het stationnair blijven van de moraliteit der vrouw) slechts zou rechtvaardigen. Wie echter deze redeneering te speculatief moge vinden, lette slechts op de overige argumenten.

[3]) Opmerkingen over het karakter der speciale delicten in de Fransche wetgeving kunnen, in verband met wat reeds naar aanleiding daarvan bij de behandeling der Nederlandsche statistiek is gezegd, m. i. veilig achterwege blijven. Zie pag. 16.

Van het relatieve standpunt kunnen wij dan slechts opmerken dat in de vroegere periode (1826—1829) de vrouw zich in het algemeen meer aan de misdaden *tegen de eigendommen* en onder de misdaden *tegen de personen* in het bizonder zich meer aan het *parricide* schuldig maakte, terwijl in den tegenwoordigen tijd het *parricide* heeft moeten wijken voor *incendie, banqueroute frauduleuse* en *assassinat,* en de *vols qualifiés,* zoowel *à l'église* als de andere (behalve de stationnair gebleven *vol domestique*) heden ten dage achterstaan bij de *faux divers.* Vermeerdering der deelneming van de vrouw dus aan de misdaden *tegen de publieke orde* tegenover vermindering der deelneming aan die *tegen de eigendommen, brandstichting* uitgezonderd [1]), kan dus geconstateerd worden, welk feit zijn verklaring weder moet vinden in meerdere deelneming der vrouw in vergelijking met vroeger aan het openbare leven; inderdaad voor Frankrijk een vrij plausibele verklaring. De vermeerdering van het *assassinat* heeft zijn grond in de belangrijke toeneming der moorden uit wraakzucht, jaloezie etc., waarbij vitriool of revolver tegenwoordig meer dan vergift als manuel opératoire dienst doen [2]). Ik voor mij zou hier uit de gewijzigde richting door de vrouwelijke criminaliteit genomen dus niet tot den moreelen vooruitgang der vrouw durven concludeeren; alleen de afneming van het *parricide* is een positieve verbetering, doch hoe weinig komt dit delict

[1]) Later zullen wij naar ik hoop zien dat brandstichting van crimineel-anthropologisch of medisch-forensisch standpunt een belangrijk vrouwendelict mag genoemd worden. (Verg. p. 23, noot).

[2]) Men denke echter hieraan dat wij met „accusées" te doen hebben; dat wij ons de Fransche vrouwen in vergelijking met de andere landen, waarvan ik de veroordeelden heb kunnen nemen, in dit opzicht minder crimineel moeten voorstellen dan uit de statistiek vergelijkenderwijs zou blijken. Buiten de vergelijking met andere landen heeft deze anomalie echter haar voordeel om de reeds boven aangegeven reden (zie p. 5), de vele vrijspraken namelijk wegens de eigenaardige rechtspraak der jury.

voor. Dit wat het relatieve percentage betreft.

II. *Absoluut cijfer*. Te dien einde heb ik de volgorde opgemaakt volgens het absolute percentage, zoowel voor de mannen als voor de vrouwen, gedurende het tijdvak van Quételet en het laatste door mij berekende tijdvak (1884—1888). Hoewel ieder die volgorde zelf kan opmaken geef ik ze hier gemakshalve in 't kort weer:

Tijd van Quételet:

Mannen: *Vol, Vol domestique, Faux, Meurtre, Assassinat, Vol sur chemin public, Banqueroute frauduleuse, Incendie, Vol à l'église, Empoisonnement, Parricide, Infanticide, Avortement.*

Vrouwen: *Vol, Vol domestique, Infanticide, Faux, Assassinat, Incendie, Empoisonnement, Banqueroute frauduleuse, Vol sur chemin public, Meurtre, Vol à l'église, Avortement, Parricide.*

Tijdvak 1884—1888 [1]):

Mannen: *Vols qualifiés, Faux, Assassinat, Meurtre, Incendie, Vol domestique, Banqueroute frauduleuse, Vol à l'église, Parricide,* $\frac{\textit{Infanticide}}{\textit{Avortement}}$, *Empoisonnement.*

Vrouwen: *Infanticide, Vols qualifiés, Vol domestique, Faux, Avortement, Incendie, Assassinat, Meurtre, Banqueroute frauduleuse, Empoisonnement, Vol à l'église, Parricide.*

---

[1]) Ik heb weder zooveel mogelijk getracht beide tijdvakken, wat de keus der delicten betreft, in harmonie te brengen; niet altijd ben ik daarin geslaagd: zoo vond ik voor den tegenwoordigen tijd de opgaven omtrent de *coups et blessures envers ascendants* niet belangrijk genoeg om te reveleeren, en behoort de *faux témoignage* tegenwoordig tot de door de Tribunaux te berechten feiten. Ik moest die delicten dus uit de vergelijkende beschouwing weglaten.

Zie nu de volgorde van toen en thans. *Infanticide* opent thans de rij bij de vrouwen en *avortement*, vroeger op één na de laatste plaats innemende, komt nu reeds voor de vijfde in aanmerking. *Empoisonnement* is wel is waar teruggeschoven wegens de spoedige ontdekking, waaraan dit delict langzamerhand is blootgesteld geworden door den vooruitgang der chemische wetenschap [1]), waardoor constateering van het feit „post mortem" in de meeste gevallen mogelijk is geworden, doch dit feit wordt geneutraliseerd door het naar voren opschuiven van den *meurtre*. Voor 't overige is er geen verandering geschied.

Zien wij daarentegen de volgorde bij de mannen, dan kunnen wij behalve het naar voren opschuiven der *incendie* geen wijzigingen constateeren, die op een of andere wijze een verandering ten gunste of ten ongunste der criminaliteit zouden determineeren.

Zoo meen ik met bovenstaande argumenten, en vooral met laatstgenoemde, voldoende aangetoond te hebben, dat

---

[1]) Meening van de Ryckere (l.c. p. 143) en Tarde (La criminalité comparée, p. 190). Eigenaardig kenmerkt laatstgenoemde de vergiftiging in den tegenwoordigen tijd als „le crime des ignorants", terwijl zij in de 18de eeuw „le crime des gens du monde" was. Ter toelichting laat ik hier even volgen de statistiek der vergiftigingen gedurende de jaren 1825—1880, opgemaakt door Dr. Lacassagne (Archives de l'anthr. crim. etc. I, p. 262, 263):

Jaren.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
1825—1830	77	73	150
1830—1835	103	76	179
1835—1840	127	123	250
1840—1845	108	99	207
1845—1850	105	107	212
1850—1855	102	107	209
1855—1860	95	112	207
1860—1865	67	88	155
1865—1870	49	90	139
1870—1875	38	55	93
1875—1880	19	41	60

ook in Frankrijk de moreele vooruitgang der vrouw althans uit de statistiek der crimes niet is af te leiden.

B. *Délits.*

„La justice en France de 1826 à 1880 [1])" geeft slechts zeer in 't kort een overzicht over den loop der criminaliteit bij de délits gedurende deze eeuw wat de sexe betreft. Alweer heeft men hier het verschijnsel van toeneming der mannelijke criminaliteit tegenover afneming der vrouwelijke. In het tijdvak 1826—30 bedroeg het aantal mannen, berecht door de Tribunaux correctionnels 138.531, welk cijfer in het tijdvak 1876—80 tot 168.214 gestegen is, een vermeerdering dus met 21 %. Het cijfer der vrouwen daarentegen is gedaald van 39.490 tot 28.260 gedurende hetzelfde tijdsverloop wat op een vermindering met 28 % wijst.

De daling is bij de vrouwen intusschen sterker wat betreft de *contraventions spéciales* (nl. relatief van 24 tot 12 %) dan bij de *délits communs* (nl. relatief van 19 tot 15 %). Hiertoe worden ter vergelijking gekozen de tijdvakken 1831—35 en 1876—80. Combineert men deze twee gegevens, dan resulteert hiëruit een daling van 22 tot 14 %. Absoluut genomen is het getal der *femmes prévenues de délits communs* gedurende het bovengenoemde tijdvak meer dan verdubbeld (van 11.941 tot 25.135), daarentegen dat der *femmes prévenues de contraventions spéciales* tienmaal minder geworden (3.134 in plaats van 33.337).

Dit feit der vermindering bij de minst ernstige strafbare feiten, de overtredingen, gevoegd bij den invloed op die vermindering geoefend door de invoering der Wet van 18 Juni 1859 „Sur le droit de transaction en matière forestière", tegen welke wet voor nog geen vierde gedeelte door de vrouwen misdreven wordt, geeft ons reden om de groote vermindering daarom nog niet een even groote verbetering

---

[1]) t. a. p. Rapport, p. LXVI, vlgg.

te noemen; nog daargelaten dat de eigenlijke criminaliteit voornamelijk uit de verhouding ten opzichte der crimes blijkt. Dat echter de criminaliteit der vrouw ook bij de dêlits op het oogenblik een vrij ernstig karakter vertoont, blijkt uit het lijstje dat ik hier laat volgen, overgenomen uit „La Justice en France de 1826 à 1880" [1]):

Meer vrouwen dan mannen worden gevonden onder de beschuldigden wegens:

Délits envers l'enfant [2])	nl.	92.4
Attentat aux moeurs [3])	„	57.6
Adultère	„	51.1
Exercice illégal de la médecine	„	50.8
Vervolgens heeft de man de overhand bij:		
Diffamation et injures publiques	„	30.9
Vol	„	24.6
Escroquerie	„	17.2
Outrage public à la pudeur	„	16.7
Mendicité	„	14.5
Abus de confiance	„	14.4
Coups volontaires	„	11.9
Vagabondage	„	9.3
Rébellion	„	6.1

(Op 100 beschuldigden van beiderlei sexe.)

Deze tabel geldt voor de jaren 1876—80. Thans geef ik ter vergelijking de door mij opgemaakte tabellen der dêlits voor de tijdvakken 1879—83 en 1884—88.

---

1) Rapport, p. LXVII.
2) Hetzelfde als *exposition d'enfants* (*te vondelinglegging*).
3) Hieronder is ook *koppelarij* vervat.

DÉLITS.	Tijdvak 1879—83.				Tijdvak 1884—88.			
	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.
1. Violation de domicile............	205	20	9	<1	277	28	9	<1
2. Rébellion......................	3392	227	6	1	3420	222	6	<1
3. Vagabondage....................	12015	1098	8	4	17263	974	5	3
4. Mendicité......................	7227	1187	14	4	11048	1476	12	5
5. Coups et blessures volontaires....	22704	3036	12	10	25623	3493	12	12
6. Outrage public à la pudeur.......	2493	540	18	2	2492	522	17	2
7. Attentat aux moeurs............	126	218	63	1	125	219	64	<1
8. Exposition d'enfants.............	8	46	85	<1	12	73	86	<1
9. Diffamation et injures...........	2512	1132	31	4	2210	930	30	3
10. Dénonciation calomnieuse........	140	25	15	<1	146	25	15	<1
11. Faux témoignage................	92	26	22	<1	104	29	22	<1
12. Vols.............	33660	10398	24	35	35646	10128	22	35
13. Escroquerie....................	3387	644	16	2	3651	673	15	2
14. Abus de confiance..............	3475	525	13	2	3801	497	11	2
15. Exercice illégal de la médecine...	104	113	52	<1	115	104	47	<1
16. Ivresse (L. de 23 Janv. 1873)......	2531	536	17	2	2505	651	21	2
Total..........................	174743	28769	14		173920	27523	14	

Opmerkingen:

I. *Relatief cijfer.* Uit de vergelijking tusschen deze drie tijdvakken blijkt dat in de laatste jaren een voortdurende langzame daling zich doet gevoelen; de verschillen zijn echter niet geprononceerd genoeg om daarop veel acht te slaan. Wij zullen het er daarom bij laten. Eén opmerking slechts nog: Het delict *overspel* heb ik in tegenstelling met het Officieele Rapport niet gekozen, omdat ik geloof dat men uit dit delict, daargelaten dat een strafvervolging een zeldzaam feit is, tot een vrij onvruchtbare conclusie voor de relatieve criminaliteit moet komen, daar er in den regel wel bij ieder geval twee schuldigen (hetzij beiden als daders, of de een als dader en de ander als medeplichtige) van verschillend geslacht zullen geoordeeld worden, wat dan ook volkomen met de resultaten der statistiek van 1876—80 overeenstemt. De mannelijke en vrouwelijke criminaliteit, kunnen bij dit delict weinig anders dan aan elkander gelijk zijn.

II. *Absoluut cijfer.* Hiervoor zal ik slechts het laatste der door mij onderzochte tijdvakken nagaan. Ook hierover valt weinig te zeggen; dat *diefstal* bijv. ook bij de vrouw het meest voorkomende delict is, zal niemand verwonderen. Het zelfde geldt voor de *coups et blessures volontaires* (*mishandeling*) en verdere delicten. Vele opmerkingen, reeds naar aanleiding van de Nederlandsche statistiek gemaakt, zouden hier herhaald kunnen worden en eventueele bizonderheden voor Frankrijk (en dit geldt meteen voor de nog te behandelen statistieken) zullen, geloof ik, spoediger in 't oog vallen bij het vergelijkende overzicht over eenige landen, dat ik, na de behandeling van elk land afzonderlijk, mij voorstel te geven.

Nog één opmerking, voordat ik de bespreking van Frankrijk eindig. De Fransche schrijvers zelf zijn het er niet over eens, of men al dan niet den moreelen vooruitgang der vrouw in den laatsten tijd mag aannemen. Vóór

dien vooruitgang pleit Proal [1]), daartegen Tarde [2]). Proal voert ter adstructie zijner meening aan de gelijktijdige afneming van waanzin en zelfmoord bij de vrouw gedurende de laatste jaren. Hij licht zijn meening echter met te weinig cijfers toe om haar terstond te kunnen overnemen; anders zou dit argument zeker veel gewicht ten voordeele der vrouw in de schaal werpen. Wellicht komen wij er nog later op terug [3]).

§ 4. DUITSCHLAND.

De „Kriminalstatistik des deutschen Reichs" bestaat eerst sinds 1882; de laatste jaargang, dien ik heb kunnen raadplegen, is die van 1889; daarom heb ik voor Duitschland twee gemiddelden van vier jaar moeten opmaken. Vóór 1882 bestonden wel is waar verscheidene goede statistische werken voor verschillende deelen van het tegenwoordige Duitsche rijk [4]), maar de gegevens daarin verstrekt boezemen ons, die, wat het buitenland betreft, niet tot dergelijk particularisme kunnen afdalen, weinig belang in. Daarom laat ik terstond de tabellen, aan de „Kriminalstatistik" ontleend, hier volgen:

---

1) l. c. p. 150.

2) Waar Tarde dit beweert, wordt door Proal niet vermeld; slechts implicite kan men het lezen in: La philosophie pénale, Paris-Lyon, 1890, p. 4 vlgg.

3) Wat den zelfmoord betreft kan ik verwijzen naar Hoofdst. III, § 2.

4) Zie inzonderheid W. Starke, Verbrecher und Verbrechen in Preuszen, 1854—78 en G. Mayr, Statistik der gerichtlichen Polizei, 1867 (XVI Heft der Beiträge zur Statistik des Königreichs Bayern).

DELICTEN.	Tijdvak 1882—1885.				Tijdvak 1886—1889.			
	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.
1. Hausfriedensbruch	12371	1963	14	3	13641	2114	13	3
2. Meineid	711	225	24	<1	606	205	25	<1
3. Verbrechen wider die Religion	247	22	8	<1	247	19	7	<1
4. Kuppelei	501	1016	67	2	768	1112	59	2
5. Verbrechen wider die Sittlichkeit	1163	312	21	<1	1263	342	21	<1
6. Beleidigung und falsche Anschuldigung	30052	11039	27	17	34430	11947	26	19
7. Mord	109	32	23	<1	93	26	22	<1
8. Todtschlag	124	33	21	<1	99	22	18	<1
9. Kindesmord	1/4	174	100	<1	—	179	100	<1
10. Abtreibung	38	176	82	<1	45	189	81	<1
11. Aussetzung	13	46	78	<1	4	32	89	<1
12. Einfache Körperverletzung	15951	1792	10	3	17166	1991	10	3
13. Vergiftung	5	6	55	<1	4	6	60	<1
14. Einfacher Diebstahl	52209	22623	30	36	47379	20274	30	32
15. Schwerer Diebstahl	6837	1122	14	2	6139	978	14	1
16. Unterschlagung	11575	2960	20	5	11961	3011	20	5
17. Einfache Hehlerei	4417	3239	42	5	4123	2729	40	4
18. Betrug [1])	8990	2569	22	4	7728	2805	27	4
19. Fälschung von Urkunden	1828	508	22	<1	2794	562	17	<1
20. Betrügerische Bankrutt	129	17	12	<1	134	20	13	<1
21. Brandstiftung	501	112	18	<1	399	95	19	<1
Total	274422	62868	19		304708	62977	17	

[1] In 't jaar 1884 vallen onder deze terminologie ook: *Verfälschung von Nahrungsmitteln* en *Feilhalten verdorbener Nahrungs- und Genuszmittel.*

Eenige opmerkingen volgen hier over die delicten, waarbij zich de meest in 't oog loopende afwijkingen van de Nederlandsche strafwetgeving voordoen.

Verbrechen wider die Religion. Art. 166—168 Sgb. Voornamelijk om art. 166, de bij ons niet strafbare *blasphemie* heb ik van dit delict de cijfers vermeld. Voor 't overige zijn de misdrijven tegen den godsdienst bij ons niet als in Duitschland afzonderlijk gerubriceerd, maar onder die *tegen de openbare orde* opgenomen in de artt. 145, 146, 147, 149, 150 Sr.

Kuppelei. Hiertegen wordt door de Duitsche wet scherper gewaakt dan door de onze, door nl. *derden* d.w.z. zij die tot de verleide persoon in geenerlei betrekking van familie of anderszins staan, die zich hieraan schuldig maken, te vervolgen, niet alleen wanneer het motief *winstbejag* of het *plegen uit gewoonte* aanwezig is, maar ook wanneer *hinterlistige Künstgriffe* zijn aangewend, terwijl voor het geheele delict de *minderjarigheid* van het slachtoffer *geen vereischte* is.

Aussetzung. Art. 221 Sgb. vat onze artt. 255 en 256 samen, waarvoor de uitdrukking *Aussetzung* niet indentisch is met onze *te vondelinglegging*, doch meer beantwoordt aan *verlating van hulpbehoevenden* in 't algemeen. Doch in den regel zullen wel de jonggeboren kinderen ook in Duitschland het slachtoffer der *Aussetzung* zijn.

Vergiftung. Evenals in den C. P., zoo ook in het Duitsche wetboek, delictum sui generis. Toch is dit delict, zonderling genoeg, onder de *Körperverletzungen* gerangschikt en wordt dus niet de *animus occidendi* vereischt, in tegenstelling met den C. P. (art. 301).

Hehlerei. Het Duitsche recht kent bovendien *gewerbs- oder gewohnheitsmässige Hehlerei*, door mij niet opgenomen, evenmin als de *heling in recidive*, daar ik meende met de opgave der *einfache Hehlerei* te kunnen volstaan.

Betrug = *Oplichting* (art. 326 W. v. Sr.).

Fälschung von Urkunden. Slechts die van art. 267 Sgb. is genomen, beantwoordende aan ons art. 225 W. v. Sr.

Tot zoover over de keus en de beteekenis der delicten. Aanleiding tot bizondere opmerkingen geven deze beide tabellen niet; ook over den loop der vrouwelijke criminaliteit kan wegens de korte tijdruimte niets met zekerheid gezegd worden, zoodat wij nog geen beteekenis behoeven te hechten aan het feit dat het relatieve cijfer met 2 % is verminderd. Alleen dit kan in het algemeen opgemerkt worden dat de relatieve verhouding in vergelijking met andere landen vrij ongunstig is, en dat, wat het absolute cijfer aangaat, de delicten *tegen het leven* (*moord, doodslag, kindermoord*) verre achterstaan bij die *tegen de eigendommen* (*diefstal, verduistering*), ja zelfs bij één *tegen de openbare orde* (*huisvredebreuk*). Doch dit behoort bij het vergelijkend overzicht thuis en zal daar meer tot zijn recht komen.

§ 5. ITALIË.

Voor dit land waren mijn voornaamste bronnen de Crimineele Statistiek en een artikel van Dr. Roncoroni in de „Scuola positiva", dat echter nog op voltooiing wacht.

Over de 10 laatste jaargangen der Crimineele Statistiek (1881—1890) had ik twee gemiddelden van vijf jaren willen berekenen. De jaargang 1888 bevond zich echter niet in de eenige hier te lande bestaande verzameling en in den jaargang 1890 vond ik in het geheel geen opgaaf omtrent de sexe wat de speciale delicten betreft. Ik moest daarom twee gemiddelden van vier jaren opmaken, nl. een over 1881—1884 en een over de jaren 1885, 1886, 1887 en 1889.

Dr. Roncoroni neemt voor zijn studie de jaren 1887—1889, maakt voor die jaren de verhouding der geslachten op, ook in verband met leeftijd, klimaat enz. en vergelijkt daarna Italië met andere Europeesche landen.

Die vergelijking zullen wij nu nog daarlaten en alleen onze resultaten toetsen aan de zijne, voor zoover de speciale delicten, door de Corti d'Assise berecht, betreft. Want jammer genoeg, missen wij in de Italiaansche Statistiek de opgave naar de speciale delicten wat aangaat de door de Tribunali berechte feiten.

Opgave van Dr. Roncoroni.

REATI (1887—1889).	Media di tre anni.		Per milione.		Ogni 100 Uomini.	Rel. perc.[1])
	U.	D.	U.	D.		
Delitti politici e contro l'amministrazione dello stato	91.2	0.6	5.472	0.036	0.5	
Delitto di falso contro il commercio	345.8	24.0	22.822	1.440	6.9	6.4
Ozio, vagabondaggio contravv	251.0	1.0	6.876	0.066	0.8	
Contro i costumi	251.0	15.6	17.6	1.16	5.160	5
Aborti, infanticidi	10.8	51.6	0.648	3.086	476.8	83
Assassini, omicidii	144.0	49.2	75.504	2.952	3.4	3
Avvelenamenti	4.4	5.40	0.264	0.324	122.7	55
Ferimenti	899.2	34.2	59.346	2.052	3.8	4
Grassazioni	473.2	5.8	35.630	0.348	1.2	1
Furti	910.8	60.8	60.060	4.012	6.6	6
Truffe	22.8	1.4	1.368	0.084	6.3	6
Ricettazioni	92.2	18.6	5.520	1.116	20.2	17
Incendi	44.2	3.8	2.652	0.228	8.6	8

Volgen nu onze eigen opgaven:

[1]) Dit relatieve percentage is ter vergelijking met dat der volgende tabel door mij zelf opgemaakt. Het absolute cijfer kon ik echter niet berekenen, daar de opgaaf van het gemiddelde totaalcijfer der door de vrouw in het driejarig tijdvak begane delicten ontbreekt.

DELICTEN (Corti d'assise).	Tijdvak 1881—1884.				Jaren 1885, 1886, 1887, 1889.			
	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.
1. Ribellione, violenze etc.	96	1	<1	<1	44	3/4	2	<1
2. Falso..........................	307	11	4	3	283	15	5	5
3. Falsa testimonia, spergiuro, perizia, subornazione	56	8	12	2	37	9	19	3
4. Calumnia, falsa denunzia o querela.	10	3/4	7	<1	4	3/4	16	<1
5. Bancarotta fraudolenta	22	1/2	2	<1	17	—	—	—
6. Contra il buon costume [1])........	84	14	14	4	93 29	12 9	11 24	4 3
7. Aborto........................	2	9	82	2	3	9	75	3
8. Rapimento, espozione d'infanti [2])..	3/4	5	87	1	3/4	3	80	1
9. Parricidii......................	20	2	9	<1	15	1	6	<1
10. Infanticidi.....................	6	44	88	11	7	44	86	15
11. Venefizi	9	7	44	1	6	7	54	2
12. Assassinii......................	429	44	5	6	381	19	5	7
13. Omicidii e ferimenti seguiti dal morti	1622	50	3	18	1175	44	4	15
14. Ferite, percussioni etc...........	514	15	3	4	396	13	3	4
15. Grassazioni	880	5	<1	1	463	6	1	2
16. Furti.........................	1479	107	7	28	948	62	6	22
17. Truffe.........................	68	2	3	<1	23	2	8	<1
18. Ricettazioni	160	46	22	12	95	17	15	6
19. Incendi........................	70	9	11	2	43	3	6	1
Totale.........................	6543	384	>5		4658	284	<6	

[1]) In den jaargang 1885 staat dit misdrijf nog onder de benaming: *Reati contra il buon costume*, doch sinds 1886 is deze veranderd in: *Oltraggio al pudore ed eccitamento alla corruzione.* De bovenste opgaaf is die van het gemiddelde over 1886—1889; de onderste is die van 1885.

[2]) Sinds 1887 zijn deze beide delicten tot één: *Reati contro l'infante* samengesmolten.

Zooals men kan nagaan stemmen mijn opgaven niet in alle opzichten met die van Dr. Roncoroni overeen; ook meende ik in het rubriceeren en combineeren der delicten van hem te moeten afwijken; moord en doodslag en kindermoord en afdrijving samen te voegen verdient mijns inziens geen aanbeveling. Nu komt daarbij nog dat R. een gemiddelde over drie jaren opgeeft [1]), en wel de jaren 1887—89; hij heeft dus een ander gemiddelde gekozen dan ik deed, en al zijn fouten in mijn berekening ook verre van onmogelijk, meen ik toch de incongruentie der verkregen resultaten aan dat verschil in keuze te moeten toeschrijven. Zoo geeft hij op voor de misdrijven *tegen de zeden* een relatief percentage van 5 %; ik vond daarentegen voor die delicten in het jaar 1885 een cijfer van 11 % en sinds 1886, na de verandering van naam en qualificatie [2]) steeg het cijfer tot 24 %, een zeer verklaarbare stijging, daar *eccitamento* etc. aan ons begrip *koppelarij* beantwoordt, welk delict, zooals wij reeds gelegenheid gehad hebben te zien, tot de categorie der vrouwendelicten behoort. In 't algemeen is de Italiaansche Statistiek zeer onpraktisch en onsystematisch ingericht; het valt moeielijk daarin den weg te vinden en de rubrieken en qualificaties der delicten worden meer dan eenmaal gewijzigd, wat niet bevorderlijk is voor een nauwkeurige vergelijking der verschillende tijdvakken. Over de namen der delicten zelf zal ik geen opmerkingen maken; het nu afgeschafte Italiaansche wetboek had daarin den Franschen Code Pénal tot prototype.

I. Ten opzichte van het *relatieve percentage* kunnen wij juist het tegenovergestelde van het Duitsche opmerken. Het gemiddelde is zeer laag; de verklaring wil men vinden in de mindere deelneming der Italiaansche vrouw aan het

---

1) L. c. pag. 109, 115.
2) Zie pag. 47 noot 1.

openbare leven [1]), wat wel aannemelijk schijnt, als men in aanmerking neemt, dat ook ten opzichte der delicten, die voor de Tribunali berecht worden, het gemiddelde totaalcijfer zich niet boven 9 % verheft. Toch blijft het altijd moeielijk voor deze verklaring positieve bewijzen te leveren. Slechts enkele cijfers kunnen ter adstructie dienen; zoo waren b.v. de opgaven over *huisvredebreuk* te onbelangrijk om over te nemen en ook over *bedriegelijke bankbreuk* is de opgave zeer klein.

II. *Absoluut percentage.* Merkwaardig zijn in dit opzicht voorzeker de hooge cijfers van *kindermoord*, *doodslag*, *zware mishandeling* en *moord*, in vergelijking met die van andere landen. Dit uitmunten in de „crimes de passion" vindt zijn natuurlijke oorzaak in het sanguinisch temperament der Italiaansche vrouw. Jammer echter dat de opgaven zich slechts tot de zwaarste delicten, nl. die voor de Corti d'assise berecht worden, bepalen; hoe belangrijk toch zou eene opgave omtrent beleediging, eenvoudige mishandeling, eenvoudige diefstal en andere delicten kunnen wezen. Om deze reden alleen is in een vergelijkend overzicht ten opzichte der speciale delicten over eenige der behandelde Europeesche landen voor Italië geen plaats.

§ 6. DENEMARKEN.

Hoewel oorspronkelijk voornemens het bij de beschouwing der vier hierboven behandelde landen te laten, vond ik onverwacht een bizonder praktisch bewerkte vijfjaarlijksche statistiek van het koninkrijk Denemarken, die ik hier laat volgen. De Deensche termen zijn door den bewerker in het Fransch vertaald, in overeeenstemming met de terminologie van den C. P.

[1]) Zie b.v. Földes l. c., p. 633, noot.

DELICTEN.	Tijdvak 1876—80.				Tijdvak 1881—85.			
	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.	Mannen.	Vrouwen.	Rel.	Abs.
1. Faux serment en mat. crim. ou civile	4	—	—	—	4	3/5	15	<1
2. Faux témoignage	28	8	22	<1	27	11	**29**	**1**
3. Attentat à la pudeur et aux moeurs.	91	191	**68**	**21**	120	163	**57**	**17**
4. Meurtre et assassinat	5	3	**37**	<1	6	3	**33**	<1
5. Infanticide	—	10	**100**	**1**	—	11	**100**	**1**
6. Avortement	4	9	**69**	**1**	3	10	**77**	**1**
7. Coups et blessures	185	3	1	<1	212	5	2	<1
8. Vol 1ière fois....................	948	328	**26**	**36**	968	371	20	**40**
9. Vol 2ième fois....................	179	56	24	**6**	185	59	24	**6**
10. Vol 3ième fois...................	94	22	19	**2**	84	23	21	**2**
11. Vol 4ième fois...................	101	27	21	**3**	107	26	19	**3**
12. Recel	35	42	**54**	**5**	38	29	**43**	**3**
13. Recel, récidives	2/5	2/5	**50**	<1	2	3/5	23	<1
14. Vol alternant avec recel	15	6	**28**	<1	7	2	22	<1
15. Escroqueries.....................	413	96	19	**11**	365	95	21	**10**
16. Vols et tromperies de peu d'importance.........................	49	11	18	**1**	43	7	14	<1
17. Faux (monnaie, écritures, etc)....	95	19	17	**2**	106	32	23	**3**
18. Incendie volontaire	23	7	23	<1	29	8	22	<1
Total..........................	2541	901	**26**		2660	925	**26**	

Opmerkingen:

I. *Relatief percentage.* Het meest in 't oog loopende verschijnsel is zeker wel dit, dat het gemiddelde percentage buitengewoon hoog mag genoemd worden. Het cijfer van 26 % is voor zoover mij bekend, slechts in één geval overtroffen, nl. door dat van Schotland, hetwelk 37 % bedraagt [1]). En niet alleen wordt dit hooge percentage veroorzaakt door de verhouding bij de speciale vrouwendelicten als: *kindermoord*, *afdrijving*, *koppelarij* (dit laatste vervat onder *attentat à la pudeur et aux moeurs*), maar ook andere delicten, waaraan gewoonlijk in mindere mate door de vrouw wordt deelgenomen, als: *valschheid*, *heling (voor de eerste maal)*, *valsche eed*, *moord* en *doodslag* geven ons een merkwaardig hoog relatief cijfer te zien. Moet men dus voor Denemarken een bizonder groote perversiteit van de vrouw aannemen, bij normale criminaliteit van den man, of is het tegenovergestelde het geval, nl. normale criminaliteit der vrouw, bij buitengewone, laat ik maar zeggen, deugdzaamheid van den man? Deze kwestie zal slechts met behulp van het absolute cijfer kunnen worden opgelost.

II. *Absoluut percentage.* Slechts van een der beide quinquennia is het noodig het cijfer op te maken, daar zij beide slechts zeer weinig verschillen; wij nemen daartoe het laatste. Ter juiste vergelijking dient echter ook het absolute cijfer der mannelijke criminaliteit opgemaakt te worden, voor zoover de vergelijking dit vordert.

Eén cijfer trekt reeds terstond onze aandacht en wel het absolute percentage der vrouw, in geen der door ons onderzochte landen geëvenaard, bij *attentat à la pudeur et aux moeurs*. Inderdaad, wanneer wij uit de cijfers kunnen opmaken, dat de criminaliteit der vrouw zich vooral in deze richting ontwikkelt, dan durven wij, al is het

---

[1]) Zie Ferrero, l. c., p. 399.

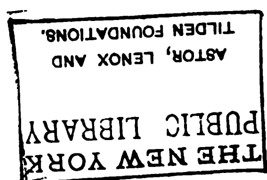
à priori, haar geen hoogere moraliteit in vergelijking v[illegible] den man toeschrijven. Doch wanneer wij verder naga[illegible] komen wij tot het resultaat dat slechts bij *vol* 1^{ière} *f*[illegible] en *recel* het absolute percentage der vrouw hooger [illegible] dan dat van den man, n.l. respective **40** tegen **36** [illegible] **3** tegen **1**, beide delicten van minder ernstigen aard. H[illegible] absolute cijfer geeft ons dus eveneens weinig zekerhei[illegible] onze laatste toevlucht zij daarom een hypothese en [illegible] een, tegenovergesteld aan die, welke ten opzichte van [illegible] lage relatieve criminaliteit der Italiaansche vrouw gest[illegible] is en wel dat in Denemarken, Duitschland, kortom in [illegible] algemeen in de staten met Germaansche bevolking, [illegible] deelneming van man en vrouw aan het openbare lev[illegible] meer dezelfde is, dan dit in de staten met Romaansc[illegible] bevolking het geval pleegt te zijn. Te ver zou het o[illegible] voeren deze hypothese hier aannemelijk te maken, voor[illegible] daar zij onmogelijk met wiskunstige zekerheid kan bew[illegible] zen worden.

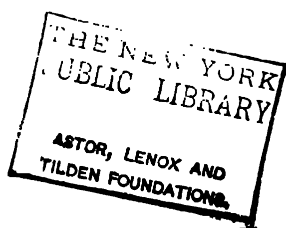
§ 7. VERGELIJKING TUSSCHEN NEDERLAND, FRANKRIJK EN DUITSCHLAND.

Het scheen mij het eenvoudigst toe, de graphische voo[illegible] stelling te kiezen, om het vergelijkend overzicht over de[illegible] landen te geven. Daarin konden echter Italië en Denemark[illegible] geen plaats vinden, aangezien de opgaven dezer beide lande[illegible] te sterk afwijken van die der overige, dan dat zij in een gr[illegible] phische voorstelling tot haar recht zouden komen. Trouwe[illegible] de verschillen der andere wetgevingen onderling gaven mi[illegible] zooals zich denken laat, nog moeite genoeg. Hiernevei[illegible] ziet men drie tabellen, I een vergelijkend overzicht ov[illegible] de *relatieve vrouwelijke criminaliteit*, II, een over de *absolu*[illegible] *vrouwelijke criminaliteit* en III, een over de *absolute mann*[illegible] *lijke criminaliteit*. Zooals men ziet heb ik de delicten, d[illegible]

t der sexe[illegible]stische opgaven.

7

UBLIC LIBRARY
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.

aan de drie wetgevingen gemeen zijn, op de lijnen elkaar doen volgen, te beginnen met het meest voorkomende en zoo vervolgens afdalende, welke rangorde men uit de vroeger opgegeven tabellen kan controleeren. Elke lijn wijst nu de mate van deelneming aan voor een delict in de drie landen en doordat de namen der delicten vóór het uitgangspunt van elke lijn geplaatst zijn, kan men den loop der lijnen gemakkelijk volgen. Dat ik hiertoe van Nederland mijn uitgangspunt nam is natuurlijk geheel onverschillig. De *roode* lijnen stellen voor de misdrijven *tegen het leven en de persoon*, de *blauwe* die *tegen de eigendommen of goederen*, de *paarsche* die *tegen de openbare orde*; den stand van het gemiddelde totaalcijfer in elk land heb ik op Tabel I door een *zwarte* lijn aangegeven. Daar in de qualificatie van een of ander delict met betrekking tot een der drie rubrieken bijwijlen verschil bestaat, heb ik mij de vrijheid voorbehouden die delicten als *te vondelinglegging*, *brandstichting* enz. naar mijn eigen keus te classificeeren, daar ik meende, dat, wanneer die afwijkingen in de verschillende wetgevingen door de kleuren aangegeven werden, de duidelijkheid der tabellen er onder zou lijden.

Na deze, naar ik hoop genoegzame, toelichting, zullen wij de balans der drie landen volgens elke tabel opmaken.

Tab. I. *Relatieve vrouwelijke criminaliteit.* Kortheidshalve zullen wij slechts dan de gunstige of ongunstige verhouding van een of ander land ten opzichte der andere vermelden, wanneer deze bepaald in 't oog valt. Over de twijfelachtige beteekenis der relatieve cijfers is reeds vroeger meermalen gesproken. Wij zien dan:

A. *Misdrijven tegen de openbare orde.*

1. Openb. schennis der eerbaarh. Nederland ongunstig.
2. Meineed . . . . Nederland zeer gunstig.
3. Huisvredebreuk . . . . Duitschland ongunstig

B. *Misdrijven tegen het leven en de persoon.*

1. Moord. . . . . . Frankrijk gunstig, Duitschland vrij ongunstig.
2. Doodslag . . . . Frankrijk zeer gunstig, Nederland vrij ongunstig.
3. Mishandeling. . Frankrijk ongunstig, Duitschland gunstig.

C. *Misdrijven tegen de eigendommen.*

1. Oplichting . . . . Frankrijk zeer gunstig.
2. Brandstichting. . . . . . . Duitschland gunstig.
3. Eenvoudige diefstal. . . . Nederland gunstig.
4. Zware diefstal . . . . Nederland ongunstig.
5. Bedriegelijke bankbreuk . Frankrijk zeer ongunstig.

Veel hebben wij aan deze resultaten nog niet; eerst met behulp van die der volgende tabellen kan hierover meer licht verspreid worden.

Tab. II. *Absolute vrouwelijke criminaliteit*

A. *Misdr. tegen de openb. orde.*

1. Openb. schennis d. eerbaarh. { Duitschland zeer gunstig. Frankrijk zeer ongunstig.
2. Valschheid . . . . . . Frankrijk gunstig, Nederland ongunstig.
3. Huisvredebreuk . . . . Frankrijk gunstig, Nederland vrij ongunstig.
4. Meineed . . . . Frankrijk gunstig.

B. *Misdr. tegen het leven en de persoon.*

1. Mishandeling . . . . Duitschland gunstig.
2. Kindermoord . . . . Frankrijk ongunstig.
3. Te vondelinglegging . . . . . Frankrijk ongunstig.
4. Moord . . . Frankrijk ongunstig, Nederland gunstig.

C. *Misdr. tegen de eigendommen.*

1. Zware diefstal . . . . . . Nederland zeer ongunstig.
2. Verduistering . . . . . . Duitschland zeer ongunstig.
3. Brandstichting . . . . . . Nederland ongunstig.
4. Bedriegelijke bankbreuk. Nederland ongunstig.

Voor de vergelijking der criminaliteit is het nu vooral deze tabel en zijn het deze resultaten waarop het aankomt; nu toch blijft alle invloed der mannelijke criminaliteit achterwege en wordt ons een zuiver beeld gegeven van de richting, welke de misdadige neigingen der vrouw in de vergeleken landen nemen. Doen wij eerst nog hetzelfde met de mannelijke criminaliteit om met nog meer zekerheid, vooral ten opzichte van tabel I, onze conclusies te kunnen trekken.

Tab. III. *Absolute mannelijke criminaliteit.*

A. *Misdr. tegen de openb. orde.*

1. Beleediging. Duitschland ongunstig, Frankrijk gunstig.
2. Huisvredebreuk . . . . Frankrijk zeer gunstig.
3. Openb. schennis der eerbaarh. Frankrijk zeer ongunstig.
4. Meineed . . . . Frankrijk zeer gunstig.
5. Koppelarij. Duitschland zeer ongunstig, Nederland zeer gunstig.

B. *Misdr. tegen het leven en de persoon.*

1. Mishandeling. Duitschland gunstig, Nederland ongunstig.
2. Doodslag. Frankrijk zeer ongunstig, Duitschland gunstig.
3. Moord. Frankrijk zeer ongunstig, Duitschland gunstig.

C. *Misdr. tegen de eigendommen.*

1 Eenv. diefstal. . Nederland gunstig.
2. Zware diefstal. . Nederland ongunstig.
3. Verduistering. . Frankrijk ongunstig, Nederland vrij gunstig.
4. Oplichting. . . . Frankrijk ongunstig, Nederland vrij gunstig.
5. Bedriegelijke bankbreuk. Frankrijk zeer gunstig, Nederland vrij ongunstig.

Resultaten. In het algemeen kan men aannemen dat voor beide geslachten de criminaliteit zich in nagenoeg dezelfde richting voortbeweegt, met twee stroomingen: de Nederlandsch-Duitsche en de Fransche strooming, van welke de eerste meer in de richting der delicten *tegen de openbare*

orde en *tegen de eigendommen* zich voortbeweegt, de tweede daarentegen meer in die der delicten *tegen leven en persoon*, in overeenstemming dus met het verschil in volkskarakter; de groote deelneming in Frankrijk van beide geslachten aan het misdrijf *openbare schennis der eerbaarheid*, zou bijv. kunnen beantwoorden aan wat meermalen over de meerdere losheid van zeden van het Fransche volk is gezegd. Nu moet men weliswaar zich de roode lijnen in Tab II voor Frankrijk iets lager denken, daar wij van dit land, in tegenstelling met de andere, met beschuldigden te doen hebben en niet met veroordeelden, doch daartegenover staat weer dat de vergelijking tusschen mannen en vrouwen in Frankrijk, wat deze categorie aangaat, nu zuiverder is, aangezien het percentage der vrijspraken bij de vrouw zooals wij weten aanzienlijk hooger is dan bij den man, ten minste wat de „crimes de passion" aangaat, waartoe ook kindermoord mag gerekend worden.

Een treffend verschijnsel is vervolgens de deelneming der vrouw in Nederland aan de *vermogensdelicten*, hetzij met den man gelijk opgaande (vooral bij *zware diefstal*, ook bij *bedriegelijke bankbreuk*) of daarin alleen staande (zie *brandstichting*). In deze rubriek kan men geen delict aanwijzen, waarin de vrouw zich bepaald gunstig onderscheidt; wel is dit het geval met den man (zie *eenvoudige diefstal, verduistering, oplichting*). Wij kunnen hieruit dus concludeeren: *De criminaliteit der Nederlandsche vrouw beweegt zich inzonderheid in de richting der vermogensdelicten.*

De vrouwelijke criminaliteit in Duitschland heeft geen geprononceerde richting. Het eenige opmerkelijke voor dit land is de bizonder sterke deelneming der vrouw aan *huisvredebreuk* (zie Tab. II, No. 10 [1]), in verband met Tab. III,

[1]) De sterke deelneming der mannen aan dit delict is oorzaak dat, ondanks de eveneens zeer aanzienlijke deelneming der vrouwen, de lijn zich op Tab. I van Duitschland niet hooger verheft, hoewel dan toch hooger dan in de beide andere landen.

No. 4, tot resultaat gevende Tab. I, No. 18), doch het heeft mij niet mogen gelukken uit andere sprekende feiten de stelling te construeeren, dat de vrouwelijke criminaliteit in Duitschland zich inzonderheid in de richting der misdrijven tegen de openbare orde beweegt. Vergelijk echter hiermede hetgeen gezegd is over de gelijkheid van man en vrouw in levensomstandigheden, arbeid, enz., in de Germaansche in tegenstelling met de Romaansche landen, naar aanleiding der Deensche statistiek [1]).

Nu nog een enkel woord over Tab. I, de moeielijkste en duisterste der drie.

Het behoeft geen verklaring dat, waar de criminaliteit van beide geslachten zich in één land in dezelfde richting voortbeweegt, hoe sterk de deelneming der vrouw ook moge zijn, een laag relatief cijfer daaruit resulteert, ten gevolge van overwegend sterke deelneming van den kant van den man. Zoo b.v. in Frankrijk, waar beide geslachten volgens Tab. II en III sterk aan moord deelnemen, is de rang van dit delict op Tab. I toch zeer laag, hetgeen niets anders wil zeggen dan dat, al begaat de vrouw in Frankrijk nog zooveel moorden en zooveel meer dan in verhouding tot het totaalcijfer der door de vrouw begane delicten in andere landen door haar gemoord wordt, de man in Frankrijk de vrouw daarin in overwegend sterke mate overtreft, en alleen het feit dat in Frankrijk de deelneming der mannen aan andere delicten nog sterker is, maakt dat de lijn op Tab. III, No. 14 niet nog hooger ligt.

Op dezelfde wijze moet men alle schijnbare tegenstrijdigheden verklaren, die zich op Tab. I voordoen. Immers de rangorde op Tab. I is een product van minstens zes factoren, nl. de *absolute criminaliteit* der *vrouwen* en die der *mannen* in *drie* landen; de meest verschillende verhoudingen kunnen op Tab. I in beeld worden gebracht.

---

[1]) Zie p. 52.

Een hoog relatief vrouwenpercentage kan ontstaan door sterke deelneming der vrouwen bij normale deelneming der mannen, of door geringe deelneming der mannen bij normale deelneming der vrouwen; slechts één lijn kan dat in beeld brengen. Nu zouden echter de absolute cijfers kunnen dienen om deze onzekerheid weg te nemen. Maar dat zou goed gaan, was er maar van één land sprake; maar het absolute percentage voor een delict bij een van beide geslachten kan dikwijls in het eene land juist even hoog zijn als in het andere en toch, vergeleken met de overige delicten, in het eene land een veel lagere plaats innemen dan in het andere. Dan blijft er niets anders over dan voor de te vergelijken landen het absolute cijfer nauwkeurig tot in breukdeelen bij beide geslachten te berekenen, totdat men eenig verschil verkrijgt hoe gering ook; eerst dan kunnen wij genoegzame zekerheid verkrijgen Een voorbeeld van deze methode zal ik trachten te geven.

Wordt gevraagd: de *openbare schennis der eerbaarheid*, waaraan de vrouw zich in vergelijking met den man schuldig maakt (relatief percentage alzoo) in Nederland in verhouding tot Frankrijk en Duitschland, m. a. w. de juiste beteekenis van lijn 5 op Tabel I. Op de beide andere tabellen zien wij dat het absolute percentage voor beide geslachten in Nederland vrij laag is (II, 7 en III, 9), slechts in Duitschland verhoudt de vrouw zich gunstig en in Frankrijk is de verhouding voor beide geslachten ongunstig. Toch is de rang van het relatieve cijfer voor Nederland hoog. Oorzaak hiervan moet factisch zijn de tot elkaar naderende crimineele tendenzen van man en vrouw, in Nederland, bij dit delict meer dan in eenig ander land. Doch om te zien, of wij hier met abnormaal hooge deelneming der vrouw dan wel met abnormaal lage deelneming des mans te doen hebben, moeten wij, zooals zooeven reeds is aangegeven, in de vergeleken landen het absolute cijfer nauwkeurig berekenen,

ten einde de abnormaliteit bij één der beide geslachten te kunnen constateeren. Gemakshalve doen wij dit niet per honderd zooals gewoonlijk, doch per duizend; groote cijfers zijn meestal sprekender.

Ons resultaat is dan:

Absoluut percentage

Nederland		Frankrijk		Duitschland		
M.	V.	M.	V.	M.	V.	per
3,22	**10,9**	14	18,54	4,11	5,43	duizend.

Het is duidelijk: de oorzaak ligt bij de vrouw en het is eigenaardig te zien, hoe ons land te dezen opzichte het midden houdt tusschen de beide groote Europeesche staten. De vergelijking pleit overigens niet in het voordeel der Nederlandsche vrouw, althans vergeleken met de Duitsche; wij kunnen daarentegen op een gunstige mannelijke criminaliteit wijzen; van de Fransche cijfers geven lijn 6 (Tab. II) en lijn 9 (Tab. III) een maar al te getrouw beeld. Op dezelfde wijze kan men alle onzekerheden oplossen, waartoe de tabellen in onderlinge vergelijking aanleiding geven.

§ 8. EENIGE OPGAVEN BETREFFENDE ANDERE LANDEN.

Over Denemarken en Italië sprak ik reeds vroeger [1]) en gaf de reden op, waarom deze landen bij het vergelijkend overzicht buiten aanmerking moesten blijven. Laat ik hier slechts opmerken dat zij als antipoden kunnen beschouwd worden, wat de relatieve vrouwelijke criminaliteit betreft: In Italië bereikt deze nog niet de

---

[1]) Zie p. 52.

6 %, in Denemarken daarentegen staat zij op de aanzienlijke hoogte van 26 %. Over de vermoedelijke oorzaak van dit verschijnsel sprak ik eveneens reeds vroeger [1]). Evenwel, wanneer men de absolute criminaliteit der vrouw nagaat voor beide landen, dan vertoont deze in Italië een ernstiger karakter dan in Denemarken. Italië sluit zich hierin geheel aan bij Frankrijk, door sterke deelneming van beide geslachten aan de misdrijven *tegen leven en persoon;* Denemarken richt zich daarentegen natuurlijkerwijs meer naar de overige Germaansche volken en derhalve vindt men er meer deelneming aan delicten *tegen de publieke orde en tegen de eigendommen* [2]).

Nog eenige cijfers zal ik opgeven, hier en daar gevonden [3]), deels gegevens voor het Congres van Stockholm opgemaakt, deels langs anderen weg verzameld. Het zijn de volgende relatieve cijfers, de verhouding der sexe bepalende in de gevangenissen voor de navolgende landen:

	Vrouwen:
Japan, Indië, Mauritius; Zuid-Amerika en voor een klein deel Noord-Amerika	3 %
Grootste deel van de Vereenigde Staten	10 %
China	20 %
Europa	Tusschen 10 en 21 %
Zwitserland	21 %

[1]) Zie p. 52 en 57.

[2]) Sprekende cijfers zijn b.v.: In Italië gedurende het tijdvak 1881—84: 94 moorden en doodslagen door de vrouw, tegen een cijfer van 3 moorden en doodslagen door de vrouw gedurende het tijdvak 1881—85 in Denemarken, wat, afgezien nog van het verschil in grootte en bevolking bij beide landen, toch een ongeëvenredigde verhouding blijft. Zie voorts het cijfer der kindermoorden in beide staten volgens de Italiaansche en Deensche tabellen.

[3]) Joly, Le Crime, p. 251, 252; Joly, La France criminelle, Hoofdst. XIV; Ferrero, l. c.

De volgende opgave is overgenomen uit het „Journal of Statistic Society" van 1880 en geeft het relatieve cijfer der veroordeelden in de volgende landen:

	M.	Vr.
Engeland	79	21
Denemarken	80	20
Nederland	81	19
Frankrijk	83	17
Oostenrijk	83	17
Pruisen	85	15
Rusland	91	9
Schotland	63	37

Als algemeenen regel kan men stellen, dat, hoe meer de sociale positie der vrouw die van den man nadert, des te meer ook haar criminaliteit gelijk aan die van den man wordt. Daarom is de relatieve criminaliteit in de Germaansche landen zooveel sterker bij de vrouw en is in half beschaafde landen als Japan, de Zuid-Amerikaansche republieken en, zoo men wil, ook Rusland de afstand te dien opzichte tusschen man en vrouw zooveel grooter. Alleen is hiermede in strijd het betrekkelijk lage percentage voor de Vereenigde Staten, dat mij onder de oogen kwam; het ontbrak mij echter aan de middelen om dit te controleeren.

In een volgend hoofdstuk zal nader op de oorzaken ingegaan worden, die het verschil in criminaliteit tusschen de beide sexen determineeren. Slechts wil ik hier even een voorbeeld geven van de eigenaardige moeielijkheden, die aan het statistisch onderzoek verbonden zijn, wanneer men de factoren wil vinden, die een of andere afwijking bepalen. In Frankrijk namelijk vindt men het hoogste relatieve cijfer der vrouwelijke criminaliteit in het Westen, het laagste daarentegen in het Zuiden. Als oorzaak van

dit verschijnsel geeft Joly [1]) op, dat de afwezigheid der mannen voor de groote IJslandsche vischvangst (Pêcheurs d'Islande) en de gewoonte om in den tusschentijd werk in de groote steden te gaan zoeken, maken, dat het ontbreken van mannen als nivelleerende factor op den stand der criminaliteit bij beide geslachten dienst doet Als tweede reden geeft hij op, dat de mannen in het Westen even godsdienstig zijn als de vrouwen, wat in andere streken niet zoozeer het geval is, welke reden mijns inziens niet zoo afdoende is als de vorige; de invloed van den godsdienst op de criminaliteit toch is nog vrij onzeker. Daarentegen is in het departement Calvados de vrouwelijke criminaliteit gelijk aan die der mannen, zonder dat men daarvoor een eenigszins plausibele reden heeft kunnen vinden.

§ 9. RECIDIVE.

Van zeer groot belang is de verhouding der geslachten met betrekking tot deze uit criminologisch oogpunt zoo gewichtige phase der criminaliteit. Te meer valt het daarom te betreuren dat de gegevens hieromtrent zoo weinige zijn. Tot nu toe is de recidivistenstatistiek overal, behalve in Frankrijk, van officieele zijde verwaarloosd en zijn het alleen de schrijvers, die, terecht inziende van hoeveel belang de recidive, vooral volgens de nieuwere inzichten op strafrechterlijk gebied, is, ons eenige min of meer samenhangende gegevens aan de hand doen. Het eenige wat men nog in de criminecle statistieken vindt, is het afzonderlijk rubriceeren van sommige delicten, al naardat zij voor de eerste maal of in een-, twee- of meermalige recidive gepleegd zijn [2].)

[1]) La France criminelle, p. 390.
[2]) Zie b.v. de Deensche tabel.

De vrouw is meer volhardend in haar misdadige loopbaan dan de man; proportioneel is bij haar dan ook de recidive meer voorkomende; laat ons dit slechts voorloopig als feit aannemen en nog niet naar de oorzaken van dit verschijnsel zoeken. Slechts de meening van den grondvester der nieuwere strafrechtstheorieën, Lombroso [1]), zij hier even vermeld, die namelijk van oordeel is dat de recidive der vrouw nog veel sterker is, omdat niet alleen het terugvallen in de misdaad, doch ook het vervallen tot de prostitutie als uitweg voor haar antisociale neigingen en als middel van bestaan, tot de recidive der vrouw moet gerekend worden. Verder zullen wij hierop niet ingaan, daar wij later op deze stelling van Lombroso, het identificeeren van misdaad en prostitutie hopen terug te komen [2]).

De statistische gegevens, voor zoover zij er zijn, stemmen echter niet altijd overeen.

Ad. Guillot bijv., door Lombroso aangehaald [3]), zegt dat de mannen voor $^2/_5$ recidivisten zijn, de vrouwen daarentegen voor $^1/_4$.

Om deze opgave te logenstraffen heeft Lombroso zelf verschillende gevangenisstatistieken onderzocht, doch heeft daarmee meestal, zooals wij zien zullen, zijn doel niet bereikt.

Het zijn de volgende opgaven:

Denemarken. In de strafgevangenissen van dat land heeft men van 1872—1874 74 % mannen-recidivisten opgenomen en 61 % vrouwen-recidivisten tegen een cijfer van 71 % en 66 % resp. in 1875. Het percentage der vrouwen is dus kleiner, hoewel een aanzienlijke toeneming in 1875 bij de vrouwen geconstateerd kan worden. Ongelukkig is het tijdsverloop zeer kort, zoodat geen vaste conclusiën uit die toeneming kunnen getrokken worden.

---

1) C. Lombroso, l'Homme criminel, p. 377.
2) Hoofdst. II, § 2.
3) l. c. p. 383.

Pruisen. Van 1871—1877 wisselde in de gevangenissen het percentage der mannen af van 77 tot 80 %, dat der vrouwen van 74 tot 84 %. Ook deze cijfers laten ons in onzekerheid, daar zij zoowel in het voordeel als in het nadeel der vrouw pleiten.

Nederland. Voor het jaar 1872 wordt een positief gunstige verhouding bij de vrouw opgegeven, nl. 38 % mannen- tegen 32 % vrouwen-recidivisten.

Boven-Oostenrijk. Hier is hetzelfde als bij de voorafgaande opgave het geval. Voor dit gebied vinden wij bij Lombroso de volgende fragmentarische cijferopgave:

Jaren.	Mannen.	Vrouwen.
1868—1871	59 %	51 %
1872—1873	72 %	—
1872	—	64 %
1875	—	62 à 63 %
1876	74 %	—

Ondanks deze cijfers beweert Lombroso dat de recidive bij de vrouwen meer voorkomt dan bij de mannen; vooral de meervoudige recidive is volgens hem bij de vrouwen sterker. De cijfers zijn echter niet van dien aard om dit beweren in zijn geheel te rechtvaardigen, daar hij toch alleen Engeland kan aanhalen ter adstructie zijner meening, alwaar (in welk jaar wordt niet vermeld) tegen 32 % mannen-recidivisten, 47 % vrouwen gevonden worden. Vervolgens geeft hij niets dan cijfers, die tegen zijn meening pleiten, en wel:

	Mannen.	Vrouwen.
Italië.	21 à 31 %	13 %
Zweden	43 %	33 „
Spanje.	18 „	11 „
Denemarken	76 „	24 „
Rusland.	8 „	6 „
Oostenrijk.	59 „	51 „

Frankrijk: Hier bestaat volgens een opgave van Yvernès $^{1}/_{10}$ van het totaalcijfer uit vrouwen-recidivisten.

Men ziet, steun geven hem deze cijfers niet en met zijn opgaven betreffende de speciale delicten is hij evenmin gelukkig. Alleen de *oplichting* (*escroquerie*) uit de Deensche statistiek spreekt in zijn voordeel; het verschil is echter niet groot, nl. 17 % voor de vrouwen tegen 15 % voor de mannen. Bij *heling* gaat het al niet meer; bij dat delict zijn de cijfers resp. 6 % en 14 %. Geheel conform met dit laatste is ook de door mij gevonden opgaaf omtrent *diefstal* in Denemarken (zie Deensche tabel). In diezelfde statistiek echter zijn de jeugdige delinquenten weder in het voordeel van Lombroso, wat betreft de *délits communs*, nl. 75 % vrouwen tegen 60 % mannen. Daarentegen vervielen van genoemde klasse van individuen 27 % mannen tegen 14 % vrouwen uit luiheid in recidive.

Ook Frankrijk pleit volgens een andere opgaaf niet voor Lombroso's meening. Op 100 individuen in 1859 uit de „maisons centrales" vrijgelaten, kwamen het volgend jaar 33 mannen tegen 23 vrouwen terug [1]).

Hieruit blijkt dus dat zonder het vervallen tot prostitutie als recidive te beschouwen, Lombroso's meening onhoudbaar is. Mocht het soms in zijn bedoeling gelegen hebben, de prostitutie in aanmerking te nemen, dan had eenige opgave van cijfers niet geschaad. Bovendien heeft het er allen schijn van alsof hij de sterkere deelname der vrouw aan de recidive (proportioneel altijd), ook zonder de prosti-

---

[1]) Zie Lombroso, l'Homme criminel, p. 377 vlgg. Zooals de cijfers voor Frankrijk daar gegeven worden (en wij hebben de opgave bijna woordelijk overgenomen), is hier slordigheid of onvolledigheid in 't spel. Zóó althans beteekenen zij niets, daar niet vermeld wordt hoevelen onder die 100 individuen mannen waren en hoevelen vrouwen. Men moet hier gelooven dat de bedoeling is, òf 100 mannen en 100 vrouwen als maatstaf, òf voor beide sexen de helft van 100, dus 50 mannen en 50 vrouwen. Slechts dan heeft de opgave een gezonden zin.

tutie in aanmerking te nemen, wil aannemelijk maken.

Ten slotte wil hij aantoonen dat de *eigenlijke recidive* (terugvallen in hetzelfde delict) bij de vrouw grooter verhouding aanneemt dan de *oneigenlijke recidive* (terugvallen in een ander dan het de vorige maal bedreven delict). Voor de eerste categorie geeft hij eenige cijfers, nl.:

Jaren.	Mannen.	Vrouwen.
1872—1875	66 % 77 „	80 %

Het eerste cijfer der mannen geldt de *sortis des bagnes*, het tweede de *sortis des prisons*; bij de vrouwen zijn blijkbaar beide categoriën te zamen gevoegd.

Opgaven van Dr. Corre: [1])

In 1881 golden 51 % van de *condamnations aux assises* recidivisten; 21 % der veroordeelde vrouwen waren recidivisten en 55 % der mannen. Wat de *délits communs* betreft waren de cijfers der mannen- en vrouwen-recidivisten resp. 45 % en 32 %.

In 1884 waren onder 195,389 *prévenus correctionnels* 87,561 recidivisten. Van het totaalcijfer der mannelijke veroordeelden waren 52 %, van dat der vrouwelijke 37 % bij herhaling veroordeeld.

De Wet van 25 Mei 1885 heeft in Maart 1886 tot 380 relegaties aanleiding gegeven, van welke slechts 40 veroordeelingen op vrouwen betrekking hadden.

Van deze zeer verspreide gegevens is nochtans geen enkel in het nadeel der vrouw.

De volgende uitgebreide en nauwkeurige opgaven zijn voor Zweden door d'Olivecrona [2]) verzameld:

---

[1]) Dr. A. Corre, Les criminels, p. 300 en 304.

[2]) L.d'Olivecrona, Les causes de la récidive et les moyens d'en restreindre les effets, Stockholm, Norman, 1873, p. 9, 42, 46, 47.

Proportion pour cent entre le nombre des récidivistes condamnés aux travaux forcés et au travail public et celui des individus

condamnés pour 1ière infraction.

I	Proportion pour cent	
	Hommes	Femmes
1859	34	28
1860	33	36
1861	31	29
1862	30	34
1863	26	35
1864	30	34
1865	30	34
1866	35	40
1867	34,7	43
1868	35,4	43,1
1869	44,6	41,2
1870	42,4	23,7

Proportion pour cent entre le nombre des récidivistes condamnés aux travaux forcés ou au travail public et celui des

individus libérés.

II	Proportion pour cent	
	Hommes	Femmes
1859	31	28
1860	28	39
1861	26	29
1862	26	36
1863	22	39
1864	25	32
1865	26	28
1866	32	40
1867	34,3	35,8
1868	37,7	48,2
1869	41,8	43,3
1870	40,2	21,2

Proportion des récidives parmi les condamnés aux *travaux forcés à temps*, écroués pendant les années 1867—70.

III	Proportion pour cent	
	Hommes	Femmes
1867	27,8	16,5
1868	30,4	25,8
1869	33,9	24,4
1870	36,7	22,2

Proportion des récidives parmi les condamnés au *travail public*, écroués pendant le même espace de temps.

IV	Proportion pour cent	
	Hommes	Femmes
1867	63	77,1
1868	50,7	85,4
1869	86,7	82,5
1870	59,6	23,4

Détenus condamnés aux *travaux forcés à perpétuité*, récidivistes pendant les années 1867—70, après avoir été précédemment tenus.

A. Au travail public. B. Aux travaux forcés à perpétuité.

V	Proportion pour cent		VI	Proportion pour cent	
	Hommes	Femmes		Hommes	Femmes
1867	72,2	100,0	1867	50,0	50,0
1868	82,2	71,1	1868	75,3	71,4
1869	82,5	25,0	1869	75,0	25,0
1870	70,9	100,0	1870	63,6	50,0

Het is jammer dat deze opgaven niet beslissend zijn. Over 't algemeen zou men hierop afgaande de recidive der mannen sterker kunnen noemen, ware het niet dat er tusschenbeide reusachtige verschillen ten nadeele der vrouw te constateeren zijn, als in Tabel IV (Jaar 1868) of in Tabel V (Jaar 1867), waartegenover echter weder even groote verschillen ten nadeele van den man zich voordoen (bijv. Tab. V en VI, Jaar 1869). Ook zijn de bovenstaande tabellen rijk aan plotselinge afwisselingen van jaar tot jaar, zonder dat men een bepaalden geregelden gang kan bespeuren. Wij zijn hier dus wel genoodzaakt een non liquet uit te spreken.

Van geheel anderen aard dan de meening van Lombroso, hierboven vermeld en overwogen [1]), is die van Dr. Corre, namelijk dat, wat de recidive in het algemeen betreft, dus zoowel de eigenlijke als de oneigenlijke, de vrouw in sterke mate door den man overtroffen wordt. Gedurende de jaren 1881—85 vond vond hij op 100 condamnés *criminels* 23 vrouwen- en 56 mannen-recidi-

[1]) Zie p. 63, vlgg.

visten, op 100 condamnés *correctionnels* 25 vrouwen- en 49 mannen-recidivisten (in beide categorieën bestaat de rest dus uit voor de eerste maal veroordeelden van beiderlei sexe); volgens zijn berekening zouden na de bevrijding uit de gevangenis gemiddeld 24 % vrouwen en 76 % mannen in recidive vervallen; in 1868 waren deze cijfers resp. 26 % en 74 %; bovendien zouden de mannen gemiddeld spoediger terugvallen dan de vrouwen, nl. resp. binnen 1 en 2 jaar na de bevrijding uit de gevangenis.

Als curiositeit vind ik nog vermeld een bizonder sterk geval van vrouwelijke recidive. Door de politie te Londen is in Oct. 1890 Jane Cakebrand, 60 jaar oud, tot een maand gevangenisstraf veroordeeld voor de meer dan 200ste maal wegens openbare dronkenschap, wanordelijkheid op straat, verzet tegen de politie enz. [1])

Gegevens van het „Rapport" in „La Justice en France." [2]) Ook hierin vind ik niets dan wat ten gunste der vrouwelijke recidive kan strekken. Ik zal hier eenige cijfers laten volgen, die hiervan voldoende bewijs leveren; ook de toeneming na verloop van tijd is volgens deze opgaven bij de mannen sterker dan bij de vrouwen.

I. *Cours d'assises.*

	Mannen.	Vrouwen.		Mannen.	Vrouwen.
1851—55	36 %	16 %	1866—70	45 %	17 %
1856—60	40 „	16 „	1871—75	51 „	19 „
1861—65	42 „	17 „	1876—80	53 „	21 „

Men ziet: De toeneming der mannelijke recidive is in 't oogvallend sterker gedurende dit dertigjarige tijdvak.

---

[1]) Voor meerdere bizonderheden verwijs ik naar de uitgebreide en degelijke monografie van de Ryckere, bij de litteratuuropgave reeds vermeld, welke mij inzonderheid bij de bewerking van deze paragraaf van zeer groot nut is geweest.

[2]) l. c., p. LXXXV, LXXXVII, XCI.

II. *Tribunaux correctionnels.*

1. Vrouwen.

1851—55. . . .	19 %	1866—70. . . .	33 %
1856—60. . . .	23 „	1871—75. . . .	29 „
1861—65. . . .	26 „	1876—80. . . .	32 „

Gedurende dit tijdvak is dus de recidive met ± 7/8 toegenomen.

2. Mannen.

1851—55. . . .	21 %	1866—70. . . .	41 %
1856—60. . . .	28 „	1871—75. . . .	41 „
1861—65. . . .	34 „	1876—80. . . .	46 „

Volgens deze laatste opgaaf is de recidive dus *verdubbeld.*
Ten laatste volgt hier nog een lijstje, aanwijzende het percentage der mannen en vrouwen, gearresteerd na hun vrijlating uit de „maisons centrales."

Jaar of tijdperk der vrijlating.	Mannen.	Vrouwen.
1851—55	34 %	26 %
1856—60	37 „	23 „
1861—65	40 „	24 „
1866—70	39 „	25 „
1871—75	40 „	22 „
1876	39 „	26 „
1877	45 „	23 „
1878		24 „

Mij dunkt, ook deze laatste cijferopgaven zijn treffend genoeg; wij zouden het hierbij kunnen laten, doch wenschen nog gebruik te maken van een andere bron, het werk van von Oettingen [1]), die ons, vooral ten opzichte van de meervoudige recidive eenige belangrijke, hoezeer dan ook eenigszins verouderde, gegevens verstrekt. Hij bewijst name-

[1]) l. c., p. 512 vgg.

lijk uit de cijfers, dat de meervoudige recidive der vrouw in vergelijking met die des mans sterker wordt en dat wel hoe langer hoe meer naar gelang van het aantal malen. Het percentage der eenmalige recidivisten is echter volgens hem bij de vrouw beslist lager dan bij den man. Hij geeft het volgende overzicht:

Pruisische strafgevangenissen gedurende de jaren 1858 en 1859.

Vrouwelijk percentage der bevolking:

Voor de eerste maal veroordeelden. . .	16 %
Eenmalig recidivist	17 „
Twee- tot vijfmalig recid	18 à 19 „
Zesmalig recid.	24 „
Zevenmalig recid	30 „

De overschietende percenten bestaan in elke categorie uit de mannelijke veroordeelden.

In Saksen is de vrouwelijke recidive gedurende het tijdvak 1840 –1859 steeds toegenomen; inzonderheid wat de meermalige recidive betreft, zoodat het percentage der *vijfmalige* recidivisten bij de vrouwen reeds hooger was dan bij de mannen. Ten laatste geeft v. Oettingen nog een statistisch overzicht over Engeland en Wales.

			Jaren.		
			1862	1863	1864
Eerste	maal	veroordeeld	24,5 %	23,6 %	24,8 %
Tweede	„	„	29,2 „	28,1 „	28,1 „
Derde	„	„	32,9 „	30,6 „	30,9 „
Vierde	„	„	36,1 „	34,5 „	34,0 „
Vijfde	„	„	38,1 „	38,2 „	35,0 „
Zesde en zevende	„	„	41,2 „	38,0 „	40,0 „
Achtste tot tiende	„	„	**53,6** „	**51,6** „	**50,6** „
Meer dan tien	„	„	**73,2** „	**70,3** „	**70,4** „
		Gemiddelde	34,0 %	32,6 %	33,0 %

Deze percentages wijzen eveneens de deelneming der vrouwen aan voor elke categorie in het betreffende jaar. Vetgedrukt zijn die cijfers, volgens welke het vrouwenpercentage dat der mannen overtreft en die daarom van zoo groot belang zijn, omdat zij ons, wat de meermalige recidive betreft, hetzelfde resultaat opleveren, als waartoe Lombroso is gekomen, die evenwel zijn meening niet op zoo aanschouwelijke wijze heeft toegelicht.

Dr. Colajanni, in een veel later geschreven werk [1]), neemt deze cijfers van von Oettingen over, waardoor ze in ons oog aan betrouwbaarheid winnen.

Wat hebben nu die verspreide gegevens ons omtrent de recidive der vrouw geleerd?

1°. Dat het niet waar is, dat de vrouw *in 't algemeen* sterker recidivist is dan de man.

2°. Dat het niet bewezen is (vaste gegevens daaromtrent zijn mij althans niet bekend, waaruit dit blijkt), dat de *eigenlijke* recidive bij de vrouw meer voorkomt dan de *oneigenlijke* recidive.

3°. Dat met behulp van cijfers kan geconstateerd worden dat eerst *na achtmalige recidive* (behalve het bizondere geval van Saksen [2]), een land bekend wegens zijn hooge vrouwelijke criminaliteit) het vrouwenpercentage dat der mannen overtreft.

Eerst een woord over de tweede gevolgtrekking. Dat Lombroso de verkondiger der meening is, dat de eigenlijke recidive ook bij de vrouw meer voorkomt dan de oneigenlijke, kan geen verwondering wekken. Immers hij, die voor elk bizonder delict zijn „type criminel" zich voorstelt [3]), moet wel tot de conclusie komen, dat een voor de eerste maal tot zulk een, hem door zijn aanleg als 't ware toegewezen, misdrijf vervallen

---

1) Dr. Nap. Colajanni, Sociologia criminale, Vol. II, cap. 3, p. 82

2) Zie p. 71.

3) Lombroso, l. c. p. 225, 234, 430.

delinquent, in datzelfde of in een zeer nauw verwant delict moet terugvallen; dat een persoon die, om een voorbeeld te geven, eenmaal aan de hem ingeboren neiging tot stelen heeft toegegeven, 99 tegen 1 kans heeft om bij de volgende maal in diefstal en niet in een ander misdrijf terug te vallen. Wat er van die meening waar moge zijn, zal ik niet trachten uit te maken; maar indien de geboren misdadiger nog officieel moge erkend worden, van den geboren dief, moordenaar of verkrachter, als afzonderlijke typen, kan dit sinds de laatste jaren niet meer gezegd worden. En met deze erkenning staat en valt Lombroso's theorie betreffende de recidive. In elk geval ware toelichting met cijfers gewenscht geweest.

Nu de eerste en derde gevolgtrekking. Het komt mij voor dat, na al het hierboven staande bijeen gevoegd en overwogen te hebben, de recidive van de vrouw vrij wat minder te beteekenen heeft dan men het zich misschien wel voorstelt, zoodat er niet veel meer overblijft van wat we in den aanvang vooropstelden [1]). Want al is het waar, dat hare recidive toeneemt met het aantal malen en dan die van den man nadert, ja overtreft, zoo schijnt mij dit niet van zoo overwegend belang om daaruit volstrekt een „Zähigkeit in der Kriminalität" of „peu d'esprit de combativité" te willen afleiden, zooals velen doen. Ik geloof daarentegen, dat de vrouw boven den man een „surplus de combativité" noodig heeft, is zij eenmaal gevallen. Wanneer een man uit de gevangenis ontslagen is, staan verschillende wegen hem open, om langs eerlijken weg zijn brood te verdienen; voor de eenmaal gevallen vrouw sluiten zich reeds alle deuren, hoeveel te meer dus voor de een-, twee- en meermalige recidiviste! Niet zij is het die de misdaad zoekt, doch de misdaad, en in vele gevallen is hier de prostitutie het equivalent, is het die haar aangrijpt, zonder dat er buiten den zelfmoord

[1]) Zie pag. 63.

een andere uitweg mogelijk is. Neemt men dezen factor in aanmerking, de sociale positie namelijk der uit de gevangenschap ontslagen vrouw, dan kan het hooge percentage der meer dan eenmaal recidiveerende vrouwen geen verwondering wekken en allerminst de stijging van dat percentage met het aantal malen.

Nog iets: welke zijn de delicten, waarbij doorgaans gevallen van recidive voorkomen? Immers de minst beteekenende: kleine diefstallen, dronkenschap, overtredingen in het algemeen. Een vijf- à achtmalige recidive in moord of brandstichting is eenvoudig niet denkbaar. Ook voor de indirecte of oneigenlijke recidive geldt dit. Het zijn dus over 't algemeen de kleine vergrijpen, uit menig oogpunt minder belangrijk voor de studie der criminaliteit, waarbij het recidivepercentage voor de vrouw het hoogst is. Niet dat wij daarom het verschijnsel over het hoofd moeten zien, maar èn de vermoedelijke oorzaak èn de beteekenis uit criminologisch oogpunt van die hooge cijfers leiden ons er toe geen al te ernstige beteekenis daaraan te hechten voor de moraliteit der vrouw. [1])

En hiermede meenen wij ons statistisch onderzoek te kunnen besluiten.

---

[1]) Onverwachten steun vond ik, nadat ik bovenstaande beschouwingen reeds neêrgeschreven had, in een zeer recent werkje, „De la responsabilité criminelle" door Dr. E. Cabadé, Paris, Masson, 1893, waarin de schrijver de recidive der vrouw minder sterk noemt dan die des mans, nl. van het totaalcijfer der delinquenten resp. 62 en 74 °/₀. Uit welke bron hij die cijteropgave geput heeft, vermeldt hij echter niet (zie aldaar p. 313 en 314).

HOOFDSTUK II.

De relatieve vrouwelijke criminaliteit.

Litteratuur. QUÉTELET, Physique sociale, II; HOLTZENDORFF & JAGEMANN, Handbuch des Gefängnisswesens, II, p. 475; JOLY, Le Crime; JOLY, La France criminelle; PROAL, Le Crime et la Peine; Dr. N. COLAJANNI, La sociologia criminale, II, Catania, 1889; DE RYCKERE, La criminalité féminine; RONCORONI, Il sesso e la criminalità in Italia; FÖLDES, Einige Ergebnisse der neueren Kriminalstatitik; FERRERO, La criminalité féminine (Revue scientifique, Mars 1892); FERRERO, De godsdienstigheid der vrouw (Wetenschappelijke bladen, Mei 1893, overgenomen uit de Nouvelle Revue); L. FULD, Weibliches Verbrecherthum (Westermann's Illustrirte Deutsche Monatshefte, 1892); Dr. A. TURRINI, La donna e la sua minore imputabilità penale, Brescia 1891; C. LOMRROSO e G. FERRERO, La donna delinquente, Torino, Roux, 1893; A. MARRO, Sui caratteri della donna criminale (Archivio di psichiatria etc., X, 6); Dr. A. KURELLA, Naturgeschichte des Verbrechers, Stuttgart 1892 p. 157 vlgg; A. FOUILLÉ, La psychologie des sexes (Revue des deux mondes, 15 Sept. 1893); A. VON OETTINGEN, Moralstatistik, I; G. TARDE, La criminalité comparée, Paris 1890; CH. FÉRÉ, Dégénérescence et criminalité, Paris 1888.

§ 1. VERKLARING VAN HET VERSCHIL IN CRIMINALITEIT.

Was het ons in het eerste hoofdstuk voornamelijk om cijfers te doen, thans moeten wij ons uitsluitend met de beteekenis dier cijfers gaan bezighouden en wel in de eerste plaats met een verklaring van het meest „hervorragende" verschijnsel, het quantitatieve verschil tusschen de mannelijke

en de vrouwelijke criminaliteit. Wij hebben toch kunnen opmerken, dat, terwijl met de verhouding tusschen de mannelijke en de vrouwelijke bevolking wordt rekening gehouden, er in 't algemeen vier à vijfmaal meer misdreven wordt door den man dan door de vrouw, of zooals Quêtelet het volgens zijn fatalistische leer uitdrukt, dat het „penchant au crime" bij den man 4 à 5maal sterker is.

In 't algemeen kan men niet zeggen dat de verklaring van dit verschijnsel moeielijk is, indien men zich eenmaal gesteld heeft op een der beide standpunten, welke voor deze verklaring in aanmerking komen. Maar juist in de keuze van dit standpunt ligt de moeielijkheid. Want dit is het voornaamste, waarop het hier in dit hoofdstuk aankomt; evenals aan de criminaliteit zelf ten grondslag liggen factoren, hetzij van *anthropologischen* aard (herediteit, degeneratie in 't algemeen), of van *sociologischen* aard (opvoeding en onderwijs, omgeving, beroep enz.), en evenals sommige criminalisten bijna uitsluitend dezen factor, andere genen, weer andere beide factoren in gelijke mate, in aanmerking nemen, zoo spiegelt de richting die men voorstaat ten opzichte der criminaliteit in 't algemeen, zich af in de verklaring der verschijnselen die men ten opzichte der onderdeelen waarneemt. De crimineel-anthropoloog geeft dus van de gunstige verhouding der vrouwelijke criminaliteit een anthropologische verklaring, de socioloog let inzonderheid op sociale oorzaken, de wiskunstenaar (Quêtelet) herleidt beide categoriën van oorzaken tot cijfers.

Een hoofdpunt is, buiten dit verschil in richting, de opvatting die men heeft van de verhouding der criminaliteit tot de prostitutie. Zooals ik reeds in het voorafgaande hoofdstuk terloops vermeldde [1]), is Lombroso van oordeel, dat de prostitutie een vorm van criminaliteit bij de vrouw is, welker contingent bij dat der eigenlijke criminaliteit

---

[1]) Zie p. 63.

moet gevoegd worden, ten gevolge waarvan het verschil tusschen man en vrouw nagenoeg verdwijnt. Hierover straks; eerst zullen wij ons bij de verschillende anthropologische en sociologische factoren bepalen, die het verschil determineeren. Ik stel mij voor de schrijvers, die dit punt behandelen, een voor een te laten optreden en gun daartoe de eerste plaats aan Quételet, omdat ten eerste, hij ten gevolge van den tijd waarin hij leefde, buiten den strijd staat tusschen de beide richtingen, hierboven genoemd, en bovendien de bizondere methode door hem gevolgd, hem van alle latere schrijvers onderscheidt.

Quételet. Als algemeene voorwaarden tot het plegen van een delict worden volgens hem bij den delinquent vereischt:

1°. *Vouloir (qui dépend de la moralité)*,

2°. *Occasion*,

3°. *Facilité d'agir*.

Het is duidelijk dat de eerste voorwaarde beantwoordt aan wat men tegenwoordig den *anthropologischen* factor noemt, en wel door het bijgevoegde: „qui dépend de la moralité". Het is echter even duidelijk dat Q. met deze algemeenheid niet aan herediteit, atavisme of physieke of psychische degeneratie in 't algemeen heeft gedacht.

De tweede voorwaarde is de hedendaagsche *sociale* factor, hetzij men die *occasion* beperkt tot *aanleiding*, of meer algemeen als *oorzaak* wil opvatten; in laatstgemelden zin is de opvatting van Q.

De derde voorwaarde, de *facilité d'agir* staat tusschen beide categorieën in; Q. bedoelt er mede *physieke bekwaamheid* voornamelijk *kracht*, doch men kan er nog zoovele bijvoegen, die den delinquent physiek tot het plegen van het delict in staat stellen. Daar het overigens een geheel occasioneel verschijnsel bij een persoon is, of hij op een bepaald oogenblik kracht, behendigheid, list enz. bezit of niet, zouden wij deze voorwaarde *geen zuiver anthropologische* willen noemen, zooals de eerste.

Nu redeneert Q. als volgt: In het algemeen ontbreken deze voorwaarden bij de vrouw in meerdere mate dan bij den man: het *vouloir* wordt tegengegaan door het *sentiment de la honte et de la pudeur*, der vrouw meer van nature aangeboren; de *occasion* door haar *état de dépendance* en *habitudes plus retirées* en de *facilité d'agir* door haar *faiblesse physique*. Ontbreken nu deze voorwaarden, al naardat zij voor het plegen van een of ander delict vereischt zijn, dan zal daaruit de lage criminaliteit der vrouw met betrekking tot elk delict te verklaren zijn. Voorbeelden zijn daarvan te vinden op Quételet's tabel, door mij in het eerste hoofdstuk ingelascht [1]); de lage rang, dien het delict *viol et attentat à la pudeur* (N°. 18) inneemt, is te verklaren uit het nagenoeg geheel ontbreken bij de vrouw der voorwaarden voor het plegen van dit delict vereischt. De hooge rang van het delict *empoisonnement* (N°. 13) heeft daarentegen zijn oorzaak in het overbodig zijn der eerste voorwaarde en het maar al te dikwijls voorhanden zijn der tweede (*occasion*); de derde voorwaarde (*facilité d'agir*) is bovendien hier niet volstrekt vereischt.

Bij de misdrijven *tegen het leven* kan men uit de tabel duidelijk de volgorde verklaren; steeds wordt de vrouwelijke criminaliteit lager, al naarmate tot het plegen van het delict de voorwaarden *kracht* in meerdere mate vereischt wordt. Wij hebben toch deze volgorde: *infanticide* (N°. 1), *avortement* (N°. 2), *parricide* (N°. 5), *blessures envers ascendants* (N°. 8), *assassinat* (N°. 12), *blessures et coups* (N°. 16), *meurtre* (N°. 17). De hooge rang van *infanticide* is gemakkelijk te verklaren: de oorzaak hiervan is ten deele positief, het ruimschoots bestaan der *occasion*, ten deele negatief, het niet vereischt zijn der *facilité d'agir*. Daarna komt *avortement*; het *vouloir* wordt hier door *honte et pudeur* meer belemmerd dan bij het voorafgaande delict,

[1]) Zie p. 32.

waar men voor het fait accompli staat, dikwijls voor men recht weet, wat er eigenlijk gebeurd is; tot het plegen van afdrijving behoort meer overleg en meer cynisme. *Parricide* en *blessures envers ascendants* zijn beide delicten, waarbij de *occasion* van overwegenden invloed is. Ook bestaat hierbij in vele gevallen *facilité d'agir*. Dat de zwaarte van het delict niet afschrikkend bij de vrouw werkt, wil Q. bewijzen uit het feit dat *parricide* en *blessures envers ascendants* aan *assassinat* voorafgaan; daarmee stelt hij echter de zaak scheef voor, want juist de *occasion*, het binnenshuis leven der vrouw, bewerkt hier de groote deelneming in *vergelijking van den man* aan *parricide*. Doch in werkelijkheid maakt de vrouw zich veel meer aan *assassinat* schuldig (zie slechts de absolute cijfers, resp. 22 en 111) en het feit, dat de man meer in de gelegenheid is om *assassinat* dan om *parricide* te plegen, mag niet als argument dienen voor de bewering dat de vrouw zich niet door de zwaarte van het delict laat afschrikken. Later zegt hij trouwens zelf dat *habitudes et vie sédentaire* het verschil constitueeren en daaruit de lage rang van *coups et blessures* en *meurtre* te verklaren is.

Ook bij de *vermogensdelicten* werken deze determineerende oorzaken; de volgorde 4, 7, 9, 15 is zeer verklaarbaar; wij zullen er daarom niet langer bij stilstaan. Ook de rang der delicten *tegen de openbare orde* wijst op geringe deelname ten aanzien van deze categorie (10, 11, 13, 14); voor 10 en 11 gelden als reden *vie retirée et éloignement des affaires* en voor 13 bestaat als reden het gebrek aan *habilité*, hier in den zin van *technische vaardigheid* op te vatten. Aan de waarde dezer laatste reden meen ik te moeten twijfelen; immers zoo Q. meenen mocht dat die *habilité* alleen vereischt wordt voor het vervaardigen van valsche munt of valsch papier of het vervalschen van echte stukken, dan meen ik daartegen te moeten aanmerken dat de vrouw zich niet zoozeer daarmede ophoudt,

als wel met het verspreiden van valsche of vervalschte voorwerpen en daarin, men denke inzonderheid aan munten en vergete ook niet het opmaken van valsche getuigschriften, dikwijls zeer veel *habilité* weet ten toon te spreiden.

Bizondere vermelding verdient vooral Quételets rekenmethode, waardoor hij bovengenoemde voorwaarden onder cijfers heeft trachten te brengen en zelfs heeft weten te doen overeenstemmen met de cijfers op zijn tabel. Zie hier eenige voorbeelden:

Wordt gevraagd de invloed te berekenen van de *habitudes sédentaires* als beperkenden factor der vrouwelijke criminaliteit. Daartoe moet men een delict uitkiezen, dat niet vereischt *force* (*facilité d'agir*) en *vouloir* (gemis aan het *sentiment de honte et de pudeur*). Grosso modo kan men dit zeggen van *vol* (N°. 9), *faux témoignage* etc. (N°. 10) en *banqueroute frauduleuse* (N°. 11); de verhouding der geslachten is hier zooals men op de tabel kan zien van 17 à 21 vrouwen op de 100 mannen, zooveel dus als 1 : 5 à 6. Als uitgangspunt voor verdere berekeningen kan men dus alvast aannemen: Invloed der *habitudes sédentaires* gelijk aan $^1/_5$. Dit is voorloopig wel aan te nemen, maar daarna wordt de redeneering hoe langer hoe meer hypothetisch. Om nl. den factor *force* te berekenen kiest hij het delict *parricide*, waarbij de relatieve verhouding is van 50 vrouwen op de 100 mannen, dus als 1 : 2 staat en besluit daaruit dat de man tweemaal zoo sterk is als de vrouw! Aan die delicten, tot het plegen waarvan èn kracht èn een onafhankelijk bestaan (geen *habitudes sédentaires* dus) vereischt worden, moet dus de deelneming der vrouw $^1/_5 \times {}^1/_2 = {}^1/_{10}$ van die des mans zijn, gegeven bij de vrouw het bestaan der voorwaarde *occasion*. Die laatste moet er natuurlijk wèl zijn, anders gebeurt er niets. En zie, het komt uit: de verhouding $^1/_{10}$ ligt juist tusschen de verhoudingen 8 : 100 en 12 : 100, resp. die der delicten *assassinat* (No. 12) en *vol sur chemin public* (No. 15) in, en

dat moet wel, want voor die delicten zijn juist vereischt *force* en het tegenovergestelde van *habitudes sédentaires.*

Ik geloof niet dat het noodig is op deze redeneering diep in te gaan; mij dunkt het uitgangspunt, het beschouwen nl. van het toevallige [1]) cijfer bij *parricide* als krachtmeter voor de beide geslachten, is naief genoeg bedacht, stel nog dat de voorwaarden tot het plegen overigens bij beide geslachten gelijk zijn. Bovendien is het gevonden resultaat in zooverre ongelukkig, dat het misdrijf *assassinat* volstrekt geen kracht of een onafhankelijk bestaan bij den delinquent vereischt. Ten opzichte van den *vol au chemin public* mag hij zich in dit opzicht gelukkiger geslaagd achten.

Een ander voorbeeld: Ten einde het delict *meurtre* te kunnen begaan wordt volgens Q. in 't algemeen de factor *boissons et rixes* vereischt. Om in verband met de zooeven verkregen gegevens de op de tabel voor *meurtre* (No. 17) bestaande verhouding van 100 : 4 = $^1/_{25}$ te verkrijgen, is het noodig de verhouding tusschen man en vrouw ten opzichte der *boissons et rixes* op ongeveer 3 : 1 te stellen; vermenigvuldig nu $^1/_5$ (*habitudes sédentaires*) met $^1/_2$ (*force*) en vervolgens met $^1/_3$ (*boissons et rixes*), dan is het product weliswaar $^1/_{30}$, maar beantwoordt toch ongeveer aan de verwachting.

Men voelt het, deze methode is meer eigenaardig dan doelmatig en vooral niet wetenschappelijk; voorgedragen door den man, wien men voorzeker het als verdienste mag aanrekenen ons de macht der cijfers te hebben geopenbaard, wat niet wegneemt dat hij zijne wetenschap te ver op de spits gedreven heeft en in de almacht zijner cijfers is gaan gelooven. Zelf geeft hij weliswaar toe, dat de verhoudingen hypothetisch zijn en dat de verschillende voorwaarden op

---

[1]) Dat het toevallig is leeren de opgaven voor latere jaren, op mijn tabel te vinden (zie p. 33); of zou de vrouw gedurende den loop dezer eeuw misschien driemaal zwakker zijn geworden?

6

allerlei wijzen zich kunnen combineeren; dat er zeer veel andere factoren zijn die hunnen invloed oefenen, zonder dat men dit kan nagaan, zoodat het wel eenigszins vreemd is dat Q. niet meer aan zijn eigen wetenschap getwijfeld heeft.

Wij zullen Q. nu echter laten rusten, na nog even vermeld te hebben dat zijn conclusie is, dat de vrouw moreel niet hooger staat dan de man. Hoe is dat nu mogelijk in verband met een à priori aannemen van een *sentiment de honte et de la pudeur*, dat de ontwikkeling der vrouwelijke criminaliteit zou belemmeren? Of heeft dat gevoel geen hooge moreele waarde? Bij geringschatting van de waarde van dat gevoel is ten minste de gedachtengang duidelijk, maar de redeneering niet minder zonderling, alsof ondanks dat *sentiment de honte et de la pudeur*, hetwelk de vrouw in tegenstelling met den man, in vele gevallen van het misdrijf afhoudt, toch haar moraliteit vergelijkenderwijs niet hooger zou zijn. Hetzelfde tracht hij te bewijzen met een beroep op den rang dien assassinat en parricide ten opzichte van de vrouwelijke criminaliteit innemen; wij zagen reeds dat dit beroep niet opging [1]).

In zoo weinig woorden en met zoo weinig treffende argumenten is zulk een diepgaande kwestie niet uit te maken. Doch „il faut juger les écrits après leur date," en men mag daarom niet nalaten den grooten geleerde de hulde toe te brengen, die hij verdient, hetgeen ik door een eenigszins breedvoerige bespreking heb trachten te doen; voorts moet men bedenken dat hij de baanbreker op dit gebied is geweest en na hem weder tientallen van jaren verloopen zijn, zonder dat men van eenigszins deugdelijke pogingen kan spreken om deze zoo hoogst belangrijke verschijnselen en vragen te verklaren en op te lossen.

Voordat wij aan de latere schrijvers het woord geven,

---

[1]) Pag. 79.

dienen wij ons even rekenschap te geven van de uitdrukking *anthropologische en sociologische factoren*, reeds meermalen door ons gebruikt.

Tot de *anthropologische* factoren reken ik die welke ontstaan uit de lichamelijke en geestelijke gesteldheid van het individu; de *sociologische factoren* zijn daarentegen een product van maatschappelijke verhoudingen.

Ik geef natuurlijk deze gebrekkige definitie of liever omschrijving voor beter en vlei mij niet een duidelijk beeld van beide categorieën gegeven te hebben, wat trouwens in zoo weinig woorden niet gaat. Daarom hoop ik dat de nu volgende schrijvers aan dit gebrek eenigermate zullen tegemoet komen.

Het leek mij het best toe de schrijvers na elkander hun opvatting te laten voordragen, want hen onder bepaalde groepen te brengen ging niet. In zeer veel opzichten stemmen zij met elkaar overeen, doch ieder legt den nadruk natuurlijk, waar zoo verschillende verklaringen naast elkander mogelijk zijn, op datgene wat hem persoonlijk het belangrijkst voorkomt.

A. Crimineel-anthropologen.

FERRERO. Deze komt het eerst in aanmerking, daar hij zijn meening het nauwkeurigst heeft toegelicht. In de „Revue Scientifique" geeft hij ons een inleiding tot het door Lombroso en hemzelf uit te geven werk, sedert verschenen [1]), waarin de vrouwelijke criminaliteit behandeld wordt. Nu spreekt hij in die inleiding bijna uitsluitend over de verklaring van het bekende verschil tusschen de beide criminaliteiten, iets wat in het groote werk zóó implicite geschiedt, dat men bij lezing daarvan den indruk verkrijgt, alsof het

---

1) Lombroso e Ferrero, Donna delinquente, prostituta e normale; sedert door Dr. Kurella in 't Duitsch vertaald.

geheel is over het hoofd gezien. In het hoofdwerk toch wordt de vrouwelijke criminaliteit meer op zich zelf beschouwd, van absoluut standpunt dus; de relatieve verhouding wordt meer als algemeen bekend verondersteld. Daarom is die inleiding nu voor ons van belang.

Het beginsel van elk anthropologisch onderzoek, de toepassing der ervaringen op zoölogisch gebied op de natuurleer omtrent den mensch, wordt door dezen crimineel-anthropoloog met betrekking tot dit speciale onderwerp eveneens ontwikkeld. Verwijzende naar een vroeger verschenen opstel van Dr. Lacassagne [1]), leert hij ons dat hetzelfde verschil in criminaliteit tusschen de geslachten ook in het dierenrijk gevonden wordt. Slechts de mieren en de bijen maken hierop een uitzondering. Na zijn tegenstander Proal bestreden te hebben, welke bestrijding eerst gereleveerd kan worden, wanneer wij Proal zelf het woord hebben gegeven, gaat hij over tot zijn verklaring van het verschil, gebaseerd op de evolutietheorie:

In de geschiedenis toch van de evolutie van het dierenrijk (de mensch hieronder begrepen) is het inzonderheid het mannelijk geslacht dat den strijd om het bestaan te voeren heeft. Hetzij het den strijd om de wederhelft, of om de noodige ruimte of om het noodige voedsel geldt, het mannetje voert strijd, het wijfje blijft passief. Daarom gaf de natuur wapenen, in den vorm van sporen aan den haan, in den vorm van gewei aan het hert, in den vorm van slagtanden aan het everzwijn. Zoo ook bij den mensch; de oudste volken, waarvan ons de geschiedenis bekend is, moesten zich het bestaan verzekeren door oorlogen; dit was het werk der mannen, de vrouwen hielden zich daarbuiten, waren daarentegen meermalen voorwerp van strijd (Trojaansche oorlog). Nu weten wij (hierop is de geheele verklaring van Ferrero gebaseerd en dit moeten wij dus als het

[1]) Revue Scientifique, 1882.

onderstelde aannemen), dat de misdaad niet anders is dan een terugslag op dien strijd om het bestaan, de misdadiger zelf een gedegenereerde, meestal een epilepticus, die dien strijd om het bestaan weer aan de orde brengt in een maatschappij die daarvan niet meer wil weten. Duidelijk is het nu ook dat zulk een optreden, dat normaal was bij onze voorouders (vandaar de bekende term „atavisme"), in veel meer gevallen van den man uitgaat dan van de vrouw, daar het bij hem in dien voortijd regel, bij haar daarentegen uitzondering was.

De vrouw heeft echter ook haar strijd om het bestaan te voeren, maar het is een minder moeielijke en meer zekere en wel de onderlinge strijd om den man te behagen. En zie, dit verschijnsel wijzigt zich met den loop der tijden en vindt men, hoewel in gedegenereerden vorm, terug in de prostitutie. Het ware atavisme bij de vrouw is dus de prostitutie; haar criminaliteit daarentegen is slechts een bizonder scherp te voorschijn treden van de psychologische karaktertrekken, die zij in normalen toestand bezit [1]). De physieke en psychische geaardheid van de vrouw beletten haar, tendenzen te openbaren, die haar gedurende de evolutie van het menschelijk geslacht steeds vreemd gebleven zijn. Verklaard is hierdoor tevens het feit, dat physieke en psychische degeneratiekenmerken bij de geprostitueerde in zooveel sterker mate gevonden worden dan bij de crimineele vrouw,

Deze verklaring van Ferrero is voorzeker aannemelijk voor hem die onvoorwaardelijk gelooft aan de leer van het atavisme, aan de beteekenis van het „type criminel", kortom aan de geheele Lombrosiaansche theorie omtrent den „uomo delinquente", een nog verre van algemeen nomen credo. Eenigszins onsystematisch begeeft Schr. zich

---

[1]) Dit aan te toonen is de voornaamste strekking van het omvangrijke werk van Lombroso en Ferrero.

nu in bizonderheden omtrent eigenschappen, die de vrouw van nature bezit, of haar ontbreken, en die met haar criminaliteit in verband staan.

Kracht. De man is ongetwijfeld sterker dan de vrouw; uitzonderingen bevestigen den regel [1]); tot het plegen van menig misdrijf wordt kracht vereischt, b.v. *diefstal met braak*, *gewapend verzet* enz. Een equivalent van krachtsinspanning is ten dezen opzichte het *hanteeren van vuurwapenen* of van *snijdende instrumenten*, waarvan de vrouw een natuurlijken afkeer heeft. Dat de kracht zulk een integreerende factor is vindt F. bevestigd door Tarde [2]), die opgemerkt heeft, dat op het platte land de beide criminaliteiten meer elkander naderen dan in de steden, omdat daarginds de levenswijs, het handwerk van beide sexen meer gelijk is. Ten gevolge van den handenarbeid is de vrouw daar sterker, mannelijker dan in de steden. Cijfers worden hier echter niet verstrekt, wat te betreuren is, daar het mij eenigszins twijfelachtig voorkomt, of dat verschil tusschen steden en platte land in werkelijkheid wel zoo groot is, dat de lichaamskracht op het platte land de nivelleerende factor zou wezen.

Sexualiteit, moederschap, medegevoel (*Sexualité, maternité, pitié*). De eerste dezer drie eigenschappen bestaat in veel sterkere mate bij den man dan bij de vrouw, evenals in de dierenwereld. De sexualiteit des mans is *actief*; hij zoekt zich de vrouw te gewinnen, is hij misdadiger, langs den antisocialen, crimineelen weg, is hij dit niet, langs den weg van inspanning en arbeid. Bij de vrouw is zij daarentegen *passief*; minder aanleiding bestaat er voor haar dus om uit sexueele oorzaken tot misdrijf te vervallen. En toch zijn wraakzucht en jaloezie bij de vrouw zoo dikwijls causae moventes voor het delict? Schijnbare tegenspraak, welke voor ons door

---

[1]) Zie b.v. als uitzondering „Fille Bouhours", Lombroso en Ferrero, p. 452.

[2]) L. c., p. 120.

F. in dien zin wordt uit den weg geruimd, dat, al is de liefdedrift bij de vrouw niet zulk een overheerschende factor als bij den man, zij toch van de beweegredenen, die de criminaliteit bij de vrouw in 't leven roepen of bevorderen, de sterkste is. Laten wij er nog bijvoegen dat meermalen juist de „grandes criminelles" bizonder sterke sexueele neigingen aan den dag legden, wat volkomen strookt met de opvatting, dat de echte criminaliteit een geheele omkeering in de natuurlijke geaardheid der vrouw teweegbrengt [1]).

Het moederschap oefent zijn verzachtenden invloed op het vrouwelijk gemoed; het intieme, stille leven dientengevolge belet een uitbreken der misschien latente criminaliteit. Zoo is het ook met het der vrouw aangeboren gevoel van mededoogen (pitié), mede een natuurlijk uitvloeisel harer stelling in de kultuurgeschiedenis.

Verstand. Darwin zeide reeds dat de vrouw geen inventieven geest bezit, en dit is ten allen tijde waarheid gebleken: de geestelijke werkzaamheid der vrouw bepaalt zich hoofdzakelijk tot reproduceeren. Aangezien nu voor een groot aantal misdrijven dikwijls intelligentie vereischt wordt (*oplichting*, *bedrog op groote schaal* enz.), kan ook het gemis hieraan als reden voor het verschil tusschen man en vrouw genoemd worden. Dat meerdere intelligentie een voorwaarde is voor zwaarder criminaliteit, is volgens Ferrero ook daaraan te wijten dat het een evolutionistisch verschijnsel is bij den man dat zijn verstand zich sneller ontwikkelt dan zijn zedelijk gevoel; de criminaliteit, voor zoover zij een uiting is van het verstand, neemt dus ook toe, zonder dat het zedelijk gevoel zijn beperkenden invloed doet gelden. Bij de vrouw ontwikkelen verstand en zedelijk gevoel zich gelijkmatig, waardoor haar criminaliteit bij die van den man ten achter blijft. Dit laatste lijkt mij tamelijk speculatief geredeneerd; het vereischte van verstand tot het

[1]) Lombroso en Ferrero, l.c. passim.

plegen van sommige delicten en het ontbreken daarvan bij de vrouw in meerdere mate dan bij den man zijn echter vaststaande feiten [1]).

Ondeugden en hartstochten. Hiermede wordt inzonderheid *alcoholisme* enz. bedoeld, waaraan de vrouw zich in zoo veel mindere mate overgeeft dan de man. Doch afgezien van de weinige gevallen van chronisch alcoholisme, als aangeboren of verkregen pathologisch verschijnsel ook bij vrouwen voorkomende, meenen wij dit niet met Ferrero een zuiver anthropologischen factor te mogen roemen. De gelegenheid maakt hier meestal den dief en dat de vrouwen zich minder aan spel en drank overgeven, heeft daarin zijn natuurlijke reden dat haar werk haar minder de behoefte aan of lust tot dergelijke genotmiddelen doet gevoelen en zij ook niet die plaatsen bezoekt, waar zij verstrekt worden. Overigens is deze factor zeker een der belangrijkste.

Natuurlijke keus en sexueele teeltkeus. Bekend zijn de strenge wettelijke strafbepalingen bij oude volken tegen de overtredingen der vrouw [2]). Op nietsbeteekenende feiten was de doodstraf gesteld, het bestaan en zich voortplanten van crimineele vrouwen werd daardoor met kracht tegengegaan. Dit wat de *natuurlijke keus* betreft. Meer van nabij raakt ons de *sexueele teeltkeus.* De man, ook de misdadige, zoekt in den regel in de vrouw die hij begeert niet die eigenschappen die hij zelf bezit. Hij zoekt in haar de echt vrouwelijke hoedanigheden: physieke schoonheid en daarmede overeenstemmende geestelijke eigenschappen Daar alzoo slechts de vrouwen, die bovengenoemde vereischten

---

1) Eigenaardig is ter adstructie een verschijnsel in de dierenwereld waargenomen. Zooeven werd vermeld (p. 84), dat het verschil in criminaliteit tusschen de geslachten niet bij de mieren en de bijen zou bestaan. Welnu, bij deze insecten zijn de vrouwelijke dieren even intelligent als de mannelijke.

2) De Tabù océanique strafte b.v. met den dood de vrouw, die het hoofd van haren man had aangeraakt.

in zich vereenigen, tot de voortplanting van het menschelijk geslacht medewerken, ontstaat dientengevolge steeds een nieuw geslacht van vrouwen, dat die gewilde eigenschappen in meerdere mate in zich vereenigt, met dat natuurlijke temperament echter dat door de geaardheid van den man daaronder gemengd wordt. Er heeft dus plaats een „survival of the gentlest," om het zoo te noemen, als gevolg van de extirpatie der vrouwen met onvrouwelijke of antisociale eigenschappen door de sexueele teeltkeus der mannen.

Als peroratie geeft F. nog deze beschouwing: De lagere criminaliteit der vrouw is niet een bewijs van superioriteit, zooals Proal en andere conservatieve auteurs mogen beweren, maar van inferioriteit, want zij is een gevolg daarvan, dat de vrouw lager in de evolutie staat dan de man. Dit behoeft daarom niet tot pessimistische beschouwingen aanleiding te geven, want het is met de criminaliteit als met de pathologie der menschheid: hoe meer ontwikkeling en beschaving, hoe meer ziekten en gebreken. Hoeveel meer ziekten kent men niet in vergelijking van vroeger en dat niet zoozeer omdat, zooals wel eens beweerd wordt, tegenwoordig zooveel nieuwe ziekten zouden uitgevonden worden.

Toch schijnt mij dit laatste wèl pessimistisch geredeneerd; men moet dus nu eigenlijk verlangen dat ontwikkeling en beschaving stil blijven staan, zoo men op lichamelijk en geestelijk gebied de bederfelijke invloeden wil weren? Aan de positivisten het antwoord op deze vraag.

Marro. Volgens dezen auteur ligt er in het verschil niets opmerkelijks. Men is toch gewoon man en vrouw te beschouwen als twee stalen van éénzelfde type; dit is een dwaling; zij behooren oorspronkelijk tot twee verschillende diervormen en gaandeweg is het verschil verdwenen.

Reeds Searcey („The mental characteristics of the sexes") heeft waargenomen, dat de vrouw door haar grootere overeenkomst met de *parthenogenetische* diervormen (waarbij het

individu uit zich zelf een nieuw doet geboren worden, zonder medewerking van een ander individu de gewone voortplantingswijze in den oertijd), daar toch uit haar de vrucht geboren wordt, op een lageren trap in de evolutiegeschiedenis staat dan de man.

Physiek en psychisch verder heeft de man overeenkomst met de verscheurende dieren: zijn middel van uitvoering is geweld, zijn lichaamsbouw hoekig en beenig, de vrouw daarentegen met de plantenetende dieren: list gaat bij haar boven geweld, haar lichaamsvormen zijn meer afgerond, meer vetweefsel is bij haar te vinden, zij heeft kleiner ooren, die bij haar dichter aan 't hoofd staan dan bij den man, is vlug in haar bewegingen evenals die dieren, welke steeds aan hun levensbehoud denken moeten.

Natuurlijke en *sexueele teeltkeus* brachten er toe bij om deze verschillen te accentueeren; ook de invloed van het *moederschap* begint zich te doen gelden. Gevoelseigenschappen verkrijgen bij de vrouw de overhand boven de verstandseigenschappen, ook tengevolge van haar *plantenleven* (*vita vegetativa*). Deze verschillen tusschen de beide geslachten spiegelen zich af in de verhouding van beider criminaliteit. De strijd om het bestaan geeft inzonderheid bij den man den doorslag en maakt dat zijn criminaliteit eerder begint (wat nog moet bewezen worden) en krachtiger zich ontwikkelt. De criminaliteit der vrouw ontstaat daarentegen later; als bewijs daarvoor kan dienen, dat de criminaliteit onder een zeker aantal schoolkinderen, door den schrijver onderzocht, het sterkst was onder hen, die uit oude moeders waren geboren.

Volgt nog een zeer onvolledige opsomming van delicten die binnen het bereik der vrouw liggen enz., wat van weinig beteekenis is. In 't algemeen stemt de theorie van Marro overeen met die van Ferrero, met een gering verschil wat betreft de evolutiegeschiedenis der beide geslachten; Marro klimt hierin nog hooger op, door ons in de duistere tijden der parthenogenetische toestanden te verplaatsen.

Ik heb nu een vrij uitvoerig exposé gegeven van de wijze waarop de crimineel-anthropologen de kwestie van het verschil meenen te moeten oplossen. Uitvoerig juist daarom, omdat deze ideeën lang niet zoo voor de hand liggen als die der sociologen en dientengevolge bij eerste kennismaking moeielijker te begrijpen zijn. Veel natuurwetenschappelijke, ontogenetische kennis behoort er toe, om de waarde dezer wetenschappelijke deducties te kunnen beoordeelen, zoodat het moeielijk is te kiezen tusschen deze wijze van oplossing en de andere, waarbij het vraagstuk van den socialen kant wordt bezien en welke meer toegankelijk is voor den jurist.

B. Crimineel-sociologen.

Von Holtzendorff. De nestor onder de Duitsche criminalisten geeft ons zijn verklaring in het 2e deel van zijn „Handbuch des Gefängnisswesens." Hij noemt daarin het verschil, eenigszins paradoxaal, een feit van *anthropologischen* aard, berustende echter op *sociale* oorzaken. De voornaamste van deze laatste is de *gelegenheid tot overtreding*, die bij de vrouw in zooveel mindere mate zich voordoet. Den doorslag geeft deze oorzaak echter niet, want, al is de sociale positie van man en vrouw ongeveer gelijk, zooals in Engeland, dan is het verschil wel minder (wij zagen het vooral bij de statistiek van Schotland [1]), doch het blijft niettemin bestaan.

Deze beschouwing is slechts oppervlakkig; andere oorzaken, die in aanmerking zouden kunnen komen, noemt hij niet; wij kunnen dus tot een volgend schrijver overgaan.

Joly [2]). Deze geeft twee positief werkende oorzaken op, nl. 1°. De reeds door v. Holtzendorff aangevoerde, de *sociale positie* der vrouw, die haar minder aanleiding verschaft,

---

1) P. 51, 61.
2) Le Crime p. 250 vlgg.

waarbij nog verder van invloed is een *gemis aan bekwaamheid en kracht* (hierin Quételet volgende [1]). Zoo zijn het de *politieke delicten omkooping, afpersing* (dit laatste o. i. niet gelukkig gekozen) *ambtsmisdrijven, valschheid, gewapend verzet, jachtdelicten*, enz., waaraan haar deelneming natuurlijkerwijs gering moet zijn. Daartegenover staan *kindermoord, afdrijving, onderschuiving van kinderen* (*suppression d'enfants*), *dienstbodendiefstal*, alle deze van zelf sprekend en meer eigenaardig *vergiftiging*, bij welke delicten het tegenovergestelde het geval is.

Tot deze laatste soort kunnen ook gerekend worden: *misdrijven tegen den kinderlijken leeftijd* (*te vondelinglegging* inzonderheid), *tegen de zeden* (*attentat aux moeurs*, onze *koppelarij*), *overspel* [2]), en *onbevoegde uitoefening der geneeskunst.* Bijna even sterk is de deelneming der vrouw aan *handelsbedrog, fiscale delicten* en het *gebruik van reeds gestempelde postzegels.*

Bij deze laatste drie delicten denke men aan die kleine knoeierijen, die de vrouw inzonderheid zonder gewetenswroeging begaat; hoeveel dienstboden bijv. kunnen zich maar niet begrijpen dat het zich toeeigenen of gebruik maken van kleinigheden die haar niet toebehooren, als eet- en drinkwaren, postzegels, briefkaarten, door haar patroons stelen wordt genoemd [3]).

2°. Een *biologische* oorzaak en wel dezelfde als voor de overeenkomstige verhouding ten opzichte van den zelfmoord wordt opgegeven, nl. de *lijdzaamheid, berusting*, het *gevoel van sociale inferioriteit*, die bij den man niet gevonden worden, waardoor hij zich tegen den tegenspoed verzet, omdat hij daaronder niet wil gebukt gaan en desnoods langs onge-

---

[1]) P. 77, vlgg.

[2]) Verg. over dit delict p. 41.

[3]) Als oorzaak vindt dit verschijnsel wordt genoemd het ontbreken van den zgn. *sens de probité* bij de vrouw. Verg. b.v. de uitspraak van Schopenhauer bij Colajanni l.c. II, p. 89, noot.

oorloofde wegen zijn toestand wil trachten te verbeteren.

3°. Als derde oorzaak noemt J. nog de *latente criminaliteit.* Het „cherchez la femme" hoort men steeds zeggen bij gerucht-makende gebeurtenissen en meer dan eens komt het voor dat de man als *manus ministra* der vrouw gevat wordt, terwijl zij zich achter de schermen houdt en van het voordeel blijft genieten, dàt de misdaad van den man haar heeft aangebracht. Dan, als zij, zooals soms wel voorkomt (b v. bij de *association criminelle*), werkzaam aandeel neemt in het plegen der misdrijven, weet zij dikwijls zich bij tijds te redden, door òf op het beslissende moment niet uitvoerend op te treden, òf door haar medeplichtigen aan te geven, òf zoo zij gevangen is, door listige kunstgrepen haar vrijspraak te bewerken.

Vervolgens behandelt hij de verhouding van misdrijf tot prostitutie, waarover later.

Ook in een ander werk [1]) bespreekt hij het verschil en noemt als determineerende factoren *onderwijs* en *opvoeding.* Hij beweert daaromtrent, dat deze 1°, in Frankrijk bij de meisjes, ten minste wat het lager onderwijs betreft, meer godsdienstig getint zijn dan bij de jongens en 2°, dat de opleiding tot een beroep voor de jongens een dikwijls zoo gevaarlijke leerschool is, waarvan de meisjes verstoken blijven. Ware dit niet het geval, het quantitatieve verschil zou stellig minder groot zijn. Bewijs daarvoor is, dat de langzame afneming van het verschil juist haar oorzaak vindt in de langzamerhand meer gelijkvormig wordende opleiding van jongens en meisjes. Dit bewijs is natuurlijk voor verschillende subjectieve waardeering vatbaar; wiskunstig is het zeker niet. Over den invloed van den godsdienst weet Proal ons meer mee te deelen, waardoor wij gevoegelijk tot dezen schrijver kunnen overgaan.

---

[1]) La France criminelle, ch. XIV.

PROAL. In zijn door en door conservatief werk „Le Crime et la Peine", desniettemin of liever juist daarom „ouvrage couronné par l'Académie de sciences", geeft hij in 't kort een vijftal sociale oorzaken op, te weten:

1°. *Binnenshuis leven der vrouw.*

2°. *Huwelijk.* Dit werkt nog beter op de vrouw dan op den man. Een gevolg van het huwelijk, de weduwstaat, is ook niet zoo noodlottig voor de vrouw als voor den man, al beweert men dikwijls het tegenovergestelde.

3°. *Professie.* Deze geeft bij den man meer aanleiding tot misdoen dan bij de vrouw; van tegenovergesteld standpunt bezien is deze oorzaak nagenoeg dezelfde als de eerste.

4°. *Onderwijs.* Door het onderwijs verkrijgt de man doorgaans wat schrijver noemt „une raison altérée par les sophismes d'une science incomplète et prétentieuse" Beter is het dus geheel onkundig gelaten te worden dan zulk een wetenschap op te doen. Volgens deze redeneering zou men alzoo om de criminaliteit tegen te werken den domper op alle verstandelijke ontwikkeling moeten zetten.

5°. *Godsdienstig gevoel.* Dit bestaat in sterkere mate bij de vrouw dan bij den man en belet volgens P. de ontwikkeling harer criminaliteit.

Eenig commentaar hierop lijkt ons niet overbodig.

No. 1 en 3 komen zooals gezegd op hetzelfde neer en zijn reeds door voorafgaande schrijvers aangegeven. No. 2 is een product van speculatieve redeneering en kan daarom niet logisch bewezen worden; onder al de ongehuwden gaat het beweerde misschien alleen op voor weduwnaars en weduwen, doch men moet niet vergeten, dat de criminaliteit onder de weduwen voornamelijk daarom zich zoo gunstig verhoudt, omdat zij in de prostitutie een gemakkelijker en veiliger middel van bestaan vinden kunnen.

N°. 4 en 5 zijn voor 't oogenblik de belangrijkste der opgegeven oorzaken. Laat ons eerst den invloed van den godsdienst nagaan. De weldadige invloed daarvan wordt

ontkend door Ferrero [1]), die opmerkt dat criminaliteit en godsdienstzin zeer goed kunnen samengaan, dat o a. uit de geschiedenis van bekende misdadigers zeer dikwijls is gebleken, dat zij God vooraf bidden voor het welslagen hunner voornemens. [2])

Dit argument van F. lijkt echter aannemelijker dan het wel is, want naar wij gelooven zijn het meestal uitzonderingsgevallen, waarin zoodanige combinatie voorkomt. Evenals bijgeloovigheid in den grofsten vorm dikwijls een kenmerk van vele groote misdadigers is, zoo vindt men bij hen ook dien godsdienstzin als gevolg van de gebrekkige ontwikkeling van den *sens moral.* Daardoor zien zij niet in dat godsdienstzin en criminaliteit een ongerijmde combinatie is, terwijl aan den anderen kant het hun karakterzwakheid is, waardoor zij den godsdienst als steun behoeven. Dezen laatsten trek hebben zij trouwens met de normale vrouw gemeen [3]), daar uit die karakterzwakheid inzonderheid het bekende verschijnsel moet verklaard worden, dat de vrouwen zoo veel godsdienstiger zijn en blijven dan de mannen.

Met Lombroso e. a. zouden wij den godsdienstzin der misdadigers evenals hun bijgeloof een *atavistisch* verschijnsel kunnen noemen. Inzonderheid toch bij wilde volken treft men de gewoonte aan van de godheid aan te roepen bij al wat tot hun dagelijksch bedrijf behoort, waartoe ook datgene behoort, wat wij nu misdrijf noemen. Hecht men

---

[1]) Wetenschappelijke bladen, Mei 1893.

[2]) Men vergelijke hiermede de belangrijke beschouwingen van Ferri, La sociologie criminelle; Paris, 1893, p. 240, 241.

[3]) Bekend is de trits: *geboren misdadiger*, *vrouw*, *kind* in de leerstellingen der hedendaagsche positivisten. Gemeenschappelijke prototype daarvan is de mensch in natuurtoestand (*sauvageon*). Inderdaad hebben deze vier dikwijls dezelfde eigenschappen als: *ijdelheid*, *frivoliteit*, *wispelturigheid* enz. Meermalen is men bij de studie der criminaliteit in staat deze overeenkomst waar te nemen, doch voor alle doctrinarisme zij men ook ten dezen opzichte gewaarschuwd.

echter niet aan de leer van het atavisme dan kan men van *psychische degeneratie* spreken, in verband met de gebrekkige ontwikkeling van den *sens moral*, waarover ik zooeven sprak, wat eigenlijk op hetzelfde neerkomt [1]).

Niet alleen de natuurlijke aanleg verklaart bij de vrouw haar vatbaarheid voor godsdienstzin; door opvoeding, onderwijs en andere uiterlijke omstandigheden wordt deze in de hand gewerkt [2]). Daardoor wordt echter de beteekenis van den godsdienst niet verminderd, in zooverre hij het ontstaan of de ontwikkeling der criminaliteit bij de vrouw tegengaat. Immers de ware godsdienstzin is iets geheel individueels; de een behoeft godsdienst om zich in het leven staande te houden, de ander kan dien steun missen. Vatten wij nu het geslacht als individu op, dan wil dit zeggen, dat de vrouw godsdienst behoeft om niet den slechten weg op te gaan; de man heeft daarentegen b.v. aan de moraal een genoegzamen normus agendi. De absolute waarde laten we dus ongemoeid; het feit bestaat dat de godsdienst bepaalden invloed ten goede op de vrouw oefent, wat nog niet insluit dat men moet zeggen: Waren nu de mannen maar even godsdienstig. Dit is nu eenmaal niet zoo, om bepaalde oorzaken die wij kennen. Daarom moeten wij er vrede mee hebben, zonder de waarde van den godsdienstzin bij de vrouw te willen verkleinen. Ferrero zelf merkt op dat, hoewel hij den invloed van de godsdienst, eenigszins in strijd met wat hij tegenover Proal [3]) beweerde, betwistbaar acht, men meermalen kan waarnemen, hoe de oprecht godsdienstige vrouw in moeielijkheden haar toevlucht tot den godsdienst neemt, de man daarentegen die middelen te baat neemt die de criminaliteit in de hand werken: spel en alcoholische dranken.

[1]) De *degeneratieleer* is trouwens die leer omtrent het wezen der criminaliteit, waarin alle andere theorieën als in een brandpunt tezamen komen.

[2]) Ferrero, l. c.; Joly, La France criminelle.

[3]) Revue scientifique.

Zeer juist; maar evenzeer als de man zich niet tot den godsdienst zal wenden, als hij er geen gevoel voor heeft, zal de vrouw zich niet aan spel en alcohol overgeven, waaraan zij geen behoefte heeft en waartoe haar de gelegenheid niet openstaat. In verband met het bovenstaande vereischt deze uitspraak van F. dan ook geen verdere toelichting. Geheel eens zijn wij het echter met de conclusie van F. dat de man vooral niet den godsdienstzin bij de vrouw moet trachten uit te roeien, daar het niet noodig is met kracht in de evolutie in te grijpen en haar dit ideaal te ontnemen.

Ten opzichte van opvoeding en onderwijs is de meening van Proal weinig bemoedigend. De vrouw heeft volgens hem haar zedelijke superioriteit daaraan te danken dat zij in vergelijking met den man slechts halfbeschaafd is. Nu trekt hij wel niet de consequentie die Ferrero hem te laste legt, als zouden dus die landen het meest beschaafd zijn, waar de relatieve vrouwelijke criminaliteit het laagst is [1]), maar toch blijkt hij het als iets heilzaams, iets benijdenswaardigs te beschouwen, dat de vrouw niet die wetenschappelijke opleiding geniet, welke den man ten deel valt. Zooeven [2]) sprak ik van den domper zetten, maar ik geloof bovendien dat het onverantwoordelijk is zulk een meening te verkondigen zonder den minsten wetenschappelijken grond. De conclusie, waartoe de tegenstander komt [3]), geeft ons ook weinig moed, maar zij is in allen gevalle een gevolg van zuiver wetenschappelijke deductie en hij ziet daarom op de wetenschap ook niet neer als op een *science incomplète et prétentieuse.* Wij hebben echter den vertegenwoordiger der

---

[1]) In Europa zouden dan Italie en Rusland, wat beschaving betreft, bovenaan komen te staan en Groot-Brittanje, Duitschland en Denemarken achteraan komen (verg. pag. 45, 48 en 49, 51 en 61).

[2]) Pag. 94.

[3]) Pag. 89.

uiterste rechterzijde reeds lang genoeg aan het woord gelaten en gaan daarom over tot:

COLAJANNI. Deze Italiaansche schrijver neemt het voor een Italiaan vrij zonderlinge standpunt in van den anthropologischen factor geheel weg te redeneeren en den socialen factor alleen in aanmerking te nemen.

Tegen Maury [1]), die zuiver physiologische oorzaken noemt: *maggiore bonta, piu spiccato altruismo* (gevolg van natuurlijken aanleg), tegen Ad. Smith [2]), die der vrouw meer *generosità* en *umanità* toeschrijft, hierin gesteund door Robin [3]), die van *attaccamento, venerazione, simpatia* bij de vrouw spreekt, verzet hij zich. Ja ook Vignoli [4]) die verklaart geen overdreven „emancipazionista" te zijn, maar ernstig wetenschappelijk de kwestie bestudeerd te hebben, vindt geen genade in zijn oogen. Deze laatste beweert nl. dat de grondoorzaak der lagere vrouwelijke criminaliteit ligt in het *moederschap*, als oorsprong van alle andere altruïstische gevoelens bij de vrouw. Dit moederschap toch zou veel eerder in aanmerking verdienen te komen dan de *vergogna e pudore*, welke Quételet zoo op den voorgrond stelt.

Voor dit laatste vindt C. dan ook wel iets te zeggen; volgens statistieke opgaven van Bertillon [5]) vindt men de hoogste criminaliteit bij de kinderlooze vrouwen. Wat verder het meerdere altruïsme betreft, daarvoor strekt tot bewijs het feit, dat bij wilde volken de vrouwen zich meermalen voor de Europeesche krijgsgevangenen in de bres stellen,

---

[1]) Maury, Mouvement moral des sociétés, in Revue des deux mondes, 15 Sept. 1860.

[2]) Ad. Smith geciteerd door Buckle, Histoire d'Angleterre, V, p. 169.

[3]) Robin: *Sexe*, in de Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales van Dechambre.

[4]) Vignoli, Psicologia sessuale, in Rivista di Filosofia Scientifica, Luglio, Agosto e Settembre, 1887.

[5]) Bertillon: *Mariage*, in de Dictionaire encyclopédique des sciences médicales van Dechambre.

terwijl Lombroso [1]) nog het verschijnsel citeert dat het motief tot zelfmoord bij de vrouwen doorgaans de *liefde* is, bij de mannen daarentegen meestal *gebrek* en *finantieele moeielijkheden.*

Toch beteekenen volgens C. deze oorzaken niets in vergelijking met de sociale factoren, omdat. 1°. De *statistiek* bewijst dat dat zoogenaamde altruïsme niet veel beteekent. Het gewone argument dat de vrouw ten opzichte der zwaarste delicten lang niet achterlijk is bij den man wordt hier weder aangewend. Met eenige statistieke opgaven licht hij die bewering toe:

Eerst eenige cijfers uit de Italiaansche statistiek voor het jaar 1886, Corti d'Assise:

	M.	V.
Handelsmisdrijven	27	26
Vergiftiging	3	6
Poging tot vergiftiging	2	4
Kindermoord	5	49

Ter adstructie nog eenige cijfers uit de Fransche statistiek en wel gemiddeld over de jaren 1881—1885: Van de misdrijven *tegen het leven* begingen de mannen in die periode 65 % tegen de vrouwen 35 %; van het totaalcijfer der *brandstichtingen* de mannen 79 % tegen de vrouwen 21 %.

Nog eenige statistische bizonderheden haalt C. aan, om ons nog meer te overtuigen. Zij zijn hier en daar bij Guerry [2]), Quételet en von Oettingen gevonden. In Frankrijk dragen de vrouwen 94 % bij tot het totaalcijfer bij *kindermoord*, 75 % tot dat bij *afdrijving*, 55 % tot dat bij *moord van den echtgenoot* en *mishandeling der kinderen*, 45 % tot dat bij *vergiftiging*, 40 % tot dat bij *diefstal in dienst-*

---

[1]) Lombroso, Suicidi per passione e pazzia, Archivio di Psichiatria etc., VIII, p. 351.

[2]) Guerry, Essai sur la statistique morale de la France, Paris 1833.

baarheid, 30 % tot dat bij *brandstichting.* Aanzienlijk is ook het cijfer bij *parricide,* waaraan de vrouw voor 50 % deelneemt. Block [1]), voor Engeland en Messedaglia [2]) voor Oostenrijk, zijn tot dezelfde resultaten gekomen.

En niet alleen daar, maar in alle landen zullen deze statistieke opgaven wel nagenoeg dezelfde zijn. Maar bewijzen ze veel? De enkele gevallen van vergiftiging zeggen niets, dan dat, wanneer de vrouw den dood veroorzaken wil, dit middel voor haar het gemakkelijkst is, tegenover zooveel andere middelen, waarover de de man kan beschikken. Wij zouden met evenveel recht kunnen beweren, wat wij hier echter niet willen doen, dat het toedienen van vergift van een zekere mate van altruïsme blijk geeft, daar het in vele gevallen een der meest zachte en minst pijnlijke wijzen van levensberooving is. Dat voorts een moeder haar pasgeboren kind doodt is voorzeker theoretisch beschouwd een der meest onmenschelijke dingen, maar aan den anderen kant is het in zooveel gevallen zoo niet te verontschuldigen dan toch te verklaren. Over afdrijving zal ik zwijgen, daar de motieven tot dit delict in 't algemeen te veel verschillen dan dat men alle gevallen over één kam zou kunnen scheren en ook dit misdrijf tegen het leven (?) maar al te dikwijls verklaarbaar is [3]). Het dooden van den echtgenoot en het mishandelen van eigen kinderen komt wel is waar veel bij de vrouw voor, maar wel beschouwd ligt hieraan een sociale oorzaak te gronde. Dat het toch meer voorkomt dat een vrouw in overleg met haren minnaar haren man doodt, dan de man met een minnares zijn vrouw, vindt m. i. daarin zijn oorzaak, dat het overspel van den gehuwden man veel ge-

---

[1]) Block, Traité de statistique, p. 492.

[2]) Messedaglia, Le statistiche criminali dell' impero austriaco, Venise 1867, p. 6.

[3]) Zie b.v. het artikel van Edmond le Roy in den Figaro van 10 Jan. 1891 (de Ryckere, p. 246, 247).

makkelijker te volvoeren is dan dat van de gehuwde vrouw, hij kan zich buitenshuis begeven, iets wat voor de vrouw niet zoo gemakkelijk is; zij moet integendeel in de meeste gevallen den minnaar bij zich ontvangen, wat doorgaans met groote moeielijkheden gepaard gaat Het bestaan van den man wordt daardoor langzamerhand een drukkende last en gaat het niet meer met bedriegen, dan moet men er wel toe komen hem met geweld uit den weg te ruimen. Mij dunkt, dit zijn voor de hand liggende toestanden en het schijnt mij daarom eerder een bewijs vóór het vrouwelijk altruïsme, dat haar percentsgewijze deelname bij deze delicten nog niet hooger is.

Hetzelfde ongeveer mag gezegd worden ten aanzien van het mishandelen van eigen kinderen. De vrouw is, ten gevolge van haar binnenshuis leven, veel meer dan de man met de kinderen te zamen; zij heeft veel meer gelegenheid om haar slecht humeur aan hen te koelen. Niet dat ik het misdrijf qua talis wil vergoelijken; alleen dit heb ik ook in mijn onmiddellijk voorafgaande beschouwingen willen aantoonen dat deze delicten en deze cijfers niet mogen gebruikt worden om tot maatstaf te dienen voor het vergelijkend onderzoek naar de moraliteit bij man en vrouw. Ik deed dit naar mijn beste weten van sociologisch standpunt en te meer verwondert het mij daarom deze argumenten tegen Colajanni te moeten aanvoeren, die overigens allen invloed in de kwestie die ons bezighoudt slechts aan sociologische oorzaken toekent.

Doch hij heeft nog meer argumenten dan dit eene: 2°. Om te bewijzen dat de gevoelens van schaamte en schande, door Quételet en anderen der vrouw in meerdere mate dan den man toegeschreven, haar niet aangeboren zijn, beroept onze Schrijver zich op de *motieven*, die haar tot misdrijf aanzetten. Daartoe bedient hij zich van eenige zeer schaarsche statistieke gegevens. In de Italiaansche statistiek van 1875 vindt hij dat 47 % der misdrijven door de vrouw uit *cupidità* en slechts 11 % wegens *conservazione*

dell' onore begaan zijn. Daarbij beroept hij zich op Spencer, Ploss en anderen, die dezelfde meening zouden toegedaan zijn. Mij dunkt, die opgave zegt niet veel. Het spreekt toch wel van zelf, dat de *hebzucht* als motief meer voorkomt dan andere, daar er immers zooveel meer misdrijven in 't algemeen voorkomen, waarbij hebzucht wel niet anders dan het motief kan zijn (*diefstal*, *vermogensdelicten* in 't algemeen).

3°. Vervolgens haalt hij de verhouding der vrouw ten opzichte der *recidive* als bewijsgrond aan. Wij weten reeds, welke betrekkelijke waarde wij daaraan moeten hechten [1]).

4°. *De criminaliteit der vrouw wisselt af*, van land tot land en van jaar tot jaar, terwijl zij die des mans nadert, of zich daarvan verwijdert, naarmate de sociale verhoudingen van land tot land of van jaar tot jaar zich wijzigen. Bewijs dus, dat slechts sociale verhoudingen en niet de natuurlijke aanleg der vrouw hare criminaliteit determineeren. Verschillende schrijvers citeert hij vervolgens die zijne meening deelen, als de Italiaansche Statisticus Bodio [2]), die het verschil in Italië uit de mindere deelname der vrouw aan het handelsbedrijf verklaart, Messedaglia [3]), die de hoogere cijfers der vrouwelijke criminaliteit in Engeland boven Italië meent te moeten toeschrijven aan de meerdere deelname aan de *vita pubblica* door de vrouw in het eerstgenoemde land, en nog anderen. Ook het verschil in relatieve criminaliteit tusschen steden en platte land is voor hem een gewichtig feit. De relatieve vrouwelijke criminaliteit te Londen, Liverpool en Dublin was gedurende het tijdvak 1834—1862 resp. 34.9 %, 40.8 % en 45.6 %, voorzeker ongehoord hooge cijfers, die een duidelijk bewijs leveren voor wat meermalen omtrent

---

[1]) Zie pag. 72 vlgg.

[2]) Bodio, Relazione sul movimento della delinquenza in Italia dal 1873 al 1884, Roma, 1886.

[3]) t. a. p.

de gelijkheid van sociale positie als determineerende factor der criminaliteit bij beide geslachten is gezegd [1]).

Resumeerende kunnen wij met zekerheid als onze meening uitspreken, dat men volgens de beschouwingen van Colajanni tot veel tastbaarder resultaten komt dan volgens die der crimineel-anthropologen. Slechts dit zij opgemerkt, dat het te eenzijdig de sociale oorzaken op den voorgrond stellen afkeuring verdient; het valt toch niet te ontkennen dat het groote verschil in natuurlijken aanleg tusschen man en vrouw ook wel degelijk moet in aanmerking genomen worden.

Practicus tot het einde toe vraagt C. zich ten laatste af, of men na al het voorafgaande de emancipatie der vrouw moet voorstaan of niet. In zijn antwoord ontkent hij dat meerdere onafhankelijkheid de vrouw in 't verderf zou storten en dus met alle kracht zou moeten tegengegaan worden, en geeft als zijn meening te kennen dat emancipatie der vrouw wenschelijk is, in zooverre de maatschappelijke toestanden van dien aard worden, dat zij tegelijkertijd de ontwikkeling der meest aperte en algemeene oorzaken die haar criminaliteit beïnvloeden belemmeren. Dat dit in theorie zeker zeer aannemelijk is zal niemand ontkennen, maar is het een conclusie vruchtbaar voor de praktijk? De middelen om het doel te bereiken geeft C. ons niet aan en

---

1) Hoe kan echter hiermede overeenstemmen de uitspaak van Tarde (l c., p. 120, noot): „Ajoutons que, chez les agriculteurs, la proportion des deux sexes en fait de criminalité est égale, tandis que chez les commerçants et les industriels, celle des hommes l'emporte beaucoup sur celle des femmes." — ? Voorloopig houden wij het met Colajanni, daar hij ons cijfers verschaft. Overigens is deze kwestie weer een bewijs daarvoor, dat men in deze wetenschap zich moet wachten voor het verkondigen van algemeenheden. De groote variëteit van invloeden, die werkzaam kunnen zijn, maakt dat ieder stukje grond om zoo te zeggen zijn eigen criminaliteit heeft.

Dezelfde leer als Tarde verkondigd ook Dr. Cabadé, De la responsabilité criminelle, Paris, Masson 1893, p. 15, 16.

wij zullen ons ten minste voor het oogenblik daarvan ook onthouden.

DE RYCKERE. Deze opent ons in zijn overigens hoogst belangrijke monografie geen nieuwe gezichtspunten. Hij sluit zich aan bij Quételet en Joly, naar wie wij dus verwijzen. Op de vraag of de *honte et pudeur* door Quételet aangevoerd, oorzaak van het verschil zou kunnen zijn, laat hij Corre [1]) antwoorden dat deze gevoelens ook bij misdrijf en prostitutie blijven bestaan. Maar al behoudt men die eigenschappen na reeds in het een of het andere stadium te zijn gekomen, dan is dat onzes inziens nog geen reden om allen invloed daaraan te ontzeggen, alvorens men zoover gekomen is. Corre denkt er echter anders over en geeft als de eigenlijke determineerende oorzaken van het verschil op: de meerdere *flexibilité des sentiments* bij de vrouw en de *dérivation dans la prostitution.* De prostitutie laten wij voor het oogenblik daar, maar kan men van die buigzaamheid van karakter niet met evenveel recht zeggen dat zij bestaan blijft nà den val, zonder de beteekenis ervan te willen verkleinen daarvóór.

FÖLDES. Ook deze beziet de zaak geheel van het sociologische standpunt; hoogeren moreelen aanleg bij de vrouw onderstelt hij niet.

Na eerst zijn talrijke voorgangers geciteerd te hebben geeft hij zijn verklaring van het verschil, van dit standpunt bezien, dat een gerechtelijke vervolging bij de vrouw in meerdere gevallen dan bij den man achterwege blijft.

1°. Omdat de misdrijven, waaraan vrouwen zich schuldig maken dikwijls in den familiekring gepleegd worden, waardoor de schande ook hem zou treffen, die als vervolger zou optreden.

2°. In 't algemeen worden verzachtende omstandigheden meer ten behoeve der vrouw in aanmerking genomen.

---

1) Dr. A. Corre, Crime et Suicide, p. 265.

3°. De misdrijven der vrouw zijn dikwijls moeielijker te ontdekken, daar meerdere list bij haar het gebrek aan lichaamskracht vergoedt.

4°. De toerekeningsvatbaarheid wordt in foro bij de vrouw meermalen uitgesloten, wegens physio-pathologische toestanden (zwangerschap enz).

5°. De ook door Joly opgegeven reden: De vrouw bezit in haar persoonlijke aantrekkelijkheden een machtig wapen, waarvan zij maar al te dikwijls met goed gevolg gebruik weet te maken.

Het standpunt dat de schrijver inneemt, het forum, is voorzeker nieuw en met scherpzinnigheid gekozen. Het spreekt echter van zelf, dat hij de hierboven door zoovele anderen genoemde sociale oorzaken niet over het hoofd ziet. Zijn streven is hoofdzakelijk, aan te toonen dat men uit de statistiek onmogelijk een getrouw beeld der vrouwelijke criminaliteit zich kan voorstellen.

Von Oettingen. Na het verschil geconstateerd te hebben vraagt deze schrijver als moraal-statisticus: Geeft de verhouding der cijfers een beeld van de verhouding der moraliteit? Ja, volgens Fayet, Valentini en anderen; de vrouw immers is meer altruïstisch van natuur, heeft meer godsdienstzin, [1]) pleegt minder zelfmoord enz. Neen, volgens

---

[1]) Merkwaardig is het contrast tusschen dezen schrijver en den voorafgaanden (Földes). Twijfelt deze sterk aan de waarde der statistische gegevens, gene is in zooverre kind van zijn tijd, dat hij in navolging van Quételet en de grondleggers der moraal-statistische wetenschap, zijn wetenschap te hoog aanslaat en aan haar onfeilbaarheid gaat gelooven. Een aardig voorbeeld: Berekend is zelfs dat in dien tijd (ca 1860) de vrouwelijke kerkgangers zich tot de mannelijke verhielden als 5 : 1. Deze voor de vrouw als gunstig aangenomen verhouding heeft echter weer haar schaduwzijde, in zooverre, dat een afzonderlijke rubriek *vol à l'église* door Quételet is in 't leven geroepen, waaraan de vrouwen en vrij aanzienlijk contingent leveren. Zeer eigenaardig is deze statistiek ter illustratie van de beschouwingen over godsdienstzin en criminaliteit bij de vrouw (p. 94 vlgg.). Zou de verhouding thans nog dezelfde wezen?

von Oettingen. Hij houdt zich niet op met abstracte beschouwingen, maar let slechts op de cijfers, die leeren dat de relatieve vrouwelijke criminaliteit het hoogst is bij de *zwaarste* delicten, als *verwantenmoord*, *kinderenmishandeling*, *vergiftiging*, om van *kindermoord* niet te spreken.

Ook de recidivistenstatistiek pleit volgens hem in het nadeel der vrouw. Wij kunnen hieromtrent naar vroegere beschouwingen verwijzen. [1])

RONCORONI. Men vergelijke met Schrijvers beschouwingen zijn tabel, in het eerste hoofdstuk door mij weergegeven. Veel nieuws leert ook hij ons na al het bovenstaande niet. Het opmerkelijkste is dit: Het quantitatieve verschil bij *ozio* en *vagabondaggio* wordt volgens hem veroorzaakt door het mindere gebruik dat de vrouw van alcohol maakt, waardoor zij ook niet aan de gevolgen van dat gebruik blootstaat. (Vreemd echter dat de Schrijver in dit verband de prostitutie niet noemt.) Doch inzonderheid is oorzaak bij de overige delicten het gemis aan *physieke kracht* en in nog meerdere mate aan *una certa forza e complicazione delle funzioni intellettuali*, der vrouw eigen. Gedeeltelijk is R. dus anthropoloog; hij stemt overeen met Ferrero wat betreft het ontbreken van *intelligenza* bij de vrouw, maar dat niet op een evolutionistischen doch op een positief-feitelijken grondslag. Zeer juiste voorbeelden geeft hij vervolgens: Een moord te beramen en uit te voeren eischt kracht en intelligentie, eenvoudige diefstal en bedrog eischen intelligentie alleen. Heling daarentegen en in vele gevallen ook vergiftiging eischen zelfs de intelligentie niet. Diep ingaan op de kwestie doet schrijver niet, doch aan de voornaamste factoren laat hij recht wedervaren.

FULD. In een niet-wetenschappelijk tijdschrift geeft deze Mainzer advocaat eenige populair-wetenschappelijke beschouwingen naar aanleiding van ons onderwerp. Eenige

---

[1]) P. 72 vlgg. en 102.

cijfers legt hij ons voor met de daaraan gewoonlijk vastgeknoopte beschouwingen over het altruïsme der vrouw, de zwaarte van de inzonderheid door haar gepleegde delicten enz. Hij is de sociologsche richting toegedaan. De „Megären" der Fransche Revolutie en de „pétroleuses" der Commune vooral hebben de vrouw van een zeer ongunstige zijde leeren kennen. Dat we hier echter met iets zeer bizonders te doen hebben komt hem blijkbaar niet in de gedachte; wetenschappelijke toelichting tot het verschijnsel ontbreekt verder. Bij deze vermelding meenen wij het te kunnen laten.

TURRINI. Deze constateert het feit dat er zeer veel delicten zijn die door de vrouw in geringe mate of in 't geheel niet begaan worden, in 't midden latende of dit een gevolg is van natuurlijke of van sociale oorzaken. Daarop komt hij tot de zonderlinge conclusie dat de vrouwen die dan nog delicten begaan minder streng geoordeeld moeten worden dan de mannen, daar de vrouwelijke helft der menschheid immers quantitatief zooveel minder gevaarlijk is dan de mannelijke.

KURELLA. Ook de Duitschers beginnen langzamerhand de litteratuur der crimineel-anthropologische wetenschap uit te breiden; wat de hoofdbeginselen betreft, hierin hebben de Italianen en Franschen hun niet veel meer overgelaten. Zoo geeft het zeer recente boek van dezen schrijver ons weinig nieuws. Hem schijnen de voornaamste oorzaken voor het verschil, buiten de prostitutie „die Reservearmee des weiblichen Verbrecherthums," de *geringe lichaamskracht*, het *moederlijke instinkt* der vrouw en bovendien de *sexueele teeltkeus*, waarover Ferrero [1]) spreekt. Men ziet, eenzijdig stelt hij de zaak niet voor, doch hij vergeet de eigenlijke sociale oorzaken te noemen, die hij toch voorzeker wel van belang zal achten.

FOUILLÉE. Deze philosoof is scherp gekant tegen de tegenwoordige positieve strooming in de wetenschap, ingeleid

---

[1]) Pag. 88, 89.

door Darwin en Spencer, en nu door Lombroso en Ferrero op de psychologie der sexen toegepast. Hij verwerpt de leer van de *sélection sexuelle*, want niet alleen zijn de psychische verschillen tusschen man en vrouw gevolgen van *uiterlijke omstandigheden* (*adaption ultérieure*), maar vooral gevolg van de *onderscheiden levensfuncties*, bij de vrouw dus het *moederschap*, het *zogen*, het *binnenshuis leven* enz. Deze kwestie zullen wij daarlaten, daar zij in zooverre slechts van belang is, dat Fouillée aan dat verschil in innerlijken aanleg het verschil in criminaliteit toeschrijft, zonder echter het belang van den socialen factor te ontkennen. Voornamelijk is echter zijn doel de meening der Italiaansche positivisten te weerspreken, volgens welke de lagere criminaliteit der vrouw een bewijs zou zijn van algemeene inferioriteit. Sterk kant hij zich tegen die bewering, geeft o. a. voorbeelden van vrouwen van hooge intelligentie en hecht onzes inziens over 't algemeen meer aan die wetenschappelijke uitspraak dan haar beteekenis voor het maatschappelijke leven dit eischt.

Daar deze schrijver van zuiver philosophisch standpunt de zaak beziet, kunnen wij niet zooveel van zijn betoog weergeven als misschien wenschelijk zou zijn en moeten wij het dus bij deze korte aanhaling laten.

Wij hebben nu de meeningen der voornaamste schrijvers op dit punt weergegeven en naar wij gelooven daarbij onze eigen meening genoegzaam doen doorstralen. Daarom dunkt het ons overbodig in extenso te betoogen dat wij van onzen, kant aan de *sociale* oorzaken den meesten invloed toekennen, zonder nochtans de beteekenis der *anthropologische* factoren voorbij te zien. Wij kunnen dus nu overgaan tot het tweede belangrijke moment van dit hoofdstuk, de verhouding der prostitutie tot de vrouwelijke criminaliteit. Onze opinie daaromtrent is van grooten invloed op onze oplossing van het vraagstuk der relatieve criminaliteit in zijn geheel.

§ 2. VERHOUDING DER PROSTITUTIE TOT DE VROUWELIJKE CRIMINALITEIT.

Bij de behandeling van dit onderwerp moeten wij deze vragen stellen: Is prostitutie identiek met criminaliteit, of liever behoort zij daartoe; zoo neen, in hoeverre dan niet? Want dat er toch verschillende punten van overeenkomst tusschen beiden bestaan, staat vast. Zooals gezegd, geldt het hier een prealabele kwestie ten opzichte van het vraagstuk van het verschil, want het verschil zelf staat of valt met de oplossing van het prostitutievraagstuk in den eenen of in den anderen zin. Is prostitutie gelijk aan criminaliteit, dan is er nagenoeg geen verschil en omgekeerd blijft bij ontkennende beantwoording dezer vraag het verschil bestaan. Toch bewaarden wij de bespreking der prostitutie in dit verband voor het laatst, daar de vraag waartoe zij aanleiding geeft van zeer jongen datum en de verschilskwestie al oud is. Dat wil zeggen: niet zoozeer het bespreken der prostitutie in verband met de criminaliteit is van jongen datum; maar ik bedoel er mee de wetenschappelijke beschouwing van beide verschijnselen in verband met elkaar, zoowel van crimineel-anthropologisch als van crimineel-sociologisch standpunt. Dit toch is een kwestie van slechts eenige jaren.

Om te beginnen dit: Van tweeërlei aard kunnen de beschouwingen zijn waartoe de verhouding der criminaliteit tot de prostitutie in 't algemeen aanleiding geeft, n.l. van *feitelijken* en van *wetenschappelijken* aard. De feitelijke beschouwingswijze is gebaseerd op de uiterlijke betrekking, die men tusschen misdaad en prostitutie kan waarnemen. De prostitutie, in verbinding met misdadige ondernemingen en de misdaad die het onrechtmatig verkregene aan de prostitutie weer offert, of uit hare gelederen die der prostitutie aanvult, dit zijn slechts eenige punten uit de *feitelijke* wisselwerking die er tusschen beide antisociale verschijnselen bestaat en steeds bestaan heeft. Anders is het met het *wetenschappelijk*

verband; de vragen die zich hierbij voordoen noemde ik aan het begin dezer §. Hieromtrent bestaat veel strijd, terwijl het feitelijk verband tot geenen strijd aanleiding geeft en ook niet geven kan.

Enkele bizonderheden wil ik echter over dit feitelijk verband aanhalen. Reeds oudtijds waren de bordeelen de gewone plaatsen, waar gestolen goederen geheeld werden en van de opbrengst van het misdrijf werd genoten; ook als schuilplaats voor de misdadigers deden zij dikwijls dienst. Daarentegen waren het de dochters der misdadigers die zich aan de prostitutie overgaven, welke zij ten gevolge harer opvoeding ook niet anders dan als een zeer natuurlijken toestand hadden leeren beschouwen. [1])

Alhoewel dit verband allengs losser is geworden en nu prostitutie en criminaliteit elkaar meer de hand reiken bij *chantage* en andere delicten van dergelijk karakter, en tengevolge van het zich voortdurend ontwikkelen van het politiewezen georganiseerde rooversbenden tot het verleden zijn gaan behooren, terwijl bovendien de politie haar werkzaamheid ook tot een toezicht op de openbare ontucht is gaan uitstrekken, vinden wij toch nog bij schrijvers uit de tweede helft onzer eeuw van deze feitelijke betrekking gewag gemaakt [2]). Het spreekt van zelf echter, dat heden ten dage slechts in de onderste lagen der maatschappij het verband gevonden wordt; de huizen van ontucht waar gestolen wordt of gestolen goed geheeld wordt zijn dan dikwijls ware roofnesten, waar het voor de politie zelfs gevaarlijk kan zijn nasporingen te doen. De terechtzittingen in een groote stad geven hiervan dagelijks voorbeelden.

---

[1]) Zie hierover: Avé Lallemant, Das Deutsche Gaunerthum etc., Bd. II, S. 28 ff., S. 336 en Bd. III, S. 157 & 165 ff.

[2]) Maxime du Camp, Paris, ses organes, ses fonctions et sa vie, 1872, p. 66.

Wichern, Moabit (Mittheilungen aus den amtlichen Berichten über die Preuszischen Strafanstalten), 1861, p. 160.

Een andere zijde van het feitelijke verband zou men kunnen noemen het contingent der geprostitueerden op het totaal der vrouwelijke delinquenten. Zie hier eenige statistieke mededeelingen [1]):

In Londen bevonden zich (in welk jaar wordt niet vermeld) onder 118,200 aangeklaagde vrouwen 39,872 geprostitueerden, dus meer dan $^1/_3$ en over de periode 1836—1854 vinden wij deze opgave:

Op 100 vrouwelijke deliquenten:	geprostitueerd:	niet-geprostitueerd:
beneden 20 jaar	33,77	66,23
van 20—30 „	34,80	65,20
van 30—50 „	13,11	86,89
boven 50 „	1,51	98,49

Vervolgens nog een opgave over twee tientallen van jaren, waarin de criminaliteit der geprostitueerde vrouw op zich zelf wordt beschouwd in verband met den leeftijd:

	Van de 100 aangeklaagde geprostitueerden:	1836—45,	1846—54,
leeftijd.	beneden 20 jaar	27,78	21,51
	20—30 „	56,70	58,63
	30—50 „	**15,05**	**19,53**
	boven 50 „	0,47	0,33

De sterkste toeneming in criminaliteit gedurende dat 20tal jaren vindt men dus bij den leeftijd van 30—50; een bewijs van socialen achteruitgang dus; op dien leeftijd toch begint de prostitutie een minder winstgevend bedrijf te worden.

Inzonderheid is *diefstal* de uiting der criminaliteit bij deze vrouwen, hetzij met of zonder behulp van mannelijke medeplichtigen. Zeer drastisch vertoont zich die hulp in de verhouding van de prostituée tot haren „souteneur", die in de laatste jaren in de Europeesche hoofdsteden zoozeer de aandacht trekt.

Doch ook in hoogere standen kan men de publieke vrouw

---

1) Opgemaakt door Guerry, aangehaald door A. J. B. Parent-Duchâtelet, De la prostitution dans la ville de Paris, II, p. 571.

als de parasiet der maatschappij waarnemen. Van Corre kunnen wij vernemen, dat de vrouwen van verdachte zeden zich in den tegenwoordigen tijd bij alle schandalen, niet het minst bij de politieke, bevinden[1]). Voorbeelden daarvan te noemen dunkt ons onnoodig; zij liggen nog versch in het geheugen.

Dezelfde auteur zegt dat in 't algemeen de prostitutie dikwijls *occasion de vol* is, maar minder *moyen professionnel de délit* (dat nl. vrouwen zich prostitueeren, ten einde hem, die zich aan haar overgeeft, te kunnen dooden en berooven), 't geen niet vreemd is, daar het offer in het tweede geval zooveel zwaarder is en het verwachte voordeel dus daarmede in overeenstemming moet zijn.

Om ons het contingent der prostitutie tot de vrouwelijke criminaliteit voor den lateren tijd eenigszins te doen kennen, geeft de Ryckere ons de „Bilan de la préfecture de police de Paris" voor het jaar 1888:

In het geheel verschenen in dat jaar voor de préfecture 56.831 personen, waarvan 38.340 (33.016 mannen en 5.324 vrouwen) tot beide sexen behoorden, terwijl het voor het overige, dus het aanzienlijke cijfer van 18.491, publieke vrouwen waren. De 3 voornaamste beschuldigingen tegen deze delinquenten in 't algemeen ingebracht waren die van *vagabondage, diefstal* en *bedelarij.* Uit deze opgaven ziet men duidelijk, hoe de prostitutie een voorwaarde voor het plegen van delicten kan wezen, al zijn het in casu geen zware delicten, en hoe factisch de prostitutie als nivelleerende factor dienst doet ten opzichte der criminaliteit van beide sexen, voor zoover althans de politie daarvan kennis neemt.

Andere opgaven vind ik nog betreffende den invloed in 't algemeen van ontucht, concubinaat en onwettige geboorte op de ontwikkeling der criminaliteit bij beide geslachten, die, hoewel zij met de prostitutie samenhangen, ons te ver van ons eigenlijk onderwerp zouden afvoeren. Wij

---

[1]) l. c., p. 287, 288.

zullen daarom overgaan tot de bespreking van dat verband tusschen prostitutie en vrouwelijke criminaliteit, dat wij het *wetenschappelijke* noemden. [1]) Aan Lombroso [2]) komt ook hier weder de eer toe deze kwestie het eerst aan de orde gesteld te hebben. Bij de behandeling der vrouwelijke criminaliteit in zijn „Homme criminel" betreurt hij het feit, niet in de gelegenheid te zijn geweest een grooter aantal vrouwen te hebben kunnen onderzoeken, doch hij meent aan dit bezwaar te gemoet te kunnen komen door aanhalingen uit het klassieke werk van Parent-Duchâtelet, dat over de geprostitueerde vrouwen handelt „des femmes (volgens L.) à peu près identiques, quant au moral." Volkomen identificatie is dit dus nog niet. [3]) Tarde, in een der hoofdstukken van zijn „Criminalité comparée," [4]) bespreekt de beweerde analogie van den natuurlijken aanleg der vrouw met dien van den oermensch (wilde, sauvageon) en volgens de atavistische theorie van Lombroso met dien van den „criminel né" en merkt op, dat ondanks die analogie, het verschil in criminaliteit tusschen de geslachten ten gunste der vrouw zoo groot is, zonder nog over de prostitutie te spreken. In zijn antwoord op deze kritiek spreekt Lombroso zich duidelijker uit: Tarde heeft volgens hem geen recht om de lagere criminaliteit als een gunstig verschijnsel bij de vrouw te beschouwen, want de pro-

---

[1]) Zie p. 109.

[2]) l'Homme criminel, II, 4, p. 235.

[3]) Toch is Lombroso niet de eerste geweest, die deze meening zoo ronduit verkondigd heeft. De Franschman A. Corne deed in het »Journal des Economistes" van 1868 deze voor zijn tijd zeer merkwaardige uitspraak, hoewel niet van crimineel-anthropologisch standpunt: »La prostitution est d'ailleurs aux femmes ce que le crime est aux hommes; c'est la misère et la paresse qui les y pousse. La prostitution a les mêmes caractères, les mêmes causes et les mêmes effets que le crime. Elle est produit de *l'isolement* et elle fait la *solitude*!"

[4]) l. c., p. 48, 49.

stitutie moet in aanmerking komen en dan verdwijnt het verschil nagenoeg. Dupliek van Tarde: De prostitutie mag niet in aanmerking komen; geschiedde dit wel dan moest ook wat bij de mannen het equivalent der prostitutie kan genoemd worden op de rekening der mannen gesteld worden („non seulement les souteneurs, mais encore les débauchés, les joueurs, les ivrognes, les paresseux et les déclassés de notre sexe"). Want volgens hem is de prostitutie het alcoholisme, parasitisme en pauperisme der vrouw. Een vrouw geeft zich uit zwakheid of luiheid daaraan over, terwijl een man ten gevolge daarvan tot dronkenschap of tot bedelarij vervalt. Maar, zoo gaat hij ongeveer voort, men mag de voorwaarden voor het misdrijf niet met het misdrijf zelf verwarren. Rekende men het bedrag der misdrijven door de prostitutie bevorderd der vrouw niet aan, zoo ware haar criminaliteit vergelijkenderwijs nog geringer, doch men zou dan ook bij de mannelijke criminaliteit die misdrijven niet in rekening moeten brengen, die ten gevolge van dronkenschap, spel of liederlijkheid begaan waren.

Hiermede was het debat tusschen deze beiden gesloten, maar de kwestie heeft de aandacht van andere schrijvers getrokken. In de eerste plaats geven wij hier de meening van Féré [1]). Geheel met Lombroso meegaan kan hij niet, om twee redenen: 1°. de grenzen van wat prostitutie is zijn heden ten dage moeielijk af te bakenen, 2°. de prostitutie „ne touche ni la propriété, ni la vie d'autrui", en is daarom niet met de criminaliteit op één lijn te stellen. Daarentegen kan men wel van de prostitutie evenals van de criminaliteit zeggen dat zij, die haar als middel van bestaan ter hand nemen, zooveel mogelijk wenschen te genieten met zoo weinig mogelijk kosten en met de minst mogelijke moeite. Misdadigers en geprostitueerden hebben tot gemeenschappelijk kenmerk, dat zij

---

[1]) Ch. Féré, l.c., p. 76, 77.

zijn „improductifs" en dientengevolge „antisociaux." Prostitutie is een vorm van criminaliteit, „une criminalité d'impuissance, qui dispense la femme plus souvent que l'homme de la criminalité violente ou destructive." Zijn conclusie is dus met eenig voorbehoud conform aan die van Lombroso.

Joseph Reinach, in zijn werk over de recidivisten, noemt prostitutie bij de vrouw het équivalent van vagabondage bij den man; Joly [1]) herinnert er vervolgens aan, dat hij de vagabondage rekent als behoorende „sur l'extrême frontière du crime" en dat volgens de leer van Reinach de prostitutie hetzelfde karakter draagt. Vervolgens laat J. zijn redeneering verloopen in een andere kwestie, wie n.l. de verantwoordelijkheid voor het bestaan der prostitutie draagt, nl. niet alleen de vrouw, maar ook de man, die in zeer veel gevallen de bewerker is enz., waarin wij ons niet verder verdiepen zullen, daar die kwestie hier niet aan de orde is. De prostitutie als maatschappelijk verschijnsel in verband met de vrouwelijke criminaliteit, voor 't oogenblik afgescheiden van haar oorzaken, dit is het onderwerp waarmee wij ons voor het oogenblik hebben bezig te houden.

De Ryckere [2]) bespreekt daarna de meeningen van Lombroso, Tarde en Féré. Hij is het niet eens met Tarde, wat betreft het door dezen gemaakte onderscheid tusschen „la condition du délit" en „le délit même". Daartegen voert hij aan, dat de prostitutie der vrouw iets *onherstelbaars* is, wat men van die van den man niet zoozeer zeggen kan. Bovendien zijn er veel vrouwelijke *alcoholiques*, *joueuses*, *vagabondes*, die geen prostituées zijn en die toch tot het cijfer der prostitutie zouden moeten bijdragen, indien men de mannen in rekening bracht, die zich aan genoemde ondeugden schuldig maakten. Met Tarde kan hij dus niet

---

[1]) Le Crime, p. 257.
[2]) l.c., p. 30, 31.

medegaan. En toch gelooft hij dat, al werden die gedegenereerde mannen in rekening gebracht, Lombroso gelijk zou hebben; met andere woorden het cijfer dier mannen is op de verhouding van weinig of geen invloed. De eenige manier om in dit opzicht zekerheid te verkrijgen zou een cijferonderzoek zijn, maar een statistiek der prostitutie is zoo goed als onmogelijk op te maken.

Corre [1]) maakt ons opmerkzaam daarop, dat, al is de prostitutie een *dérivation* voor de vrouwelijke criminaliteit, toch juist ondanks die dérivation misdrijven daarvan een gevolg zijn en dus datgene wat de criminaliteit afleidde, zelf weer een oorzaak van criminaliteit wordt. Hij licht dit toe door een statistische opgaaf, waarin ons misdrijven genoemd worden, die uit *débauche* ontstaan zijn, waarnaar wij kortheidshalve slechts verwijzen. Hier toch raken wij weder de kwestie van het feitelijk verband, waarover hierboven genoeg is gesproken. Zoo Corre echter met deze redeneering bedoelen mocht dat de prostitutie evenzeer een vorm van criminaliteit is als de eigenlijke criminaliteit, dan zou hem met recht het verwijt door Tarde kunnen gemaakt worden, de voorwaarden der criminaliteit met de criminaliteit zelf te verwarren.

Ook Colajanni [2]) mengt zich in den strijd en sluit zich aan bij Tarde, niet echter zonder eenig voorbehoud ten opzichte van wat men bij den man het equivalent der vrouwelijke prostitutie zou kunnen noemen. Wanneer men aanneemt, vervolgt hij, dat Lombroso gelijk heeft, rijst terstond de vraag: wat zijn de oorzaken der prostitutie? Daarop antwoordt Marro, [3]) volgens C. zeer juist, dat de tegenwoordige inferieure maatschappelijke positie der vrouw en de gebrekkige bescherming haar door de wet verleend na

[1]) l.c., p. 287, 288.
[2]) l. c., p. 84, 85.
[3]) I caratteri dei deliquenti, Torino, 1887.

een eerste dwaling, haar tot de prostitutie de toevlucht doet nemen en vervolgens tot de misdaad. Zoo komt men van zelf tot de meening van Tarde, dat prostitutie is een overgang tot of een voorwaarde voor de criminaliteit en liggen dus volgens de leer van Marro sociale oorzaken aan haar ontstaan te gronde.

Men ziet dus, ook Colajanni dringt niet tot het hart der kwestie door en beschouwt de zaak meer in het licht der door ons reeds behandelde feitelijke verhouding.

Alvorens wij trachten zullen ons oordeel over dezen strijd van meeningen uit te spreken, is het noodig vooraf de meening van Lombroso nader toe te lichten, daar zij de meest radicale is en bovendien geen der boven aangehaalde schrijvers zoo nauwkeurig omtrent deze meening ingelicht kon zijn als wij nu. Sinds den tijd toch, dat de strijd over het karakter der prostitutie ontstond, is het reeds meermalen genoemde groote werk van Lombroso en Ferrero [1]) verschenen, hetwelk voor een groot gedeelte aan de wetenschappelijke beschouwing der prostitutie is gewijd.

Heeft Ferrero in zijn vroeger reeds besproken studie [2]) ons al met een enkel woord over de atavistische theorie als grondslag voor de verklaring van het bestaan der prostitutie gesproken, in het groote werk wordt deze theorie zeer omstandig uitgewerkt. Ofschoon het niet gemakkelijk is uit den chaos van observaties en wetenschappelijke deducties het voornaamste ter toelichting dezer theorie uit te kiezen, zal ik hiertoe toch een poging wagen, terwijl ik vooral hoop hierin eenigszins duidelijk te zijn, tot welk laatste mijn bron voorzeker niet medewerkt.

Ik moet wel op mijn onderwerp eenigszins vooruitloopen, door zuiver anthropologische beschouwingen over de vrouwelijke criminaliteit, afgescheiden van de mannelijke, hier

---

[1]) l. c., inzonderheid p. 527–558, p. 605 en p. 628 en 629.

[2]) Revue scientifique; zie p. 85.

weer te geven, hoewel het op 't oogenblik nog niet aan de orde is. Maar het verband laat het niet anders toe.

Evenals volgens de bekende onderscheiding van Lombroso twee voorname categorieën van misdadigers kunnen onderscheiden worden: de *geboren misdadiger* en de *gelegenheidsmisdadiger*, kan men spreken van (men sta mij toe hier de Fransche termen te gebruiken), de *prostituée née* en de *prostituée d'occasion*. Hier heeft men dus bij de prostitutie evenals bij de criminaliteit aan den eenen kant den anthropologischen, aan den anderen kant den sociologischen factor. De *prostituée née* is evenals de „criminel né", al naardat men dit noemen wil, een *atavistisch verschijnsel*, of lijdende aan *folie morale*, of aan *epilepsie*, kortom volgens de heden ten dage meest gangbare leer, die der degeneratie, een *gedegenereerd* individu. Men begrijpt, dat wij ons hier niet in een verklaring en bespreking dier verschillende terminologiën kunnen begeven en wij ons dus op dit standpunt stellen, dat de lezer in 't algemeen van den stand der kwestie op de hoogte is. Bewijzen voor de stelling dat de „prostituée née" eveneens gedegenereerd is als de „criminelle née" zijn: de aanwezigheid van dezelfde *physieke en psychische degeneratiekenmerken*, zich uitende, wat de psyche betreft, in een ontbreken van *sens moral;* dezelfde *hardvochtigheid, onverschilligheid voor schande, onvoorzichtigheid, wispelturigheid, luiheid, lust tot spel, drank en orgieën, ijdelheid* worden bij beiden gevonden. Zoo is het ook met de physieke eigenschappen, die wij voor later zullen bewaren. „La prostituzione non è che il lato femminile della criminalità"; in deze uitspraak resumeert Lombroso alles. En om te bewijzen dat factisch prostitutie en criminaliteit twee analoge of liever evenwijdige loopende verschijnselen zijn, merke men op, dat die individuen die van de prostitutie leven, zich als bij afwisseling ook aan lichte vergrijpen als diefstal, afpersing en mishandeling schuldig maken. Men zou het daarom ook zóó kunnen uitdrukken, dat de geprostitueerde vrouw een *niet tot haar recht gekomen* mis-

dadigster is, hetzij door natuurlijke zwakte, gebrek aan verstand of ten gevolge van deze overweging, dat zij haar doel voorloopig op gemakkelijker wijze dan langs den weg der criminaliteit kan bereiken. Een eigenaardigheid is verder, dat deze categorie van geprostitueerden door gemis aan schaamtegevoel (ontbreken van „sens moral" dus) ten val wordt gebracht, niet ten gevolge van sexueele neiging, want de Schrijvers hebben bij deze vrouwen wel veel gevallen van *sexueele procociteit*, maar overigens op latere jaren in 't algemeen slechts *sexueele ongevoeligheid* [1]) kunnen constateeren. Dit zijn slechts eenige sterk te voorschijn tredende eigenschappen; voor 't overige wil ik slechts verwijzen naar Lombroso en zijn medewerker.

Vervolgens de *prostituée d'occasion*. Hieromtrent verkondigen de Schrijvers een eigenaardige leer. Zij vormt als 't ware den overgang van de *criminelle d'occasion* tot de *prostituée née*. Gelijkstelling met die „criminelle d'occasion" willen zij niet, daar de psychische degeneratie bij de „prostituée d'occasion" grooter is. Dat heeft in het volgende zijn reden.

Bij de „criminelle d'occasion", ook wel *criminaloïde* genoemd, is, wanneer zij den crimineelen weg opgaat, ten gevolge der aanleiding of gelegenheid (sociale factor) slechts het fond van immoraliteit te voorschijn gekomen dat op den bodem ligt van elk vrouwelijk gemoed, ook in normalen toestand. Het is hier in den regel het der vrouw qua talis ontbrekende besef van eerlijkheid, eerbied voor eens anders eigendom (men neme hierbij in acht dat Lombroso van den eigenlijken gelegenheidsmisdadiger den *criminel de passion* onderscheid, zoodat de criminaloïde volgens hem slechts misdrijven tegen de eigendommen kan begaan), al openbaart dit zich in nog zoo geringe mate, dat aan 't licht

---

[1]) Volgens L. en F. (l. c., p. 541, 542) stelt deze eigenschap aan den anderen kant die vrouwen in staat haar bedrijf zoo langen tijd uit te oefenen zonder de schadelijke gevolgen ervan te ondervinden en kan men volgens hen dus spreken van een *adattamento darwiniano*.

komt. Bij de „prostituée d'occasion" daarentegen is het de schaamte die haar op een gegeven oogenblik begeven heeft, een gevoel dat haar meer van nature eigen is dan het eerlijkheidsbesef, waardoor men het een grooter degeneratie kan noemen, indien zij haar schaamtegevoel heeft opgeofferd, dan wanneer dit met haar eerlijkheid is geschied.

De *atavistische* theorie vindt men voorts nog voorgestaan door Ferrero in zijn meergenoemde monografie [1]). Hij wijst op het bekende feit, dat er gemeenschap van vrouwen bij de oervolken bestond, dat er hospitaliteitsprostitutie was en nog is, dat de ritueele plechtigheden bij oude volken somtijds de prostitutie voorschreven of in de hand werkten enz. De instelling van het huwelijk heeft deze toestanden doen ophouden, voor zoover zij officieel bestonden, en is in de beschaafde staten de blijvende toestand geworden. De prostitutie zou dus als maatschappelijk verschijnsel een terugkeeren tot, een zich openbaren van dien oertoestand zijn. Tot zoover de theorie van Lombroso c.s.

Wat is nu onder deze verscheidenheid van uiteenloopende meeningen de ware? Mij dunkt, een positieve oplossing dezer vraag is moeielijk.

De atavistische ontstaanstheorie, waaraan door Ferrero zoo wordt vastgehouden, door ons in de laatste plaats genoemd, verdient o.i. de minste aanbeveling Het is toch wel volgens een te abstract wetenschappelijk stelsel, de werkelijkheid wordt toch te veel over het hoofd gezien, wanneer men beweert, dat de eenige oorzaak der prostitutie zou gelegen zijn in een zich openbaren van voorvaderlijke zeden en gewoonten. Dit totaal over het hoofd zien der maatschappelijke toestanden, der sociale oorzaken van de prostitutie in het algemeen, kan bij ons die zoo duidelijk de sociale verhoudingen waarvan zij het gevolg is

---

[1]) Revue scientifique, Maart '92. Meer uitgewerkt door denzelfden schrijver in de Revue scientifique van 30 Juli 1892.

kunnen waarnemen, geen instemming vinden. Zoo geeft ook de theorie van Lombroso, hoezeer ook op uiterlijk waarneembare gegevens gebouwd, geen voldoende aanwijzing, in welk licht de prostitutie ten opzichte der criminaliteit moet beschouwd worden. Hoe weinig toch in aantal zijn die gevallen van aangeboren prostitutie, evenals het getal der geboren misdadigers (stel dat ze er zijn) gering is te noemen en hoe onvoldoende kunnen die weinige gevallen dienen om ons de karakteristiek te geven van dat heirleger van paria's der maatschappij, dat men dag aan dag zijn „triste métier" ziet uitoefenen. Ook het brengen der „prostituée d'occasion" onder de gedegenereerden is o.i. een wetenschappelijke tour de force. Aprioristisch is het immers aan te nemen, dat bij de vrouw het gevoel van schaamte het primaire is [1]) en het een degeneratie te noemen, wanneer die schaamte zich na wie weet hoe lange worsteling ten gevolge van machtige invloeden van buiten gewonnen geeft. Neen, het zijn de sociale oorzaken, die in verreweg de meeste gevallen de prostitutie als ook de criminaliteit in 't leven roepen; daarop den nadruk te leggen is door Colajanni zeer juist gezien. [2]) Ter adstructie hiervan geef ik hier de bekende statistiek der oorzaken van prostitutie, door Parent-Duchâtelet opgemaakt:

Een zeker aantal geprostitueerden is door Parent naar de oorzaak van haren val ondervraagd en het resultaat per 1000 was als volgt:

Buitengewone ellende volstrekte hulpbehoevendheid (door luiheid of om andere redenen)	280
In den steek gelaten concubines	270

[1]) Zie daarentegen Sergi, l.c., die het gevoel van schaamte juist niet het primaire gevoel bij de vrouw noemt.

[2]) Zie p. 116, 117.

Verlies van ouders, uitschrijving uit het ouderlijk huis, geheele verlatenheid	245
Meisjes naar Parijs meegevoerd door haar minnaars, soldaten, studenten, kommiezen, en vervolgens in den steek gelaten	78
Verleide en door hun meesters weggejaagde dienstboden	56
Vrouwen uit de provincie naar Parijs gekomen, om zich daar te verbergen en een middel van bestaan te vinden	55
Om oude en zwakke ouders te onderhouden	7
Oudste dochters uit huisgezinnen, om haar zusters, broeders enz. te onderhouden	5
Weduwen, om haar gezin te onderhouden	4

Sociale oorzaken dus voor een sociaal verschijnsel. Natuurlijk doet de natuur van het individu er in zooverre toe, dat de een met meer de ander met minder bezwaar de toekomstige schande zal onder de oogen zien, maar het is toch opmerkelijk dat het voorafgaande lijstje ons geen enkel geval geeft, waarin moreele verdorvenheid en gevolgde onverschilligheid voor schande de oorzaak is, waarbij men dus van aangeboren prostitutie zou kunnen spreken. Maar nu zijn wij nog niet waar wij wezen moeten, want al zijn het hoofdzakelijk sociale oorzaken die prostitutie en criminaliteit determineeren, dan vloeit daaruit nog niet voort dat prostitutie gelijkwaardig is aan criminaliteit.

In theorie dan kunnen wij ons het best vereenigen met de leer van Féré, die, ofschoon op andere gronden, Lombroso in hoofdzaak gelijk geeft [1]) en dus de identificatie-theorie voorstaat. Met welk doel toch prostitueert zich de vrouw? Om te kunnen leven (daargelaten of zij dit op andere wijzen niet zou kunnen). Met welk doel worden *de meeste* misdaden begaan? Eveneens om te kunnen leven

[1]) l.c., p. 22, 23.

(met dezelfde reserve echter) en hier is het ook verreweg de minderheid, die uit aangeboren lust zich aan misdaden schuldig maakt.

Neemt men dit criterium, het streven in beide gevallen naar een middel van bestaan, in acht, dan moet men de meening van Tarde verwerpen. Die mannen waarover hij spreekt [1]) zijn wel is waar *déclassés*, maar zijn niet daarom *jouers*, *ivrognes*, *paresseux* enz. om van die ondeugden te leven. Eerder het tegenovergestelde van verdienen vindt bij hen plaats.

Juist dit is, het is reeds meermalen gezegd, zoowel zijn fout alsook van Corre en anderen, dat zij te veel letten op het feitelijk verband tusschen prostitutie en criminaliteit. De eerste is een voorwaarde in vele gevallen voor de tweede, maar het is bekend, dat men van den lichteren vorm van criminaliteit dikwijls in den zwaarderen vervalt, zoodat men in dit geval die lichtere criminaliteit eveneens voorwaarde voor de zwaardere zou kunnen noemen.

Maar langs dezen weg verkrijgt men geen zekerheid betreffende het identiteitsvraagstuk, dat ons op 't oogenblik bezig houdt.

De meening van Féré hebben wij dus tot nog toe voorgestaan, maar inzonderheid kunnen wij dit doen om de reserve die hij maakt Overeenkomst is er in hoofdzaak, maar de prostitutie „ne touche ni la propriété, ni la vie d'autrui", zooals de criminaliteit, en al is dit *indirect* gesproken niet juist, daar misschien meer eigendommen en levens verwoest worden door de prostitutie dan door de criminaliteit, de bedoeling is duidelijk. Daarom zal ook niemand de parallel zoover trekken, dat hij het uitoefenen der prostitutie als een strafbaar feit zou aanmerken, wat bij volkomen identificatie toch een noodzakelijke gevolgtrekking zou moeten zijn.

---

1) p. 114.

Zeer juist en keurig is o. i. de typeering der prostitutie door Féré als een „criminalité d'impuissance", waarmee hij ongeveer hetzelfde zegt als Lombroso en Ferrero op p. 118, 119.

De meeningen der overige schrijvers zullen wij in 't kort nog even bespreken. Aannemelijk zouden wij de gelijkstelling van prostitutie en vagabondage willen noemen, door Reinach voorgesteld en door Joly overgenomen; vele prostituées zijn trouwens tevens vagabondes, doch er zijn ook vagabondes die niet prostituées zijn [1]). Ook daarom is die gelijkstelling praktisch te aanvaarden, omdat vagabondage evenmin als prostitutie in *directen* zin „touche la propriété ou la vie."

Niet geheel juist formuleert De Ryckere zijn meening; in de meerdere of mindere *herstelbaarheid* moet het criterium niet gezocht worden; hoewel men niet zoozeer kan zeggen dat een man evenals een vrouw „valt", is het nog te betwijfelen of de schande voor den geprostitueerden man niet even groot, ja grooter is dan voor de vrouw. Bovendien kan men ook niet zeggen, dat de prostitutie de vrouw tegenwoordig onherstelbaar doet verloren gaan. Gelijk heeft hij daarentegen in dit opzicht dat, ware Tarde's redeneering juist, het quantum geprostitueerden nog met een groot aantal andere gedegenereerde vrouwelijke individuen (niet-geprostitueerden) zou moeten vermeerderd worden.

De meening van Corre overeenkomende ongeveer met die van Colajanni: Prostitutie is gelijk aan criminaliteit, daar zij is de voorwaarde of aanleiding daartoe, is zeker op waarheid gegrond, doch raakt het hart der kwestie niet. Het is een speculatieve meening, die door deze eveneens speculatieve redeneering zou kunnen opgewogen worden, dat de prostitutie met evenveel recht als beperkende factor der criminaliteit

---

[1]) De grens te dezen opzichte te bepalen wordt veelal aan de politie overgelaten.

zou mogen aangemerkt worden in zooverre nl., dat, als er geen geprostitueerde vrouwen waren, de hartstochten der mannen in vele gevallen langs den weg van criminaliteit (verkrachting, overspel enz.) een uitweg zouden zoeken.

Alzoo het gemeenschappelijk criterium van Féré: het zoeken van een middel van bestaan langs improductieven weg, het parasiteeren om het zoo uit te drukken aan den maatschappelijke maaltijd met de daarbij in acht genomen reserve. Die overeenkomst leidt ons tot dit resultaat, dat dezelfde middelen tot uitroeiing van beide moeten aangewend worden. En evenals de middelen tot wering der criminaliteit volgens de nieuwere inzichten meer van preventieven dan van repressieven aard zijn, zoo moet men ook tegenover de prostitutie eerder preventief dan repressief optreden en vooral niet een verschijnsel officieel negeeren dat sinds de vroegste tijden zoo innig met de maatschappij is samengegroeid geweest als de prostitutie. Dat die preventie voornamelijk, zoo niet geheel, gelegen is in het uit den weg ruimen van sociale wanverhoudingen, zal niemand ontkennen, maar verder mogen wij hierop niet doorgaan, daar de gewichtige vragen waartoe dit onderwerp verder aanleiding zou geven geheel buiten ons bestek liggen en het daarom volstrekt niet noodig is eenige oppervlakkige beschouwingen hieromtrent ten beste te geven.

HOOFDSTUK III.

De absolute vrouwelijke criminaliteit.

Litteratuur: LOMBROSO e FERRERO, La donna delinquente etc.; MARRO, Sui caratteri della donna criminale; TARDE, La criminalité comparée, Paris 1890; LOMBROSO, l'Homme criminel, Paris 1887; FERRERO, La criminalité féminine; DE RYCKERE, La criminalité féminine; LOMBROSO e LASCHI, I fattori individuali nel delitto politico (Arch. di psich. etc., vol. X, fasc. 6); FERRERO, Le mensonge et la véracité chez la femme criminelle, Arch. d'anthr. crim. etc., N°. 44, 15 Mars, 1893; FERRERO, De godsdienstigheid der vrouw; SERGI, Sensibilità femminile (Arch. di psich. XIII, 1); GURRIERI, Sensibilità e anomalie fisiche e psichiche nella donna normale e nella prostituta (Arch. di psich. etc. XIII, 4, 5); TOMAJOLI, La donna delinquente in rapporto all' anthropologia criminale, Conferenza (Bollettino del Circolo giuridico di Napoli, Giugno 1890); KURELLA, Naturgeschichte des Verbrechers; RONCORONI, Il sesso etc.; FÖLDES, Einige Ergebnisse etc.; JOLY, Le Crime; JOLY, La France criminelle; FULD, Weibliches Verbrecherthum; Dr. P. AUBRY, De l'homicide commis par la femme, Etude médico-légale (Arch. de l'anthr. crim. 1891, p. 266 vlgg.); QUÉTELET, Physique sociale; VON OETTINGEN, Moralstatistik; VON HOLTZENDORFF, Gefängnisswesen II; Dr. A. CORRE, Crime et Suicide, Paris 1891.

§ 1. ALGEMEEN KARAKTER.

Verdiende de relatieve vrouwelijke criminaliteit wegens de belangrijke vragen, waartoe haar cijfers aanleiding gegeven hebben in ons tweede hoofdstuk de prioriteit van behandeling, thans rest ons nog de vrouwelijke criminaliteit te beschouwen op zich zelf, dus zonder het veel besproken verschil in aanmerking te nemen. Ook voor dit

gedeelte hebben de schrijvers ons vele gegevens aan de hand gedaan, die echter niet zoo samenhangend zijn, dat wij hen ook hier achtereenvolgens aan het woord zouden kunnen laten. Wat voor de lectuur afwisselender is, was mij moeielijker, daar het een lastige taak was de vele verspreide mededeelingen te synthetiseeren.

Ook hier kan men in de eerste plaats de *anthropologische* en de *sociologische* richting scherp onderscheiden. Al naardat de leidende beginselen bij den schrijver (in de meeste gevallen samenhangende met zijn landaard) ten opzichte der criminaliteit in 't algemeen zijn, is ook zijn wijze van beschouwing omtrent de invloeden die de criminaliteit ten opzichte van het geslacht beheerschen. Lombroso en zijn volgelingen hechten dus inzonderheid, dikwijls uitsluitend aan de anthropologische, de Fransche schrijvers daarentegen aan de sociologische invloeden; vertegenwoordigers van andere landen bekennen over 't algemeen geen kleur. Als een der minst eenzijdige schrijvers kan men den hoogleeraar Ferri aanmerken. [1])

Wij zullen beginnen met een in hoofdpunten saamgevatte bespreking der anthropologische invloeden; de voorstanders daarvan zijn toch de eersten geweest die de positieve beginselen op het strafrecht hebben toegepast.

A. Anthropologische factoren.

Men zal het mij, naar ik hoop, niet ten kwade duiden, zoo ik de zuiver medisch-biologische bizonderheden niet in extenso mededeel; ter juiste waardeering toch van de vele anatomische, physiologische, biologische en pathologische afwijkingen, waarvan mij opgaven onder de oogen kwamen, behoort meer kennis der medische en aanverwante wetenschappen, dan men bij den schrijver als jurist redelijkerwijs verwach-

---

[1]) La sociologie criminelle, 1893, p. 65 vlgg. Volgens hem: »Le délit est un phénomène d'origine *biologique-physique-sociale.*"

ten kan [1]). Slechts daarin hoop ik te slagen, voor juristen hiervan een duidelijk en niet te onvolledig overzicht te geven.

Aan de anthropologische beschouwingen ligt in hoofdzaak te gronde de standaardtheorie van Lombroso, nu op de vrouwelijke criminaliteit toegepast, welke theorie wij omdat zij de basis is, waarop alles nagenoeg berust, hier in 't kort even zullen weergeven.

Ook de crimineele vrouw verdeelt hij in drie categorieën, al naar dat zij is: *criminelle neé*, *criminelle de passion* of *criminelle d'occasion*. De *criminelle née* vertoont het echte misdadige type uit- en inwendig; haar bestaan is volgens de leer van het atavisme of van de degeneratie te verklaren [2]); *criminelle de passion* noemt hij de vrouw, die zonder dien *passion* nooit crimineel zou geworden zijn (moordenares uit wraakzucht, overspelige liefde enz.), terwijl *criminelle d'occasion* de vrouw is, bij wie hetzij zich de aangeboren criminaliteit in zwakkeren vorm openbaart, of bij wie de schaduwzijden van het vrouwelijk karakter in normalen toestand door een of andere omstandigheid meer geaccentueerd te voorschijn treden. Het spreekt van zelf, dat deze drie onderscheidingen in concreto niet altijd uit elkander zijn te houden, wat gewoonlijk het geval is met grove indeelingen, waarbij zooveel verschillende nuanceeringen mogelijk zijn. Een volledig overzicht te geven van deze drievoudige vrouwelijke criminaliteit is echter zeer moeielijk, ja bijna ondoenlijk, wat naar ik hoop een ieder met mij eens zal zijn, die een blik in dit reuzenwerk van compilatie

---

1) Inzonderheid geldt dit de opgaven van Dr. Gurrieri, welke deze geleerde mij van uit Italië welwillend verstrekte, met vele inlichtingen daarbij, waarvoor ik hem nogmaals dank zeg. Juist om die buitengewone voorkomenheid deed het mij leed geen ruimer gebruik van deze opgaven te kunnen maken en allerminst in een kritische beschouwing daarvan te kunnen treden.

2) Verder kan ik verwijzen naar wat ik hieromtrent reeds in verband met de prostitutie heb gezegd op p. 118, vlgg.

zal hebben geslagen. Bij de behandeling der afzonderlijke eigenschappen van de crimineele vrouw zal ik trachten het belangrijkste weer te geven en voor 't overige den lezer slechts naar mijn bron verwijzen.

Physieke eigenschappen. In de eerste plaats bedoelen wij hiermee de anatomische afwijkingen, die volgens de anthropologen het voornaamste kenmerk van den geboren misdadiger zijn. In dit opzicht mag men het een merkwaardig verschijnsel noemen dat, terwijl de vrouw in normalen toestand meer dan de man het type van den oermensch nabijkomt (hetzelfde type dat ook bij den geboren misdadiger wordt teruggevonden), de physieke degeneratie bij de misdadig geboren vrouw zich juist openbaart in een overeenkomst met het uiterlijk des mans (*type hommasse*), zooals men dit bij de normale vrouw slechts bij uitzondering aantreft Wat dus volgens de atavistische theorie een terugslag moest zijn, is dit feitelijk niet, want dat „type hommasse," dat de geboren misdadigster vertoont, is onzes inziens eerder een voorsprong in de evolutie dan een terugslag, daar toch, zooals wij reeds vroeger zagen, de man de vrouw in de evolutie vóór is, volgens de door de anthropologen voorgestane leer [1]). Op deze contradictie kon ik niet nalaten even te wijzen, terwijl zij mij aanleiding geeft tot het vermoeden, dat zulk een mannelijk uiterlijk minder aangeboren is dan wel het gevolg van het handwerk dat zijn stempel op het voorkomen van het individu drukt [2]).

De voornaamste degeneratiekenmerken bij de vrouw, in 't algemeen minder voorkomende dan bij den man, zijn:

Volgens Corre: [3]) *Algemeen type*: manvrouw (hommasse);

---

1) Zie de beschouwingen van Marro op p. 89, 90.

2) Verg. Tarde over het »type criminel" als »type professionnel", l. c., p. 50 vlgg.

3) Dr. A. Corre, Les criminels, Caractères physiques et physiologiques, Paris, 1889, p. 316, 317.

mond: groot en onregelmatig; *oog:* klein en schuinsch (oblique); *neus:* puntig en ver van den mond afstaande; *ooren:* ver van het hoofd en onregelmatig ingeplant.

Volgens Lombroso: [1]) *Gestalte:* hoog (met cijfers reeds bij Quételet en Parent-Duchâtelet te vinden); *schedelomtrek:* bij meurtrières abnormaal (55, 56, 57 cM., tegen 53 cM. bij de overige criminelles en 52.2 cM. bij de prostituées; *schedel-anomaliëen:* inzonderheid bij dieveggen; *haar en wenkbrauwen:* dicht en zwaar; *haarkleur:* meestal donker; *kaak:* sterk ontwikkeld: *oog:* [2]) somber (sinistre), schuinsch (oblique); *wangbeenderen:* ver uitstekend; meer dan normaal behaard (pélurie abondante); *lippen:* dun; *gelaatstrekken:* mannelijk.

Vele dezer kenmerken zijn voor het oog onzichtbaar door het *dichte haar* en de *vetlaag,* die ze verborgen houdt [3]). Het bestaan van *rimpels* is volgens Lombroso en Ottolenghi eveneens een degeneratiekenmerk. Volgens Lombroso is voorts *vroegtijdige grijsheid* bij de crimineele vrouw niet in die mate een kenmerk als bij den man; wèl is dit het geval met *vroegtijdige kaalheid.*

Verdere physieke degeneratieteekenen en kenmerken zullen wij niet noemen; ook van het vermelden van cijfers meenden wij ons ontslagen te mogen rekenen. De gegevens zijn te veel in aantal dan dat zij allen zouden kunnen overgenomen worden; en dat zou toch moeten gebeuren, juist met het oog op de twijfelachtige waarde die zij bezitten.

Thans zullen wij behandelen eenige der voornaamste: *Psychische eigenschappen.* In den regel zijn het hier eigenschappen, die bij de vrouw in normalen toestand min of meer latent blijven en bij de *geboren* misdadigster op mon-

---

[1]) l'Homme criminel, l.c.

[2]) Ook *scheelzien* (*strabisme*), hoewel hier niet genoemd, is een kenmerk geworden.

[3]) Een duidelijk voorbeeld hiervan is het uiterlijk van Keizerin Messalina, wier afbeelding men in verscheidene werken over crimineele anthropologie kan vinden.

strueuse wijze te voorschijn treden, als gevolg van den natuurlijken aanleg; bij de *gelegenheids*misdadigster komen zij daarentegen op vrij onschadelijke wijze aan 't licht en geschiedt dit ten gevolge van de gelegenheid die zich aanbiedt. Men begrijpt echter, dat het niet dezelfde eigenschappen zijn die bij deze categorieën gevonden worden.

Ongevoeligheid, wreedheid. Deze eigenschap bijv. wordt inzonderheid bij de *geboren* misdadigsters gevonden. In dat geval overtreffen zij hierin verreweg de mannen, wat volgens de anthropologen een gevolg zou zijn van de mindere *gevoeligheid* (*sensibilità*), der vrouw eigen, waardoor men bij haar geen medegevoel voor het lijden van anderen vindt. De weinige gevoeligheid, die de vrouw in normalen toestand bezit, is bij de geboren misdadigster geheel afgestompt. Men verwarre echter vooral niet *gevoeligheid* (*sensibilità*) met *prikkelbaarheid* (*irritabilità*), welke laatste eigenschap wel degelijk aan de vrouw toegeschreven wordt [1]).

Onvoorzichtigheid (*imprévoyance*). Dit is een eigenschap die volgens de crimineel-anthropologen de normale vrouw en de geboren misdadiger gemeen hebben. Bovendien is het een eigenschap van de kinderen, zoodat ik slechts naar wat daaromtrent reeds vroeger is gezegd heb te verwijzen [2]).

IJdelheid. Hieromtrent geldt hetzelfde als wat over de onvoorzichtigheid is gezegd. Ook ijdelheid is om zoo te zeggen een atavistische eigenschap.

Leugenachtigheid. Een herhaaldelijk terugkomend verschijnsel is het ontkennen van het misdrijf door de vrouw, tegen de meest evidente bewijzen in. Ferrero [3]) geeft ons eenige beschouwingen naar aanleiding van deze eigenschap. Oorzaken van dit *excès de mensonge* zijn volgens hem:

---

[1]) Zie de beschouwingen hieromtrent bij Sergi, l.c. en Sergi, Per l'educazione e la coltura della donna, Conferenza, Roma 1892, p. 7 vlgg.

[2]) Zie p. 95 met noot.

[3]) Ferrero, Archives d'anthropologie criminelle etc.

1°. *Zwakheid;* in de oude dagen van slavernij diende de de leugen aan de vrouw tot verweermiddel.

2°. *Schaamte;* sommige harer natuurlijke functiën moet zij steeds verbergen, worden als iets geheimzinnigs beschouwd (menstruatie enz.).

3°. *Sexueele teeltkeus;* haar passieve houding, die de vrouw dwingt tot afwachten totdat de man haar zal begeeren, noodzaakt haar physieke gebreken te verbergen, om voor den man aantrekkelijk te schijnen; ook andere beletselen moet zij te dien einde trachten verborgen te houden, als finantieele aangelegenheden, ziekten, leeftijd, moreele gebreken enz

4°. *Plichten van het moederschap;* het is gewoonte dat de moeders haar kinderen steeds om den tuin leiden in zake sexueele aangelegenheden („et de conduire l'enfant sur la voie de la morale avec la crainte de Dieu et par la peur du diable").

5°. *Vatbaarheid voor suggestie (suggestionnabilité);* hierdoor gelooven vrouwen spoedig aan wat haar door anderen wordt voorgepraat of aan wat zij zelf verzinnen.

Vooral in foro openbaart zich de leugenachtigheid; hardnekkigheid in het betuigen harer onschuld en het debiteeren van onwaarschijnlijke, buitengewone verhalen tot in het krankzinnige toe kan men niet zelden waarnemen [1]). Iemand die zoo iets aanhoort is niet in staat te begrijpen, hoe zij zoo iets kunnen opdisschen; men moet dit verschijnsel dan ook verklaren uit haar gebrek aan logica, in de werkelijkheid zoo dikwijls waar te nemen, hetwelk een algemeen kenmerk der vrouw is. Vrouwen redeneeren

---

1) Lombroso Ferrero, l.c., p. 461 vlgg.

Ook de uitspraak van een leekenschrijver over dit onderwerp is merkwaardig. E. Zola (Figaro v. 29 Jan. 1890), over Gabrielle Bompard sprekende, zegt: »Mais elle ne dirait pas la vérité. Les femmes ne peuvent raconter exactement les choses. Elles mentent à tout le monde; aux juges, à leurs amants, à leurs femmes de chambre, à elles-mêmes," etc.

niet logisch, bedienen zich gaarne van drogredenen en houden in de redeneering nooit voet bij stuk. Ook deze eigenschap is dus een gevolg van geringe verstandsontwikkeling, gelijk men die eveneens bij de kinderen waarnemen kan. Daarbij komt dan nog dat èn auto-suggestie de vrouw ertoe leidt, aan de waarheid van haar verhaal te gaan gelooven, èn de herinnering aan wat er gebeurd is, het misdrijf dat is gepleegd, zooals bij de misdadigers in 't algemeen meermalen geschiedt, pleegt te verzwakken en de voorstelling, die zij dus van het gebeurde geeft, dikwijls te goeder trouw onjuist is

Tegenover dit *excès de mensonge* staat vreemd genoeg een *excès de véracité*, dat wil zeggen: dikwijls treft ons bij rechtsgedingen, waarin vrouwen gewikkeld zijn een onverwachte bekentenis of de spontane aangifte van haar kant van het gepleegde misdrijf. Daardoor is de vrouw als medeplichtige zoo vaak gevaarlijk en was het in vele georganiseerde rooversbenden aan de leden bij reglement verboden zich van vrouwen te doen vergezellen, terwijl nog zeldzamer vrouwen deel uitmaakten van zoo'n bende. [1])

Oorzaken van die bizondere *waarheidsliefde* zouden zijn:

1. *Zucht tot spreken.* Een geheim is vooral voor een vrouw moeielijk te bewaren; men brenge hiermee in verband de reeds genoemde ijdelheid [2]) of zucht om te pronken met iets dat niemand nog weet.

2. *Jaloezie.* Door haar minnaar verlaten klaagt de vrouw hem aan wegens een slechts aan hen beiden bekend delict.

3. *Berekening.* Om namelijk zich zelf te redden ten koste van medeplichtigen. Reeds vroeger in een ander verband spraken wij hierover. [3])

---

[1]) Zie hierover Joly, Le Crime p. 144, benevens het aldaar ingelaschte reglement der bende van Abadie.

[2]) p. 131.

[3]) p. 93.

4. *Bekentenis aan den minnaar.* Hier openbaart zich de echt vrouwelijke eigenschap, van zich geheel te geven aan hem die voor het oogenblik haar geheele persoonlijkheid beheerscht. Is echter dat stadium voorbij, dan wordt het toevertrouwen van zulk een geheim weer aanleiding tot een nieuw misdrijf, daar dan een lastige deelgenoot uit den weg geruimd moet worden.

Inzonderheid tot voorlichting der jury heeft Ferrero deze opmerkingen neergeschreven, daar deze zich heden ten dage nog te veel door de behendige kunstgrepen der vrouwen tot ongegronde vrijspraak laat bewegen.

Navolgingszucht (*penchant à imiter*). Kan men zeggen dat in de voorafgaande twee eigenschappen de vrouwelijke fantaisie gelegenheid had zich te openbaren, voor deze eigenschap geldt het tegenovergestelde. Zij toch is een uitvloeisel van die *sterilité d'invention*, die zoowel bij de vrouw, à fortiori bij de crimineele vrouw, als bij den misdadiger in het algemeen en ook bij het kind gevonden wordt. Zooals men ziet, wij hebben meermalen gelegenheid op deze drievoudige analogie terug te komen. Toen voor het eerst het vitriool als „manuel opèratoire" had dienst gedaan, met het bekende succes, werd spoedig de vitriolage door de vrouwen een epidemisch verschijnsel, inzonderheid in Frankrijk. Later kwam de revolver meer in zwang, welk middel van uitvoering dezelfde geschiedenis had. De periodieke pers, meer nog dan de openbaarheid der terechtzitting, droeg volgens de verklaring van delinquenten zelf tot die verspreiding zeer veel bij. [1])

Sexualiteit, erotisme. Merkwaardig is voorzeker het verschijnsel, dat de passieve houding, die de vrouw in sexueele aangele-

---

[1]) Zie Dr. Aubry, l. c. en van dezelfden schrijver: La contagion du meurtre, Paris 1887.

Tegen den invloed der pers in dit opzicht waarschuwt ook Despine in: De la contagion morale, Marseille 1870.

genheden aanneemt, bij den zwaarste vorm van criminaliteit, de aangeboren zoo men wil, meermalen plaats maakt voor het actief optreden, dat bij den man regel is. [1]) Zelden komt het echter voor dat zulk een buitengewone sexualiteit causa movens tot het delict is, gelijk bij den man zeer dikwijls het geval is. Zoo ook komen andere ziekelijke verschijnselen in de sexueele sfeer als *sexueele inversie* [2]) en andere vormen van *psychopathia sexualis*, die belangrijk zijn, in zooverre hun karakter zuiver pathologisch is, voor de studie der criminaliteit in het algemeen, bij de vrouw lang zoo veelvuldig niet voor als bij den man, zoodat wij met deze mededeeling hieromtrent meenen te kunnen volstaan. [3])

Godsdienstzin. Weder is het hier Ferrero, de nauwgezette analyticus van het vrouwelijk karakter, die ook deze eigenschap bestudeerd heeft. Wij geven hem daarom het woord:

In 't algemeen heeft steeds de godsdienst meer ingang bij de vrouwen dan bij de mannen gevonden; de Jezuïetenorde b.v. vond haar ijverigste aanhangers onder de vrouwen en bij godsdienstige revoluties zijn steeds de vrouwen aan het hoofd, gelijk bij staatkundige de mannen.

De oorzaak hiervan ligt niet alleen aan de opvoeding, want philosophische studiën beletten niet dat men godsdienstdweeper kan blijven (Aug. Comte), en ondanks priesterlijke opleiding kan men vrijdenker worden (Renan). Het verschil ligt dieper, nl. in den natuurlijken aanleg, en dat wel voornamelijk in de grootere *vatbaarheid voor suggestie*

---

[1]) Lombroso Ferrero, p. 396 vlgg.

[2]) Inzonderheid het zgn. *tribadisme*, hand in hand gaande met de prostitutie. In de meeste gevallen ontstaat het uit een sociale oorzaak, nl. het voortdurend samenzijn van een aantal vrouwen, als in bordeelen, gevangenissen enz.

[3]) Uitvoerige gegevens kan men hieromtrent vinden bij v. Krafft-Ebing, Psychopathia sexualis, 1893 en Chevalier, De l'inversion de l'instinct sexuel au point de vue médico-légal, Arch. de l'anthr. crim. etc., 1885.

bij de vrouw, reeds vroeger geconstateerd. [1]) Deze vatbaarheid voor suggestie openbaart zich daarin, dat men geneigd is veel te spreken, te denken, te redeneeren over buiten ons bereik staande en door ons nooit geziene dingen.

Vervolgens is het de *geestelijke zwakte* der vrouw die haar in meerdere mate dan den man er toe neigt, zich te verlaten op iets dat boven haar staat, terwijl de man meer zelfbewust liever geen hoogere macht boven zich erkent. Op dezelfde wijze wordt bij de vrouw verklaard het geheel zich verlaten op, het geheel zich overgeven aan den man dien zij lief heeft. Voorts trekt haar de godsdienst aan wegens de bevrediging die daardoor gegeven wordt aan de *zucht tot zelfopoffering*, de *neiging tot dienende liefde*, bij de vrouw een aangeboren eigenschap. Over den invloed van het verschil in godsdienstzin op de relatieve criminaliteit sprak ik reeds vroeger. [2]) Ook het samentreffen van godsdienstzin en criminaliteit is toen te pas gebracht; ook bij de vrouw komt dit veel voor, doch wel te verstaan meer bij de „criminelles de passion" en „d'occasion" dan bij de „criminelles nées." Bij de laatsten is het tegenovergestelde eerder het geval, en treft men bij haar somwijlen nog godsdienstzin aan, dan is dit in den regel een bewijs van psychische stoornis, doorgaans van verschijnselen van hallucinatoiren aard vergezeld.

B. Sociologische factoren.

Geboorte. Verschillend is de invloed van de al of niet-wettigheid der geboorte op de karakterontwikkeling bij beide geslachten. De weinige gegevens, die mij hieromtrent ten dienste stonden, bewijzen dat de onwettige geboorte een noodlottiger invloed op de meisjes dan op de jongens oefent.

---

[1]) p. 132.
[2]) p. 94 vlgg.

Joly [1]) heeft geconstateerd, dat het percentage der natuurlijke kinderen in de verbeterhuizen in Frankrijk is gedaald voor de jongens van 15 tot 13 %, terwijl dat der meisjes op 20 % is gebleven; een aanzienlijk verschil dus.

Lombroso [2]) geeft ons nog andere cijfers: In Pruisen bedroeg de stijging van het aantal mannelijke onechte kinderen sinds 1858 van 3 % tot 6 % op het totaalcijfer der mannelijke delinquenten; onder de vrouwelijke delinquenten is dit cijfer in datzelfde tijdsverloop van 5 op 8 %. gekomen. [3]) In Oostenrijk waren in 't jaar 1873 10 % der mannelijke en 21 % der vrouwelijke delinquenten onwettig. Ook aan de prostitutie leveren natuurlijk de onwettige kinderen een groot contigent; in Hamburg waren 30 % van het totaal der publieke vrouwen van onwettige geboorte; in Parijs eveneens waren $\frac{1}{5}$ van het totaal der publieke vrouwen onechte kinderen in Parijs geboren tegen $\frac{1}{8}$ uit de provinciën afkomstig. Colajanni [4]) knoopt aan de aangehaalde cijfers deze redeneering vast, dat hieruit alweer blijkt, hoe het verschil tusschen de beide criminaliteiten alleen door sociale invloeden bewerkt wordt; in 't algemeen is dat waar, maar juist dat grooter aantal onwettigen onder de vrouwelijke delinquenten bewijst toch ook, dat de natuurlijke aanleg der vrouw van dien aard is, dat haar de onwettige geboorte zwaarder drukt dan den man, dat zij minder dan hij bestand is tegen de gevaren die het gevolg dier geboorte kunnen zijn.

Abnormale huiselijke omstandigheden. Het gemis van ouders, of wat in de meeste gevallen nog erger is, de

---

1) La France criminelle, Hoofdst. XIV.

2) Bij Colajanni, l.c., p. 108.

3) De stijging loopt over een tijdruimte van 20 jaren. Deze cijfers toch zijn ontleend aan den 2en druk van »l'Uomo delinquente", verschenen in 1878 en Lombroso deelt daar den stand van zaken, zooals hij op dat oogenblik is, mede.

4) l.c., p. 108, 109.

verwaarloozing door deze betrekkingen, werkt op de kinderen natuurlijk hoogst nadeelig, en met inachtneming van het voorafgaande kan men zich voorstellen, dat inzonderheid de meisjes daaronder lijden. Met betrekking tot de criminaliteit kan men hieromtrent geen juiste begrooting opmaken, daar immers voor die behoeftige, verweesde of verwaarloosde meisjes de prostitutie het als aangewezen middel van bestaan is. Volgens de „Enquête Roussel" [1]) wordt het belangrijkste contingent aan de prostitutie geleverd door meisjes die te midden van abnormale huiselijke omstandigheden zijn opgegroeid; in 60 Fransche steden bestond $^1/_5$ van de bevolking der bordeelen uit vondelingen; in het dep. der Aube waren het voor het meerendeel weezen; te Bordeaux waren onder de 600 ingeschreven prostituées 98 minderjarigen, waarvan 44, zooals gezegd wordt, door eigen schuld, maar de overigen alleen ten gevolge van abnormale huiselijke omstandigheden (15 geheel wees, 7 half wees, 32 door de ouders verlaten of bedorven), tot de prostitutie vervallen waren. Deze cijfers van de „Enquête" betreffen nog maar alleen de openbare prostitutie en wie zal ons inlichten omtrent het aantal der clandestine prostituées, die dit ten gevolge dier huiselijke omstandigheden zijn geworden?

Wat echter de criminaliteit betreft, vind ik voor dezen factor slechts één belangrijke opgaaf. Gedurende het tijdvak 1876—1882 hield de stad Parijs het toezicht op 84,336 *pupilles de la ville* (wij zouden zeggen *stadsbestedelingen*), waarvan gedurende dat tijdvak 214 jongens tegen 342 meisjes in verzekerde bewaring zijn gebracht.

Uit deze gegevens echter de conclusie af te leiden, dat de natuurlijke aanleg der vrouw perverser is dan die van den man, dunkt mij onjuist; het tegendeel schijnt mij eerder waar; reeds bij de recidividenstatistiek hadden wij een der-

[1]) Enquête Roussel, I, 75; II, CXLIX.

gelijk, voor verschillende uitlegging vatbaar verschijnsel [1]).

Evenals de zooeven genoemde factor „onwettige geboorte" zijn al die factoren, die van de vroegste jeugd op de persoonlijkheid van invloed zijn, voor het vrouwelijk karakter het verderfelijkst. Laat zij minder weerstandsvermogen tegen deze verderfelijke invloeden bezitten dan de man, laten die eigenschappen, die haar op later leeftijd tot steun strekken (schaamte, enz.), in de jeugd nog in embryonalen toestand aanwezig zijn, zoodat zij gemakkelijk kunnen overwonnen worden, is dat daarom een bewijs van aangeboren verdorvenheid? Integendeel; evenals fijn en kostbaar aardewerk of glas eerder breekt bij ruwe behandeling, dan de grovere soorten, zoo is natuurlijk een fijner georganiseerd gemoed gemakkelijker te bederven dan een dat meer ruw is aangelegd. En men zal mij voorzeker toegeven, dat, al moge dan volgens velen het vrouwelijk karakter die hoogten en diepten missen die aan dat van den man eigen zijn, de fijngevoeligheid toch een speciaal vrouwelijke eigenschap is [2]).

Opvoeding en Onderwijs. Over den invloed van deze belangrijke factoren op de criminaliteit bij beide geslachten vinden wij reeds bij Quételet statistieke opgaven, te beginnen met een tabel, overgenomen uit de Fransche crimineele statistiek:

---

[1]) p. 72 vlgg.

[2]) Ik blijf bij deze meening ondanks verpletterende statistieken, als deze, dat in 1883 en 1884 *vier*maal meer meisjes dan jongens in Frankrijk naar een verbeterhuis zijn gezonden, wegens *attentats à la pudeur* (Joly, France criminelle, t. a. p.) Dit op zich zelfstaande feit, hoe sterk sprekend ook, wijzigt niet mijn overtuiging; intusschen hebben wij hier weder met een dier raadsels te doen, die de statistiek ons bijwijlen opgeeft.

Verstandelijke ontwikkeling in Frankrijk.	M.	Vr.	Verhouding 1828–29.	M.	Vr.	Verhouding 1829–31.
Niet kunnende lezen of schrijven	6.537	2.152	3.0	6.887	2.042	3.3
Onvolkomen kunnende lezen of schrijven	3.308	497	6.6	3.422	451	7.6
Goed kunnende lezen en schrijven	1.399	110	12.7	1.373	82	16.7
Meer dan gewoon ontwikkelden	283	5	56.6	314	5	62.8
Staat van ontwikkeling *onbekend*	374	104	3.6	2	—	—
	11.901	2.868	4.2	11.988	2.580	4.6

Uit deze cijfers kan men dus de conclusie trekken, dat stijging der ontwikkeling bij de vrouw gelijken tred houdt met daling harer relatieve criminaliteit. En daar die ontwikkeling een natuurlijk gevolg is van uiterlijke levensomstandigheden, treft men de hoogste relatieve vrouwelijke criminaliteit aan onder de laagste volksklassen.

Niet denzelfden invloed echter schijnen onkunde en onopgevoedheid op de criminaliteit bij beide geslachten te oefenen. Henri Joly toch neemt de cijfers van Quêtelet over, maar voegt daaraan toe, dat de onopgevoede vrouwen meer tot *travaux forcés*, dan tot *emprisonnement* of tot *réclusion* veroordeeld worden; in aanmerking genomen dus de zwaarte dier straffen, leiden onwetendheid en onopgevoedheid de vrouw in 't algemeen tot met die straffen overeenstemmende misdrijven. Bij de mannen is juist het tegenovergestelde het geval; bij hen determineert de onkunde alzoo niet zoozeer de zwaardere vormen van criminaliteit. [1])

Nu merkt Joly daarbij wel op, dat onkunde als sociale

[1]) La France criminelle, p. 394.

factor niet zoozeer op zich zelf beschouwd moet worden als wel in verband met den nasleep van maatschappelijke ellende enz. die zij ten gevolge heeft, maar dat niettemin de veredelende werking van opvoeding en onderwijs niet te miskennen is. Wij gelooven juist naar aanleiding hiervan dat het de onopgevoedheid is, voor de vrouw verderfelijker dan voor den man, evenals de reeds behandelde sociale factoren: onwettige geboorte, en abnormale huiselijke omstandigheden, welke juist dien nasleep met zich voert, die de vrouw tot dieper en tot zwaarder vormen van criminaliteit doet vervallen dan den man. Alles slechts dienende ter bevestiging van hetgeen wij reeds meermalen over den natuurlijken aanleg der vrouw meenden te moeten opmerken [1])

Mr. Delbaere [2]), die den invloed van opvoeding en onderwijs op de criminaliteit in 't algemeen tot onderwerp voor zijn proefschrift heeft gekozen, wijst inzonderheid daarop, dat beide factoren ten opzichte der vrouw ten zeerste ontwikkeld moeten worden wegens het sociale belang dat aan de stelling der vrouw in het huisgezin verbonden is.

Bij de Ryckere vinden wij een serie van gelijkluidende uitspraken: Wat Quételet en Joly omtrent den invloed denken vermeldden wij reeds; nu de meening van Lombroso: Hij ziet in de school allerminst „une panacée universelle". Zij is voor hem daarentegen meer: „une des causes de la récidive" of ten minste „un de ses facteurs indirects". Ad. Guillot sluit zich hierbij aan: Hij constateert toename der criminaliteit bij die klassen, waarin zich het geringste aantal „illettrés" bevinden. Conform daarmee zegt J Bertillon [3]): „La diffusion de l'instruction primaire est un élément perturbateur". En meerdere uitspraken volgen, die ik hier

---

1) Zie p. 138, 139.

2) L. Delbaere, De invloed van opvoeding en onderwijs op de criminaliteit, Amsterdam 1891, p. 64.

3) De Ryckere, l. c. p. 133, 134.

niet zal weergeven; de positivistische schrijvers toch zijn bijna alle eenstemmig omtrent den slechten invloed, die aan onderwijs en opvoeding moet toegeschreven worden. En wat voor den man geldt, geldt niet minder voor de vrouw, waarbij nog komt dat die schrijvers, allen in de tweede helft der 19de eeuw levende, de verderfelijke gevolgen der concurrentie van de vrouw op maatschappelijk gebied vreezen, waar al zooveel concurrentie tusschen de mannen onderling bestaat.

In zijn „Donna delinquente" raadt Lombroso [1]) de vrouw dan ook ten sterkste af, zich met den man in dit opzicht te willen meten; slaagt zij niet in haar doel, dan staat haar slechts de weg van zelfmoord, van prostitutie, of van criminaliteit open.

Zijn uitspraak is echter eenzijdig, in zooverre daardoor ook die opleiding zou uitgesloten worden, die haar tot eigen ontwikkeling en beschaving nuttig is, en dát niet zoozeer om zich het bestaan erdoor te verzekeren. Bevordering van de ontwikkeling der vrouw in dien zin toch zal haar criminaliteit niet in de hand werken.

Burgerlijke staat. De schrijvers, die dit punt aanroeren, zijn het er over eens dat de *gehuwde staat* een gunstigen invloed oefent, zoowel op de criminaliteit in 't algemeen, als ook in 't bizonder op die der vrouw. De Hongaarsche statisticus Földes heeft opgemerkt, dat de echt inzonderheid bij jonggehuwden „ein Palladium der Sittlichkeit" ist, terwijl op later leeftijd die goede invloed minder wordt [2]).

Van dezelfde meening is ook Fuld, die, hoewel geloovende dat men den goeden invloed van den echt vroeger heeft overschat, toch evenals Földes aanneemt dat de criminaliteit bij gehuwde jonge vrouwen althans lager is dan bij ongehuwde van denzelfden leeftijd.

---

[1]) Lombroso Ferrero, l. c., p. 480, 481.

[2]) Zie ook J. Bertillon, Statistique humaine, p. 47.

Ook het *bezit van kinderen* werkt gunstig op de ouders, evenals het bezit van ouders aan de kinderen tot zegen strekt. Omgekeerd echter kan soms dat bezit bij groote armoede der ouders de criminaliteit in de hand werken; maar dit nadeel komt quantitatief niet in vergelijking met de groote nadeelen die daartegenover aan den kinderloozen staat verbonden zijn.

Laat ons in parenthesi opmerken, dat ook het cijfer der zelfmoorden ongunstiger is onder de ongehuwden.

Dat vervolgens de relatieve criminaliteit in de groote steden zooveel hooger is dan op het platte land, moet dan ook als een gevolg daarvan beschouwd worden, dat het aantal ongehuwde vrouwen in de steden betrekkelijk zooveel grooter is.

Colajanni [1]) pleit eveneens sterk voor den heilzamen invloed van den echt en spreekt als stelling uit, dat die invloed nog gunstiger werkt op de vrouw dan op den man, daar ten gevolge van haar huwelijk de vrouw buiten den strijd om het bestaan gehouden wordt, waardoor haar de gelegenheid tot misdrijf niet zoozeer openstaat. Dit is alles zeer aannemelijk voor ons, die in sociale invloeden de voornaamste oorzaken van de lagere vrouwelijke criminaliteit hebben leeren zien. [2])

Maatschappelijke stelling, verlatenheid. Uit wat reeds over den ongehuwden, kinderloozen en ouderloozen staat is gezegd, vloeit voort dat een geïsoleerd bestaan inzonderheid bij de vrouw de criminaliteit in de hand moet werken. Zooeven spraken wij van den toestand in de groote steden; een voorbeeld daarvan is Berlijn, waar in 1881 tegen 100 mannelijke veroordeelden 26.8 vrouwelijke gevonden werden, terwijl voor het geheele Rijk die verhouding slechts

---

1) l.c., p. 112 en p. 116.

2) Eenige cijfers geeft ons nog von Oettingen, ontleend aan Wichern en Engel, Die Criminalgefängnisse in Preuszen, 1858—1863. In genoemd tijdvak was de relatieve vrouwelijke criminaliteit bij gehuwden 13 à 14 %, bij ongehuwden 16 % en bij uit den echt gescheidenen 31 %.

100: 19.7 was. En onjuist is het, dit verschijnsel daaruit te verklaren, dat in de groote steden alle gevaarlijke elementen samenrotten, daar dit ook voor de mannen geldt en dus de relatieve verhouding niet op bizondere wijze zou beïnvloeden. Wel zou men naast het verderfelijke isolement dit als reden kunnen opgeven, dat de schuilhoeken in groote steden aan het ondanks alle criminaliteit der vrouw bijblijvende gevoel van schaamte eenigszins te gemoet komen [1]).

Dit isolement treft men natuurlijk hoe langer hoe minder aan, naar mate men hooger opklimt in maatschappelijken stand Van daar de lagere criminaliteit (relatief) op te merken bij de intellectueel meer ontwikkelden [2]), daar in den regel de intellectueele ontwikkeling in evenredigheid is met den stand, dien men in de maatschappij ophoudt. Maar genoeg spraken wij hierover reeds bij de berekening van den invloed van opvoeding en onderwijs.

Landstreek, klimaat. Over dezen factor, de geografische zijde der criminaliteit met betrekking tot ons onderwerp, zou zeer veel te zeggen zijn, meer dan het bestek dezer studie toelaat. Trouwens in ons eerste hoofdstuk hadden wij reeds gelegenheid hieromtrent het een en ander op te merken. [3]) Het klimaat beheerscht het volkstemperament en het temperament determineert weder de richting der criminaliteit; ook met het oog op de sexe moeten hieruit de verschillen van land tot land verklaard worden, hoewel natuurlijk in verband met andere oorzaken. Toch zouden wij, hadden wij de cijfers niet tot rugsteun, dikwijls à priori tot gevolgtrekkingen geheel in strijd met de werkelijkheid kunnen komen. Wij zouden wellicht geneigd zijn, aan de Italiaansche vrouw met haar hartstochtelijk, vurig karakter een hoogere relatieve criminaliteit toe te

[1]) Zoo althans Földes, l.c.
[2]) p. 140.
[3]) Zie b.v. pag. 49, 52, 55, 60.

schrijven, terwijl de statistiek ons reeds geleerd heeft, dat deze juist bij de meer bezadigde vrouwen in de Germaansche landen te vinden is. Dat de oorzaak van dit verschijnsel hoofdzakelijk in de meerdere deelname der Germaansche vrouw aan het openbare leven moet gezocht worden, hadden wij reeds vroeger gelegenheid op te merken. [1]) De studie van den invloed van het klimaat is daarom zoo moeielijk, omdat die invloed zelden of nooit geïsoleerd werkzaam is. Zoo heeft Dr. Roncoroni de criminaliteit der vrouw van Noord- Midden- en Zuid-Italië willen berekenen, niet zoozeer omdat het klimaat in die landsdeelen zoo verschillend is, maar omdat zij in andere opzichten zeer uiteenloopende karaktertrekken vertoonen. Hij heeft dit echter gedaan met inachtneming van den factor *beschaving* en is in zijn arbeid slechts ten deele geslaagd. Den zuiver ethnologischen en klimatologischen invloed na te gaan met betrekking tot het verschil in criminaliteit bij de geslachten lijkt ons een langdurige, omvangrijke en moeielijke studie toe.

Leeftijd, precociteit. Deze biologische factor der criminaliteit verdient o. i. een meer uitvoerige behandeling wegens zijn bizondere belangrijkheid. Inzonderheid is het de precociteit, de delinquentie op jeugdigen leeftijd, die van gewicht is, daar zij in hoofdzaak de criminaliteit van den rijperen leeftijd bepaalt. Reeds vroeger sprak ik in een ander verband over de precociteit bij beide geslachten; [2]) thans zullen wij dit onderwerp meer in extenso behandelen. Dit wordt ons gemakkelijk gemaakt, doordat zoowel de officieele statistieken als de commenteerende schrijvers ons tamelijk uitgebreide inlichtingen op dit punt verschaffen. Quételet is weder de eerste, dien wij hier kunnen aanhalen. [3])

Om te beginnen een overzicht, volgens de gegevens der Fransche statistiek bewerkt:

[1]) Zie pag. 52.
[2]) Zie pag. 12, 13.
[3]) l. c., p. 302.

Tabel I.

Leeftijd (1826—1829)	Beschuldigden Mannen	Beschuldigden Vrouwen	Vrouwen op de 1000 mannen	Graden van het „penchant au crime" In 't algemeen	Graden van het „penchant au crime" Mannen	Graden van het „penchant au crime" Vrouwen
Beneden 16 j.	438	82	187	0,02	0,02	0,02
16—21	3901	726	186	0,76	0,79	0,64
21—25	3762	845	225	**1,00**	**1,00**	0,98
25—30	4260	1017	239	0,97	0,96	**1,00**
30—35	3254	782	240	0,81	0,80	0,83
35—40	2105	621	295	0,59	0,56	0,75
40—45	1831	468	256	0,55	0,54	0,60
45—50	1357	363	267	0,46	0,44	0,51
50—55	896	203	227	0,33	0,33	0,33
55—60	555	113	204	0,24	0,24	0,22
60—65	445	97	218	0,24	0,24	0,23
65—70	230	45	196	0,16	0,17	0,14
70—80	136	38	233	0,12	0,12	0,12
80 en hooger	18	1	56	0,05	0,06	0,01

Als uitgangspunt ter vergelijking neemt Quételet, zooals men ziet, zijn bekende leer omtrent het „penchant au crime," waarvan het cijfer in de kolommen dezer tabel de verhouding uitdrukt van het totaal der delinquenten van bepaalden leeftijd tot het totaal der bevolking van dienzelfden leeftijd, voor beide geslachten, gedurende een bepaald tijdvak. Tot de berekening der tientallen en honderdtallen in de kolommen 5, 6 en 7 diende de hoogste verhouding op bepaalden leeftijd in elke kolom als eenheid, alzoo in de kolommen 5 en 6 de leeftijd van 21 tot 25 jaar, in kolom 7 de leeftijd van 25 tot 30 jaar [1]).

[1]) Voor verdere berekeningen en beschouwingen naar aanleiding van het „penchant au crime" verwijs ik naar Quételet, l.c., p. 323, vlgg.

De kolommen 2 en 3 bevatten de absolute cijfers bij elk geslacht.

Deze statistische opgave leidt Quételet tot de conclusie, dat de vrouwen in vergelijking met de mannen eenigszins later den weg der criminaliteit opgaan, om hem eenigszins vroeger weer te verlaten. Het maximum van deelname toch vindt men bij de mannen reeds op 21 à 25jarigen leeftijd, bij de vrouwen op dien van 25 à 30 jaren. Na den 30-jarigen leeftijd blijft volgens de gegevens van onze tabel de vrouwelijke criminaliteit relatief sterker, totdat beide geslachten op 50 à 55jarigen leeftijd in gelijke mate deelnemen, waarna de criminaliteit der vrouw weder langzamerhand gaat dalen, met uitzondering evenwel van een voor beide geslachten gelijken stand op den 70 à 80jarigen leeftijd.

Doch wij hebben hier nog slechts met „crimes" te doen. Andere resultaten vindt Quételet, wanneer ook de „délits" in aanmerking komen. Gedurende de jaren 1826—29 nu was de deelneming van beide geslachten aan beide categorieën van strafbare feiten in verband met den leeftijd als volgt:

Tabel II.

	Crimineele rechtbanken		Correctioneele rechtbanken	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Beneden 16 jaar	2	2	5	6
Van 16—21 »	17	13	14	16
Boven 21 »	81	85	81	78
	100	100	100	100

Beschouwen wij nu deze tabel, die eenvoudig een uittreksel is uit de Crimineele Statistiek van Frankrijk, met de eerste, dan zien wij het volgende:

Ten opzichte der *zwaardere* vormen van criminaliteit overtreft de vrouw den man op den *gevorderden* leeftijd, terwijl

haar criminaliteit op den *jeugdigen* leefijd òf [1]) volgens tabel I bij die des mans *achterstaat*, òf volgens tabel II met de zijne *gelijkstaat*. Wat de *lichtere* vormen van criminaliteit betreft, hier kan men juist het tegendeel waarnemen: voor de correctioneele rechtbanken komen betrekkelijk meer vrouwen *beneden de* 16 *jaren* dan mannen van dienzelfden leeftijd, terwijl het omgekeerde waar is voor den *gevorderden* leeftijd.

Vervolgens geven wij nog een derde tabel, aan Quételet ontleend, weer:

Tabel III.

Leeftijd (1826—1844)	Verhouding voor de beide sexen	Graden van het „penchant au crime"	
		Mannen	Vrouwen
16 jaar en jonger	5,1	0,3	0,2
16—21 jaar	5,9	12,6	10,6
21—25 »	4,3	15,7	17,0
25—30 »	4,5	14,6	15,0
30—35 »	4,8	13,3	12,8
35—40 »	4,5	10,8	11,4
40—45 »	4,2	8,8	9,5
45—50 »	4,1	6,8	6,0
50—55 »	4,3	5,1	5,5
55—60 »	4,4	3,9	4,0
60—65 »	4,4	3,5	3,3
65—70 »	4,6	2,5	2,4
70—80 »	5,2	1,7	1,4
80 j. en ouder	5,5	0,6	0,9
	Totaal:	100,0	100,0

[1]) Met dit *òf... òf* wordt bedoeld *sive... sive* en niet *aut... aut.* De beteekenis van dit disjunctivum toch is deze, dat de criminaliteit der vrouw in geen geval op dien leeftijd die van den man *te boven gaat.*

Vergelijkt men nu de resultaten door deze tabel verkregen met die van tabel I, dan merkt men terstond hun tegenstrijdigheid op. Wel is waar hebben de twee tabellen betrekking op verschillende tijdvakken en is het „penchant au crime" langs verschillenden weg verkregen [1]), maar dit neemt niet weg dat de verschillen sprekend zijn, en in geen geval stilzwijgend door Quételet hadden mogen voorbijgegaan worden. Want al heeft hij, in aanmerking genomen de resultaten van tabel III, volkomen het recht te constateeeren, dat de sterkste ontwikkeling van het „penchant au crime" zich bij beide geslachten openbaart op den leeftijd van 21 tot 25 jaren, zoo druischt dit niettemin in tegen zijn bewering op p. 302, alwaar tabel I hem een grooter verschil te dien opzichte doet zien, en hem het maximum voor den man doet bepalen tegen de 25 jaren, voor de vrouw daarentegen tegen de 30 jaren. Andere tegenstrijdigheden komen nog voor: de opgaven toch omtrent den leeftijd van 30—35 jaren, van 40—45 jaren, van 45—50 jaren en van boven de 80 jaren wijken op beide tabellen vrij sterk elkaar af, om van kleinere verschillen niet te spreken.

De fout die deze methode onzes inziens verraadt ligt daarin, dat de statistische opgaven door Quételet te veel op zichzelf onderzocht zijn; met iedere tabel heeft hij iets afzonderlijks trachten aanschouwelijk te maken [2]), maar ze beide niet in onderling verband beschouwd. Statistisch materiaal verzamelen is dikwijls moeielijk, maar moeielijker is nog, het behoorlijk te combineeren en te verwerken.

---

[1]) En wel door in tabel III alles onder den gemeenschappelijken noemer 100 te brengen, terwijl in tabel I voor den maximumleeftijd bij beide geslachten het getal 1 is aangenomen (zie p. 6).

[2]) In tab. I wil hij ons de *mate van intensiteit* van het »penchant au crime" bij beide geslachten in verband met den leeftijd toonen; tab. III stelt ons de *parallelie* aanschouwelijk voor, die voor beide geslachten van leeftijd tot leeftijd bestaat.

Tegenspraak tegen deze resultaten bleef niet uit. Földes en op diens voorbeeld Roncoroni bestreden de uitkomsten van Quételet, doch hun strijdmateriaal deugde niet in alle opzichten. Földes noemt het door Q. volgens diens eerste tabel verkregen resultaat minstens twijfelachtig; een opgave nl., aan de Duitsche statistiek van 1888 ontleend, leidt hem tot juist het daaraan tegenovergestelde: de vrouw betreedt volgens hem *niet* later de crimineele loopbaan en verlaat die *niet* vroeger; integendeel volgens genoemde opgave waren van de mannen 9.3 % beneden de 18 jaar en van de vrouwen 12.4 %, terwijl de verhouding der personen boven de 60 jaren was van 2.6 % voor de mannen tegen 3,8 % voor de vrouwen. Maar F. ziet over 't hoofd, dat dit verkregen resultaat gedeeltelijk beantwoordt aan wat Q betreffende de „délits" gevonden heeft, want voor diè categorie van feiten komen onder de vrouwen wèl meer jeugdige delinquenten voor dan onder de mannen [1]. In de Duitsche statistiek nu wordt, zooals men weet, niet tusschen misdaden en wanbedrijven onderscheiden; quantitatief mag men evenwel aannemen, dat de misdaden, zoo zij evenals in Frankrijk afzonderlijk gequalificeerd bestonden, door de wanbedrijven geabsorbeerd zouden worden, wat voor de verhouding der geslachten ten gevolge heeft dat verhouding voor het totaal der gecombineerde feiten in Duitschland meer overeenkomst moet hebben met die voor het totaal der wanbedrijven dan voor het totaal der misdaden in Frankrijk. Niet dat hierdoor de tegenspraak geheel zou worden weggeredeneerd, maar dit willen wij hiermee slechts aantoonen dat men, om resultaten uit de Duitsche statistiek verkregen aan die uit de Fransche te toetsen, inzonderheid ten opzichte van deze laatste de staten der correctioneele

---

[1]) Het verschil tusschen de beide gegevens wat den maatstaf der jaren betreft (16 en 18) is o. i. van te geringe beteekenis, om bij deze beschouwingen in aanmerking te komen.

rechtbanken dient na te gaan. Dit nu doet Földes niet, en daarom is zijn redeneering niet zuiver.

Ook de Hongaarsche statistiek stemt volgens F. in dit opzicht overeen met de Duitsche, zonder dat hij, wat jammer is, het noodig schijnt te vinden, cijfers daarvoor aan te halen.

Tegenspraak blijft niettemin bestaan, ook al raadpleegt men voor Frankrijk de staten der Tribunaux correctionnels, ten opzichte van den leeftijd boven 60 jaar; hier is echter de vergelijking weder in zooverre onzuiver, dat volgens de kleine opgave van Quételet de geheele menschenleeftijd *boven* 21 *jaren* in aanmerking genomen wordt, Földes daarentegen slechts van personen *boven* 60 *jaren* spreekt.

De oorzaak van die hoogere criminaliteit bij de vrouw aan beide polen van den menschenleeftijd is, volgens F., niet ver te zoeken. Bij de vrouw treedt de lichamelijke en geestelijke rijpheid eerder in dan bij den man; zij ontmoet daardoor eerder de gevaren des levens; op hoogen leeftijd leeft zij veel meer geïsoleerd dan de man en zal daardoor spoediger naar wederrechtelijke middelen grijpen, om zich het bestaan te verzekeren. Deze meening nemen wij gaarne over, mits men vooral bedenke, dat de lagere volksklassen inzonderheid met den strafrechter in aanraking komen en slechts op de individuen uit die klassen de bewering omtrent de gevaren der jeugd en het isolement van den ouderdom van toepassing is.

Eenigszins vaag merkt hij verder aan 't slot van zijn betoog op, dat de vrouw op den 21 à 30jarigen leeftijd het minst schijnt te lijden te hebben; op dien leeftijd toch is voor haar het levensdoel het gemakkelijkst bereikbaar en ondervindt zij het minst van den strijd om het bestaan, in tegenstelling met den man. Zou hij dit schrijvende aan de prostitutie gedacht hebben, of zou hij zich werkelijk voorstellen dat, onafhankelijk daarvan, het bestaan der vrouw op dien leeftijd het best tegen de criminaliteit gewaarborgd

is? Men zou geneigd zijn te gelooven, dat hij laatstgenoemde, eenigszins naïeve beschouwing toegedaan is, daar hij over de prostitutie in 't geheel niet spreekt, zelfs niet bij de behandeling van het quantitatieve verschil tusschen de criminaliteit van man en vrouw.

Meer uitgebreide gegevens nog worden ons aan de hand gedaan door Roncoroni in zijn meermalen genoemd tijdschriftsartikel Eerst krijgen wij een statistisch overzicht betreffende dit gedeelte van zijn onderwerp:

Leeftijd in verband met de sexe in Italië gedurende de jaren 1885—1889

Leeftijd	Pretori			Tribunali		
	Mannen	Vrouwen	Vr. p. 100 M.	Mannen	Vrouwen	Vr. p. 100 M.
Beneden 14 jaar	4022,0	907,1	**22,5**	658,2	66,8	**10,1**
Van 14—21 »	41722,0	9275,6	**22,2**	10786,8	973,8	**9,0**
Van 21—50 »	156432,0	33946,0	**21,6**	37815,6	3179,0	**8,4**
Boven 50 »	26137,0	6039,5	**23,1**	4708,8	494,6	**10,5**
	Corti			Totaal		
Beneden 14 jaar	1,3	0,0	**0,0**	4681	973	**32,6**
Van 14—21 »	723,3	24,0	**3,3**	53231	12514	**34,5**
Van 21—50 »	3556,3	197,0	**5,5**	197804	37322	**36,2**
Boven 50 »	384,0	43,0	**11,1**	31229	6576	**44,7**

Zijn resultaat is nu o.a., dat de criminaliteit der vrouw het *hoogst* is op den *verstgevorderden* leeftijd, welk verschijnsel volgens hem zijn oorzaak daarin vindt (en hier is de anthropoloog aan 't woord), dat op dien leeftijd de speciale karaktertrekken der sexe door de jaren als verstikt zijn. Ter adstructie dezer bewering legt hij ons een opgaaf voor, van

den Beierschen statisticus Mayr overgenomen. Deze vond (gedurende welk tijdvak wordt niet vermeld) het maximum bij den man op den 18 à 21 jarigen leeftijd (1978 delinquenten op 100.000 jonge mannen van dien leeftijd), bij de vrouw daarentegen op den 30 à 40 jarigen leeftijd (resp. 512 per 100.000). Wat verder den leeftijd van 40 à 50 jaren betreft, hier wordt de verhouding bij de vrouw reeds geringer (resp. 494 per 100.000), wat dus niet in 't voordeel van Roncoroni pleit. Toch zullen wij hem deze kleine onregelmatigheid niet al te zeer aanrekenen, daar het hoofddoel toch bereikt is, nl. dat, volgens de opgave van Mayr, het cijfer der vrouwelijke criminaliteit op 18 à 21-jarigen leeftijd slechts 428 per 100.000 = circa 21 % van dat der mannelijke criminaliteit op dien leeftijd bedraagt [1]), terwijl het op den 40 à 50-jarigen leeftijd 30,4 % is, dus nagenoeg $\frac{1}{3}$ van de correspondeerende mannelijke criminaliteit.

Zoo is het verder ook de *kinderlijke* leeftijd, waarop het verschil minder treffend is, wat echter niet opgaat voor de *zwaarste* soorten van delicten; geen meisje van dien leeftijd toch is volgens de statistiek der jaren 1885—1889 voor de Corti d'assise verschenen.

Ook hier brengt Roncoroni deze mindere ongelijkheid in verband met het feit dat het geslachtsverschil op die jaren nog niet zoo geprononceerd is als later.

Wij hebben hier dus een zuiver anthropologische verklaring, met voorbijzien van de sociale momenten en daardoor eenzijdig; Földes en Roncoroni vullen elkaar dus

---

[1]) Ik kan dat resultaat lang niet schitterend vinden; 21 en 30 scheelt in casu zoo heel veel niet. Merkwaardig genoeg staat er in den tekst van het oorspronkelijke in plaats van 21, 12. Moet hier aan een vergissing van Roncoroni of aan een drukfout gedacht worden? Het laatste is wel het aannemelijkst, want hoewel vergissingen van dezen schrijver niet tot de onmogelijkheden behooren, zooals ik nu en dan kunnen constateeren, meen ik toch niet, dat hij de onnauwkeurigheid zoo ver zou kunnen drijven om 428 **12** °/o van 1978 te noemen.

aan; beiden echter spreken niet over de prostitutie, die toch wel degelijk een voorname oorzaak zal zijn der lagere criminaliteit bij de vrouw op den leeftijd van 18—21 jaren.

Herinneren wij ons nog even de resultaten van Quételet [1]), dan komen we tot het besluit, dat Roncoroni's resultaten aan die van Quételet beantwoorden, wat de *crimes* betreft voor den *gevorderden* leeftijd, wat daarentegen de *délits* betreft voor den *jeugdigen* leeftijd (zie inzonderheid het resultaat op p. 147, 148).

De opgaven uit andere landen, door onzen Schrijver verstrekt, zijn onzes inziens van minder beteekenis, zoodat wij daarbij niet zullen stilstaan. We moeten trouwens niet uit het oog verliezen, dat de onderlinge betrekking dezer beide belangrijke factoren: geslacht en leeftijd, in verband met de criminaliteit, onderwerp van een monografie op zich zelf zou kunnen uitmaken, zoodat wij meenen volledigheidshalve slechts het voornaamste te moeten aanhalen, vooral ook, omdat het statistisch materiaal voor dit onderdeel zooals gezegd vrij aanzienlijk is.

Wij meenen om diezelfde reden ook eenige statistieken over de speciale delicten in verband met leeftijd en sexe stilzwijgend te moeten voorbijgaan. De tabellen zijn niet zeer duidelijk, en de beschouwingen naar aanleiding daarvan kunnen niet anders dan nog onvolledig zijn, daar een vergelijkend overzicht te geven over verschillende landen door Roncoroni bedoeld is, en hij het nog niet verder daarmee heeft gebracht dan tot opgaven uit Italië en Duitschland. Nog steeds zijn wij het vervolg en slot van zijn studie wachtende.

Tot besluit eindelijk van dit zoo gewichtige gedeelte van ons onderwerp, volgen hier nog eenige gegevens daarop betrekkelijk uit onze Nederlandsche statistiek, door mij op·

---

1) P. 146 vlgg.

gemaakt [1]). Ik heb nl. het percentage der jeugdige veroordeelden bij beide geslachten berekend.

Precociteitscijfer der veroordeelden van beiderlei geslacht.

Tijdvakken	Provinciale (Gerechts-) hoven		Arrondissements-Rechtbanken		Kantongerechten	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
1851—55	>5	>4	Geen specifieke opgaaf			
1856—60	4	<4				
1861—65	>5	<2				
1866—70	3	2				
1871—75	>3	2	>4	>3		
1876—80	<2	>1	<4	>4		
1881—85	Geen vrouwen		>3	>4		
1887	—		>4	>5	<5	>5
1888	—		<5	>4	>4	>5
1889	—		<5	>5	>4	<4
1890	—		>5	<5	<5	>4
1891	—		>5	<5	<5	>5
1887—91	—		5	5	<5	5

De cijfers in elke kolom stellen het percentage voor der veroordeelden beneden den leeftijd van 16 jaar van beiderlei geslacht op het totaalcijfer der door elk gerecht veroordeelden gedurende een bepaald tijdvak.

Resultaten.

Provinciale (Gerechts-)hoven. Voor beide geslachten is langzame afneming van het percentage waarneembaar; bij de vrouwen echter in sterkere mate.

---

1) In een ander verband sprak ik hierover reeds vroeger; zie p. 12, 13.

Arrondissements-rechtbanken. Voor beide geslachten nagenoeg gelijke toeneming zichtbaar sinds 1871; ten opzichte van de criminaliteit der kinderen beneden 16 jaar staan beide geslachten op 't oogenblik zoo goed als gelijk.

Kantongerechten. Hiervan gaf ik de cijfers over het laatste vijftal jaren meer „exempli gratia", dan wel om daaruit conclusies af te leiden. Om de mindere belangrijkheid der gegevens vond ik het niet noodig de cijfers gedurende het geheele tijdvak sinds 1851 weer te geven.

Résumé met betrekking tot de precociteit. [1]) Met een enkel

---

[1]) Als bijdrage geef ik hier nog een overzicht der criminaliteit van de personen beneden de 20 jaar van beiderlei kunne in een aantal Europeesche landen, te vinden bij Ferri, Nuovi Orizzonti, p. 242.

	Mannen.	Vrouwen.
Engeland (a)	27,4 %	14,5 %
Zweden	19,7 „	17,0 „
Schotland	20,0 „	7,0 „
Nederland	22,8 „	3,7 „
België	20,8 „	
Oostenrijk	9,6 „	10,6 „
Denemarken	9,9 „	9,6 „
Frankrijk	10,0 „	7,6 „
Italië	8,8 „	6,8 „
Zwitserland	6,6 „	7,0 „
Hongarije	4,2 „	9,0 „
Ierland	9,0 „	3,2 „
Pruisen (b)	2,8 „	2,6 „

a. Tot 24 jaar. b. Slechts tot 19 jaar.

De percentages zijn genomen op het totaalcijfer der mannelijke of vrouwelijke delinquenten in elk land. Zij stellen het aantal *détenus* voor; de gevangenisbevolking alzoo. Men lette voorts op het kiezen van den leeftijd van 20 jaar als limiet, waaruit o. a. vele hooge mannenpercentages moeten verklaard worden. Ter adstructie van dit laatste kunnen wij een opgave van Sighele (Le Crime à deux, Paris—Lyon, 1893) releveeren, overgenomen van Fliche (Comment on devient criminel, Paris 1889), voor de stad Parijs, alwaar het aantal der delinquenten *beneden* 15 *jaar* 4½ % van het geheel bedraagt, dat der delinquenten *beneden* 20 *jaar* 35 %.

woord wensch ik de uit verschillende gegevens verzamelde conclusies samen te vatten.

Quételet en Fransche statistiek: Ten opzichte der *crimes* de *mannen* sterker vertegenwoordigd, ten opzichte der *délits* de *vrouwen.*

Földes en Duitsche statistiek. Volgens deze gegevens zijn de *vrouwen* in 't algemeen *vroegrijper* dan de mannen.

Roncoroni en Italiaansche statistiek. De *vrouwen vroegrijper*, behalve ten aanzien der *zwaardere* vormen van criminaliteit (*Corti d'assise*).

Nederlandsche statistiek. Nagenoeg *gelijkheid* tusschen beide geslachten.

Wat leeren wij nu hieruit? Dat, uitgezonderd de onzijdige conclusie, uit onze statistiek af te leiden, de overige gegevens in zooverre overeenstemmen dat *ten opzichte der* lichtere vormen *van criminaliteit de* vrouw vroegrijper *is dan de man, maar ten opzichte der* zwaardere vormen *van criminaliteit de* man vroegrijper *dan de vrouw.*

Hiermee eindigen wij voor goed de bespreking der sociologische factoren en kunnen thans overgaan tot een korte behandeling van eenige speciale delicten en delictsoorten, in zooverre zij voor de vrouwelijke criminaliteit, en nu vooral van absoluut standpunt, van beteekenis zijn.

C. Speciale delicten.

Gemakshalve zullen wij de gebruikelijke drieledige indeeling volgen en vangen dus aan met:

a. *Delicten tegen de openbare orde.* Inzonderheid is voor deze categorie de deelneming der vrouw gering aan wat ik

---

Verder is merkwaardig in deze tabel het aanzienlijke contingent der vrouwen in vergelijking met dat der mannen in Oostenrijk, Zwitserland en vooral in Hongarije (9,0 tegen 4,2.).

de *eigenlijke* delicten tegen de openbare orde [1]) zou willen noemen, waarmee ik bedoel: *staatkundige misdrijven, omkooping, wederspannigheid, beleediging van ambtenaren* enz., kortom al die delicten, waaraan de vrouw zich, zooals wij reeds gelegenheid hadden op te merken, ingevolge haar sociale stelling in 't algemeen niet schuldig maakt. Minder eigenlijk of zuiver tegen de openbare orde noem ik *koppelarij*, dat, evenals *huisvredebreuk* en *brandstichting*, meer een misdrijf tegen privaatrechtelijke belangen gericht is. Aan koppelarij is relatief de deelneming der vrouw zeer aanzienlijk; o. i. te verklaren uit het natuurlijk overwicht dat zij op de leden harer sexe heeft, en de meerdere routine, die zij in 't exploiteeren der prostitutie blijkt te bezitten, hetgeen ook het feit verklaart dat in de meeste gevallen een vrouw aan het hoofd van een bordeel staat. Weder meer eigenlijk tegen de openbare orde is het delict *openbare schennis der eerbaarheid* [2]), ten aanzien waarvan zij volgens sommige statistieken [3]) den man in den laatsten tijd is gaan nabijstreven, en waarbij wij gelegenheid hebben op te merken, dat, wat bij de misdrijven tegen het leven vooral zal uitkomen, de criminaliteit der vrouw inzonderheid in de sexueele sfeer werkzaam is.

Wat de *staatkundige misdrijven* aangaat, meen ik eenigszins uitvoerig te moeten wezen, om eenige opmerkingen tot haar recht te doen komen, door Lombroso en Laschi

---

[1]) Deze drieledige verdeeling heeft meer practisch nut dan theoretische waarde, en mag als overblijfsel worden beschouwd uit den tijd, toen het strafrecht nog geheel of ten deele een privaatrechtelijk karakter droeg. Dat privaatrechtelijk karakter toch is nu op enkele sporen na (bijv. eerbiediging van familiebetrekkingen, klachte) verdwenen.

[2]) Art. 239, 2° Wetb. v. Sr. geeft echter aan dit delict gedeeltelijk het karakter van aanranding van private belangen.

[3]) Zie Hoofdstuk I, graphische voorstelling, op tab. I. de lijn van Nederland, en op tab. II en III de lijn van Frankrijk.

gemaakt in hun bekend werk over het Delitto politico" [1]). Een afzonderlijk hoofdstuk wordt door deze Schrijvers aan de beschouwing der sexe in dit verband gewijd. Volgens hen moet men terstond deze tegenstelling maken: De vrouwen hebben een afkeer van de „révolution", doch een bepaalde neiging tot de „révolte", het eerste ten gevolge van haren *misoneïstischen* aanleg, het tweede ten gevolge van haar *vatbaarheid voor suggestie* en *imitatiezucht*. Een korte verklaring te geven voor het gebruik dezer termen, voor zoover wij ze nog niet kennen, zij mij toegestaan; voor de twee laatstgenoemde eigenschappen toch zie men vroegere beschouwingen [2]).

De natuurlijke aanleg der vrouw is *misoneïstisch; misoneïsme* nu is de door Lombroso uitgevonden wetenschappelijke term voor *haat tegen het nieuwe*, conservatisme dus, in tegenstelling met *philoneïsme, zucht naar, liefde tot het nieuwe*. Ingeboren philoneïsme is die trek in het karakter van den mensch (resp. van een geheel volk en hier van de mannelijke helft der menschheid), die hem aanzet tot het omverwerpen van bestaande toestanden. Vertoont hij zich in het klein, zooals in de mode, of in het groot, zooals in de revolutie, het is dezelfde trek. Het philoneïsme nu is een karaktertrek, aan de vrouw vreemd; zij is gehecht aan oude, traditioneele instellingen en begrippen, een verschijnsel dat ook voor een deel haar meerderen godsdienstzin verklaart. [3])

Om met goed gevolg philoneïstisch te kunnen zijn, moet men daarenboven initiatief kunnen nemen, inventief kunnen zijn, kortweg genie hebben, drie nagenoeg synonieme termen voor een aan de vrouw ontbrekende eigenschap; initiatief

---

[1]) C. Lombroso & R. Laschi, Die politischen Verbrechen (vertaling van Dr. Kurella), 1892, Dl. I.

[2]) Zie p. 132, 134, 135 en 136.

[3]) Zie p. 94 vlgg., 135, 136.

nemen ziet men haar niet spoedig doen, wèl het tegenovergestelde, nl. imiteeren; welke groote uitvindingen kunnen haar toegeschreven worden [1]), hoeveel genieën kent men van het vrouwelijk geslacht? En breng dit niet op rekening van verschil in opvoeding enz.; wat b.v. de kunstenaarsgenialiteit betreft, hoeveel vrouwen (zelfs meer dan mannen) beoefenen niet de muziek, zonder dat men een vrouwelijken Beethoven of Wagner kan aanwijzen; hoeveel vrouwen geven zich niet met de schilderkunst af, doch een vrouwelijken Rembrandt of Michael Angelo zoekt men te vergeefs [2]). Zoo is dit ook het geval met uitvindingen op wetenschappelijk gebied, waarop wij niet verder zullen doorgaan. Op het gebied der letterkunde zou men af en toe op een vrouwelijk genie kunnen wijzen, doch zonder ons ervan te willen afmaken met de banale uitspraak, dat „uitzonderingen den regel bevestigen", moeten wij toch opmerken, dat de gevallen, die werkelijk van beteekenis zijn, toch in vergelijking met de vertegenwoordiging der mannen op dit gebied, al zeer weinig in aantal zijn. Men zou kortom met onze Schrijvers kunnen zeggen, dat de vrouw geen begrip heeft van het denkbeeld „evolutie" en derhalve evenmin van dat van „revolutie", daar elke belangrijke revolutie geboren wordt uit de evolutie, die de bestendige stofwisseling is der maatschappij.

En nu de „révolte." Wij weten dat de vrouw zich gemakkelijk laat medeslepen, wanneer eenmaal het initiatief genomen is. Haar vatbaarheid voor suggestie, waarop Fer-

---

[1]) »Il n'y a pas une seule invention civilisatrice, tant soit peu importante, qui soit due à une femme." (Tarde, La philosophie pénale, p. 6, noot).

[2]) De eenige uitzondering, waarop wij, wat de kunst betreft, kunnen wijzen is misschien de tooneelspeelkunst; maar kan men hier wetenschappelijk gesproken wel aan »genie" denken; is de dramatische kunst immers niet meer *imitatie*kunst dan wel *creatie*kunst?

rero ons reeds opmerkzaam maakte, [1]) in verbond met haar imitatiezucht, is de drijfkracht die haar aan de opstootjes, die als het schuim der revolutie komen boven drijven, doet deelnemen. Zoo tijdens de Fransche revolutie. De grondidee, de stoot tot de beweging door het bijeenroepen der États-Unis, is niet van de vrouwen uitgegaan, doch toen het vuur aangestoken was, hebben zij het helpen aanblazen, waren de ziel der „Assemblées" en „Clubs," leidden de optochten en petitiebewegingen naar het koninklijk paleis; een niet te miskennen suggestieven invloed oefenden zij bij die gelegenheden op haar beurt. [2]) Van dienzelfden invloed getuigt ook de geschiedenis der Contrarevolutie, in de Vendée en elders uitgebroken, [3]) voornamelijk het werk van vrouwen, die tot verzet geprikkeld werden door het gevoel van medelijden (pietà) met de slachtoffers van het Schrikbewind. Om verder aan te toonen, dat deelneming aan revolutionnaire bewegingen bij haar een zaak van het gevoel en geen verstandszaak is, kan men opmerken, dat, wanneer soms de vrouwen bij een of andere revolutie aan het hoofd staan, òf haar gevoel er haar toe brengt, òf de neiging tot verbetering harer positie, jaloezie dus. Voorbeeld voor de werkzaamheid van beide factoren geeft ons de godsdienstige revolutie, door het Christendom bewerkt. De beginselen van het Christendom als gevoelsgodsdienst moesten wel ingang vinden bij het daarvoor zoo ontvankelijke gemoed der vrouw; de armen- en ziekenzorg, door de Christelijke beginselen ontwikkeld, openden aan de vrouw een bij uitstek geschikt arbeidsveld, maar ook vooral was het Christendom een reactie tegen het heidensche vooroordeel omtrent de sociale inferieuriteit der vrouw.

---

[1]) p. 132, 135.

[2]) Namen als van Théroigne de Méricourt en Rose Lacombe zijn daardoor van beteekenis geworden in de geschiedenis der Fransche Revolutie.

[3]) Michelet, Histoire de la Révolution Française, II, 186.

Medelijden en zucht tot verbetering harer positie zijn de eenige factoren, die wel eens de vrouw het initiatief doen nemen; overigens is de „révolte" het terrein der vrouw, de „révolution" het terrein des mans. [1])

Een enkel woord nog over de Russische vrouw, bijna altijd deelnemede aan en dikwijls de ziel der nihilistische samenzweringen. Deze groote deelname willen Lombroso en Laschi verklaren uit twee oorzaken: 1°. een mystiek-religieuse oorzaak, ontstaan tengevolge van de ijselijkheden van hongersnood en overstrooming in Rusland [2]), welke tendenz een politieke is geworden, waarbij komt de neiging tot het martelaarschap, bij de vrouw sterk sprekend; 2°. het groote aantal ongehuwde en gescheiden vrouwen in St Petersburg inzonderheid, vergeleken met andere groote Europeesche steden en 3°. de bizondere intellectueele ontwikkeling der Slavische vrouw. Wat er van deze oorzaken waar is, zullen wij hier niet beoordeelen; het is weder een diepgaande kwestie op zich zelf, waarin wij ons hier niet kunnen begeven; doch, daar inderdaad in onze hedendaagsche maatschappij de Russische vrouw een uitzondering is, mochten wij haar niet onopgemerkt voorbijgaan.

b. *Delicten tegen leven en persoon.* Naar aanleiding van deze categorie zijn wij in staat eenige belangrijke momenten der vrouwelijke criminaliteit te memoreeren, nl. de *motieven* en de *middelen van uitvoering.* Vooral uit dit oogpunt is een beschouwing dezer delictsoort van beteekenis. Met *kindermoord* en *afdrijving* zullen wij aanvangen, twee delicten ten opzichte der *motieven* identisch, zou men zeggen.

---

[1]) Die suggestieve invloed en imitatiezucht bij gelegenheid van zulke opstanden kunnen de vrouwen tot zulk een paroxisme van woede vervoeren, dat zij haar natuur geheel verloochenen en in wreedheid en dierlijkheid de mannen meermalen overtreffen; zoo de »pétroleuses" tijdens de Parijsche Commune. Karakteristiek is de beschrijving, van dit verschijnsel te vinden bij Zola, Germinal, pag. 413—417.

[2]) Revue des deux mondes, 1887.

Toch kunnen wij meer dan een punt van verschil opmerken.

Vooreerst dit: De kindermoord is het misdrijf van de *arme*, de abortus het misdrijf van de meer *gegoede* vrouw [1]), terwijl kindermoord *op het platte land* prevaleert, abortus in de groote steden. Ten bewijze hiervan eenige cijfers. In het jaar 1888 is te Berlijn één geval van kindermoord voorgekomen op een totaalcijfer van 172 voor het geheele Rijk tegen 23 op een totaalcijfer van 216 vruchtafdrijvingen. In Frankrijk geschieden [2]) 75 % van het totaal der kindermoorden op het platte land en 60 % der vruchtafdrijvingen in de groote steden [3]). Het spreekt van zelf echter, dat voor deze opgaven, in nog meerdere mate dan voor de overige delicten geldt, dat zij slechts benaderend kunnen zijn; wat toch beide delicten gemeen hebben, maar vooral voor de afdrijving geldt, is het feit dat zooveel gevallen onontdekt blijven. Wat de afdrijving betreft, kan dit ons zeker niet verwonderen, daar toch hier de sporen van het misdrijf zoo gemakkelijk te verduisteren zijn; op het opmerkelijke, doch niet zoo verwonderlijke verschijnsel in de Nederlandsche crimineele statistiek [4]) heb ik reeds in het eerste hoofdstuk de aandacht gevestigd.

Ten opzichte der *motieven* bestaat voorts bij veel overeenkomst veel verschil. *Verschil* bestaat daar, waar de behoeftige gehuwde vrouw, vreezende haar kind niet te zullen kunnen onderhouden, de ongeboren vrucht doodt, wat in den regel niet een motief voor kindermoord zal zijn, terwijl daartegen-

---

[1]) Tomajoli, l. c.; Földes, l. c.; Roncoroni, l. c. p. 112.; Corre l. c., p. 298.

[2]) Voor welk tijdvak deze opgave geldt, wordt door Roncoroni, van wien zij afkomstig is, niet gemeld.

[3]) De oorzaak van dit verschijnsel moet m. i. hierin gezocht worden, dat: 1° de kindermoorden op het platte land moeielijker onontdekt blijven dan in de groote steden, 2° de afdrijvingspraktijken in de groote steden meer ingang hebben gevonden en dientengevolge daar meer algemeen bekend zijn dan op het platte land.

[4]) Zie p. 27, noot 2.

over staat het geval der ongehuwde moeder, die, gedreven door het vooruitzicht der aanstaande schande, bij of kort na de geboorte en onder den invloed van lichaamspijn, dikwijls ook van psychische aberratie, haar kind van het leven berooft. Het verschil in motief en wijze van uitvoering stempelt den kindermoord in de meeste gevallen tot „crime de passion"; van abortus kan dit nooit gezegd worden, daar het een misdrijf is dat steeds premeditatie vereischt. *Overeenkomst* bestaat echter daar, waar niet de behoefte, maar wel de toekomstige schande, motief is voor de afdrijving [1]).

Doch ook in het laatstgenoemde geval bestaat er nog verschil: al beschouwt de wet volgens traditioneele inzichten de kindermoordenares als meer misdadig dan zij die zich de vrucht afdrijft of doet afdrijven, wij voor ons zijn niet geneigd de kindermoordenares zwaarder schuld toe te kennen, alleen omdat zij langer gewacht heeft, misschien tot op het uiterste oogenblik niet den moed heeft gehad datgene te dooden, wat in haar leefde, in verreweg de meeste gevallen niet gepremediteerd gehandeld heeft en op het kritieke oogenblik der bevalling iets als instinktmatig heeft gedaan, dat haar misschien weinig oogenblikken later berouwd zou hebben [2]). Een der vurigste voorstanders van dit beginsel is Joly, die in treffende bewoordingen de kindermoordenares verdedigt.

---

[1]) Zie bijv. de zaak Fouroux—de Jonquières te Toulon, 1890, 1891, vermeld bij de Rijckere, met de beschouwingen daarover van Edm. le Roy, Figaro 10 Jan. 1891.

[2]) Voorbeelden van zulk een berouw zijn bekend (zie Joly, Le Crime, p. 265).

Nu weet ik wel dat men mij zal tegenwerpen: Bij kindermoord is een *kind* het slachtoffer en bij afdrijving slechts een *ongeboren vrucht;* in het eerste geval worden dus gewichtiger levensbelangen aangerand dan in het tweede. Strikt juridisch redeneerende moet men dus de straf bij afdrijving in concreto in evenredigheid met den leeftijd van

De met geestdrift voorgedragen meening van Joly wordt niet door iedereen gedeeld; De Ryckere herinnert aan gevallen, waarin wel degelijk de *fijngevoeligheid* (*sensibilité morale*) der vrouw was afgestompt en dientengevolge de moord werd begaan [1]). Ook Corre [2]) blijkt de meening toegedaan te zijn, dat men in 't algemeen niet zooveel medelijden met de kindermoordenaressen moet hebben, als haar meermalen ten deel valt, en vooral het medelijden der jury verwerpelijk is, tengevolge waarvan zij maar al te dikwijls zonder grond vrij gesproken wordt. Deze meening schijnt mij nog al apodictisch en bovendien met de werkelijkheid in strijd; immers, dat er cynische kindermoordenaressen zijn kunnen, zal niemand tegenspreken, al zullen die in de meeste gevallen de vruchtafdrijving verkiezen, om van de lasten van het moederschap zich te bevrijden. Doch daartegenover staan zooveel meer schuldigen als boven zijn beschreven, en al ben ik geen voorstander van de instelling der jury, vooral juist om die dikwijls ongemotiveerde vrijspraken, zoo kan ik haar voor deze gevallen dikwijls geen ongelijk geven en geloof ik ook niet, dat de vrijspraak van zulke schuldigen de veiligheid der maatschappij het meest in gevaar zal brengen.

---

den foetus opleggen, terwijl ik aan den anderen kant niet zou weten wat er tegen zou zijn op het strafrecht den civielrechtelijken regel: »Conceptus pro jam nato habetur" toepasselijk te verklaren. Het is hier weder de alles beheerschende vraag: Wat moet gestraft worden, een mensch of een *daad?* Nam men het eerste aan, dan zou de avorteuse in de meeste gevallen zwaarder gestraft worden dan de kindermoordenares, doch daar het tweede volgens den tegenwoordigen stand der wetgevingen het leidende beginsel is, geschiedt in werkelijkheid het tegendeel. In denzelfden zin: Sighele (Crime à deux, p. 99.) Men late zich niet in 't onzekere brengen ten opzichte van de bedoeling onzer Wet door de hooge strafmaxima van art. 296; hier is een heel andere factor in het spel.

[1]) Zaak Huijsmans—Meuwis (1889), de Ryckere, p. 248, 349; Corre, Les criminels p. 179, 180.

[2]) Corre, Crime et suicide, p. 278, 279.

Van deze speciale vrouwendelicten wensch ik over te gaan tot den eigenlijken *moord* en *doodslag*. Wij weten reeds uit de statistiek, dat de deelneming der vrouw aan deze delicten, ook van absoluut standpunt, zeer gering is, maar hier zijn het juist inzonderheid de *motieven* en de *wijzen van uitvoering*, die het *homicide* [1]) der vrouw karakteriseeren: „Ueberhaupt ist es der Kreis des sexuellen und Familienlebens, welcher die meisten Tragödien einschlieszt, an denen die Frau beteiligt ist"; zoo drukt Földes [2]) het kernachtig uit en wij kunnen deze uitspraak nader toelichten, inzonderheid uit de gegevens, ons door Dr. Aubry verstrekt in zijn studie over „l'Homicide de la femme", waarin hij slechts feiten relateert, het aan den lezer overlatende naar aanleiding daarvan conclusies te trekken.

Vooreerst bespreekt hij in 't kort de *motieven*, die in 't algemeen tot homicide kunnen leiden.

Het zijn:

1°. *Verkrachting;* doodslag, voorafgegaan of gevolgd door verkrachting, wordt uitsluitend door mannen begaan; hetzelfde geldt in nagenoeg gelijke mate voor het motief: *aanranding der eerbaarheid.*

2°. *Diefstal*; doodslag ter bevordering van diefstal, ter verhindering van de ontdekking (verwijdering van bezwarende getuigen) vindt men hoogst zelden als delict door de vrouw gepleegd. Hier is, zooals wij weten, de sociale positie der vrouw van beteekenis.

3°. *Motieven uit sexueelen hartstocht geboren;* hier hebben we nu den „Kreis des sexuellen Lebens". Allerlei combinaties en variaties van drijfveeren zijn mogelijk. Vrouwen

---

[1]) Den Franschen term verkies ik hier, omdat zij èn onzen *moord* èn onzen *doodslag* omvat; wij hebben geen gangbaren term, die beiden insluit.

[2]) Földes, l.c.; ter adstructie van deze uitspraak kan men de cijfers raadplegen, door Salsotto verstrekt (Rivista carceraria, 1888, p. 183), ook te vinden bij Kurella, l.c., p. 161).

die echtgenooten ter wille van minnaars vermoorden, of vroegere minnaars ter wille van latere, of jaloerschheid en wraakzucht van vrouwen, die door minnaars verlaten zijn enz. Voorbeelden hiervan zijn in overvloed te vinden.

4°. *Hebzucht.* Deze drijfveer komt niet zoo dikwijls voor als de voorafgaande; een belangrijk psychologisch moment bij dit motief inzonderheid is, dat in vele gevallen de zwaarte van het delict *niet geëvenredigd* is aan de beteekenis van het motief; volgens Corre teekent dit verschijnsel niet alleen een nauwelijks ontloken verstand, maar ook een middelmatige ontwikkeling van het gevoel. Terwijl de man doodt, hetzij in drift, onder den invloed van alcohol enz., hetzij occasioneel, uit noodzaak, hetzij met premeditatie, ten gevolge van diep gewortelden haat, ziet men meermalen een vrouw achtereenvolgens eenige moorden begaan, hetzij om eenig geld te kunnen machtig worden, uit wraak wegens een kleine beleediging haar aangedaan, of om een andere nietsbeduidende reden [1]).

5°. *Huiselijke twisten.* Hier is commentaar overbodig, ofschoon deze *aanleiding* (liever dan *motief*) niet speciaal der vrouw eigen is.

6°. *Wraakzucht na verkrachting.* Deze drijfveer behoort tot de motieven uit sexueelen hartstocht geboren (zie 3°); waarom Aubry haar afzonderlijk noemt, is ons niet duidelijk. Dat overigens de vrouw, aan wie geweld is aangedaan, zich liever door eigen richting dan met behulp van den rechter wreekt, ziet men meermalen gebeuren.

Een tweede belangrijk moment na de motieven is bij deze misdrijven het *middel van uitvoering* (*manuel opératoire*).

Echt vrouwelijk is het dooden van den man op het

---

[1]) Voorbeelden: Hel. Jegado (Frankrijk 1851), Marie Jeanneret (Zwitserland 1868), wier geschiedenis te vinden is bij Dr. A. Kohut, Berühmte und berüchtigte Giftmischerinnen, Berlin 1893, resp. p. 75, 162.

oogenblik, dat hij zich geheel aan haar geeft [1]). Dikwijls ontbreekt haar dan nog den moed, om zelf den slag toe te brengen en roept zij een man, om het feit op het geschikte oogenblik te volvoeren. Onmiddellijk hierop laten wij het *vergift* [2]) volgen. Ook in dit geval toch is het dikwijls de vrouw, die door den man geheel wordt vertrouwd, die het gift toedient [3]). Of het ingeboren lafheid van de vrouw is, die haar dit wapen doet gebruiken, daarover is men het niet eens; Lacassagne [4]) en de Pitaval [5]) meenen van ja; Corre [6]) ontkent het, en verklaart het liever uit de *gelegenheid* (*facilité*), die de vrouwen in meerdere mate bezitten tot het mengen der giftstoffen, daar zij die stoffen voortdurend onder haar bereik hebben. Dit zou dus een sociale oorzaak kunnen genoemd worden, ofschoon dat bereik ons niet zoo onmiddellijk toeschijnt, als C. misschien bedoelt; meestal moet toch ook de vrouw zich de moeite getroosten, waardoor zij bovendien dikwijls het meest gevaar loopt, de giftstoffen te laten komen. Ons lijkt de meening van L. en de P. meer aannemelijk, hoewel wij het niet alleen *lafheid* zouden noemen; het kan zeer zeker voorkomen, dat de vrouw te laf is om andere middelen te gebruiken, maar in het algemeen zouden wij liever de afkeerigheid der vrouw voor al wat naar geweldpleging lijkt op den voorgrond willen stellen [7]); een natuurlijke eigenschap, die men in de door haar aan-

---

1) Voorbeelden: G. Bompard; Veuve Achet (Tarde, A propos de deux beaux crimes, Arch. d'anthr. crim. etc. 1891.

2) Reeds oudtijds als zoodanig bekend: T. Livius, L. VIII; Juvenalis Sat. I, 68–72; Sat. VI 638–642.

3) Zeer recent voorbeeld: Jeanne Weiss—Danilow (Aïn—Fezza, 1890); geschiedenis te vinden bij de Ryckere l.c., p. 138, vlgg.; Kohut l.c., p. 84; Tarde, A propos de deux beaux crimes.

4) Archives de l'anthr. crim. etc. I, p. 262, 263.

5) G. de Pitaval, Causes célèbres etc., La Haye, 1785, I, p. 285.

6) Corre, l.c., p. 274.

7) Corre doet dit te veel ter loops.

gewende middelen van uitvoering bij zelfmoord terugvindt. Over de afneming van het aantal vergiftigingen gedurende de tweede helt dezer eeuw en de vermoedelijke oorzaken daarvan spraken wij reeds vroeger [1]).

Vitriool, revolver. Beide deze middelen van uitvoering zijn door de vrouw meermalen met voorliefde gebruikt. Vooral het eerste, dat, zoo het al niet doodelijk werkt, toch den ontrouwen echtgenoot of minnaar voor zijn leven misvormt, is een wraakmiddel der vrouw bij uitnemendheid. Dr. Aubry, wiens studie ik tot nu toe gevolgd heb, spreekt hierover niet, maar verwijst voor beide middelen van uitvoering naar een vroeger door hem uitgegeven werk [2]) waarin hij het gebruik dier middelen als mode karakteriseert, in verband met de ons bekende imitatiezucht [3]) der vrouw.

Een afzonderlijke bespreking wijdt Aubry nog aan het *libéricide*, het dooden van kinderen, zoo genoemd ter onderscheiding van *infanticide*, het dooden van pasgeborenen of kinder$\frac{\text{doodslag}}{\text{moord}}$.

Schr. heeft opgemerkt, dat dit misdrijf bijna uitsluitend (op slechts drie hem bekende uitzonderingen na) door vrouwen wordt gepleegd en vraagt te vergeefs naar de reden. Mij dunkt, na al wat door ons reeds over de werkzaamheid der vrouwelijke criminaliteit gezegd is, is deze reden zoo ver niet meer te zoeken. Földes' uitspraak, boven vermeld kan ons op weg helpen. De „Kreis des Familienlebens" toch is particulier domein der vrouw; ook de kinderen verkeeren daarin voortdurend; de moorddadige neigingen der vrouw uiten zich dus in de eerste plaats tegen hen. In den regel heeft men kennelijk met gedesequilibreerden te doen, daar het gemis aan het meest pri-

---

1) Zie p. 37 met noot.
2) Dr. P. Aubry, La contagion du meurtre, Paris, 1887.
3) P. 134, 161.

mitieve gevoel bij de vrouw, het moederlijke gevoel, zulk een omkeering ven het karakter openbaart dat men wel aan geestesstoornis moet denken. De crimineel-anthropologen vinden daarin reden, om al die ontaarde moeders tot geboren misdadigsters te verklaren; *dismaternità* noemen de Italianen die eigenschap [1]). Maar in vele gevallen kan men die geestesstoornis niet constateeren, en de sociologen meenen daarom te moeten betwijfelen, of die gunstige verhouding ten opzichte van de mannen in dit opzicht dezelfde zou zijn, indien ook zij evenals de vrouwen het grootste deel van hun leven in den „Kreis des Familienlebens" doorbrachten. Iets dergelijks betoogden wij reeds vroeger naar aanleiding van de hooge relatieve criminaliteit der vrouw met betrekking tot delicten in den familiekring gepleegd, en gaven onze meening over de betrekkelijke waarde die men aan die cijfers moest toekennen [2]).

De overige misdrijven tegen leven en persoon laten wij als van minder belang daar, en gaan over tot de:

c. *Vermogensdelicten*. Alle schrijvers zijn het erover eens, en wij kunnen zelf in ons statistisch gedeelte de bevestiging van die meening vinden, dat de absolute deelneming der vrouw het aanzienlijkst is ten opzichte van de vermogensdelicten. Nog een enkele statistieke opgaaf, om dit even op drastische wijze in herinnering te brengen. De volgende cijfers uit de statistiek van het Duitsche Rijk zijn bij Földes te vinden:

Op de 100.000 vrouwelijke inwoners werden in het jaar 1888 veroordeeld:

Wegens delicten		tegen *staat, publieke orde, godsdienst*	31,0	vrouwen
„	„	tegen de *persoon*	117,6	„
„	„	tegen het *vermogen*	**208,7**	„

[1]) Zie o.a. Lomboso en Ferrero, l.c., p. 435 vlgg.
[2]) p. 100, 101.

Ook relatief is de verhouding ten opzichte van deze categorie bij de vrouw het hoogst, want in hetzelfde jaar als zooeven is het cijfer der vrouwen per 100 mannen voor *alle delicten te zamen:* 19,7; vervolgens alleen voor die tegen *staat enz.:* 8,7, voor die tegen de *persoon:* 16,3 maar voor die tegen het *vermogen:* **28,4**.

Bij de beschouwing dezer delicten treft ons wederom het verschijnsel, dat de meeste behooren tot die, welke in den „Kreis des Familienlebens" begaan worden. Weinig bezwaren ontmoeten wij verder bij de behandeling van dit deel der vrouwelijke criminaliteit, want alles is uit natuurlijken aanleg, maar vooral uit sociale aangelegenheden te verklaren. Dat b.v. *eenvoudige diefstal* absoluut genomen den eersten rang in de criminaliteit der vrouw inneemt, is niet vreemd; weinig delicten zijn zoo der vrouw „angemessen" als dit delict, doch tot op zekere hoogte is dit weder van weinig belang, daar de man eveneens aan dit delict zich in dezelfde sterke mate schuldig maakt. Voor beide geslachten toch is eenvoudige diefstal het delict bij uitnemendheid; zonder cijfers te raadplegen, zal ieder, die maar eenigszins nauwkeurig de werkzaamheid van politie en rechterlijke macht kan nagaan, tot die overtuiging moeten komen.

Doch de omstandigheden verschillen, waaronder man en vrouw zich aan diefstal in 't algemeen schuldig maken. Van de diefstallen worden die, welke gequalificeerd worden door *braak, inklimming, geweld* enz., de *straatroof* (Ital. *grassazione*) en diefstal *bij nacht* nagenoeg niet door vrouwen begaan; haar domein, wat deze species aangaat, is de *vol domestique*, in de Fransche statistiek afzonderlijk gerubriceerd; van 1851—1860 toch was de relatieve verhouding in Frankrijk bij *eenvoudigen* diefstal **11** % en bij *vol domestique* **35** % [1]).

Onder de eenvoudige diefstallen der vrouw verdient af-

[1]) Zie: Annuaire de l'économie politique en France pour 1863 van Block en Guillaumin.

zonderlijke vermelding de *vol à l'étalage* of *vol aux grands magasins*. Deze soort draagt een zuiver lokaal karakter; men vindt ze namelijk nergens zoo officieel bekend als te Parijs, daar men ook nergens zooveel van die uitgestrekte modemagazijnen vindt, als „Au Louvre", „Au bon Marché" enz. Tegenwoordig wordt in elk groot Parijsch modemagazijn toezicht gehouden door een politieinspecteur, speciaal belast met het betrappen van de dieveggen. Belangrijke mededeelingen worden ons hieromtrent verstrekt door Joly [1]), die zulk een inspecteur heeft geïnterviewd. Op de 100 vrouwen die zich aan die soort van diefstal schuldig maken, zouden volgens dien inspecteur slechts 25 dieveggen in den eigenlijken zin zijn, nl. zij die met opzet, voorwaardelijk of rechtstreeksch, gekomen zijn om te stelen; 25 daarentegen „par nécessité", uit gebrek [2]). De 50 overige noemde hij „voleuses par monomanie", hieronder begrijpende niet alleen de hysterische, zwangere of door andere pathologische invloeden abnormale vrouwen, maar ook zij die van gelegenheidsdieveggen, nl. door in een onbewaakt oogenblik een bijna waardeloos voorwerp weg te nemen, gewoontemisdadigsters zijn geworden, zoodat hier de gewoonte „een tweede natuur" is geworden, zonder dat men bovengemelde pathologische invloeden kan constateeren [3]). Volgens Joly echter mogen wij in deze

---

[1]) Le Crime, p. 261 vlgg.

[2]) »Gebrek" moet natuurlijk niet te eng opgevat worden. Voor den een is weeldeartikel, wat voor den ander strikt noodzakelijk is. »Daar kan ik nu eenmaal niet buiten" hoort men zeer dikwijls, en objectief een grens te bepalen is onmogelijk, behalve bij een Diogenes-levensopvatting.

[3]) Men leze vooral de belangrijke gegevens omtrent dit verschijnsel, te vinden bij Zola, Au bonheur des dames, passim. Vooral de beschrijving en classificatie op p. 307 is merkwaardig. Ik wil haar hier even overnemen.

„..... Et, nerveusement, enchanté d'avoir un sujet, il (Mouret) donnait des détails intarissables, racontait des faits, en tirait un classement. D'abord il citait les *voleuses de profession*, celles qui faisaient le moins

laatste gevallen niet van „kleptomanie" spreken, want daaronder zouden slechts de bovengenoemde pathologische gevallen ressorteeren. Ik voor mij houd deze opvatting van J. voor te eng; zou het dan onmogelijk zijn, dat er kleptomanie bestond zonder uiterlijk waarneembaar causaalverband tusschen den pathologischen invloed en den diefstal? Evenmin als men recht heeft direct te besluiten, dat, wanneer een aan hysterie lijdende vrouw, of een vrouw tijdens de menstruatie, een diefstal begaat, dat feit enkel ten gevolge der psychische aberratie is bedreven, maar men dat verband in zeer veel gevallen slechts bij benadering kan vaststellen, in verband met medisch-forensische antecedenten; zoo mag men evenmin eenzijdig wezen en zeggen: die en die bepaald omschreven physio- en psychopathologische invloeden kunnen alléén kleptomanie determineeren. Hoeveel anatomische en functioneele stoornissen van de hersenen c. a. zijn er niet, die eerst post mortem geconstateerd kunnen worden? Men zal mij doen opmerken, dat ik hier theoretiseer; dat volgens mijn redeneering misschien niemand veroordeeld zou worden, maar men moet vergeten dat de kleptomanie verschillende uiterlijk waarneembare symptonen vertoont, zoodat de diagnose voor den bekwamen expert dikwijs niet moeielijk is.

Ook uit gewoonte kan men kleptomaan worden, zonder dat er uiterlijk psychische aberratie werkzaam is, maar meer ten gevolge van een aangeboren gebrekkig inzicht aangaande het mijn en dijn (der vrouw meermalen verwe-

---

de mal, car la police les connaissait presque toutes. Puis venaient les *voleuses par manie*, *une perversion du désir*, une névrose nouvelle, qu'un aliéniste avait classée, en y constatant le résultat aigu de la tentation exercée par les grands magasins. Enfin il y avait les *femmes enceintes*, dont les vols se spécialisaient: ainsi chez une d'elles, le commissaire de police avait découvert deux cent quarante-huit paires de gants roses, volées dans tous les comptoirs de Paris....."

De cursiveering is van mij.

ten [1]). Dan is het verloop naar de beschrijving van den inspecteur, bij Joly genoemd, als volgt: Debuut: Een vrouw uit den gegoeden stand koopt in het magazijn iets, betaalt het en neemt, zonder het te verzoeken, een lintje of bandje, dat ook tot de koopwaren behoort, om het gekochte mee in te pakken; volmaakt onschuldig, zal men zeggen. Doch let op een volgende gelegenheid. Nu neemt zij voorbijgaande een bloem van den prijs van een paar stuivers, zooals men ze in de modemagazijnen kan koopen. Zoo gaat zij voort, steeds iets van meerdere waarde nemende, meer uit lust om te stelen, dan uit weerzin tegen het betalen. Is dit nu geen pathologisch verschijnsel? Mij dunkt van wel; men heeft het dan ook willen verklaren en wel langs physiologischen weg, nl. dat de rijkdom der uitstalllng in die magazijnen de onweerstaanbare neiging tot stelen bij die vrouwen doet geboren worden. Dat dit alles van zeer groot belang is voor de toerekeningsvatbaarheid der vrouw, spreekt van zelf; wij zullen daarop nu niet verder doorgaan; het was ons voornamelijk erom te doen, aan te dringen op een niet beperkte opvatting omtrent het pathologische verschijnsel der kleptomanie, voor zoover een niet-medicus althans een opvatting in deze zaken hebben kan en mag [2])

---

[1]) Zie bijv. de uitspraak van Schopenhauer, aangehaald bij Colajanni, l.c., p. 89.

[2]) Vóór de beperkte opvatting schijnt ook Corre te wezen, hoewel zijn karakteristiek van den *vol à l'étalage* luidt als volgt: „A côté de l'impulsivité passionnelle et non moins difficile à bien déterminer, il y a une impulsivité suggestive particulière. Des jeunes femmes, des jeunes filles, d'excellente famille et d'excellente éducation, *riches, ou passant pour telles, éblouies par l'éclat des étalages* des grands magasins, cédant à *une sorte de délire de la coquetterie*, subissant *une impulsion irrésistible*, commettent un vol de parure ou de dentelle.....(Les criminels, p. 291, 292.)

Ondanks die karakteristiek (de cursiveering van sommige uitdrukkingen is van mij) pleit hij schuldig ten opzichte van die personen tegen een onhandig verdediger, Dr. Letulle, die van „voleuses honnêtes"

Een andere vorm, waarin de eenvoudige diefstal zich bij de vrouw heden ten dage voordoet, is het *ontstelen van oorbellen aan kinderen* [1]. Hoewel deze diefstallen gemakkelijk uitvoerbaar zijn, worden de meeste dezer dieveggen vroeg of laat gevat, daar zij hoe langer hoe onvoorzichtiger worden.

Ook *oplichting* is een misdrijf, waaraan zich de vrouwen betrekkelijk dikwijls schuldig maken, hoewel alweer in lang niet zoo sterke mate als de mannen; in de „flesschentrekkerswereld" hebben zij zich nog geen naam gemaakt. Wordt echter een oplichting, door een vrouw gepleegd, ontdekt, dan ontstaat hieruit dikwijls een „cause célèbre", en komt meermalen de bizondere geslepenheid en onbeschaamdheid aan 't licht, door haar in praktijk gebracht [2].

§ 2. VROUWELIJKE CRIMINALITEIT EN ZELFMOORD.

In de eerste plaats kunnen wij, wat het relatieve percentage van den vrouwelijken zelfmoord betreft, overeenkomst of liever parallelie met de criminaliteit waarnemen, hoewel de opgaven der der schrijvers niet geheel eensluidend zijn (Quételet: zelfmoord van den man staat tot die der vrouw als 3 tot 1; v. Oettingen: als 3 à 4 tot 1, Proal: als $3\frac{1}{2}$ tot 1; Földes: als 4 à 5 tot 1, Joly: als *bijna* 5 tot 1 (vrouwen 21% van het geheel); Corre : als 5 tot 1 (20%

spreekt en het begrip kleptomanie onvoorzichtig uitbreidt. Het zijn natuurlijk de onhandige verdedigers, die deze zaak het meest benadeelen, want de argumentatie van Corre is anders niet zeer klemmend: „il n'en demeure pas moins un vol, une action coupable"; dat kan men altijd zeggen en is dikwijls nog de onwetenschappelijke slotsom der beschouwingen betreffende de schuld bij bewezen gevallen van kleptomanie zelfs. Of is iemand die ten gevolge van den invloed van morfine gestolen heeft geen kleptomaan? En toch is straf geeischt nog onlangs bij een onzer Rechtbanken voor een beklaagde, hoezeer ook het verband tusschen het morfinegebruik en het begaan van den diefstal vaststond.

[1]) De Ryckere, l. c., p. 257, 258.

[2]) Voorbeelden: De Ryckere l. c., p. 253, vlgg.

van het geheel). Locale verschillende kunnen echter ook hier geconstateerd worden: Corre [1]) geeft het hooge cijfer op van 38% van het totaal (man: vrouw = ruim 2½ : 1) voor de Spaansche vrouw, en wil dit toeschrijven aan haar meerdere hartstochtelijkheid. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat het temperament het cijfer dermate zou determineeren, maar andere cijfers spreken de meening van dezen Schrijver tegen; wij geven daarom hier een statistiek over verschillende landen, ons door Lombroso en Ferrero [2]) verstrekt.

	Mannen.	Vrouwen.
Italië	80,2	19,8
Pruisen	83,3	16,7
Saksen	80,7	19,3
Wurtemberg	84,6	15,4
Frankrijk	79,0	21,0
Engeland	75,0	19,0 (? [3])
Schotland	70,0	30,0
Ierland	73,0	27,0
Zwitserland	85,0	15.0
Nederland	81,0	19,0
Denemarken	78,2	21,8
Connecticut	70,0	30,0

De hoogste verhouding voor de vrouw vinden wij in Engeland (?), Schotland, Ierland en Amerika (Connecticut), landen, die nu juist niet door een hartstochtelijk volkstemperament zich kenmerken; Italië neemt daarentegen een betrekkelijk lagen rang in. Ook moet men niet vergeten, dat wij hier met relatieve cijfers te doen hebben, dat wij dus, had Corre gelijk, bij bepaalde volken tot het bestaan eene meerdere hartstochtelijkheid der vrouw *in vergelijking van* den man zouden moeten besluiten. De economisch-sociale verhoudingen in

---

[1]) l. c., p. 265.
[2]) l. c., p. 510.
[3]) Als dit een drukfout is, is het een zeer onverklaarbare.

elk land zullen op het contingent der zelfmoorden van beide sexen wel van den meesten invloed zijn.

De Pruisische en vooral de Zwitsersche vrouwen bereiken het gemiddelde van 20 °/₀, volgens Corre, ter nauwernood; hierin stemt dus zijn opgave overeen met die van Lombroso en Ferrero.

Wat den loop van het relatieve cijfer betreft, Proal en v. Oettingen meenen toeneming ten nadeele der mannen te mogen constateeren. Cijfers worden echter door hen niet opgegeven, en het is alweder Corre die ons nader hieromtrent inlicht; ook hij gelooft dat de zelfmoord der mannen in 't algemeen toenemende is, doch in 't bizonder die der vrouwen in de landen Denemarken, Baden en Pruisen. Van één land, Frankrijk, geeft hij cijfers, aan Dr. Motet [1]) ontleend, waaruit van een toeneming blijkt gedurende de jaren 1836—1877 van **1 : 2.59** voor de *mannen*, tegen **1 : 1.94** voor de *vrouwen;* volgens deze opgave is dus meening van Proal en v. Oettingen juist. [2])

Dat feitelijk de verhouding der geslachten ten aanzien van zelfmoord en criminaliteit gelijk is, kan ons niet meer verwonderen. Wanneer wij ons op het sociologische standpunt stellen, een standpunt dat inzonderheid in deze studie het uitgangspunt onzer beschouwingen is geweest, merken wij op, dat de zelfmoord een der uitwegen kan zijn, welken de mensch, die met de maatschappij en haar instellingen in conflict gekomen is, inslaan kan. Criminaliteit, zelfmoord en voor de vrouwen de prostitutie, velen meenen tusschen een dezer drie te moeten kiezen, om uit onhoudbare toestanden te geraken. Welk middel ter hand genomen wordt, hangt in de meeste gevallen af van het karakter van hem of haar die voor de keus gesteld is; hier is dus weder de

[1]) Les morts accidentelles et les suicides en France; Ann. d'Hyg. 1880, 3° S., III, 37.

[2]) Verg. p. 42.

anthropologische factor werkzaam; de eerlijke man verkiest den zelfmoord boven de criminaliteit; de eerbare vrouw den zelfmoord boven de prostitutie. Treffend schildert Lombroso ons dezen toestand, waar hij de gevolgen van het onderwijs der vrouw berekent, indien die opleiding niet in staat is haar een middel van bestaan te verschaffen, door de reeds bestaande groote concurrentie. [1]) Hoe meer nu de maatschappij in beschaving vooruitgaat, des te meer zullen de individuen verkiezen hun antisociale neigingen tegen zich zelf in plaats van tegen hun evenmensch te uiten, des te meer zal dus met andere woorden de zelfmoord boven de criminaliteit als uitweg gekozen worden. Dit gaf aan Dr. Lacassagne op het Congres te Rome (1885) aanleiding tot de kernachtige uitspraak: „Le suicide est le crime, modifié par le milieu social."

De parallelie met de vrouwelijke criminaliteit vertoont zich echter niet alleen, zooals wij thans hebben gezien, in de dieper liggende *oorzaken*, maar ook in de meer oppervlakkig waarneembare *motieven* en *middelen van uitvoering*.

Motieven. Van de verschillende beweegredenen tot zelfmoord bij de vrouw geven Lombroso en Ferrero ons eenige zeer belangrijke statistische overzichten, die wij hier in één tabel samengevat zullen laten volgen.

---

[1]) Donna delinquente e prostituta, p. 480, 481:
»......... ridotte alla miseria, avendo la coscienza di meritarsi una sorte migliore, e perduta affatto od almeno diminuita la speranza di trovare un' ultima risorsa nel matrimonio (per la solita ripugnanza dell' uomo volgare verso la donna istrutta) non restando loro che il suicidio, il delitto o la prostituzione, le più pudiche si uccidono, le altre rubano o si vendono."

Motieven bij beide geslachten.

Landen en Steden	Physiek lijden		Ellende		Liefde		Waanzin	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Duitschland (1852—61)	9,61	8,08	37,75	18,46	2,33	8,46	30,17	50,77
Pruisen (1869—77)....	6,—	7,—			**12,50**	8,—	23,50	44,—
Saksen (1875—78)....	4,61	6,21	6,64	1,52	1,83	5,18	26,59	48,40
Oostenrijk (1869—78)..					5,80	17,40	8,20	10,80
Italië (1866—77)......	6,70	8,50	7,—	4,60	3,80	7,50	16,30	27,50
» » [1]....			12,80	2,20				
Noorwegen(1866—70 [2])			10,30	4,50			17,90	28,40
België (jaren ontbr.)..	1,34	0,84	4,65	4,02	9,53	12,08	41,22	81,94
Frankrijk (1856—68)..					**15,48**	13,16	**15,48**	13,16
» (1873—78)..	14,28	13,56						
Parijs (1851—59)......	10,27	11,22						
Madrid (1884)........	31,81	31,25						
Weenen (1851—59)...	9,20	10,04	6,64	3,10				
» (1869—78)...	7,73	10,37						

Opmerkingen:

In deze tabel stelt elk cijfer in elke kolom het getal zelfmoorden per 100 voor, dat op rekening van elk dezer beweegredenen in 't bijzonder moet gesteld worden, resp. bij beide sexen voor ieder land of iedere stad.

Wat zien wij nu? Dat de gevallen van zelfmoord wegens *lichaamslijden* of uit *ellende bij den man* over het algemeen *meer* gevonden worden dan bij de vrouw, terwijl daarentegen de *teleurgestelde liefde* een *meer algemeen motief* bij

[1]) Hier is alleen als motief opgegeven: *finantieele moeielijkheden.*
[2]) Hier wordt alleen als motief: *verlies van vermogen* genoemd.

de *vrouw* is [1]). Het eerste verschijnsel wil Lombroso afleiden uit de *physieke ongevoeligheid der vrouw*, welke *moreele* ongevoeligheid ten gevolge zou hebben, in overeenstemming met zijn van Sergi overgenomen leer omtrent de gevoeligheid der vrouw in verband met haar criminaliteit [2]). Het tweede verschijnsel verklaart hij hieruit, dat, zoo zelfmoord als misdaad moet aangemerkt worden, het dan in ieder geval een „crime de passion" is, en dus de oorsprong van het motief daarvoor evenals voor de eigenlijke „crimes de passion" bij de vrouw voor een groot deel in sexueele verhoudingen is gelegen. [3]) Wat dit laatste betreft, hiermee kunnen wij ons vereenigen, hetgeen na al wat reeds voorafgegaan is geen verdere toelichting meer behoeft, doch die beweerde ongevoeligheid der vrouw staat, naar wij meenen, nog niet zoo vast, om als basis der verklaring te kunnen dienen. Liever zouden wij die ongevoeligheid in bonam partem wenschen op te vatten, en van een der vrouw aangeboren gevoel van *lijdzaamheid*, *berusting* en *onderworpenheid* willen spreken, dat haar meer doet berusten in tegenspoed. Van dezelfde meening is ook Henri Joly [4]).

Slechts dan, wanneer de liefde de vrouw beheerscht, is het met haar lijdzaamheid gedaan; zij verdraagt het niet, dat de ontrouwe minnaar haar verlaat terwille van een andere; zij tracht dan òf hem te dooden òf zich zelf, dikwijls ook beide. Mede een bewijs voor de omkeering die de hartstocht in het vrouwelijk gemoed teweegbrengt, is de houding der vrouw in vele gevallen van *dubbelen zelfmoord*, *le suicide à deux*, een middel in wanhoop aangegrepen, om althans in den dood vereenigd te zijn. Dikwijls is het de vrouw, die het initiatief neemt, de aarzeling van den

---

[1]) Uitzonderingen op dezen laatsten regel zijn Pruisen en Frankrijk. (Zie Tabel).

[2]) Zie p. 131.

[3]) Zie p. 166, vlgg.

[4]) Le Crime, l. c.

man weet te overwinnen, en ook somtijds zelf den beslissenden stoot toebrengt. [1])

Zelfmoord in waanzin komt, zooals uit de cijfers blijkt, bij de vrouw zeer veel voor; op één uitzondering (Frankrijk)[2]) na overtreft zij den man in al de aangehaalde landen. Afgescheiden van die gevallen, van waanzin, die der vrouw in 't bizonder eigen zijn (bij zwangerschap, hysterie enz.), meent Lombroso hier parallelie met de criminaliteit te mogen constateeren. In het algemeen toch zijn de gevallen van waanzin bij de vrouw veel zeldzamer dan bij den man, in ongeveer dezelfde verhouding als voor de criminaliteit, maar daartegenover staat, dat die weinige gevallen zich dan ook in veel sterker uitgesproken vorm voordoen en zeer dikwijls zelfmoord ten gevolge hebben [3]) Wanneer L. hier met criminaliteit de „aangeboren criminaliteit" bedoelt, hebben wij vrede met deze uitspraak. Anders zou het in strijd met de werkelijkheid zijn te beweren, dat de criminaliteit der vrouw evenals haar waanzin, zich steeds in den meest geaccentueerden vorm zou vertoonen.

Men vergelijke met het voorafgaande de opgaven voor later jaren, ontleend aan de Ryckere, die voor beide geslachten wil bewijzen, dat *peine de coeur* niet de voornaamste beweegreden tot zelfmoord is.

---

[1]) Zie Lombroso-Ferrero, l. c., p. 517-524 en Sc. Sighele, Le crime à deux, Lyon - Paris, 1893; p. 47, 254, 256, 258.

[2]) Als men ten minste deze opgaven geheel kan vertrouwen, wat mij zeer twijfelachtig toeschijnt, daar men voor de rubriek *waanzin* bij beide geslachten precies dezelfde cijfers aantreft als voor de rubriek *liefde* (L. & F. l. c., p. 514, 525), tot zelfs in de decimalen. Als het een slordigheid is, is zij onvergefelijk, maar daar ik niet weet uit welke bronnen de schrijvers geput hebben, kan ik hen hierin niet controleeren.

[3]) Così nella criminalità vedemmo la donna dare pochissimo contributo; ma quelle poche criminali essere immensamente peggiori dei maschi" (L. - F., l. c., p. 526).

In 1888 was het motief bij 181 *mannen*: [1])

Bij 36: *désordre d'intelligence*, bij 27: *misère*, bij 17: *maladie*, bij 16: *ivresse* en slechts bij 2: *peine de coeur*; en bij 51 *vrouwen* waren de motieven meerendeels *désordre d'intelligence*, *contrariétés* en *ivresse* en was slechts één enkel geval van *peine de coeur* te constateeren.

De statistiek der „Morgue" lijkt mij zeer onbetrouwbaar; hoe velen toch komen daar niet, van wier verleden men niets weet, en bij wie men dus de motieven bijna onmogelijk kan nagaan. Overigens pleit diezelfde statistiek tegen de Ryckere, in zooverre daaruit blijkt, zooals hij verder opgeeft, dat de meeste mannen tusschen 40 en 50 jaar, de meeste vrouwen tusschen 15 en 30 jaar, de hand aan zich zelf slaan. Bij de vrouwen is dus, zooals met in aanmerkingneming van dien leeftijd wel mag aangenomen worden, de *sexueele factor*, beantwoordende aan de *peine de coeur* van de Ryckere, en de *liefde* (*amore*) op de tabel van Lombroso, van grooter invloed op het begaan van den zelfmoord dan bij de mannen. Een oudere bron (Quételet) noemt ons als hoogtepunt bij den man den 35 à 45 jarigen, bij de vrouw den 25 à 35 jarigen leeftijd, dus juist het tegenovergestelde van wat hij voor beide geslachten vond betreffende het „penchant au crime" [2]).

Middelen van uitvoering. Ook in de keus hiervan bestaat overeenkomst tusschen den zelfmoord en de criminaliteit der vrouw. De vrouw, zooals wij reeds zagen, schuwt alles wat met bloedstorting of geweld gepaard gaat, en volgt steeds liefst zoo stil mogelijk haren weg; van daar haar voorliefde, voor vergift, wanneer zij den dood wil

---

[1]) De Ryckere, p. 143. De statistiek van dat jaar is die der „admissions à la Morgue de Paris." De „Morgue" is het gebouw, waarheen te Parijs de lijken van onbekende zelfmoordenaars vervoerd worden voor mogelijke opeisching door betrekkingen.

[2]) Vergel. p. 145, vlgg.

veroorzaken [1]). In overeenstemming daarmede zijn inzonderheid haar middelen van uitvoering bij zelfmoord: *vergift*, *val*, *verstikking* (*verdrinking*), tegenover het gebruik van *snijdende voorwerpen* en *vuurwapenen*, dat de man verkiest. De volgende statistiek licht dit nader toe [2]):

Middelen van uitvoering.	Mannen.	Vrouwen.
Worgen en hangen	473	320
Verdrinken	244	426
Vuurwapenen	134	7
Verstikking door kooldamp	53	122
Snijdende voorwerpen	42	27
Val van een hoogte	27	52
Vergift	16	40
Andere middelen van uitvoering	11	6
	1000	1000

Men ziet: deze cijfers spreken voor zich en bevestigen het bovenstaande. Wat wij nu, en niet het minst uit het laatst waargenomen verschijnsel, leeren kunnen, is dit, dat vrouwelijke criminaliteit en zelfmoord na onderlinge vergelijking in 't algemeen in zooverre blijken aan elkaar als twee evenwijdige lijnen te loopen, dat de *sociale invloeden* wel is waar ten aanzien van beide *het meest van beteekenis* zijn, maar dat wij toch wel degelijk ook met den *natuurlijken aanleg* der vrouw, als den *anthropologischen factor* moeten rekening houden.

Daartoe is deze vergelijking ons in de eerste plaats nuttig geweest.

---

[1]) Zie p. 168, 169.

[2]) Door de Ryckere ontleend aan: Brouardel, Commentaires à la médecine légale d'Hoffmann.

HOOFDSTUK IV.

De criminaliteit der vrouw en de strafwet.

Litteratuur: BONNEVILLE DE MARSANGY, Étude sur la moralité comparée de la femme et de l'homme au point de vue de l'amélioration des lois pénales et des progrès de la civilisation (Revue critique etc. 1862); TURRINI, La donna e la sua minore imputabilità penale; Dr. PAUL NÄCKE, Verbrechen und Wahnsinn beim Weibe, Wien & Leipzig, Braumüller, 1894; SÉV. ICARD, Contribution à l'étude de l'état mental psychique de la femme pendant la période menstruelle, Paris, Alcan, 1889; AIMÉ SCHWOB, Contribution à l'étude des psychoses menstruelles, considérées surtout au point de vue médico-légal, Lyon-Paris, Storck-Masson; Dr. LEGRAND DU SAULLE, Les hystériques, Paris, Baillière & fils, 1883; LONGBOIS, Contribution à l'état mental des hystériques (Ann. d'hyg. publ. et de méd. lég. 1892; Dr. FAUSER, Zur forensischer Casuistik der Hysterie (Vierteljahrschrift für gerichtliche Medizin u.s.w., 1891); Prof. L. BIANCHI, La responsabilità nel isterismo, Reggio-Emilia, 1890; H. J. SMIDT, Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht, I; La justice en France de 1826 à 1880; CORRE, Crime et Suicide; Gerechtelijke Statistiek van het Koninkrijk der Nederlanden; DE RYCKERE, La criminalité féminine; W. H. WARNSINCK Bz., De vraag: Behoort het stelsel van afzondering ook op vrouwelijke veroordeelden en jeugdige gevangenen van de beide sexen te worden toegepast?, toestemmend beantwoord; VON HOLTZENDORFF & JAGEMANN, Handbuch des Gefängnisswesens. Statistiek van het Gevangeniswezen in Nederland.

§ 1. DE STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID.

De vraag, of in de strafwetgeving voor beide geslachten gelijk recht moet gelden ten opzichte van de strafrechtelijke aansprakelijkheid of toerekeningsvatbaarheid, is reeds van

zeer ouden datum. Ook nu nog is zij voor sommigen een vraag van beteekenis, zooals blijkt uit het onlangs verschenen werkje van Dr. Arturo Turrini, reeds vroeger door ons aangehaald [1]). Wij willen daarom onderzoeken, of die vraag werkelijk nog actueel belang heeft en zoo ja, in welken zin wij haar dan moeten oplossen.

Reeds in het *Romeinsche Recht* vinden wij bepaalde voorschriften betreffende het in aanmerking nemen der sexe bij het strafschuldige individu. Hier volgen eenige plaatsen:

L. VI pr. Dig. ad legem Juliam peculatus (48, 13):

„Sacrilegii poenam debebit Proconsul pro qualitate personae, proque rei conditione et temporis, et aetatis, et *sexus*, vel *severius*, vel *clementius* statuere."

L. 38 § 7 Dig. ad leg. Jul. de adulteriis (48,5):

„Incestum autem, quod per illicitam matrimonii conjunctionem admittitur, excusari solet *sexu*, vel aetate."

L. 5 § 3 Cod. ad leg. Jul. majest. (69 ,14):

Volgens deze wet werden de dochters van hem die zich aan het *crimen laesae maiesiatis* had schuldig gemaakt, in tegenstelling met de zoons, niet geheel van het vaderlijk erfdeel verstoken, want: „mitior enim circa eas debet esse sententia, quas *pro infirmitate sexus* minus ausuras esse confidimus."

L. 9 Dig. de juris et facti ignorantia (22,6) maakte uitzondering ter wille van de vrouw voor alle gevallen van *ignorantia juris*

L. 1 § 10 Dig. ad Sctum Turpillianum (48,16) bepaalde dat het indienen van een valsche aanklacht, niet gevolgd door tijdige intrekking in 't algemeen strafbaar was, behalve ten aanzien van de vrouw, die haren man ten onrechte wegens overspel had aangeklaagd, zonder daarop bijtijds terug te komen; eveneens „propter infirmitatem sexus".

Ook volgens de regelen van het *Kanonieke Recht* werden

---

[1]) Hoofdst. II, Litteratuuropgaaf en p. 107.

de vrouwen als het zwakkere geslacht ontzien. Voorbeelden:

Decr. Grat. Pars II, Kan. IV, quaestio 6, causa XXXII: „Indignantur mariti si audiant adulteros viros pendere similes adulteris foeminis poenas; cum tanto gravius eos puniri oportuerit, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere, et exemplo regere foeminas." [1])

Decretal. v. Gregorius IX, L. V, Tit. 12 de homicidii, Cap. 6: „. . . . non solum quantitas delicti, sed aetas, scientia, *sexus*, atque conditio delinquentis sunt attenenda... cum idem excessus magis sit in uno quam in alio puniendus."

Een zwakke geest in een zwak lichaam; dit is de leidende gedachte die aan al deze uitspraken te gronde ligt. De latere Middeleeuwsche schrijvers en vervolgens die uit den Nieuweren tijd, als Carpzovius [2]), Farinacius [3]), Quistorp [4]) e. t. q. lieten zich evenmin onbetuigd, en wenschten op 't voetspoor der Romeinsch- en Kanoniekrechtelijke overlevering in 't algemeen een minder gestrengen maatstaf aangelegd te zien voor de vrouw dan voor den man. Dientengevolge vindt men dit beginsel in de verzamelingen van geschreven recht uit de Middeleeuwen meermalen terug en wel praktisch in den vorm van mildere straftoemeting; zoo bepaalde Lodewijk IX [5]): „En tous crimes la femme ne paie que demi-amende" en leest men in een andere verzameling van wetgeving: La femme ne prend que demy loi (demi peine) par droit et par l'assise" [6]).

---

[1]) En deze uitspraak dateert uit de Middeleeuwen, den tijd, waarin de vrouw ten gevolge van de beginselen van het Christendom, bevorderd door de grondstellingen van den Ridderstand, als reactie tegen heidensche vooroordeelen, in hooge eer en aanzien stond.

[2]) B. Carpzovius, Pratica rerum criminalium, Wittenberg, 1635, in fol.

[3]) P. Farinacius, Variarum quaestionum, Quaestio XCVIII, causa 10.

[4]) Quistorp, p. 118.

[5]) Etablissement de S. Louys, c. 94.

[6]) Assises de Jérusalem, cap. 257.

Voor het „Droit Coutumier", in het Noorden van Frankrijk geldend, geeft bovendien art. 460 van de „Coutume d'Orleans" dezen regel: „De toutes amendes estant en loy, les femmes n'en doivent que la moitié."

Tot op het tijdvak der groote codificatiën bleven deze oude voorschriften, hetzij in officieele verzamelingen, hetzij bij gezaghebbende schrijvers te vinden, van kracht; wij kunnen dus een tijdperk van drie eeuwen overslaan [1]), om vervolgens de wetgevingen of gewoonterechtsverzamelingen sinds het begin dezer eeuw te raadplegen.

Reeds terstond treffen ons eenige voorbeelden:

George IV bepaalde in zijn „Bill of consolidation and reform" van 1822 dat *geeseling* niet op vrouwen mocht toegepast worden en schafte den *brandstapel* af als straf, indien zij misdrijven tegen de veiligheid van den staat mochten begaan; het Sardinische wetboek (artikel 40) stelde haar vrij van den *schandpaal* (*berlina*); volgens den Toskaanschen Code (art. 19) behoefden de voeten der tot gevangenisstraf veroordeelde vrouwen niet in den *ring* (*anello*) gesloten te worden; en het Oostenrijksche Wetboek bepaalde vóór 1852 dat de *carcere duro* voor de vrouw met *roeden* (*verghe*) moest toegepast worden en niet met den *stok* (*bastone*).

Deze voorbeelden echter raken inzonderheid de wijze van straftoepassing met het oog op de „infirmitas corporis" der der vrouw en zijn dus van betrekkelijk geringe beteekenis. Geheel op zich zelf staande en daardoor uit historisch oogpunt vooral belangrijk is daartegen het Portugeesche Wetboek van 1852, waarvan art. 65 luidt:

---

1) Eén curiositeit wil ik nog vermelden: Karel IX maakte een ordonnantie tegen landloopers en derg. Hij dwingt hen daarin het Koninkrijk van hun tegenwoordigheid te zuiveren, met de bedreiging van 3 jaren galeistraf voor de mannen, als zij het wagen terug te keeren; »quant aux femmes elles seront rasées, étant assez punies d'avoir perdu leurs cheveux". Kenmerkend is dit: »étant *assez* punies".

„Als verzachtende omstandigheden, met het oog op de zedelijke gesteldheid van den schuldige worden aangemerkt:

1°. De minderjarigheid tot en met 21 jaar,

2°. De sexe,

3°. De ouderdom boven 70 jaar.”

Bij dit ééne geval in de moderne wetgevingen is het echter gebleven. Geen codificatie van later datum heeft een dergelijke overweging met betrekking tot de sexe in zich opgenomen. Naar aanleiding daarvan en in verband met de in zooveel opzichten uiteenloopende criminaliteit van man en vrouw, door ons in vroegere hoofdstukken behandeld, in verband vervolgens met de physio- en psycho-pathologische invloeden, bij de vrouw qua talis werkzaam (door ons nog te behandelen), wensch ik het vraagstuk der vrouwelijke toerekeningsvatbaarheid in tweeën te splitsen en wel op deze wijze:

I. *Is het noodig in de moderne wetgevingen afzonderlijke bepalingen betreffende de strafrechtelijke aansprakelijkheid der vrouw of de straftoepassing ten haren opzichte voor te schrijven;* en vervolgens:

II. *Is het bij ontkennende beantwoording der eerste vraag niettemin vereischt, de vrouw in foro, met het oog op hare strafrechterlijke aansprakelijkheid, aan een speciaal onderzoek te onderwerpen, volgens de gegevens te dien opzichte door de medisch-forensische wetenschap aan het licht gebracht?*

I. *In hoeverre moet de wetgever zich van den factor sexe rekenschap geven bij het stellen van regels betreffende de strafrechtelijke aansprakelijkheid?* Aan Bonneville de Marsangy, zooals in andere opzichten ook hier wenschende „d'améliorer la loi criminelle” zullen wij het overlaten deze vraag in te leiden.

In de eerste plaats wijst hij ons op het bekende verschijnsel der achterstelling van de vrouw bij den man, bij de oude volken algemeen in zwang, en tot op heden, hoewel in andere vormen, voortbestaande. Dit moest anders

wezen, want de vrouw bezit een *superiorité morale* in vergelijking van den man, wat bewezen wordt uit de gegevens der crimineele statistiek. In dien tijd (1862), toen de wetenschappelijke beoefening der gerechtelijke statistiek nog in haar opkomst was, en sociologie als wetenschap nog weinig werd beoefend, kan het ons weinig verwonderen, de naïeve leer te hooren verkondigen, dat de vrouw dan ook in overeenstemming met de statistische gegevens, vijfmaal beter is dan de man. Twee voorwaarden moeten echter vervuld zijn, om de vergelijking tusschen beide geslachten zuiver te kunnen maken: het *bevolkingsquantum* moet voor beide geslachten gelijk zijn (en dit was volgens B.'s beweren in Frankrijk nagenoeg het geval) en het *onderwijs* (vooral het *lager*) moet voor beide op dezelfde wijze zijn ingericht, het onderwijs zoo weldadig immers voor de moraliteit van den mensch [1]). Het lager onderwijs der meisjes nu werd volgens Bonneville verwaarloosd, om niet te spreken van de groote sommen die aan het middelbaar en hooger onderwijs der jongens werden besteed. De meisjes zijn dus wat dit betreft in slechter conditie. En toch; niet alleen minder misdrijven begaan de vrouwen, maar ook minder zware; over kindermoord e.a. glijdt hij zeer gemakkelijk heen [2]), om tot de conclusie te komen, dat de deelname het sterkst is aan de délits, de minder zware misdrijven. Ook de verhouding ten opzichte der recidive is voor de vrouw gunstig [3]). En wat geeft hij nu als reden voor deze gunstige verhouding op? Eerst laat hij het woord aan den „Garde des Sceaux" [4]), die haar uit

---

[1]) Vergel. hiermede de beschouwingen dienaangaande van Proal op pag. 94 en 97.

[2]) Onze meening dienaangaande is bekend; zie p. 100.

[3]) Hiervoor verwijzen wij weder naar Hoofdst. I, § 9 en inzonderheid de conclusie op p. 72 vlgg.

[4]) Compte général, 1851, Rapport.

den invloed der *éducation primaire* en der *habitudes sédentaires* wil verklaren. Hoe nu? En dat onderwijs was juist zoo slecht, zooals wij zagen. Maar Bonneville weet er wel iets op te vinden. De G. des Sc. „dans sa haute clairvoyance" zal bedoeld hebben dat, „le souvenir et les enseignements de l'éducation première produisent une impression plus féconde et plus durable sur la femme que sur l'homme", want dat het onderwijs der meisjes slecht is, staat nu eenmaal vast volgens Bonneville. Maar dat zulk slecht onderwijs dien goeden invloed nochtans achterlaat, ligt aan het karakter der vrouw: zij toch bezit „l'esprit plus docile, le caractère plus souple et plus doux, le coeur plus accessible, soit aux préceptes de la morale religieuse, soit aux sentiments généreux et purs . . . ." etc.; kortom zij bezit een *supériorité morale.* Maar zoo redeneert de Schrijver in een vicieusen cirkel, of m.a.w., maakt zich schuldig aan petitio principii. Schrijver toch wil de door hem vooropgestelde superioriteit der vrouw bewijzen argumento de statistiek en per slot van rekening zou de statistiek via den onderwijsfactor weer moeten verklaard worden uit die superioriteit? Ik geloof niet dat de Garde des Sceaux in zijn „haute clairvoyance" zal bedoeld hebben, wat Bonneville hem toedicht, maar redelijkerwijs onder *éducation* niet alleen *onderwijs*, maar vooral *opvoeding* zal verstaan hebben, in welk geval ons de zaak onmiddellijk duidelijk wordt [1]). Ook de gelijkwaardige factor der *habitudes sédentaires* wordt door Bonneville zeer averechts opgevat; volgens hem zou de Garde des Sceaux daarmee bedoelen de zittende levenswijze, letterlijk opgevat, zoodat bij kleermakers, kappers, schoenmakers enz. een lagere criminaliteit zou moeten gevonden worden, wat met de werkelijkheid in strijd is. Men ziet hier weder een voorbeeld van de ongerijmde gevolgtrekkingen,

---

[1]) Men vergel. hiermee de opmerkingen op p. 93 en 139, vlgg.

waartoe een eenzijdig doorredeneeren in dezelfde richting kan leiden. Om het praktisch uit te drukken: met die *habitudes sédentaires* wordt hoofdzakelijk dit bedoeld, dat de vrouw (wij moeten hier natuurlijk weder aan de lagere volksklasse denken) thuis zit, daar haar werk verricht en daar steeds blijft, terwijl de handwerkslieden, waarvan B. spreekt, evenals alle mannen, wanneer hun werk is afgedaan, het huis uitgaan, en dientengevolge meer gelegenheid hebben tot afdwalingen. Ik geloof dat Quételet vóór 1862 de uitdrukking *habitudes sédentaires* reeds beter begreep. [1])

In zijn conclusie spreekt Bonneville de wenschelijkheid uit van het opnemen eener bepaling in alle wetboeken, zooals nu reeds in het Portugeesche wetboek bestaat. Het is onbillijk, resumeert hij, ten aanzien der *rechten* (burgerlijk recht, staatsrecht) *achterstelling* van de vrouw bij den man voor te schrijven, maar ten opzichte der *plichten* (strafrecht) *gelijkstelling* der geslachten in acht te nemen.

Dit alles en nog veel meer, wat geheel buiten bespreking kan blijven, vindt men in het opstel Bonneville de Marsangy. Een geschrift is naar zijn datum te beoordeelen, maar wij noemden reeds zooeven Quételet, om te bewijzen dat er anderen en ouderen zijn geweest die, meer nuchter redeneerend, hun verstand gebruikten, en ons voor hun tijd aanmerkelijker conclusies konden voordragen. Bonneville is enthousiast; vol geestdrift over het in den Portugeeschen code met zijn medewerking tot stand gekomen wetsartikel, verrast door de uitkomsten der statistiek en die aannemende als koren op zijn molen, zonder zich van de bezwaren, aan het statistisch onderzoek verbonden, rekenschap te geven, onder den indruk eindelijk der juist geschiede benoeming van Keizerin Eugénie tot Regentes van Frankrijk [2]), werpt hij zich op tot kampvechter voor de rechten

---

[1]) Verg. p. 77, vlgg.

[2]) Lettres patentes du 12 Mei 1859.

der vrouw op strafrechtelijk gebied. Maar de tijden zijn veranderd, en zoo veranderd, dat het weinig toelichting meer behoeft, om aan te toonen, dat het stuk van Bonneville nu nog slechts historische waarde bezit. De opvatting toch omtrent het begrip strafrechtelijke aansprakelijkheid, het geheel over het hoofd zien van de functie van het strafrecht als noodzakelijke reactie tegen elementen die de orde der maatschappij verstoren, het beschouwen der straf, niet als een noodzakelijk verweermiddel, maar als de uiting van wraak of toorn tegen een rebellisch individu, dit alles behoort tot het verleden. Hoe is bovendien voor het gezond verstand aannemelijk de onlogische sprong, dat, aangezien de vrouwen quantitatief minder misdrijven begaan, de weinigen die ze dan nog begaan, een minder gestrenge behandeling moesten ondervinden? En verder, welk een gebrekkige kennis van sociale toestanden verraadt het niet, te denken, dat het verschil enkel en alleen uit de natuur der vrouw te verklaren zou zijn [1])? Men zou op deze wijze doorredeneerende kunnen vragen: Gegeven de moreele superioriteit der vrouw, is dit dan niet juist een reden om haar, die desondanks vallen, aan een strenger oordeel te onderwerpen, daar zij juist tengevolge van die superioriteit zich zooveel gemakkelijker hadden kunnen staande houden, en is de criminaliteit der mannen niet een veel meer verschoonbaar verschijnsel, daar zij van nature minder sterk zijn aangelegd? Doch wij willen het erbij laten en resumeerende alleen aanteekenen, dat het Bonneville de Marsangy is, die een minder gestrengen maatstaf van strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de vrouw in de wet wenscht aangelegd te zien wegens haar *zedelijke voortreffelijkheid.*

---

[1]) Uit dat oogpunt bezien verdiende Bonneville een plaats in de rij der schrijvers, in Hoofdstuk II, § 1 opgenomen; mij kwam echter het stuk te laat onder de oogen, dan dat ik het nog daar ter plaatse kon inlasschen. Trouwens, wat zijn strekking aangaat, behoort het in Hoofdstuk IV thuis.

Maar Bonneville schreef althans niet in den tegenwoordigen tijd; anders zou hij waarschijnlijk wel ingezien hebben, dat zulke moeielijke vragen als hij bespreekt, niet op zoo oppervlakkige wijze, mits het noodige pathos slechts uit de beschouwingen sprak, kunnen opgelost worden. Te meer is het daarom te verwonderen, dat zich hieraan nog een schrijver schuldig maakt, wiens geschrift in 1891 het licht zag. Wij bedoelen Dr. Turrini, van wiens oppervlakkige verklaring van het quantitatieve verschil in criminaliteit wij reeds melding maakten [1]).

Ziehier een kort verslag van zijn beschouwingen:

Den invloed van den tijdgeest ontgaat Schr. niet geheel. Zoo vindt men bij hem althans een behandeling der *physieke en psychische punten van verschil* tusschen de beide geslachten, en naar aanleiding daarvan wordt verder de vraag gesteld, of beider toerekeningsvatbaarheid in overeenstemming daarmede niet verschillend beoordeeld moet worden. Ook noemt hij de *physio- en psycho- pathologische invloeden*, waaraan alleen de vrouw onderhevig kan zijn. Behalve dat, dragen een buitengewone *gevoeligheid* en *zenuwachtige bewegelijkheid*, *onstandvastigheid* en

---

[1]) Zie p. 107. De meeningen van andere schrijvers op dit punt vermeld ik niet. De hier te behandelen vraag is niet zoozeer meer een »quaestion brûlante" als in den aanvang en het midden dezer eeuw, toen elk jurist der klassieke school hierover zijn meening had. In den tegenwoordigen tijd, waarin terecht het zwaartepunt in deze aangelegenheid van de wetgeving naar de rechtspraak is overgebracht, wekt het theoretiseeren over het al of niet wenschelijke van het opnemen eener legislatieve bepaling aangaande de mindere toerekeningsvatbaarheid der vrouw niet zooveel belangstelling meer. Volledigheidshalve noem ik slechts als voorstanders van meergemeld beginsel: Carmignani, Ellero, Bacaredda, Pessina en Tissot, en als tegenstanders: Carrara, Rossi, Feuerbach, Grolman en Wahlberg. Daar de verdediging hunner meening vrij eenvormig is, zal ik hierover niet in bizonderheden treden; Turrini diene voor hen allen als voorbeeld. Alleen de meening van Bonneville de M. verdiende een afzonderlijke vermelding als curiosum.

onbedachtzaamheid er nog toe bij, haar evenals den minderjarige minder aansprakelijk voor haar daden te doen zijn. Dit is het beste gedeelte van Schrijvers studie.

Daarna echter verloopt hij zich in het ook door Bonneville aangewende, syllogistisch geformuleerde argument, dat *ongelijkheid in rechten* niet met *gelijkheid in plichten* te vereenigen is. Dit syllogisme te bestrijden dunkt ons onnoodig; het is een voorbeeld uit vele van die machtspreuken, waarmee de klassieke juristen kwesties met het werkelijke leven samenhangende à priori trachtten op te lossen, zonder de levensverhoudingen zelf in acht te nemen; het is een soort van geven en nemen-politiek; mocht dus burgerrechtelijke en staatsrechtelijke gelijkstelling ten behoeve der vrouw eenmaal ingevoerd worden, dan zouden deze schrijvers er niets op tegen hebben, ook voor het strafrecht gelijk recht voor te schrijven.

Ook door hem wordt de statistiek op eigenaardige wijze als hulpmiddel aangewend. Waartoe toch leiden hem haar resultaten? Niet tot het aannemen eener *supériorité morale*, zooals Bonneville; uitdrukkelijk zegt hij dit [1]; maar tot deze beschouwing, dat de maatschappij van de vrouw *quantitatief* een geringer nadeel ondervindt dan van den man, en zich dus zonder gevaar tegenover de vrouw toegefelijker kan gedragen. Strafrechtelijk moet de vrouw met den *minderjarige* gelijk gesteld worden.

Laat ons thans onze eigen meening hieromtrent in 't kort uiteenzetten. Het gevaar, verbonden aan het opnemen eener dergelijke wetsbepaling, zou het volgende zijn: individueele aansprakelijkheid zou op den achtergrond geraken voor het algemeen geldende imperatieve voorschrift aan den rechter: Gij zult de sexe in acht nemen. Komt dus een diep gezonken of bizonder gevaarlijk vrouwelijk individu voor den strafrechter, dan moet hij volgens de wet de sexe in acht

---

[1]) L. c., p. 72.

nemen, en een anderen maatstaf aanleggen, dan wanneer het een man zou zijn. *Gemeengevaarlijk* zou dus een dergelijke wetsbepaling zijn door den dwang dien zij voor *alle* gevallen zou opleggen, doch ook voor die gevallen, waarin de rechter wel degelijk de mindere toerekeningsvatbaarheid der vrouw in aanmerking zou moeten nemen, zou zij volgens de inrichting der moderne strafwetgevingen, en inzonderheid noemen wij hier onze Nederlandsche, *overbodig* kunnen genoemd worden, want:

1° Het ruime *arbitrium judicis* [1]) maakt een uitspraak mogelijk in evenredigheid met de mate van toerekeningsvatbaarheid van het individu.

2°. De wet behoeft ons niet meer aan het bestaan van de bizondere biologische invloeden te herinneren, die de mate van aansprakelijkheid bij de vrouw individueel kunnen bepalen. De *medisch-forensische wetenschap* is daar, om de opmerkzaamheid op die invloeden te vestigen, en door haar resultaten den rechter te bewegen, wanneer hij de werkzaamheid dier invloeden vermoedt, haar voorlichting in te roepen.

Dit zijn de redenen, waarom ik geloof dat een dergelijke bepaling als die van het Portugeesche wetboek in de moderne wetgevingen veilig kan gemist worden. Thans is de tweede vraag [2]) aan de orde:

II. *In hoeverre bestaan er bizondere invloeden die de mate van toerekeningsvatbaarheid bij de vrouw, kunnen bepalen, en waarvan een constateering in foro noodzakelijk zijn kan?*

De invloeden hier bedoeld gronden zich op verschijnselen zoowel van *physio-pathologisch* als van *zuiver pathologisch* karakter. Tot de eerstgenoemde kan men *zwangerschap*, *bevalling*, *menstruatie*, rekenen, tot de laatstgenoemde de

[1]) Waar dit niet bestaat, moet men zijn toevlucht nemen tot *verzachtende omstandigheden.*

[2]) Zie p. 188.

hysterie, die, hoewel niet uitsluitend een vrouwenziekte, toch zeer zelden bij mannen voorkomt [1]). Het pathologisch karakter komt in al deze gevallen aan het licht in den vorm van *waanzin*, welke waanzin weder de oorzaak kan wezen van het begaan van eenig strafbaar feit. Doordat deze gevallen van geestesstoornis, gevolgd door eenig misdrijf, eerst in den laatsten tijd meer opzettelijk voorwerp van studie zijn geworden, mag men als zeker aannemen, dat een groot aantal vrouwen in vroeger jaren als toerekeningsvatbaar zijn beschouwd, die het in werkelijkheid niet waren.

Afgezien van deze bizondere gevallen van waanzin bij de vrouw, wensch ik slechts een enkel woord te zeggen over de *verhouding van de vrouwelijke criminaliteit tot den waanzin in 't algemeen*. Zeer weinig heb ik hierover kunnen vinden. Volgens de weinige statistieke gegevens is de verhouding der vrouw, wat betreft den waanzin, *ongunstiger* dan wat betreft criminaliteit en zelfmoord [2]), ja zelfs kan men daaruit opmaken, dat, indien men alleen de *folie pure* in aanmerking neemt, en dus uitsluit de gevallen van *idiotisme*, *algeheele paralysie* en *alcoholisme*, deze folie pure meer bij de vrouw voorkomt dan bij den man, hoewel de Schrijver [3]), die deze meening voorstaat, de *speciale karakteristieke* gevallen van vrouwelijken waanzin (bij zwangerschap enz.) ook in aanmerking neemt en dus als folie pure beschouwt, wat de vergelijking weder onzuiver maakt.

Overigens schijnt er over het verband tusschen criminaliteit en waanzin met in aanmerkingneming van den

[1]) „L'hystérie est par excellence une maladie du sexe féminin." (Legrand du Saulle l. c., p. 14).

[2]) Földes, l. c.; Corre, l. c., p. 264, 265.

[3]) Régis, Manuel de médecine mentale, p. 34: „On constate que la folie pure est plus fréquente chez la femme que chez l'homme; il faut ajouter, que certaines affections mentales, comme celles de la grossesse sont spéciales à la femme et que certaines autres, communes aux deux sexes, se présentent chez elle avec des caractères particuliers."

geslachtsfactor weinig te zeggen. Dat zij beide organisch nauw verbonden zijn door hun wortelen in gemeenschappelijken bodem, geldt natuurlijk zoowel voor den man als voor de vrouw. Het voornaamste doel dan ook, waarmede Dr. Näcke zijn door mij in het litteratuuroverzicht genoemde monographie geschreven heeft, is, de onderzoekingen door Lombroso en zijn volgelingen aan krankzinnige en crimineele vrouwen verricht, en de resultaten daardoor verkregen, te niet doen met behulp van tegenstrijdige resultaten. Hij doet ons daartoe veel cijfers aan de hand, welker waarde wij niet willen beoordeelen, evenmin als wij ons in het vorige hoofdstuk [1]) inlieten met cijferopgaven aan crimineel-anthropologische beschouwingen ontleend. Zijn studie besluit hij met zeer belangrijke beschouwingen over de nieuwere strafrechtstheorieën in 't algemeen, waaromtrent wij natuurlijk hier niet in bizonderheden treden.

Gaan wij thans over tot de *psychosen*, die het gevolg kunnen zijn van bizondere physio- of psychopathologische toestanden bij het vrouwelijk individu. Die toestanden zijn: *menstruatie*, *zwangerschap*, *kraambed*, *menopause*, *hysterie*. Zoo luidt althans de opsomming van Dr. Turrini. [2]) Wat betreft de *menstruatie* is zij echter òf *onvolledig* daar blijkbaar onder menstruatie in tegenstelling met *menopause* het *intreden* wordt verstaan, en dus de stoornissen (*amenorrhaea* en *dysmenorrhaea*) niet genoemd worden; òf *overcompleet*, wanneer onder de uitdrukking *menstruatie* alles begrepen moet worden, in welk geval het vermelden der *menopause* achterwege had kunnen blijven.

---

[1]) P. 127.

[2]) L.c., p. 42; »La *mestruazione*, la *gravidanza*, il *puerperio*, la *menopausa*, l'*isterismo*." Tomajoli (l.c., p. 15) is nog onsystematischer: hij noemt slechts: *puberteit*, *menstruatie*, *zwangerschap*, doch voegt daaraan toe de *lues cerebralis*, die, ten gevolge der syphilitische infectie, geestesstoornis, met crimineele tendenties gepaard, schijnt te kunnen bewerken. Over dit laatste heb ik nergens elders iets kunnen vinden.

Over de abnorme verschijnselen, waartoe de *zwangerschap* en het *kraambed* aanleiding kunnen geven, zullen wij niet spreken, daar deze reeds lang bekend zijn, en wat deze toestanden betreft, op een onderzoek naar het verband tusschen die verschijnselen en den toestand, waaraan zij hun ontstaan danken niet meer behoeft aangedrongen te worden. Het pathologisch karakter komt hier veel sterker op den voorgrond dan bijvoorbeeld bij de menstruatie, terwijl deze laatste bovendien een meer latente functie van het vrouwelijk geslachtsleven is. Wij zullen daarom terstond overgaan tot de

Menstruatie.

Eerst in den laatsten tijd is meer stelselmatig studie gemaakt van de forensische beteekenis der menstruatie [1]) Inzonderheid verdient de dissertatie van Sév. Icard, aan de Parijsche Universiteit verdedigd, onze aandacht. Als grondbeginsel gaat uit hij van het reeds aan Hippocrates bekende bestaan eener *sympathie menstruelle,* d. w. z. het bestaan van een sympatisch verband tusschen de functiën van baarmoeder en hersenen. Lijdt de uterus (en van medisch standpunt mag men de menstruatie eerder een pathologisch dan een physiologisch verschijnsel noemen), dan lijden dientengevolge in vele gevallen ook de hersenen. Het bestaan dezer *sympathie réciproque* wordt bewezen:

1° Door de *autoriteit van oudere schrijvers.*

2° Door *klinische waarnemingen*; vestigt men eenmaal de aandacht op het verschijnsel dezer *sympathie,* dan kan men ongetwijfeld in zeer veel gevallen het ontstaan van *neurosen* als *hysterie, epilepsie, chorea, chlorose,* en van verschillende *psychosen* met min of meer crimineele tendentie, uit het

---

[1]) Later vond ik nog aangehaald: v. Krafft-Ebing, Die Bedeutung der Menstruation für das Zustandekommen geistig unfreier Zustände, Jahrbücher für Psychiatrie, 1892. Men zie hierover ook Lombroso en Ferrero, l.c., passim.

intreden (*puberteit*), het *ophouden* (*menopause*) van, of *stoornissen* (*amenorrhaea*, *dysmenorrhaea*) in de menstruatie verklaren.

Over de *neurosen*, behalve straks over de hysterie, spreek ik niet, daar ik mij alsdan op geheel vreemd terrein zou begeven; ik ga terstond over tot de *psychosen* en zal eenige der belangrijkste *manieën* noemen, welker gebied hoe langer hoe meer uitgebreid wordt, nu men in de laatste jaren gaandeweg het pathologische karakter van wat men vroeger misdaden zonder meer zou genoemd hebben, heeft kunnen vaststellen.

Psychoses menstruelles kunnen zijn:

Kleptomanie. Vooral bij de vroeger reeds behandelde [1]) *voleuses à l'étalage*, komt de *sympathie menstruelle*, zooals uit voorbeelden blijkt, dikwijls voor, veelal gepaard met hysteriforme verschijnselen.

Pyromanie. Belangrijk voor alle gevallen van brandstichting, waarin jonge meisjes betrokken zijn; hier toch is het tijdstip der puberteit van beteekenis. De pyromanie schijnt dan voort te komen uit „une perturbation de l'esprit qui, lors de la puberté, pousse les jeunes filles à commettre des incendies" (Schwob).

Dipsomanie. Deze is strafrechtelijk minder van belang, daar haar karakter zuiver pathologisch is; d.w.z. hier valt aan geen criminaliteit te denken; men zal dipsomanen nooit als dronkaards veroordeelen. De *chronische alcoholist* daarentegen is, hoewel in dit stadium evenzeer maniïst als de dipsomaan, tot op zekere hoogte meer strafschuldig, daar het kwaad zich bij hem ten gevolge van uiterlijke omstandigheden heeft gevestigd. Trélat [2]) drukt het aldus uit: „Les ivrognes sont des gens qui s'enivrent quand ils retrouvent l'occasion de boire; les dipsomanes sont des

---

1) p. 171, vlgg.; Schwob, l.c., p. 50, 51.
2) Trélat, La folie lucide, p. 263.

malades qui s'enivrent toutes les fois que leur accès les prend", terwijl Lasègue den dronkaard vergelijkt met den hystericus, wiens aanvallen ten gevolge van *uitwendige* oorzaken ontstaan, den dipsomaan daarentegen met den epilepticus, wiens ziekte met *inwendige* gebreken samenhangt.

Monomanie homicide (*Moordwaanzin*). In den regel mag men als voornaamste criterium dezer homicides aannemen, dat zij gericht zijn tegen personen, tegen wie de delinquent, of liever patiënt, in 't geheel niet vijandig gezind is, integendeel dikwijls tot die betrekkingen behooren, welke hem het meest ter harte gaan [1]). Bij vrouwen is deze gevaarlijkste van alle manieën meermalen gecontateerd in verband met kritieke momenten of stoornissen der menstruatie

Monomanie suicide (*Zelfmoordwaanzin*). Hiervan kan hetzelfde gezegd worden als van de vorige categorie; in deze gevallen richt de zieke den waanzinnigen aanval tegen zich zelf.

Erotomanie, *nymphomanie*. De kennis van den invloed der menstruatie op deze psychopatologische toestanden is inzonderheid van belang voor de diagnostiek der misdrijven tegen de zeden, zoo ruim mogelijk genomen.

Godsdienstwaanzin. Deze is strafrechtelijk niet direkt belangrijk; eerst dan wel, wanneer de godsdienstwaanzin de drijfkracht is tot moord of zelfmoord, waarvan verschillende voorbeelden bekend zijn.

Tot zoover de psychosen. De conclusie door Icard en op zijn voorbeeld door Aimé Schwob, een leerling der school van Lyon, genomen, is deze, dat *dezelfde* regels van strafrechtelijke aansprakelijkheid die men op de *zwangere* vrouw toepast, ook bij de vrouw *tijdens de menstruatie*, bij *stoornissen* of op de *kritieke momenten* (*puberteit* en *menopause*) van deze belangrijke functie van haar geslachtsleven moeten in acht genomen worden, naar aanleiding

---

1) Voorbeelden bij Schwob, l.c., p. 45–50.

van het bekende woord van den professeur honoraire Pajot: „L'état menstruel est un état puerpéral en petit." Hun sterkste argument ligt in de groote menigte van verzamelde gevallen, aan de klinieken ontleend, die ik hoop dat men mij zal schenken, daar zij zeer veel ruimte in beslag nemen en in de aangehaalde geschriften te vinden zijn. Ook dit is vooral belangrijk: In de meeste der aangehaalde gevallen bleek de psychische stoornis voor genezing vatbaar te zijn, zoo men de natuurlijke oorzaak, in het geslachtsleven gelegen, slechts kende, zoodat men niet behoefde te vreezen een dergelijke zieke, na een tijdelijke behandeling onder medisch toezicht, aan de maatschappij terug te geven. Slechts observatie van dergelijke personen door den medicus die het gestel kent, in de eerste plaats op de kritieke tijdstippen (puberteit, menopause), maar ook bij elke maandelijksche terugkeer der regels, is ten aanzien van psychisch abnormaal aangelegde personen de meest veilige gedragslijn, zoodat de minste stoornis dadelijk kan geconstateerd worden, en de noodige maatregelen kunnen genomen worden. Slechts bij een zoo gevaarlijke psychose als monomanie homicide is het terecht volgens sommigen noodig, den patiënt voortdurend als krankzinnig te beschouwen, al schijnt de kwaal voor goed geweken, dus behoorlijk te interneeren, onder toezicht te stellen enz.

Ten slotte nog dit, voordat ik de bespreking van dit onderwerp eindig: Men behoeft slechts dan de menstruatie als een gevaarlijke functie van het vrouwelijk geslachtsleven te beschouwen, wanneer men met vrouwen te doen heeft, die van nature gepredisponeerd zijn voor een der psychosen als boven zijn genoemd. Bij de meeste voorbeelden toch, in de door mij geraadpleegde bronnen aangehaald, vindt men de *erfelijke* of *verkregen belasting* als voorwaarde voor de ontwikkeling der ziekelijke stoornis, die slechts op een bepaald verschijnsel in de menstruatie wacht, om zich „par la voie du grand sympathique" te ver-

toonen. Wat zich bij de normale vrouw wellicht slechts openbaart in den vorm van lusteloosheid of ontstemdheid wordt bij de psychisch abnormale vrouw een der gevallen van mania, hierboven genoemd. „Il suffit pour cela que l'individu soit prédisposé", zegt Schwob.

Hysterie.

Ofschoon de litteratuur over deze ziekte reeds gaandeweg een vrij groote uitgebreidheid verkregen, is zij, wat het medisch-forensische gezichtspunt betreft, nog gemakkelijk te overzien en zoeken wij, behalve in eenige meer casuïstisch opgestelde bronnen, voor onze beschouwingen in de eerste plaats licht in het klassieke werk van Dr. Legrand du Saulle, die voorzoover wij weten, de eerste is geweest, om een voor juristen belangrijk systematisch overzicht te geven.

De *psychische* zijde der ziekte was volgens Legrand du S., in tegenstelling met de *somatische* zijde tot nog toe te zeer verwaarloosd [1]); juist die psychische zijde is van zoo groote beteekenis voor den medico-legist; reden dus, om haar meer nauwgezet, dan tot nu toe het geval was, te bestudeeren; voorts vond hij het toen nog noodig, aan te toonen, dat het oude dwaalbegrip, alsof de ziekte uitsluitend haar uitgangspunt vond in de *geslachtsorganen* (een feitelijke gelijkstelling met *nymphomanie* dus) en niet zooals alle zenuwziekten in de *hersenen* en het *centrale zenuwstelsel*, geheel onjuist is, welke meening nog niet algemeen aangenomen scheen te zijn [2]) Een tweeledige aanleiding dus tot het schrijven van dit werk.

---

[1]) Sedert niet meer, zooals blijkt uit het verschijnen van geschriften als: Dr. Henri Colin, Essai sur l'état mental des hystériques, Préface de Charcot, Paris, Rueff & Cie., 1891, en P. Janet, Etat mental des hystériques, Bbl. Charcot-Debove, 1892; het werk van Legrand du Saulle verscheen in 1883.

[2]) Dit dwaalbegrip is reeds zeer oud; het woord *hysterie*, met *uterus* samenhangend, wijst er op; vooral uit een moreel oogpunt stichtte

De voornaamste *oorzaken* der hysterie zijn volgens Schr. gelegen in: *opvoeding*, *ter neerslaande aandoeningen* (*émotions dépressives*), *verdrietelijke ondervindingen van allerlei aard* (*chagrins de différentes natures*), en inzonderheid in *hereditair zenuwlijden.*

Het *karakter* der hysterie kan zeer verschillend zijn; het kan afwisselen van *eenvoudige excentriciteit*, ook in bonam partem zich openbarende als *heldenmoed* of *buitengewone zelfopoffering*, tot de *zwaarste vormen van waanzin of criminaliteit.* Dit geeft aan Schr. aanleiding, om, volgens zijn ervaringen, bij het klinisch onderzoek opgedaan, de handelingen der hystericae te verdeelen in: *ongewone handelingen* (*actes insolites*), *delictueuse handelingen* (*actes délictueux*) en *crimineele handelingen* (*actes criminels*); de beide laatste categorieën omvatten dan die handelingen, welke, afgezien van haar meerdere of mindere toerekenbaarheid, volgens de bestaande onderscheiding van den Code Pénal hetzij tot de *délits* (*wanbedrijven*) of tot de *crimes* (*misdaden*) zouden moeten gerekend worden.

Men heeft hier dus met een climax te doen. De *actes insolites* zijn niet anders dan openbaringen van een bizonder geëxalteerden geestestoestand; de vrouw laat haar stille, passieve houding varen, en wil door ongewone daden de aandacht tot zich trekken, van zich doen spreken. Dikwijls is het in den vorm van *simulatie*, dat deze ziekelijke aan-

---

dit wanbegrip veel kwaad: »Il règne encore dans le public et même, faut-il le dire, parmi un certain nombre de médecins, à propos des causes et de la nature de la névrose un fâcheux préjugé, dont on a fait logiquement découler de funestes conséquences pratiques. On a considéré pendant longtemps la maladie comme ayant son point de départ dans les organes génitaux, dans l' utérus: on l'a envisagée comme un état donnant lieu nécessairement à une déplorable lubricité, comme une sorte de maladie honteuse dont le médecin hésiste souvent encore à prononcer le nom devant les familles. Aussi devais-je m'efforcer, par une incursion dans le domaine étiologique,, de remettre l'hystérie à sa vraie place et de montrer le peu de fondement d'une opinion à jamais jugée". (Legr. d. S., p. 6).

doeningen zich openbaren; de patiënten geven dan voor, geslagen, verwond of, wat niet het minst voorkomt, verkracht te zijn, zonder dat van een dergelijk misdrijf sprake kan zijn geweest. Ook *poging tot zelfmoord* behoort tot deze soort van handelingen; het karakteristieke hiervan is, dat de dood zelden volgt, daar de zelfmoord in den regel niet met overleg wordt voorbereid, maar het gevolg is van een onmiddellijke ingeving, en dientengevolge onder zulke omstandigheden, dat de volvoering gemakkelijk kan voorkomen worden. Verder behooren tot deze categorie de reeds genoemde ongewone *grootheid van ziel*, *liefdadigheid* enz., als hysteriforme verschijnselen [1]).

Gevaarlijker zijn reeds de *actes délictueux;* hier uit zich de ziekelijke overspanning in *strafbare feiten*. Zoo is bijv. de *valsche aanklacht* een delict, waaraan de hysterische vrouw zich meermalen heeft schuldig gemaakt. Meer dan eens is rechterlijke dwaling hiervan het gevolg geweest [2]); praktisch is dus ook uit dit oogpunt de studie der hysterie van belang. Onder de délits, waaraan de hysterica zich voorts kan schuldig maken, vinden we verder de meest uiteenloopende soorten, maar geen komt zoo veelvuldig voor als *diefstal* en wel inzonderheid de ons reeds bekende *vol dans les grands magasins*, door L. du S. [3]) genoemd: „une des formes les plus curieuses de la criminalité parisienne.” Wij kenden dezen diefstal reeds onder den naam *vol à l'étalage*; tegenover Dr. Lasègue, die laatstgenoemde terminologie

---

[1]) In veel gevallen moet, dunkt mij, wat wij met een onhollandschen, vaak misbruikten term *aanstellerij* noemen, beantwoorden aan de verschijnselen in deze phase der hysterie.

[2]) Legrand du Saulle, l. c., p. 399. Zie inzonderheid de geschiedenis der »affaire La Roncière” (Legr. du S. p. 410 vlgg). Hier had de valsche aanklacht eener hysterica ten gevolge, dat een onschuldige tien jaren gevangenisstraf onderging, en eerst vier jaar na zijn bevrijding zijn onschuld aan 't licht kwam.

[3]) L. c., p. 435 vlgg. Verg. p. 171 vlgg., p. 199.

verkiest, stelt Legrand de uitdrukking *vol aux grands magasins* als de betere, daar *à l'étalage* ten allen tijde en overal gestolen is en wordt, maar de *vols aux grands magasins* een speciaal Parijsche diefstal is; nergens elders toch vindt men zooveel van die groote magazijnen. Dit verschil in terminologie daargelaten, is het ons zeer aangenaam, de hysterie der dieveggen, door Legrand aangevoerd, in verband te kunnen brengen met wat wij reeds vroeger over deze soort van diefstal en den aan te leggen maatstaf van toerekenbaarheid te dien opzichte zeiden. Eigenaardig en zeer juist is o. i. de opvatting van Legrand, dat het hier in de eerste plaats te doen is, om het *weerstandsvermogen* dezer delinqueerende vrouwen te wegen, en in evenredigheid daarmee het evenwicht aan strafrechtelijke aansprakelijkheid te vinden. De weelde, de pracht der uitstalling werken zoodanig op de zinnen van elke gedesequilibreerde vrouw, hysterisch of niet, dat de aantrekkingskracht daarvan voor allen even groot is; de lust, de begeerte, naar dat wat voor haar ligt tentoongespreid, is bij allen even sterk; de impuls is dus voor den medico-legist van minder belang dan de mate van weerstandsvermogen, of nog anders gezegd: de *actieve* zijde is minder belangrijk dan de *passieve* zijde van het proces [1]).

---

[1]) Legrand du Saulle, l. c., p. 450:

»Il est un point qu'il ne faut pas perdre de vue, dans l'appréciation de l'état mental des malades qui se livrent au vol dans les grands magasins, c'est que,' s'il y a là, de par le fait du luxe de l'étalage, du faste qui brille aux yeux du visiteur, une incitation puissante, il y a surtout chez nos voleuses pathologiques, hystériques ou non, une résistance insuffisante à un entraînement délictueux. Des lors, le médecin doit moins tenir compte, dans le jugement qu'il est appelé à formuler, de la vivacité de l'impulsion que du degré de débilité intellectuelle des coupables.

C'est moins le côté *actif* de l'intelligence qu'il s' agit d' apprécier, que le côté *passif*, qu'il est nécessaire de scruter, de mesurer, en quelque sorte."

Wij achten het niet noodzakelijk, deze fijne onderscheiding nader toe te lichten; zij spreekt voor zich, en slechts de oppervlakkige beschouwer zal het onverschillig noemen, of men de zaak van de actieve of van de passieve zijde beziet. Wij zullen hiervan dus afstappen en nog eenige *actes criminels* noemen. De impuls kenmerkt zich hier vooral door „soudaineté et violence irrésistible": tot het begaan der „actes délictueux" daarentegen wordt in de meeste gevallen meer overleg vereischt. De crimineele handelingen komen weinig voor, zoodat de hysterie, wat deze categorie aangaat, *quantitatief* weinig schuld heeft; gevallen zijn echter bekend van: *kinderroof*, *aanranding der eerbaarheid*, *brandstichting*, *doodslag en moord*, *bedreiging met moord*, *vergiftiging* en *dooden van eigen kinderen* (ten onrechte door L. d. S. met het *dooden van pasgeborenen* onder *infanticide* begrepen). Weinig van belang valt hierbij mede te deelen; wij zullen dus tot de *theorie der strafrechtelijke aansprakelijkheid* volgens Legrand du S. overgaan.

In het algemeen is het volgens hem moeielijk, zoo niet onmogelijk, vaste regels omtrent de mate der strafrechtelijke aansprakelijkheid bij de hystericae te stellen, daar zich in de gevallen een oneindige variëteit openbaart, en men dus ook alle daaraan beantwoordende graden van aansprakelijkheid kan constateeren. Slechts dit dient vooral in 't oog gehouden te worden, dat het bestaan der hysterie niet volstrekt dwingend is tot het aannemen van een minderen graad van toerekeningsvatbaarheid of van totaal-niet-toerekeningsvatbaarheid. Inzonderheid bij de gevallen van lichte hysterie moet men dit bedenken. Vooral moet

---

Het onderzoek naar de strafrechtelijke aansprakelijkheid van dergelijke individuen wordt dus volgens de beginselen der positieve wetenschap, in deze uitspraak neergelegd, een natuurkundige proef, die, evenals het met dergelijke proeven gaat, dikwijls kan mislukken, hetgeen niet de deugdelijkheid der methode uitsluit.

men hysterie en krankzinnigheid niet identificeeren; hysterie *predisponeert* wel in vele gevallen het individu tot krankzinnigheid, maar *is niet daaraan gelijk.*

En dan dit nog: de medico-legist die na zijn onderzoek hysterie constateert, heeft daaraan voor het bepalen der strafrechtelijke aansprakelijkheid niet genoeg; hem wordt opgedragen, na te gaan, of de hysterie werkzaam was *tijdens het begaan der strafbare gedraging* [1]). Zelfs in de ernstige gevallen van hysterie kan het meermalen voorkomen, dat het individu òf strafschuldig is, òf niet, al naardat haar psychische toestand op het oogenblik van het bedrijven der daad was. Dat het onderzoek hierdoor ontzettend zwaar wordt, zal ieder toegeven, doch tevens wordt nu duidelijk, dat men zich niet moet toeleggen op het à priori stellen van regels van strafrechtelijke aansprakelijkheid voor de verschillende gradaties der hysterie, welke regels als norm zouden kunnen dienen. De eenige normus agendi, behalve zeer grove groepeeringen, kan slechts wezen het verzamelen van een zoo groot mogelijk aantal voorbeelden van gevallen, daar de strafrechtswetenschap in dit opzicht zich voornamelijk *casuïstisch* moet ontwikkelen.

Wat vervolgens de *straftoepassing* betreft, zoo zou Legrand de totaal-aansprakelijke hystericae als gewoon strafschuldige individuen veroordeeld willen zien; de totaal-niet-aansprakelijke zouden in het krankzinnigengesticht moeten geplaatst worden, terwijl voor de half-aansprakelijken „chez lesquels la responsabilité est atténuée, sans être abolie", òf *afzonderlijke afdeelingen* in de krankzinnigengestichten zouden kunnen ingeruimd worden, òf één *centrale inrichting* zou kunnen worden gesticht. [2]) Alles zeer rationeel, maar in theorie gemakkelijker te bedenken, dan in praktijk uit

---

[1]) Legrand du Saulle, l. c., p. 482.

[2]) Om dit te bereiken diende Schr. reeds den 22sten Februari 1863, een petitie bij den Senaat in.

te voeren, vooral daar de grenzen der drie categorieën zoo moeilijk te trekken zijn. Het inrichten van speciale asylen voor de zoogenaamde half-aansprakelijken is hetzelfde als wat het lievelingsdenkbeeld is van vele coryphaeen der positieve richting op strafrechtelijk gebied met betrekking tot de reactie tegen de criminels-aliénés. [1])

Daar dus het onderzoek naar de strafrechtelijke aansprakelijkheid bij hystericae voornamelijk empirisch is, moeten wij elke vermeerdering der reeds bestaande rijke casuïstiek van belang achten. Wij zullen daarom eenige bijdragen tot die casuïstiek vermelden. Vooreerst een mededeeling van Dr. Longbois van Joigny, voorgedragen in de „Société de Médecine légale de France", behelzende de geschiedenis van twee meisjes, waarvan een allerlei aan haar gepleegde misdrijven voorwendde, volgens den eersten indruk zeer geloofwaardig, en de andere zich de onbedekte deelen van het lichaam geheel zwartgemaakt had, ten einde „chromhydrose" te simuleeren. Bij onderzoek bleek de hysterie in 't spel te zijn, die zich hier openbaarde in den lust interessant te zijn, de aandacht te trekken; een voorbeeld dus der *actes insolites* van Legrand du Saulle.

Een andere observatie is van Dr. Fauser, die, naar aanleiding van een geval van diefstal, onder den invloed van hysterie gepleegd, de volgende drievoudige indeeling geeft der hysterische neurosen; hij onderscheidt:

1. *Eenvoudige hysterische neurose.* Deze kan door de medici als verzachtende omstandigheid aangevoerd worden, wanneer blijkt, niet dat ten gevolge daarvan een delict is gepleegd, maar dat het plegen van het delict met *bizondere opgewondenheid* geschiedde, als gevolg van die neurose.

2. *Duidelijk uitgesproken hysterische waanzin.* In deze ge-

---

[1]) Garofalo, La criminologie, p. 488; Legrand du Saulle, l. c., p. 491; Ferri, Sociologie criminelle, 1893, p. 517 en de daar aangehaalde litteratuur; P. Näcke, Verbrechen und Wahnsinn beim Weibe p, 76—95.

vallen, kan men zonder bezwaar krankzinnigheid aannemen, en dus de uitsluiting der toerekeningsvatbaarheid, evenals bij gewone krankzinnigen, toepasselijk verklaren.

3. *Tusschenvorm.* In deze gevallen kan men weliswaar niet aannemen, dat er tijdens het plegen der daad waanzin bestond, maar toch is de hysterische neurose van grooten invloed op de toerekenbaarheid van het feit. Men moet alsdan zoo nauwkeurig mogelijk den geestestoestand van de delinquente vóór het plegen der daad trachten vast te stellen.

Ten derde geven wij nog hier het stelsel van den Italiaanschen hoogleeraar Bianchi, naar aanleiding van een „cause célèbre" geformuleerd:

Ook hij begint met te verklaren, dat de variëteit van hysteriforme verschijnselen zoo groot is, dat men onmogelijk alle tot bepaalde categoriën kan herleiden. Toch wil hij een grove indeeling trachten te maken, daar er bepaalde gevallen van hysterie zijn, waarin men bij de delinquente ongetwijfeld niet-toerekeningsvatbaarheid mag aannemen, terwijl men zich aan den anderen kant moet wachten, hysterie met waanzin of epilepsie op één lijn te stellen en te zeggen: hysterie, dus niet-aansprakelijkheid. Zijn indeeling der neurosen is als volgt:

1°. *Uitgesproken hysterische waanzin* (= Fauser 2); hier ongetwijfeld niet-toerekeningsvatbaarheid.

2°. *Gevallen van persoonsverdubbeling.* Het verschijnsel namelijk, dat men gedurende langer of korter tijd zijn bestaan als 't ware schorst, en als gehypnotiseerde of slaapwandelaar blijft voortleven, om op een gegeven oogenblik, als de hypnose geweken is, het vroegere bestaan weder op te vatten, met vergeten van al wat er in die tusschenperiode geschied is, wil B. ook tot de hysterische neurosen rekenen. Merkwaardige voorbeelden geeft hij ons van deze categorie. [1])

[1]) Zie ook Azam, Revue scientifique, 1876—77—78; Voisin & Besançon, Note sur un cas de grande hystérie chez l'homme, avec dédou-

Voor de toerekenbaarheid der feiten in deze gevallen van *spontaan somnambulisme*, moeten dezelfde regels gelden als voor die der feiten onder den invloed van hypnotische suggestie begaan. En juist over dit laatste is men het nog niet geheel eens.

3°. Een categorie van gevallen, die Schr. voornamelijk uit observaties toelicht, en daardoor niet gemakkelijk te omschrijven is; het zijn hier sterke gemoedsveranderingen ten gevolge van de ziekte (wier bestaan door uiterlijke kenteekenen bewezen is) in 't leven geroepen, zoodat de ware aard der zieke eerst na herstel te voorschijn komt, en zij tijdens de ziekte tot alles in staat is; ongeveer beantwoordende aan Fauser 3, en daarom forensisch het moeielijkst te beoordeelen.

4°. Gevallen van *eenvoudige hysterische neurose*, beantwoordende aan Fauser 1 en eenigermate aan de *actes insolites* van Legrand du Saulle. Hier is de ziekte van nagenoeg geen beteekenis voor de toemeting der aansprakelijkheid.

Bij Bianchi vormen dus de gradaties een afdalenden climax.

Dat de grootste moeielijkheid volgens deze gegevens gelegen is in het bepalen der aansprakelijkheid bij de tusschenvormen (Fauser 3; Bianchi 3) is duidelijk; evenzeer duidelijk is het echter, dat wat dienaangaande naar aanleiding van de hysterie gezegd is, de theorie der strafrechtelijke aansprakelijkheid in haar geheel raakt. Zij bij wie de degeneratie physiek of psychisch niet na te speuren is, of bij wie zij slechts in zeer geringe mate bestaat, kan men ook volgens de hedendaagsche wetenschappelijke opvattingen zonder bezwaar strafschuldig verklaren; evenzeer zal de uitgesproken waanzin steeds een „fait d' excuse" zijn, maar waar is de grens? Voorts is vooral de moeielijkheid hierin gelegen, dat het verband tusschen de neurose en de daad

blement de la personnalité, Archives de Neurologie, 1885; Dufay, Le dédoublement de la personnalité, Revue scientifique, 1885.

in concreto, door Legrand du Saulle geëischt [1]), in deze twijfelachtige gevallen dikwijls niet te constateeren zal zijn.

Men stuit hier steeds op de bezwaren, aan een posterieur onderzoek verbonden, zoo men volstrekt dit verband in concreto wil; implicite wordt het in dit geval weder reageeren tegen daden en niet tegen menschen, wanneer men den gedegenereerden mensch niet in zijn geheel in aanmerking neemt als gemeengevaarlijk individu, in welk geval het onnoodig zou zijn, te onderzoeken naar het oogenblikkelijk verband tusschen het begane feit en het psychische gebrek. Doch, zag men dit verband over het hoofd, dan stond daartegenover een ander gevaar. Gegeven in foro een vrouw, lijdende nan hysterie en wel in den twijfelachtigen of tusschenvorm door Fauser en Bianchi beiden genoemd, en het is niet bewezen, dat het geïncrimineerde feit, diefstal bijv., onder invloed van een oogenblikkelijken aanval der ziekte bedreven is: *Hysterische waanzin* (Fauser 2; Bianchi 1) is hier niet, dus vrijspraak is niet direct mogelijk; van de *eenvoudige hysterische neurose* (Fauser 1) is evenmin sprake; dus evenmin volkomen toerekenbaarheid. Men kan evenmin den gemoedstoestand vóór het plegen van het feit, wat Fauser sub 3 onderzocht wil hebben, nauwkeurig bepalen. Volgens het door ons zooeven in theorie voorgestane beginsel zou de vrouw niet toerekeningsvatbaar moeten worden verklaard, daar zij tot een klasse van in 't algemeen niet-toerekeningsvatbaren zou behooren, en dus, al is niet bewezen dat zij juist dit feit onder den onmiddellijken invloed der hysterische neurose bedreven heeft, de mogelijkheid, ja waarschijnlijkheid daarvan zeer groot is, wat natuurlijk van invloed is op het bepalen der mate van aansprakelijkheid, daar het hier een gemeengevaarlijk individu betreft. [2]) Daartegenover staat

[1]) Legrand du Saulle, l. c., p. 488.

[2]) Wanneer men slechts bedenkt dat *vrijspraak* in dit geval nog

echter dit groote bezwaar, dat men wel degelijk met een op 't oogenblik der daad [1]) wel-toerekeningsvatbaar individu kan te doen gehad hebben, ja zelfs, wat niet onmogelijk zou zijn, met iemand die zich van den ziekelijken geestestoestand als voorwendsel, om zich van alle schuld vrij te pleiten, zou bedienen.

Tegen deze bezwaren merken wij het volgende op:

1° Wij mogen van den vooruitgang der medisch-forensische wetenschap verwachten, dat zij hoe langer hoe meer in staat zal zijn, ons omtrent de mate van aansprakelijkheid bij elk individu en inzonderheid bij het psychische zieke voor te lichten. Immers een psychische abnormaliteit op zich zelf is niet voldoende, om het individu niet-toerekeningsvatbaar te verklaren. De invloed der psychose moet kunnen vermoed worden. Al kan dus het verband in concreto niet vastgesteld worden, zoo zal de bekwame expert in foro kunnen constateeren: Zoo en zoo is de psychische toestand van het individu, en het is mogelijk, waarschijnlijk, of zelfs zeker, dat het geïncrimineerde feit aan niets anders dan aan de psychische anomalie te wijten is. Dit vertrouwen in de wetenschap is zeer groot, doch, naar wij gelooven, niet ongegrond.

2° Zouden niet vele delinquenten den abnormalen geestestoestand tijdens het begaan der daad als voorwendsel gebruiken, om zoodoende vrijgesproken te worden? Nog afgezien

---

geen *vrijlating* ten gevolge heeft, behoeft men zich niet bezorgd te maken over deze uitbreiding der werkzaamheid van het „fait d'excuse". Slechts de wijze van reactie wordt een andere na deze vrijspraak dan na een veroordeeling. De groote moeielijkheid is daarin gelegen, dat de tegenwoordige reactie, op geheel andere dan de hier verkondigde beginselen berustende, moeielijk aan die der experimenteele strafrechtswetenschap kan aangepast worden. Hoe zou men b. v. asylen voor »criminels aliénés" kunnen gaan bouwen, wanneer men deze categorie nog niet heeft erkend, en slechts weet van criminels en in zeer beperkte beteekenis van »aliénés"?

[1]) Men zou ook bij hysterie »lucida intervalla" kunnen onderstellen.

van het medisch-forensisch onderzoek, waaraan dergelijke bedriegelijke simulatie niet dikwijls zal ontgaan, merken wij nog dit op, dat vrijspraak nog geen vrijlating is, en dat de patiënt, zooal niet in de gevangenis, dan toch in het krankzinnigengesticht of daarmee overeenkomstige inrichting zou komen, waardoor de verzoeking tot het begaan van een misdrijf met hoop op vrijspraak onder het schild der psychische stoornis ons niet zoo sterk toeschijnt. Alles hangt hier van de deugdelijkheid der reactie af en nog eens: zoo lang men aan de nieuwe wetenschappelijke beginselen een verouderd systeem van reactie zou willen aanpassen, is het niet mogelijk de practische resultaten, waartoe die beginselen hebben geleid, behoorlijk te waardeeren.

We zijn een weinig aan 't generaliseeren geweest en keeren daarom tot ons onderwerp terug. Aan de bizondere psychosen der vrouw is nu, geloof ik, de noodige aandacht gewijd, en vooral die punten zijn gereleveerd, die daarbij het meest van belang waren. Veel, waarover nog meer viel te zeggen, moest terloops behandeld worden, maar het bestek liet dit niet anders toe. Laat ons nu van ons standpunt de vraag stellen, die wij vroeger, naar aanleiding van de beschouwingen der Ouden, en in aansluiting daaraan van Bonneville en Turrini, ontkennend beantwoordden, maar waarop na de behandeling der psychosen een nieuw licht is gevallen. Houden de moderne wetgevingen voldoende rekening met die bizondere geestesstoringen, waaraan de vrouw onderhevig kan zijn, zoodat deze bij de uitspraak in aanmerking kunnen genomen worden, of behoeven zij in een of ander opzicht te dien opzichte aanvulling?

Terminologie der wetgevingen. In de eerste plaats zullen wij onderzoeken, of de termen der betreffende wetsartikelen op de psychosen der vrouw betrekking kunnen hebben.

Het Nederlandsche strafwetboek spreekt in art. 37 van „gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing (zijner) geest-

vermogens"; deze uitdrukking is onzes inziens door haar algemeenheid voldoende.

Van de Fransche wet kan dit niet gezegd worden; de „état de dêmence" van art. 64 C. P. is een te eng begrip; onze wetgevende commissie zag dit terecht in [1]); Legrand du Saulle kan dientengevolge alleen aan „hystériques aliénées", die feitelijk met krankzinnigen gelijk staan, het voorrecht van art. 64 toekennen; Schwob concludeert daarentegen op geheel onjuridische wijze tot de toepasselijkheid van art. 64 voor de gevallen van menstruatiestoornissen. Toereikend is het art. dus niet; dat de C. P. in dit opzicht verouderd is, zal trouwens niemand verwonderen.

Beter is de Duitsche strafwet; bij de bewerking van ons art. 37 W. v. Sr. diende § 51 Sgb. dan ook tot prototype; men vindt daarin de correspondeerende uitdrukking „krankhafte Störung der Geistesthätigheit."

Het Italiaansche wetboek is als het nieuwste (ingevoerd 1 Jan. 1890) ook het volledigste, door den *tusschenvorm der half-aansprakelijkheid* vast te stellen (art. 47). Hoe nuttig het echter in praktijk moge wezen, die distinctie in acht te nemen, toch schijnt het ons niet aanbevelenswaardig, haar in een wetsartikel te belichamen. Er zijn toch zooveel graden van strafrechtelijke aansprakelijkheid, dat het onvolledig is, en doctrinair bovendien, te doen voorkomen, alsof er slechts twee officieel erkende waren. Ook ten opzichte der uitdrukking „infermità di mente" schijnt ons de tekst der wet minder gelukkig; onzes inziens was de terminologie in art. 47 van het „progetto": „stato di deficienza o di morbosa alterazione di mente", op voorbeeld van andere recente wetgevingen door den Minister gekozen, beter en vollediger.

Hiermede zijn echter onze praktische beschouwingen nog niet geëindigd. Reeds meermalen spraken wij over het verband in concreto tusschen de psychische stoornis en

---

[1]) Smidt, Wetboek van Strafrecht, I, p. 365.

het geïncrimineerde feit [1]); het schijnt ons van belang, uit de woorden der artikelen na te gaan, in hoeverre de boven aangehaalde wetgevingen dit verband eischen, over 't hoofd zien, of in 't midden laten. En nu kunnen wij constateeren, dat van de vier wetgevingen het slechts de Nederlandsche is, die dat verband niet eischt, en dat wel door weglating van de oorspronkelijk daarop betrekkelijke woorden. Laat ons daarom den tekst der wet en haar geschiedenis in 't kort nagaan.

De vrijgevige redactie van art. 37 W. v. Sr. luidt als volgt: Al. 1: *„Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling, of ziekelijke storing zijner verstandelijke vermogens niet kan worden toegerekend".* Wordt hier nu van een in concreto noodzakelijk verband gesproken tusschen den abnormalen geestestoestand en het begane feit? Immers neen. Stel, het geval betreft een hysterica (vallende onder *ziekelijke storing der verstandelijke vermogens*); zij zal kunnen vrijgesproken worden, zoo de deskundige slechts bewijzen kan, dat een feit, als door haar is bedreven, in 't algemeen niet aan personen, die in den gemoedstoestand (tijdelijk of voortdurend), waarin de beschuldigde zich bevindt, mag worden toegerekend. Deze wetsbepaling luidde eehter niet terstond zoo; art. 47 van het O.R.O. was aldus geformuleerd: [2]) *„Niet strafbaar is hij die een feit pleegt, terwijl hij ten gevolge hetzij van den toestand van bewusteloosheid waarin hij verkeert, hetzij van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing zijner geestvermogens, buiten staat is ten aanzien van dat feit zijn wil te bepalen";* en de M. v. T. verklaarde het als volgt:

„...Ten andere verliest de C. P. geheel uit het oog het verband tusschen den abnormalen toestand der geestvermogens en het concrete feit. Al

---

[1]) pag. 210, 211.
[2]) Smidt I, p. 364, 365.

naarmate men nu de inwendige oorzaken van ontoerekenbaarheid ruimer opvat, is het ook meer noodzakelijk rekening te houden met dat verband."

In de vergadering der Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer ontstond strijd over de woorden „ten aanzien van dat feit;" de meerderheid der Commissie verklaarde zich vóór behoud daarvan, tegen het advies der minderheid, die zich steunde op een adres aan de Tweede Kamer ingediend door de geneesheeren van vier krankzinnigengestichten in Nederland en wel op dezen grond: [1])

"..... De Commissie meent het feit te mogen betwijfelen dat zich nimmer gevallen zouden voordoen, waarin iemand, in het algemeen volkomen in staat zijn wil te bepalen, daartoe toch tijdelijk of ten aanzien van bepaalde feiten niet in staat is. Men denke bijv. aan kindermoord onmiddellijk na en onder den invloed der bevalling, aan kleptomanie, aan pyromanie. Vallen de woorden weg, dan zou de interpretatie van het artikel tot moeielijkheden aanleiding kunnen geven. Zonder volslagen krankzinnigheid zou een strafbaar feit altijd toerekenbaar zijn. Blijven zij daarentegen behouden, dan kan er geen bezwaar zijn voor den deskundige die in gemoede overtuigd is dat de krankzinnige altijd onbekwaam is zijn wil te bepalen, ook indien zijne handeling niet direct uit zijne krankzinnige voorstelling kan afgeleid worden, die overtuiging ook ten aanzien van een bepaald feit voor den regter te bevestigen. Overigens zou het weglaten der bedoelde woorden den zin van het artikel niet wezenlijk veranderen, omdat het woord *terwijl* reeds de strekking heeft die nader door de woorden *ten aanzien van dit feit* wordt verklaard en duidelijk gemaakt."

Tot zoover de C. v. R. In beginsel zijn wij het met haar eens, nl. dat het begrip „ziekelijke storing der geestvermogens" meer omvat dan den chronischen waanzin alleen. Maar daarna gaan onze wegen uiteen, want de C. v. R., om te verhoeden, dat alleen de *chronische* waanzin als oorzaak van niet-toerekeningsvatbaarheid in aanmerking zou komen, wenscht door de toevoeging der woorden „ten aanzien van dat feit", ook de *acute* aanvallen van ziekelijke storing daar-

[1]) Smidt, l.c., p. 370, 371.

onder te brengen. Wij daarentegen, afgescheiden nog daarvan dat het woord „terwijl" in art. 47 O. R. O. die gelijktijdigheid reeds voldoende uitdrukt, achten ons aan den anderen kant daardoor de handen gebonden, daar nu het concrete verband in elk geval dwingend vereischt wordt, hetgeen in de meeste gevallen tot de grootste moeielijkheden voor deskundigen aanleiding zou geven; juist bij die gevallen van kindermoord, pyromanie, en kleptomanie zou dat uitkomen [1]).

Maar vervolgen wij de geschiedenis. De meerderheid der C. v. R. kreeg haar zin niet. Twee psychiaters van naam, Dr. Ramaer en Dr. van Andel, hadden in hun kritiek op 't artikel bezwaar tegen de redactie; de eerste tegen het „bepalen van den wil", de ander tegen de woorden „ten aanzien van dat feit." En nu nam de Minister deze hoogst belangrijke conclusie [2]):

»Zal men nu eenvoudig beide kritieken ter zijde leggen met de opmerking dat zij elkander vernietigen?

Meer rationeel schijnt het uit dien strijd tusschen beide kritieken de conclusie te trekken dat de wetgever zich moet hoeden te praejudicieeren op datgene wat tusschen deskundigen kwestieus is, zich moet hoeden voor eene formule die, al zou zij de ontwikkeling der psychiatrische wetenschap niet in den weg staan, toch de deskundigen, die later met die formule zullen moeten werken, noodeloos knellen, ja voor velen hunner onbruikbaar zijn zou".

Naar aanleiding van deze uitspraak luidde het G. O. aldus [3]):

„Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem hetzij wegens den staat van bewusteloosheid, waarin hij verkeert, hetzij wegens de gebrekkige of ziekelijke storing zijner verstandelijke vermogens, niet kan worden toegerekend."

Men ziet: een belangrijke reorganisatie; door het weg-

---

1) p. 210, vlgg.
2) Smidt, p. 371.
3) Smidt, p. 374.

laten van het woord „terwijl" uit het O. R. O. is de gelijktijdigheid der ziekelijke storing met het begane feit als vereischte verdwenen en is de tegenwoordige redactie ontstaan, na aanneming nog van het amendement Borgesius, dat den „staat van bewusteloosheid" deed wegvallen. De ruime opvatting is dus in onze wet gehuldigd; wij vereenigen ons daarmee gaarne, al wordt den deskundige hierdoor een zware taak opgelegd, zooals wij boven hebben getracht uiteen te zetten [1]). Ik zal nu de Fransche, Duitsche en Italiaansche correspondeerende artikelen laten volgen met cursiveering alleen van die woorden, waarop het in dit verband aankomt.

Art. 64 C. P.:

„Il n'y a ni crime, ni délit, *lorsque le prévenu était en état de démence au temps de l'action*, ou lorsqu'il aura été contraint par une force à laquelle il n'a pu résister [2])."

§ 51 Sgb.:

„Eine strafbare Handlung ist nicht vorhanden, wenn der Thäter *zür zeit der Begehung der Handlung* sich in einem Zustande von Bewustlosigkeit oder krankhafter Störung der Geistesthätigkeit befand, durch welchen seine freie Willensbestimmung ausgeschlossen war."

Cod. Italiano (Zanardelli) art. 46, al. 1:

„Non è punibile colui che, *nel momento in cui ha commesso il fatto*, era in tale stato di infermità di mente da togliergli la coscienza o la libertà dei proprii atti."

De verschillende redacties komen dus daarin overeen,

---

[1]) Pag. 212, 213. Dat daardoor het artikel nu het onschuldigste van het geheele wetboek is geworden, kunnen wij den Heer van der Kaay niet toegeven.

[2]) De laatste zinsnede van het artikel zou hier zeer vruchtbaar kunnen zijn, zoo men niet wist, dat zij in geen enkel opzicht de vrije wilstheorie beheerscht, maar alleen de ons bekende »overmacht" als »fait d'excuse" bedoelt.

dat zij wèl een concreet verband eischen tusschen de psychische storing en het geïncrimineerde feit.

Tegen het mogelijke verwijt, dat ik bovenstaande geschiedenis en vergelijking te uitgebreid heb behandeld, wil ik slechts dit opmerken, dat juist bij de vrouw de tijdelijke storing der geestvermogens zich in den zin der wet zoo veelvuldig zal voordoen, inzonderheid nu de „staat van bewusteloosheid" en daarmede de „dronkenschap" als fait d'excuse der mannen uit de wet is gelicht. De vrouw vindt de meeste baat bij de vrijgevigheid onzer wetsbepaling, waardoor m.i. de uitgebreidheid in behandeling hier gerechtvaardigd wordt.

Hiermede meenen wij onze taak, voor zoover betreft de strafrechtelijke toerekeningsvatbaarheid der vrouw, als geëindigd te mogen beschouwen. Resumeerende alzoo zagen wij, dat ten allen tijde onderscheid is gemaakt, wat de toepassing van het strafrecht betreft, tusschen man en vrouw, hoewel niet zoo principieel als men zich dat misschien wel heeft voorgesteld, daar het onderscheid in zeer veel gevallen, op een *verschil in practische straftoepassing* neerkwam. Wij zagen voorts, dat het niet noodig is met Bonneville en Turrini in de moderne wetgevingen afzonderlijke voorschriften te wenschen ten opzichte der strafrechtelijke aansprakelijkheid der vrouw, enkel en alleen als zoodanig. Dat niettemin in het oog moet gehouden worden, dat bij de vrouw bizondere psycho-pathologische invloeden werkzaam zijn, die eischen, dat de wet het in aanmerking nemen daarvan toelaat, en daardoor niet belemmerend op de rechtspraak werkt. Dat de Nederlandsche en de Duitsche wetgeving ten aanzien der *terminologie*, in tegenstelling met de Fransche en de Italiaansche, den rechter de meeste vrijheid laten, met bizondere vermelding van de vrijgevigheid onzer Nederlandsche wetgeving, met betrekking tot het *concrete verband* tusschen de psychische stoornis en het geïncrimineerde feit.

§ 2. VRIJSPRAAK EN VEROORDEELING.

In aansluiting met het in de vorige § behandelde is het niet ondienstig in 't kort te onderzoeken, of en in hoeverre de grootere toegefelijkheid ten opzichte der vrouw, door Bonneville en anderen in theorie voorgestaan, in de praktijk door de rechtsprekende organen wordt toegepast. Aan den eenen kant zouden wij dan kunnen opmerken, dat, is er werkelijk sprake zan zulk een toegefelijkheid, het verlangen van hen die haar in de wet wenschen uitgedrukt te zien, zoo goed als overbodig wordt; aan den anderen kant zou ons het grootere aantal vrijspraken bij de vrouw moeten aanleiding geven tot het stellen dezer vragen: Zou hier werkelijk sprake zijn van toegefelijkheid in den zin van zwakheid van den kant der rechters; òf zou integendeel, volgens wetenschappelijke, aan de ervaring getoetste overtuiging, de niet-toerekeningsvatbaarheid in meerdere gevallen bij de vrouw dan bij den man aangenomen worden; òf zou men in processen, waarin vrouwen als beschuldigden optreden, in meerdere mate op technische bezwaren als gebrek aan bewijs, niet-strafbaarheid van het geïncrimineerde feit stuiten? Vóór alles dienen wij de statistiek ook op dit punt nauwkeurig te raadplegen.

Vooreerst een officieele bron. De „Garde des Sceaux" maakt in zijn „Rapport" over de Fransche crimineele statistiek van 1826—1880 melding van de veelvuldige vrijspraken der vrouw, zoowel voor de Cours als voor de Tribunaux. De cijfers zijn als volgt:

Verdicten der jury (Cours d'assise).

	Vrijspraken			Veroordeelingen					
				Peines afflictives et infamantes			Peines correctionnelles		
	1836—1840	1856—1860	1876—1880	1836—1840	1856—1860	1876—1880	1836—1840	1856—1860	1876—1880
M.	35	23	19	26	39	41	39	38	40
Vr.	40	33	35	19	34	35	41	33	30

Deze cijfers stellen gedurende elk tijdvak voor het percentage op het totaalcijfer der uitspraken.

Uitgezonderd nu het cijfer der correctioneele (minst zware) straffen voor het tijdvak 1836—40 getuigen alle cijfers van meerdere consideratie ten aanzien der vrouw; vooral wat aangaat de *vrijspraken* treffen ons de aanzienlijke verschillen.

Niet zoo nauwkeurig zijn de gegevens der Tribunaux correctionnels, *waarbij van geen juryvonnissen sprake is*. Het aantal vrijgesproken vrouwen overtreft ook hier dat der mannen, hoewel in mindere mate dan bij de juryverdicten: In het tijdvak 1876—80 werden 6 % der mannen door de Tribunaux vrijgesproken tegen 8% der vrouwen; het percentage der vrijgesproken kinderen beneden 16 jaren was voor beide geslachten gelijk, en wel 30 %; niet alzoo voor den leeftijd van 16—21 en van boven de 21 jaar; het percentage der mannen bedroeg voor deze categorieën resp. 5 en 6 %, dat der vrouwen voor beide 7%.

Gegevens van Dr. Corre. [1]) Hij doet ons cijfers aan de hand voor het tijdvak 1881—85. Zij betreffen alleen uitspraken der jury.

[1]) Corre, l. c., p. 264.

		Mannen.	Vrouwen.
crimes.	Vrijgesproken	25	45
	Veroordeeld tot „peines afflictives ou infamantes"	37	28
	Veroordeeld tot „peines correctionnelles"	38	27

Zooals we zien met hetzelfde resultaat als boven uit de crimineele statistiek verkregen. Dit is alles wat ik hier en daar heb kunnen vinden, waarbij men de talrijke niet door cijfers toegelichte uitspraken zou kunnen voegen, waarin de toegefelijkheid der jury ten aanzien der vrouw wordt afgekeurd. De fout schijnt dan ook voornamelijk aan de jury te liggen, daar de resultaten, aan de rechtspraak der Tribunaux ontleend, al dadelijk anders luiden. Daar ik het dientengevolge van belang achtte, eenigszins te kunnen nagaan, of de schuld werkelijk aan de instelling der jury lag, en tegelijk onze rechtspraak in dit opzicht aan een onderzoek wenschte te onderwerpen, heb ik de verhouding der veroordeelden tot de beschuldigden voor beide geslachten uit onze statistiek van 1851—1891 opgemaakt. [1])

Wat leeren ons nu deze staten? 1°. Dat zij ons géén aanleiding geven te gelooven, dat onze rechterlijke macht evenals de Fransche jury, bizondere verkeerd geplaatste consideraties ten opzichte der vrouw in acht zou nemen, daar toch juist de rechtspraak der *Provinciale Hoven* (later *Gerechtshoven*), zoolang zij in eersten aanleg bestaan heeft, zich zou hebben gekenmerkt, zoo daarvan kwestie kan zijn, door grootere toegefelijkheid, ten opzichte van den man, met uitzondering slechts van het tijdvak 1876—1880. De verschillen zijn somwijlen zelfs vrij aanzienlijk; men zie b. v. de cijfers der tijdvakken 1851—1855, 1861—1865, 1871—1875

[1]) Tot mijn leedwezen kon ik niet nagaan of alle jury's of alleen de Fransche aan dit euvel mank gaan. De Italiaansche statistiek, de eenige die ik voor dit onderzoek kon ter hand nemen, is niet zóó ingericht, dat ik tot eenig resultaat kon komen.

TIJDVAKKEN	Provinciale Hoven (sinds 1875 Gerechtshoven)						Arrondissements-Rechtbanken					
	Mannen			Vrouwen			Mannen			Vrouwen		
	Beschuldigden	Veroordeelden	Percentage der veroordeelden	Beschuldigden	Voroordeelden	Percentage der veroordeelden	Aangeklaagden	Veroordeelden	Percentage der veroordeelden	Aangeklaagden	Veroordeelden	Percentage der veroordeelden
1851—55	944	801	**85**	231	209	**90**	11155	9062	**81**	2812	2371	**84**
1856—60	638	573	**90**	141	126	**89**	10874	9071	**83**	3217	2769	**86**
1861—65	576	509	**88**	151	139	**92**	11260	9518	**85**	2878	2489	**86**
1866—70	565	502	**89**	118	108	**91**	10747	9099	**85**	2423	2102	**87**
1871—75	531	473	**89**	108	103	**95**	11106	9685	**87**	2253	1975	**88**
1876—80	477	436	**91**	80	71	**89**	12896	11361	**88**	2079	1834	**88**
1881—85	521	480	**92**	66	65	**98**	15601	14106	**90**	2284	2046	**89**
1887—91	—	—	—	—	—	—	16981	15193	**89**	2280	2018	**88**

en 1881—1885. De oorzaak van dit verschijnsel, zoo geheel in strijd met de resultaten uit de Fransche statistiek verkregen, moet, dunkt mij, in het volgende gezocht worden: 1°. de reeds genoemde *laksheid der Fransche jury* tegenover de vrouwelijke beschuldigden, terwijl wij het leekenelement in de rechtspraak niet kennen, 2°. het feit, dat bij ons steeds gestreefd is naar het doen *inkrimpen van het aantal der misdaden;* dat tot deze „misdaden" dus langzamerhand slechts weinig strafbare feiten zijn gaan behooren, en slechts de ernstigste feiten, of gewone vergrijpen in den sterkst gequalificeerden vorm overbleven. In verband daarmee moet men zich herinneren, dat het een bekend verschijnsel is, dat de vrouw weinig of niet deelneemt aan de zwaardere vormen van criminaliteit [1]), waaruit weder de gevolgtrekking op te maken is, dat, in zooverre zij aan de zwaardere feiten zich schuldig maakt, men van haar schuld meer zeker kan zijn. Daarbij komt nog de afkeerigheid die bij de rechterlijke colleges, naar het schijnt, bestond, van het *ten crimineele* vervolgen van vrouwen Een voorbeeld ter adstructie van dit laatste is nog dit: in de laatste tientallen jaren onder de oude dubbele berechting is geen enkel meisje beneden den leeftijd van 16 jaren door het Hof veroordeeld [2]). Hieruit zou men natuurlijk niet à la Bonneville mogen concludeeren, dat de meisjes van dien leeftijd gedurende die jaren zooveel voortreffelijker zijn geworden, maar wel, dat de rechterlijke macht gestreefd heeft, om door feitelijke inkrimping het overbodige van de werkzaamheid der Hoven in dit opzicht aan te toonen, en zooveel mogelijk aan de delinquenten te sparen de onteering

---

[1]) Men denke b.v. aan de vele gevallen van *geqalificeerden diefstal*, die het voornaamste contigent tot de crimes leverden en waaraan in zonderheid zich de mannen schuldig maakten.

[2]) Vergel. de tabel der deliquenten beneden 16 jaren in Nederland op p. 155.

der straf en wat verder het gevolg eener crimineele veroordeeling was.

2° Dat, wat de *arrondissements-rechtbanken* betreft, eerst in de laatste vijftallen van jaren (1881—1885 en 1887—1891) het aantal veroordeelingen der vrouw vergeleken met dat van den man minder is geworden, in tegenstelling met voorheen. Zouden wij dit misschien als een gelukkig teeken mogen beschouwen, in zooverre als uit die gegevens zou blijken, dat de toerekeningsvatbaarheid in vele gevallen factisch is uitgesloten tengevolge van het in aanmerking nemen der boven behandelde pathologische invloeden? Want aan bizondere consideratie, zooals bij de Fransche jury, bewerkt door den invloed uitgaande van de persoonlijkheid der aangeklaagde vrouw, valt hier niet te denken, daar die oorzaak toch niet eerst gedurende het laatste tiental jaren zou zijn opgekomen. Het zou immers ongerijmd zijn zoo iets aan te nemen, wanneer men bedenkt, dat de laakbare houding der jury in Frankrijk gedurende de geheele 19de eeuw gebleken is, en wij daarentegen in ons land tot op het jaar 1876 in 't algemeen meer consideratie tegenover den man kunnen constateeren. Wij hebben dus uit de laatste opgaven aangaande de rechtspraak der arrondissements-rechtbanken dit af te leiden: Of er wordt in den laatsten tijd meer rekening gehouden met de pathologische invloeden, waaraan de vrouw onderhevig kan zijn, òf zij wordt in meerdere gevallen dan de man vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs (art. 216 § 1 W. v. Sv.) òf zij wordt in meerdere gevallen van rechtsvervolging ontslagen wegens niet-strafbaarheid van dader of feit (art. 216 § 2). [1]) Op de laatste dezer drie mogelijkheden zal het geslacht wel niet van toepassing zijn, maar kan dit ook

---

[1]) Of de cijfers zijn bloot toevallig, wat wij liefst in het laatste geval willen aannemen.

gezegd worden van de vrijspraak wegens gebrek aan bewijs? Fransche schrijvers inzonderheid laten zich gaarne uit over de handigheid en slimheid, welke de vrouw in de gerechtszalen weet aan den dag te leggen, maar geldt, wat misschien voor Frankrijk en vooral voor de jury waar kan zijn, in dezelfde mate ook voor onze rechtspleging? Mij dunkt, de houding van den dader in het strafproces is van te weinig beteekenis voor den gang van zaken, dan dat zij de uitspraak belangrijk zou influenceeren; rechter, openbaar ministerie en verdediger staan daartoe op een te onzijdig standpunt, zoodat het in werkelijkheid er ver van af is, dat de delinquent de leiding der zaak zou hebben. Ook moet men niet vergeten, dat de meeste gevallen, welke voor den rechter komen, geen „causes célèbres" zijn, waarin vrouwen van hoogen stand en fijne beschaving gewikkeld zijn, die door haar houding misschien erin zouden kunnen slagen, en werkelijk daarin ook wel ten deele geslaagd zijn, rechter, verdediger of publieke opinie een rad voor de oogen te draaien. [1]) Het meerendeel der vrouwen toch, die voor den rechter komen, zijn vrouwen uit het volk, voor kleine vergrijpen terechtstaande, die er zoo goed als nooit aan zullen denken, haar persoonlijken invloed te gebruiken om vrijspraak te verkrijgen, en daartoe in den regel ook niet in staat zullen zijn. Het eenige wat er na deze overwegingen dus overblijft, is, aan te nemen, dat onze rechtbanken een geringer aantal vrouwen veroordeelen, uitgaande van praktisch-wetenschappelijke gronden, tot welk verschijnsel de vrijgevige redactie van art. 37 al. 1 W. v. Sr. wel het hare zal bijgedragen hebben.

---

[1]) Vergel. b.v. de geschiedenis der zaak Lafarge (vergiftiging en diefstal, Frankrijk ca. 1840) en de nog recente zaak Maybrick (vergiftiging, Liverpool 1889).

Hiermede meenen wij de vragen aan den aanvang van deze paragraaf gesteld voldoende te hebben beantwoord [1]).

§ 3. DE VROUW EN DE VRIJHEIDSTRAF.

Wanneer wij de verhouding der vrouwelijke sexe tot het in de moderne wetgevingen geldende strafstelsel aan een onderzoek wenschen te onderwerpen, dan kan alleen de *vrijheidstraf* hierbij van eenige beteekenis zijn. Waren het in een vroegere periode misschien nog de *onteerende* en *lijfstraffen*, die onze aandacht zouden kunnen verdienen, zij zijn niet meer van onzen tijd en wat *boeten* of *bijkomende straffen* aangaat, hierover zal wel niemand in dit verband iets bizonders verlangen te vernemen. Bovendien is de vrijheidstraf met betrekking tot het vroeger behandelde daarom van zooveel belang, omdat zij als 't ware de reflector is der heerschende beginselen op strafrechtelijk gebied; ja, men kan zeggen, dat de gevangeniswetenschap practisch aan de nieuwere inzichten den weg heeft gebaand, doordat zij ertoe leidt, zich in de eerste plaats met de rechten van het antisociale individu bezig te houden, zonder daarbij uit het oog te verliezen wat de maatschappelijke veiligheid van haar zijde eischt. Het bij uitnemendheid practische dezer wetenschap werkt dit in de hand, in tegenstelling met het in vergelijking nog min of meer theoretisch-abstracte der strafrechtswetenschap in engeren zin [2]).

[1]) Laat ik intusschen nog even mogen wijzen op de steeds toenemende harmonie tusschen het cijfer der beschuldigden en dat der veroordeelden van beide geslachten volgens de gegevens onzer Crimineele Statistiek. Dit toch is niet anders dan een bewijs voor de steeds meerder wordende deugdelijkheid van rechtspraak en wetgeving. Het ideaal is toch, dat de beide cijfers elkaar dekken, zoodat niemand, in den meest algemeenen zin opgevat, het slachtoffer meer zal zijn eener "rechterlijke dwaling". De verwezenlijking hiervan is wel niet licht denkbaar, maar daarom juist spreken we hier van een ideaal.

[2]) Strafrechtswetenschap in ruimeren zin toch omvat ook de gevangeniswetenschap.

Vooral in verband met de tegenwoordig bestaande penitentiaire stelsels is ons onderzoek van belang. Zuiver technische vragen die zich kunnen voordoen, als: afzonderlijke gevangenissen voor mannen en voor vrouwen [1]), of niet; in hoeverre vrouwelijk toezicht over de vrouwen noodzakelijk is enz., gaan ons minder aan; van meer gewicht is de vraag, welk gevangenissysteem het best beantwoordt aan de bizondere eischen die de natuur der vrouw stelt. Deze vraag is lang niet gemakkelijk te beantwoorden, vooral omdat ook in dit opzicht veel *tegen* de bestaande stelsels te zeggen valt, maar weinig *vóór*. Algemeen is men het b.v. daarover eens, dat het *gemeenschapsstelsel* voor de vrouw verderfelijk is. Wanneer men nagaat, hoe diep het gros der vrouwen gevallen is, die in de gevangenis komen, en men vervolgens bedenkt, dat, al worden er geen crimineele associaties van vrouwen in de gevangenis gevormd, zij toch in de gelegenheid zijn elkaar door en door te bederven en de goede elementen te verstikken, dan moet men het wel onverantwoordelijk achten, dat in zulk een omgeving vrouwen gedwongen worden verblijf te houden, die zedelijk nog niet verdorven behoeven te zijn, al hebben zij zich aan de een of andere overtreding schuldig gemaakt. Aan den anderen kant verwonderen wij ons volstrekt niet daarover, nu wij de vatbaarheid voor wederkeerige suggestie of, wat feitelijk hetzelfde is, de imitatiezucht bij de vrouw hebben leeren kennen, dat het peil der zedelijkheid bij zulke in gemeenschap verkeerende vrouwelijke individuen daalt beneden dat der mannen in dezelfde omstandigheden [2]).

---

[1]) Hierover zie men den strijd gevoerd tusschen Mr. Nieuwenhuis (Nieuwe Bijdragen, 1880, bl. 530) en Mr. Willeumier (Themis, 1881, bl. 252.)

[2]) „La promiscuité, le contact des détenues entre elles constitue une cause permanente et fatale de démoralisation dans les prisons de femmes. C'est l'écueil que tout bon système pénitentiaire doit soigneusement éviter" (de Ryckere, p. 265).

Over het moreele peil der in de gevangenis opgenomen vrouwen deelt

De stelsels van *geheele of gedeeltelijke afzondering* zijn echter evenmin onvoorwaardelijk voor de vrouw geschikt. Het *stelsel van Auburn* (afzondering bij nacht en gemeenschap bij dag, echter met verbod van spreken) strijdt ten sterkste tegen de communicatieve natuur der vrouw [1]), terwijl de discipline met de zweep bovendien niet dan afkeuring verdient. Dit stelsel heeft trouwens tegenwoordig voor goed afgedaan; het diende alleen als overgangssysteem tot de cel, welker invoering vooral ook door finantieele bezwaren belemmerd werd, terwijl bij invoering van het Auburnsche stelsel nagenoeg hetzelfde aantal gestichten zou kunnen behouden blijven. Van daar de aanhang dien het verwierf bij het indienen van het Ontwerp van een Wetboek van Strafrecht, van 23 Oct. 1839.

Het *Pennsylvanische stelsel*, dat *eenzame opsluiting*, d. w. z. de meest volstrekte afzondering van de buitenwereld beoogt, is te gestreng, niet alleen voor den gevangene in 't algemeen, maar inzonderheid voor de vrouw, die, ook moreel de zwakkere sexe, nog meer dan de man behoefte heeft aan opwekking en bemoediging van buiten, en daardoor nog eerder dan hij in zulk een toestand tot waanzin of zelfmoord zal vervallen. Ook dit stelsel heeft echter grootendeels zijn tijd gehad, daar men is gaan inzien, dat slechts de volstrekte afzondering der gevangenen onderling nuttig kan zijn, niet zoozeer de volstrekte afzondering van de buiten-

Földes mede, dat op 755 nieuw aangekomenen in de vrouwengevangenis te Delitzsch slechts twee maagden waren, en bij deze was nog wel het sexueel verkeer door „Beschaffenheit" onmogelijk. Wat de gemeenschap betreft, zegt hij kort en krachtig: „Drei schamlose Weiber in Gemeinschaft, auch unter beständiger Aufsicht heiszt die Schamlosigkeit auf den Kubus erheben".

Ook v. Oettingen wijst op het verderfelijke van dezen omgang. Men leze verder de treffende geschiedenis van Emile Bergerat's „Tante Lise" bij de Ryckere, l. c., p. 265, vlgg.

[1]) Zie Warnsinck, l. c., p. 7.

wereld. Het *gewijzigd cellulaire systeem*, vooral in Nederland en België sterk doorgevoerd, is dientengevolge ontstaan en heeft ontegenzeggelijk veel voordeelen. In ons land dacht men daarover, toen de invoering werd voorgesteld, niet eenstemmig, zooals blijkt uit het polemische geschrift van W. H. Warnsinck Bz., waarin hij het goed recht der cellulaire gevangenisstraf ook voor vrouwen en kinderen bepleit. Zijn tegenstanders grondden zich op één *positief* en voor het overige op slechts *negatieve* argumenten. Het *positieve* argument was, dat de cellulaire gevangenisstraf voor vrouwen en kinderen te *gestreng* zou zijn, waartegen Warnsinck terecht opmerkt, dat dit slechts van het Pennsylvanische stelsel (volstrekt eenzame opsluiting) zou kunnen gezegd worden. De *negatieve* argumenten waren:

1°. Bij het tegenwoordige stelsel van gemeenschap is van vermeerdering der vrouwelijke gevangenisbevolking weinig of niets te bespeuren;

2°. Het gedrag der vrouwen is zeer voldoende en meer dan de mannen betoonen zij vatbaarheid voor zedelijke en godsdienstige indrukken;

3°. Na haar ontslag behoeft men van de vrouwen geen misdadige samenspanningen te vreezen.

Arg 1 is al zeer bekrompen en naïef geformuleerd; alsof toch de toe- of afneming der gevangenisbevolking haar voornaamste oorzaak zou vinden in het penitentiair stelsel; ja, als de gevangenissen bijv. weelderig ingericht waren, zouden zij zeker spoediger dan nu reeds het geval is gevuld zijn, maar anders. . . . . wij hebben in de voorafgaande hoofdstukken genoegzaam de invloeden kunnen nagaan die den stand der criminaliteit in een land bepalen om nog lang bij dit argument behoeven stil te staan.

Arg. 2 wijst slechts op de goede discipline, welke in die gevangenissen heerscht, waarvan dit over het gedrag kan

gezegd worden [1]); huichelarij is hier bovendien zeer goed denkbaar.

Arg. 3 is zeer juist en ligt in den aard der zaak; maar al zijn er geen samenspanningen van vrouwen te vreezen, de wederkeerige verderfelijke invloed, waarover wij reeds spraken, blijft daarom niet minder bestaan, en wordt na ontslag uit de gevangenis in niet mindere mate een kanker der maatschappij dan de tegenwoordig gaandeweg in beteekenis verminderende georganiseerde benden. Het positieve argument is dus onjuist, en de negatieve argumenten, stel zij waren van gewicht, zouden alleen bewijzen, dat het bestaande stelsel van gemeenschappelijke opsluiting niet bepaald *slecht* was, wat niet zou behoeven uit te sluiten, dat er nog wel een beter stelsel zou kunnen zijn. Doch de finantieele kwestie was hier feitelijk de allesbeheerschende.

Maar ook het cellulaire stelsel vertoont zijn schaduwzijde. Hetzelfde wat wij reeds opmerkten naar aanleiding van het Auburnsche stelsel en de volstrekte eenzaamheid: de mededeelzame natuur der vrouw, het zwakke in haar karakter, zich openbarende in de behoefte zich te geven, steun te zoeken bij den sterke, maakt, dat het stelsel van afzondering, ook in den gewijzigden vorm, wanneer het straffen van langeren duur geldt, slecht op haar gemoed zal moeten werken. Het cellulaire stelsel is uitstekend voor korte straffen; de gedetineerde persoon heeft dan niet de gelegenheid gehad om bedorven te worden, voor zoover dit nog mogelijk is, en schade aan geestelijke of lichamelijke gezondheid kan dan nog niet geleden zijn.

Maar voor langere straffen (de grens is hier natuurlijk moeielijk te bepalen; men moet zich ook hier een „gemid-

[1]) Lombroso spreekt integendeel over de weinige discipline, die onder de vrouwelijke strafgevangenen in tegenstelling met de mannelijke in de Italiaansche gevangenissen heerscht, en licht dit met cijfers toe, (l'Homme criminel, p. 384, 385).

delden mensch" kunnen voorstellen) is het minder aanbevelenswaardig, hoewel toch in allen gevalle beter dan het stelsel van gemeenschap.

Het *Iersche of progressieve stelsel* vindt ook, wat ons onderwerp betreft, zijn voorstanders. [1]) Gecombineerd met een observatieperiode [2]), zooals in de krankzinnigengestichten gebruikelijk is, zou dit stelsel, volgens hetwelk de vrouw, na eerst gedurende een bepaalden tijd geobserveerd te zijn geworden, om vervolgens in de haar toekomende klasse te worden geplaatst, en daarna de verschillende stadia te doorloopen, volgens sommigen het eenige doeltreffende zijn. Het laatste stadium, het politietoezicht, zou door het toezicht van een „comité van patronage" kunnen vervangen worden, om, volgens d'Olivecrona, *moreele* resultaten door *moreele* middelen te bereiken. In een beschouwing van de voor- en nadeelen van het Iersche stelsel behoeven wij ons niet te begeven, daar zij voor beide geslachten zou gelden. Het patronage over de ontslagen vrouwen kan uitstekend werken; zij toch hebben meer nog dan de mannen behoefte aan steun na een korter of langer verblijf in de gevangenis.

Nog een enkel woord over de *relegatie.* In Frankrijk is dit middel van repressie in zwang sinds de wet van Mei 1885; zeer weinig vrouwen betrekkelijk worden gerelegeerd: in 1886: 10, 7 %; in 1887: 10, 8 %; in 1888: 11 % van het totaalcijfer. [3]) Volgens het rapport van den Heer Dislère is de relegatie in 't algemeen, maar vooral ten opzichte der vrouwen, nog weinig met goeden uitslag bekroond, vooral omdat het gehalte der vrouwelijke gerelegeerden zoo slecht is: „usées par la débauche, vieillies avant l'âge, elles seraient pour la plupart classées aux impotents." [4])

---

[1]) Onder anderen d'Olivecrona, Des causes de la récidive etc.

[2]) Aanbevolen door Gautier, in „Le monde des prisons."

[3]) Zie ook p. 66.

[4]) Arch. d'anthr. crim. etc., 1890, No. 25, p. 45.

Ad. Guillot [1]) vindt daarin aanleiding, om het volgende als zijn meening uit te spreken: „Chose étrange: l'idée de la rélégation est acceptée par l'homme avec philosophie, parfois même avec une sorte de contentement: la femme en est affolée."

Deze uitspraken zijn volkomen in overeenstemming met wat wij over het gehalte der (inzonderheid der meer dan éénmaal) recidiveerende vrouw in ons eerste hoofdstuk hebben opgemerkt. [2])

Ongelukkig kunnen wij, nu wij tot een conclusie moeten komen, deze bijna niet anders dan in negatieven zin trekken. Immers de slechte invloed der gemeenschappelijke opsluiting en het niet-aanbevelenswaardige van het cellulaire stelsel voor straffen van langeren duur zijn gebleken. Daarbij komt nog, dat veel van wat boven is opgemerkt ook voor de mannelijke bevolking geldt, hoewel niet altijd in dezelfde mate. Een volkomen doelmatig ingericht penitentiair stelsel zal wel steeds tot de pia vota blijven behooren, daar ieder individu ook in dit opzicht zijn bizondere eischen heeft. Evenals men volgens de tegenwoordig zich ontwikkelende beginselen betreffende de toerekeningsvatbaarheid van het individu bijna geen algemeene regels kan stellen, zoo kan men evenmin, waar het de reactie geldt, generaliseerenderwijs te werk gaan, maar treedt ook hier de individualiteit alles overheerschend op den voorgrond. De een is geschikt voor de cel, de ander niet; op den een zal de gemeenschappelijke opsluiting demoraliseerend werken, op den ander niet. Maar het is nog iets anders, zoo iets van wetenschappelijk standpunt voor te dragen, dan het in de praktijk uit te voeren; voorloopig moet men zich althans behelpen met generaliseeren, en dus in casu voor de vrouw een gemengd stelsel van cellulaire en gemeen-

[1]) Ad. Guillot, Les prisons de Paris; Paris qui souffre, p. 298.
[2]) Zie aldaar p. 73, 74.

schappelijke opsluiting voorstaan. [1]) Het uitvoeren van zulke ideale reactieplannen zou op groote, niet het minst op finantieele, bezwaren stuiten.

Laten wij tot adstructie van bovenstaande beschouwingen thans weder de statistiek ter hand nemen, en deze raadplegen aangaande den *gezondheidstoestand* en de *sterfte* in de gevangenissen van eenige Europeesche landen voor beide geslachten.

Statistieke opgaven. [2])

Morbiditeits- en mortaliteitscijfers.

a. *Morbiditeitscijfer.* Als algemeene regel kan men stellen, dat het ziektecijfer bij de vrouwen hooger is dan bij de mannen. Voorbeelden:

TIJDVAKKEN	Dagelijksch gemiddelde				Gemiddelde verplegingsduur bij		
	Gevangenen		Zieken op de 1000 gevangenen		beide geslachten	M.	Vr.
	M.	Vr.	M.	Vr.			
1869–1872	21594	4014	50,7	82,5	22,5	23,1	21,0
1873–1876	19186	4448	36,6	35,8	22,2	22,2	22,0
$18^{77}/_{78}$–$18^{80}/_{81}$	22802	3875	38,2	49,9	22,7	23,0	21,8
$18^{81}/_{82}$–$18^{84}/_{85}$	25077	4350	36,7	51,0	24,0	25,0	21,5

[1]) Wat weegt hier zwaarder, het *moreele* of het *hygiënische* bezwaar? Zoo zou men de vraag kunnen stellen. Voor verschillende beantwoording is zij vatbaar, doch een zuivere uitspraak in deze is hoogst moeielijk. Let men op de ervaring aangaande het moreele peil der vrouwelijke gevangenen en op uitspraken als die op p. 229 (noot), dan zal men er licht toe komen, op moreele overwegingen het gemeenschapsstelsel te verwerpen, maar daartegenover pleiten van *hygiënisch* standpunt even waarschuwend tegen de cel de onwraakbare cijfers der statistiek (p. 236, (noot), p. 239 en p. 240). Slechts in de richting, in de noot op p. 240 aangegeven, meen ik de eenige oplossing ten gunste der cel te moeten zoeken.

[2]) Grootendeels overgenomen uit v. Holtzendorff's Handbuch. Ook

Pruisen. (Zie tab. op p. 234). Voor dit land valt op te merken, dat wel is waar het *aantal der ziektegevallen bij de vrouwen grooter* is, doch *bij de mannen de intensiteit der ziekten prevaleert*, blijkbaar uit het cijfer dat den duur der behandeling weergeeft. Dit laatste verschijnsel geldt ook voor Beieren.

Vooral volgens de laatste opgave omtrent het cijfer der tuchthuisbevolking in Pruisen komt het hooge ziekenpercentage bij de vrouwen sterk uit: gedurende de jaren $18^{81}/_{82}$—$18^{84}/_{85}$ bedroeg het percentage der zieken bij de mannen 38,0 per 1000 en bij de vrouwen, ceteris paribus, 51,6.

Dat echter de ziekten bij de mannen van meer ernstigen aard schijnen te zijn, kan door de volgende opgave scherp in 't licht gesteld worden.

	Gemiddeld aantal ziektedagen		
	1869–1878	1882	1883
Gestichten voor mannen....	**20,9**	**19,8**	**21,6**
Gestichten voor vrouwen ...	14,2	12,8	14,6

Zijn deze resultaten niet karakteristiek te noemen voor de studie van de physiologie en psychologie der vrouw? [1])

België. Stellen wij voor dit land slechts tegenover elkaar de opgaven van de militaire gevangenis te Aalst en der vrouwengevangenis te Namen, daar voor het overige uit de opgaven omtrent andere gevangenissen niet blijkt, in hoe-

bij Krohne, Lehrbuch der Gefängnisskunde, Stuttgart, 1889 vinden wij in 't kort deze gegevens in hoofdzaak bevestigd.

[1]) Tot op zekere hoogte slechts zijn de door mij in de Nederlandsche Gevangenisstatistiek gevonden gegevens hiermee in overeenstemming. (z. o.)

verre zij uit mannelijke of uit vrouwelijke bevolking bestaan Het aantal *zieken* was van 1851—1860 te Aalst 31,0 en te Namen 80,1 per mille; het aantal *ziektedagen* in tegenstelling met de resultaten der Pruisische statistiek resp. 14,22 en 28,29. De regel gaat dus op, wat het ziekencijfer betreft [1]).

Frankrijk. Hier zijn de verschillen minder scherp. Gedurende het jaar 1859 was het gemiddelde dagelijksche ziekencijfer voor de mannen 54, voor de vrouwen 58 per duizend; gedurende het tijdvak 1869—71 was de verhouding der lazarethzieken tot het gemiddelde cijfer der gevangenisbevolking resp. 82,40 en 86; in 1875 was de verhouding in de „maisons centrales" resp. 60 en 66.

Oostenrijk. In de strafgevangenissen aldaar waren in 1877

AANTAL ZIEKTEDAGEN
per hoofd;

	Cell. gevangenissen		Straf- gevangenissen			Gew. straf- gevangenissen		Biz. straf- gevangenissen	
	M.	Vr.	M.	Vr.		M.	Vr.	M.	Vr.
1879–85	17,7	31,8	18,7	11,4	1887–92	16,7	18,6	25,8	11

Wat de intensiteit der ziektegevallen betreft, ziet men hier duidelijk den invloed van de cel op de vrouw. Vooral is deze sterk onder het oude régîme. Deze opgaven zijn voorzeker van gewicht, want ik geloof niet, dat het simuleeren of zich ziek houden, zoo haar de eenzaamheid onaangenaam is, wat men de vrouwen allicht zou kunnen toeschrijven, aan het waakzaam oog der controleerende geneesheeren zou ontgaan.

[1]) Eén ding moet men hier echter bedenken: In een militaire gevangenis komen voor het meerendeel gezonde, krachtige individuen, terwijl de gewone gevangenissen voor een groot, zoo niet het grootste deel gedegenereerde individuen in zich opnemen; als men dit in aanmerking neemt, komt men tot het besluit, dat het verschil feitelijk minder groot is.

op de 100 [1]) mannen 30,3 *zieken*, op de 100 vrouwen 31,6; in 1878 waren die verhoudingscijfers resp. 28,9 en 27,1; in 1879: 29,0 en 29,6; in 1880: 28,9 en 25,7; in 1883: 28,9 en 25,7.

De gegevens voor dit land spreken dus den algemeenen regel tegen; overeenstemmen daarmee doen zij echter, voor zooveel het cijfer der ziektedagen betreft: In het jaar 1883 toch was op de 1000 *ziektedagen* in de gezamenlijke strafgevangenissen van het Rijk het cijfer de mannelijke bevolking 59,1 en voor de vrouwelijke 55,5.

Nederland. Voor ons land heb ik zelf de gegevens uit onze Gevangenisstatistiek verzameld, vooral met het doel, om een vergelijking te kunnen maken tusschen het gemeenschapsstelsel en het cellulaire stelsel, wat het gezondheidscijfer betreft. Bij ons toch, zooals men weet, heeft het stelsel van afzondering bizonder veel ingang gevonden, in tegenstelling met de meeste andere Europeesche landen; de opgaven van de voorafgaande landen betreffen dan ook in hoofdzaak gevangenissen, waar het stelsel van gemeenschappelijke opsluiting in praktijk is gebracht.

Van 1878—1885 [2]) inzonderheid is deze vergelijking zeer goed mogelijk, daar de statistiek voor die jaren een afzonderlijke opgave bevat, zoowel voor de uitsluitend „cellulaire gevangenissen" (Rotterdam, Gorinchem, Amsterdam, Goes, Utrecht, Sneek, Deventer en Appingadam), als voor de „strafgevangenissen", waarin het *gemeenschapsstelsel* in zwang was ('s Hertogenbosch [crim. vrouwen], 's Hertogenbosch [corr. vrouwen], Doetinchem [jongens], Leiden [militairen], Hoorn [corr. mannen], Alkmaar [huis van verbet. en opv.

[1]) Deze berekening per 100 geschiedt alleen voor Oostenrijk; waarom, wordt niet gemeld; aan een drukfout valt echter niet te denken.

[2]) Sinds 1878 teruggaande, leveren de statistieken ons een *gemengde* opgave over de drie cellulaire gestichten (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht) en de overige strafgevangenissen, voor ons doel dus minder bruikbaar.

v. jongens, in 1883 opgeheven], Montfoort [meisjes] en Leeuwarden [crim. mannen]). Om de verhouding van beide geslachten, wat den gezondheidstoestand aangaat, op te maken, koos ik voor beide categorieën van gestichten het percentage van het grootste aantal zieken tegelijk aanwezig. op het grootste aantal gelijktijdig aanwezige gevangenen.

Men ziet de in 't oog loopende verschillen tusschen de resultaten van kol. 7 en kol. 13, die ons er toe zouden kunnen leiden, onze voorloopige goede meening omtrent de geschiktheid van het cellulaire stelsel voor de vrouw te wijzigen. Bovendien hebben de cijfers van kol. 7 nog dit voor, dat zij regelmatiger zijn dan die van kol. 13.

In 1886 veranderde met de wetgeving ons penitentiair stelsel [1]) in dier voege, dat de cel regel werd, de gemeenschappelijke opsluiting uitzondering; van daar de benaming „gewone strafgevangenissen" voor de in aantal sterk vermeerderde celgevangenissen, in tegenstelling met de „bizondere strafgevangenissen," waarin het stelsel van gemeenschap gehuldigd bleef. Als gevolg daarvan werden de cijfers van laatstgenoemde gestichten wegens hun kleinheid te onbelangrijk om weergegeven te worden. Wat de celgevangenissen aangaat, treft ons nu niet meer het verschil der ziekenpercentages, zooals onder de oude wetgeving, waaruit wij mogen afleiden, dat, nu het cellulaire stelsel meer algemeen is geworden, en dus ook voor straffen van korteren duur is ingevoerd, de invloed van de afzondering op den gezondheidstoestand bij beide sexen niet meer zoo verschillend werkt als vroeger, toen het stelsel meer voor zwaardere vergrijpen en dientengevolge meer „à la rigueur" werd toegepast. [2]) Toch zijn de verschillen gebleven, al kon

---

[1]) Art. 22 Wetb. v. Sr. en de Wetten van 3 Jan. 1884, Sb. 3 (Gestichtenwet) en van 14 April 1886, Sb. 62 (Beginselenwet).

[2]) Als maar werd bedacht, dat de afzondering in de cel niet zoozeer als strafmiddel, *repressief*, dan wel als voorbehoedmiddel tegen verder

JAREN	Cellulaire gevangenissen						Strafgevangenissen					
	Mannen			Vrouwen			Mannen			Vrouwen		
	Grootste aantal		Percentage	Grootste aantal		Percentage	Grootste aantal		Percentage	Grootste aantal		Percentage
	Gevange-nen	Zieken		Gevange-nen	Zieken		Gevange-nen	Zieken		Gevange-nen	Zieken	
1878	726	64	**9**	133	27	**20**	1590	122	**8**	144	27	**19**
1879	730	62	**8**	130	17	**13**	1560	121	**8**	131	6	**4**
1880	753	54	**7**	113	17	**15**	1542	121	**8**	140	12	**8**
1881	809	60	**7**	85	18	**21**	1544	115	**7**	150	6	**4**
1882	846	75	**9**	96	15	**16**	1475	115	**8**	160	9	**6**
1883	838	63	**7**	92	16	**17**	1075	70	**6**	80	9	**11**
1884	1060	55	**5**	86	14	**16**	1050	87	**8**	84	10	**12**
1885	1042	47	**4**	108	13	**12**	945	80	**8**	82	10	**12**

men op een jaar wijzen als 1889, waarin het morbiditeitscijfer bij de vrouwen zelfs hooger is dan bij de mannen. Wij laten de tabel over de laatste jaren hier volgen: [1])

JAREN	Cellulaire (Gewone straf-) gevangenissen					
	Mannen			Vrouwen		
	Grootste aantal		Percentage	Grootste aantal		Percentage
	Gevangenen	Zieken		Gevangenen	Zieken	
1887	1640	124	7	172	26	15
1888	1679	148	9	205	22	11
1889	1740	164	9	243	20	8
1890	1741	157	9	251	25	10
1891	1896	150	8	249	25	10
1892	2063	167	8	225	23	10

b. *Mortaliteitscijfer.* Wat de sterfte in de gevangenis bij beide geslachten aangaat, hiervoor kan men geen algemeenen regel stellen. Wij zullen weder de gegevens voor eenige landen achtereenvolgens nagaan.

bederf (subjectief en objectief), dus *preventief*, moet beschouwd worden, zouden de bezwaren der cellulaire opsluiting in de praktijk wellicht grootendeels vervallen. Men zou dan den cellulair opgeslotene zooveel mogelijk gezelschap kunnen geven gedurende den dag, *mits niet van lotgenooten.* Doch een sterke controle op het gehalte der bezoekers ware natuurlijk evenzeer noodig, evenals de geneesheer dikwijls onderscheid moet maken tusschen de bezoekers die de patiënten in zijn inrichting komen bezoeken.

[1]) Men vergelijke met de resultaten dezer tabel onze opgave omtrent de *ziektedagen* bij beide geslachten in Nederlandsche gevangenissen op p. 236, noot.

Duitschland.

TIJDVAKKEN	Sterfgevallen op 1000 gevangenen			
	Gevangenen in 't algemeen		Daaronder tuchthuis-gevangenen	
	M.	Vr.	M.	Vr.
1869—72	22,4	21,6	24,5	25,6
1873—76	21,8	22,0	24,9	25,1
$18^{77}/_{78}$—$^{80}/_{81}$	25,7	25,7	30,7	33,8
$18^{81}/_{82}$—$^{84}/_{85}$	27,9	26,2	32,2	34,7

Het leven in het tuchthuis schijnt, evenals in Pruisen, een slechten invloed op het gestel der vrouw te oefenen. Daar trof ons het hooge ziekenpercentage, hier het hooge sterftecijfer; voor het overige is in 't algemeen de sterfte onder de mannen aanzienlijker.

Oostenrijk. (Cis-Leithanië)

Jaren.	Sterfte op de 1000 M.	Sterfte op de 1000 Vr.
1869—72	31.5	35-9
1872—77	**44.3**	31.1
1877—80	**46.0**	39.9
1883	54.2	56.7

De vetgedrukte cijfers wijzen op een hooger sterftepercentage bij de mannen; in dit opzicht bestaat dus voor die jaren conformiteit met Duitschland.

Denemarken.

Jaren.	Sterfte op de 1000 M.	Sterfte op de 1000 Vr.
1858—63	**22.4**	19.2
1863—68	21.6	28.7
1868—73	16.9	17.3
1873—78	**21.3**	16.5

De vette druk bedoelt hier hetzelfde als voor Oostenrijk.

Italië.

Jaren.	Case di Custodia. per 1000.		Stabilimenti penali. per 1000.		Bagni. per 1000
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.
1866—76	**32.0**	24.1	**51.0**	46.0	31.9
1870—79	—	—	**45 0**	39.0	31.0

Ook hier is de sterfte weer grooter bij de mannen; voor de „bagni" was wel geen vergelijking mogelijk, maar ik nam het cijfer toch over, daar het in vergelijking met de sterfte der mannen in de andere gestichten zoo laag is.

Frankrijk.

	Maisons centrales.	
	Sterfte per 1000 M.	Sterfte per 1000 Vr.
(1869—1871)	44,15	48,66
	Maisons d'arrêt et de correction.	
	Sterfte per 1000 M.	Sterfte per 1000 Vr.
	44,20	45,33

Hier vinden wij eindelijk hoogere sterftecijfers bij de vrouwelijke bevolking.

Engeland.

Jaren.	Sterftecijfer per 1000 Mannen.	Vrouwen.
1856—60.	12,56	15,03
1861—65.	13,50	13,—
1866—70.	14,07	14,48
1876—80.	12,41	14,57
1881—85.	11,10	14,34

Gelijkheid nagenoeg merken wij slechts op bij beide geslachten voor het tijdvak 1862—65; overigens is ook hier het percentage der gestorven vrouwen ten allen tijde hooger.

Nederland. Ook voor ons land vind ik uit een verleden tijdperk bij v. Holtzendorff cijferopgaven:

Jaren.	Sterftecijfer per 1000 Mannen.	Vrouwen.
1846—55.	52,2	81,5
1849—55.	46,7	49,2

Deze cijfers zijn, zooals men duidelijk ziet, met elkaar in zeer zonderlinge disharmonie. Het reusachtige verschil bij beide geslachten gedurende het eerste tijdvak, is, dunkt mij, niet te verklaren uit het weglaten van drie jaren bij de volgende berekening. Of er moeten juist in die jaren 1846, 1847 en 1848 bizonder veel vrouwen in de gevangenis gestorven zijn, om zoo'n hoog gemiddelde te kunnen verkrijgen. Uit welke bron de onderzoeker (Dr. Baer) geput heeft, weet ik niet; de Statistiek v. h. Gevangeniswezen is bij ons voor 't eerst in 1854 verschenen. Wellicht is de reden der groote afwijking te zoeken in de kleinheid der cijfers, steeds een struikelblok bij de beoefening der Nederlandsche crimineele statistiek. Wij althans hebben ook voor de latere jaren het sterftecijfer bij beide geslachten trachten op te maken, doch een vergelijking was geheel doelloos wegens de kleinheid van opgave der sterfgevallen onder de vrouwelijke gevangenen.

Tot welk resultaat leiden ons nu die verspreide gegevens? Dat, wat omtrent het ziektecijfer gezegd mag worden, niet in die volstrekte mate geldt voor het sterftecijfer, arg° de aangehaalde statistieken; de gegevens zijn echter niet beslissend; op de vraag, of de sterfte in de gevangenissen relatief onder de vrouwen aanzienlijker is dan onder de mannen, moeten wij dus met een non-liquet antwoord geven. Dat aan de verschillende resultaten nog velerlei beschouwingen kunnen vastgeknoopt worden, spreekt van zelf; men zou daartoe het heerschende stelsel in elk land aan een nauwgezet onderzoek in verband met volksaard enz. moeten onderwerpen. Ik moest dit nalaten; het bestek van deze studie, en het bijkomstig belang dat dit gedeelte voor mijn eigenlijk onderwerp heeft, wettigen

deze onvolledige behandeling. Men beschouwe deze laatste paragraaf dus als een bijlage, waarin ik slechts de aandacht wensch te vestigen op eenige vragen en inzonderheid op een leemte in de beoefening der gevangeniswetenschap, die zich met de studie der gevangenissen voor vrouwen nog te weinig heeft ingelaten, gelijk mij uit het opsporen van eventueele bronnen voldoende bleek. Descriptieve werken, in novellistischen trant, het leven der vrouwen in de gevangenis tot onderwerp voerend, zijn er genoeg, doch er is betrekkelijk nog weinig studie gemaakt van de vraag, welk stelsel van opsluiting voor de vrouw, in overeenstemming met de nieuwe beginselen op strafrechterlijk gebied, als het beste mag beschouwd worden. Doch wij kunnen van den voortgang der wetenschap, naar ik geloof, verwachten, dat ook deze leemte weldra zal aangevuld worden.

. . . .

En nu kan ik mijn taak als geëindigd beschouwen. Mocht ik eenigszins erin geslaagd zijn, het beeld der vrouwelijke criminaliteit in duidelijke trekken weer te geven, haar oorzaken na te gaan, haar grenzen te bepalen en haar de plaats toe te kennen, waarop zij in de strafrechtswetenschap en de strafrechtspraktijk recht heeft. Doch die bizondere verhouding, waarin de vrouw tot de criminaliteit staat, behoeft niet in bindende wettelijke formules geperst te worden, zooals velen willen. Wij leven onder een vrijgevige wet, zoodat levenskwesties, als de eigenaardigheden der vrouwelijke toerekeningsvatbaarheid, als levenskwesties, en niet als juridische problemen kunnen behandeld en opgelost worden. Laten zij die zich daarmede moeten bezighouden dan ook in dien zin werkzaam zijn, dat zij den leiband der wet niet in de eerste plaats behoeven, maar zich kunnen laten besturen door hun eigen oordeel, en zich laten voorlichten door een wetenschap, die zich vrij van alle à prioristische formules wil ontwikkelen.

STELLINGEN.

I.

Het quantitatieve verschil tusschen de mannelijke en vrouwelijke criminaliteit berust in hoofdzaak op sociale oorzaken.

II.

Terecht wordt in art. 37 W. v. Sr. geen verband in concreto geëischt tusschen de „gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing" en het geïncrimineerde feit.

III.

Het criterium „begin van uitvoering" voor de strafbaarheid van poging is alleen dan als zoodanig bruikbaar, wanneer het in *subjectieven* zin wordt opgevat, en zóó dat ook „voorbereidende handelingen" daaronder kunnen vallen.

IV.

De oplossing van de vraag omtrent de strafbaarheid der z.g.n. „flesschentrekkerij" is gelegen in een ruime opvatting van het begrip „listige kunstgrepen". Verdere daden, buiten de omschrijving van art. 326 W. v. Sr. vallende, mogen niet als strafbare feiten aangemerkt worden.

—

V.

Het opgeven van een valschen naam aan een verbaliseerenden veldwachter is strafbaar volgens art. 435, 3° W. v. Sr.

VI.

Het papieronderzoek, bedoelt in artt. 47 en 111 W. v. Sr., is het onderzoek *van* papieren; dit is geoorloofd in de woning van *derden*, na den rechtsingang, doch *niet* in het geval van heeterdaad.

VII.

Art. 248 W. v. Sv. is af te keuren.

VIII.

Het ware wenschelijk, het voorrecht van art. 1195 5° B. W. uit te breiden tot de schuldvorderingen wegens levering van *licht* en *brandstoffen*.

IX.

De bezwaarde erfgenaam in Bk. II, Tit. XII, Afd. VII, B. W. heeft *eigendoms*rechten op de hem nagelaten goederen.

X.

De bepaling van art. 1479 B. W. is onbillijk en irrationeel.

XI.

De personen, bedoeld in art. 1746—1748 B. W., kunnen zich niet door eenzijdige aankondiging van hun wettelijke verantwoordelijkheid ontslaan.

—

XII.

Het ware wenschelijk, de bepalingen omtrent de wraking van getuigen in het burgerlijk proces te doen vervallen.

XIII.

Het gehomologeerd accoord na faillissement draagt het karakter van een overeenkomst.

XIV.

Art. 589 W. v. K. is ook toepasselijk op bodemerij „buiten noodzakelijkheid".

XV.

De bevoegdheid tot petitionneeren der lichamen, genoemd in artt. 139 en 149, j°. 8 G. W., moet zoo ruim mogelijk worden opgevat.

XVI.

Het verdiende aanbeveling, dat de Gemeentewet de keuze van wethouders buiten den kring der leden van den gemeenteraad toeliet.

